

1. A/ Kelta támadás Róma ellen; a támadás hatása a római gazdasági, társadalmi viszonyokra (Kr. e. 4-3. század)

B/ Forrás

PLUTARKHOS: PÁRHUZAMOS ÉLETRAJZOK CAMILLUS

┐ 18. Rómában összegyűlt a senatus. A legtöbben elítélték Fabiust, és a *Fetialis* néven ismert papok az istenek nevére hivatkozva azt követelték, hogy sújtsák átokkal a tett elkövetésében bűnös férfiút, hogy a többiekre engesztelődést hozzanak. A Fetialisok papi testületét Numa Pompilius, a rómaiak legnemesebb lelkű és legigazságosabb királya alapította, hogy a békét őrizzék.

A senatus a népgyűlés elé utalta az ügyet, és bár a papok egyetelműleg elítélték Fabiust, a nép annyira semmibe vette a vallási előírásokat, hogy Fabiust fivéreivel együtt katonai tribunusszá választotta. Amikor a gallok tudomást szereztek a választásról, nagyot zokon vették a dolgot, és a lehető leggyorsabban megkezdték előnyomulásukat. Seregeik nagy száma, fényes katonai felszerelésük, erejük és harcias külsejük rémületbe ejtette az útjukba eső népeket. Mindnyájan rettegve féltek, hogy országuk elvész és városaik elpusztulnak, de várakozásuk ellenére a gallok nem követtek el erőszakos cselekedeteket, a mezőkről semmit nem vittek el, sőt amikor elvonultak a városok mellett, azt kiáltották, hogy ők Róma ellen mennek, csak a rómaiakkal viselnek háborút, és minden más népet barátjuknak tekintenek.

A római sereget a katonai tribunusok gyorsan bevetették a küzdelembe, hogy feltartóztassák a barbárok gyors előnyomulását. Számszerűen nem voltak hátrányban, mert nehéz fegyverzetű gyalogságuk nem kevesebb mint negyvenezer főre rúgott, de a legtöbb

ket és leveleket a barbárokhoz. A rómaiak három igen nagy tekintélyű férfiút küldtek a gallokhoz a Fabiusok nemzetségéből. A gallok, tekintettel Róma hírnevére, barátságosan fogadták őket, abba hagyták az ostromot, és tárgyalásba kezdtek a követekkel. Amikor a rómaiak megkérdezték a galloktól, mivel sértették meg őket a clusiumiak, hogy városuk elfoglalására indultak, királyuk, Brennus, nevetve így szólt: „Azzal sértettek meg bennünket a clusiumiak, hogy bár csak kevés területet képesek megművelni, azt hiszik, sokhoz van joguk, és nem hajlandók megosztani földjüket velünk, jövevényekkel, akik szegények is vagyunk, sokan is vagyunk. Így sértettek meg régebben benneteket, rómaiakat az albaiak, a fidenae-, az ardea-, a veii- és a capenabeliek, a faliscusok és a volscusok. Ti is hadba szálltatok ellenük, s mivel nem voltak hajlandók javaikat megosztani veletek, leigáztátok őket, városaikat pedig feldúltátok. Ti sem követtetek el gonosztságot vagy igazságtalanságot, csak követtetek azt az ősi törvényt, amely a gyengébb javait az erősebbnek juttatja, kezdve az istenekkel, és végezve a vadállatokon. A természet törvénye, hogy az erős többet szerez magának, mint a gyenge. Ne sajnálkozzatok ti sem a clusiumiakon, amiért ostrom alatt tartjuk városukat, mert a végén még megtanítotok rá bennünket, hogy kegyesek és irgalmasak legyünk azokhoz, akik sérelmet szenvedtek a rómaiaktól.”

Ezekből a szavakból a rómaiak megértették, hogy Brennusszal nem lehet megegyezni. Elmentek tehát Clusiumba, és lelkes szavakkal felbiztatták a város lakóit, hogy velük együtt intézzenek rohamot a barbárok ellen. Talán azt akarták látni, hogy mennyire bátrak a clusiumiak, talán saját bátorságukat akarták megmutatni. A clusiumiak csakugyan ki is rontottak a városból, és heves harc kezdődött a falak mentén. A Fabiusok egyike, Quintus Ambustus lóhátról rátámadt egy magas termetű, szép külsejű gall harcosra, aki a többieket megelőzve messzire előrelovagolt. A római harcos eleinte nem ismerte fel ellenfelét, mert igen gyorsan csaptak össze, és a csillogó fegyverzet eltakarta a gall arcát. De amikor az összezsapás-

csapat nem kapott semmiféle katonai kiképzést, s a katonák ekkor vettek először fegyvert kezükbe. Ezenkívül elhanyagolták a vallásos szertartásokat is, nem mutattak be jó előjelet kérő áldozatokat, és nem kérdezték meg a jósokat sem, pedig veszélyes kimenetelű ütközetek előtt az ilyesmi szokás volt. Sok zavart okozott az is, hogy a hadműveletet több vezérre bízta. Azelőtt gyakran még jelentéktlenebb háborúban is egy ember, a dictator vezette harcba a hadsereget; mert jól tudták, hogy nagy veszély idején csak akkor szilárd a fegyelem, ha egy ember intézkedik, egy kézben egyesül a korlátlan hatalom és az igazságszolgáltatás. A Camillusszal szemben tanúsított méltatlan bánásmód sokat ártott a közfegyelemnek, a legfőbb hatalom gyakorlása veszélyessé vált, a vezérek hízelegtek a népnek és lesték szeszélyeit.

A rómaiak a várostól mintegy kilencvensztadionnyira vonultak előre, és az Allia folyó partján ütöttek táborn, nem messze onnan, ahol a folyó a Tiberisbe ömlik. A barbárok hirtelen támadtak rá a felkészületlen seregre, és szétverték a szégyenletesen rosszul és fegyelmezetlenül harcoló rómaiakat. A balszárnyat a gallok nyomban beleszorították a folyóba és megsemmisítették. A jobbszárnynak sikerült visszavonulnia a síkságról a közeli lankákra, így veszteségük is kisebb volt, és többen eljutottak közülük Rómába. A többiek csak azért menekültek meg, mert az ellenség belefáradt az öldöklésbe; ezek az éjszaka folyamán Veiibe menekültek abban a hiszemben, hogy Rómának vége, és a város népe elpusztult.

19. A csata a nyári napfordulót követő holdtöltekor történt annak az emlékezetes csatának a gyászos évfordulóján, amikor az etruszok egyetlen ütközetben megölték a Fabius nemzetség háromszáz tagját. De ez a második csatavesztés még az előbbinél is rettentőbb volt. Évfordulójának napját a folyóról mindmáig „alliai napnak”⁸ nevezik.

Ami a *dies nefasti* – azaz: „szerencsétlen napok” – dolgát illeti, hogy meg kell-e tartani őket, vagy Hérakleitosz joggal szólja meg Hésziodoszt, mert bizonyos napokat jónak, másokat meg rossznak tart,

holott természeténél fogva minden nap egyforma, erről a kérdésről másutt már bővebben esett szó. De talán nem térek el nagyon jelenlegi tárgyamtól, ha felsorolok néhány példát. Kezdjük a boiót Hippodromiosz, vagy amint Athénban nevezik, a Hekatombaión hónap ötödik napjával, amikor a boiótok két híres csatában kivívták a görög nép szabadságát, és pedig Leuktránál, illetve több mint kétszáz évvel korábban Kerésszosznál, amikor megverték Lattamüaszt és a thesszálok hadseregét. Hadd említsük azután a Boédromión hónap hatodik napját, amikor a görögök legyőzték a perzsákat Marathónnál, majd a hónap harmadik napját: erre esett a plataiai és a mükaléi győzelem; e hónap huszonhatodik napján pedig Arbelánál győztek a görög hadak. Ugyanebben a hónapban holdtöltekor vívták meg az athéniak győzelmes tengeri ütközetüket Naxosz szigeténél Khabriasz fővezérsege alatt, a szalamiszi tengeri ütközet pedig a hónap huszonhatodik napjára esik, amint a *Napokról* című könyvemben elbeszéltem. Thargélión hónap baljóslatú volt a barbárokra, mert Alexandrosz ebben a hónapban verte szét a perzsa király hadait a Granikosznál, Szicíliában pedig Timoleón a hónap huszonnegyedik napján győzte le a karthágói seregeket. Ephorosz, Kalliszthenész, Damasztész és Phülarhosz állítása szerint Ilion is Thargélión hónapnak ugyanezen a napján esett el. Ezzel ellentétben Metageitnión hava (ez a boiótok Panémosza) a görögöknek sohasem hozott szerencsét. A hónap hetedik napján Antipatrosz verte meg a görög seregeket a krannóni csatában; ezt megelőzőleg Khairóneiánál szenvedtek vereséget Philipposz király hadaival szemben. Ugyanebben az évben a Metageitnión hónapnak ugyanezen a napján a barbár seregek megsemmisítették Arkhidamosz⁹ hadseregét, amikor áthajózott Itáliába. A karthágóiak a hónap huszonkettedik napjától őrizkedtek, mert az hozta rájuk a legnagyobb szerencsétlenséget. Tudtommal Alexandrosz a misztériumok megünneplésekor rombolta le másodízben Thébait, utána pedig Boédromión havának huszadik napján küldött makedón helyőrséget Athénba, amikor Iakkhosz misztikus körmenetét tartják. A rómaiak Caepio

parancsnoksága alatt ugyanazén a napon szenvedtek vereséget a kimberektől, később viszont Armeniában Lucullus vezérletével legyőzték Tigranészt. Attalosz király és Pompeius Magnus ugyanazon a napon született és halt meg. Általában sok példát lehetne rá felhozni, hogy ugyanaz az időpont vagy nap váltakozva jár jó- vagy balszerencsével.

De az alliai csata évfordulóját a rómaiak mindenképpen a legszerencsétlenebb napnak tartják, s ez kihatással van két másik napra is az év minden hónapjában, mert a szerencsétlenség rendszerint növeli a babonás félelmet. De erről a tárgyról részletesebben szoltam *Római kérdések* című művemben.

20. Ha az ütközet után a gallok nyomon követik a menekülőket, semmi nem akadályozta volna meg Róma teljes pusztulását és az otthon maradtak kiirtását, akkora rémületet keltettek a csatából menekülők a város lakóiban, akiket az örültséggel határos zavar kerített hatalmába. Szerencsére a barbárok nem voltak tisztában győzelmük nagyságával. Nem tudtak betelni örömükkel; élvezték, s egymás közt osztogatták az ellenség táborából zsákmányolt értékes holmikat és kincseket. Így a várost elhagyó tömegeknek több idejük maradt a menekülésre, azok pedig, akik ott maradtak, reménykedtek és felkészültek a védekezésre. Magát a várost feladták, fegyvereiket a Capitoliumon halmozták fel, és a falakat megerősítették. Legelőször is szent tárgyaikat hordták fel a Capitoliumra, de a Vesta-szüzek elmenekültek, és a szent tüzet más szent tárgyakkal együtt magukkal vitték.

Több történetíró szerint a Vesta-szüzek feladata csak az örök tűz gondozása volt, még Numa király rendeletére, aki a tüzet tartotta minden dolog kezdetének. A természetben ugyanis a tűz minden mozgás legfőbb forrása. Márpedig minden keletkezés mozgás, vagy legalábbis mozgással van összefüggésben, a meleg éltető ereje nélkül az anyag halott és mozdulatlan; minden a tűz megelevenítő erejét várja, mint a lelket, és ez készíti a dolgokat cselekvésre és mások cselekvésének elszenvedésére. Numa, ez a kiváló és bölcs férfiú,

akiről azt mondták, hogy a Múzsák barátja, megszentelte a Vesta-szüzek gondjára bízott tüzet, és elrendelte, hogy a mindenséget fenntartó örök erő jelképeként őrizték. Mások viszont úgy tudják, hogy a görögökhöz hasonlóan a rómaiak szent tárgyaik előtt őrzik az örök tüzet mint a tisztaság jelképét; még más dolgokat is tartanak a templom belsejében, de azokat csak a Vesta-szüzek láthatják. A legelterjedtebb monda szerint itt őrzik a trójai Palladiumot, amelyet Aeneas hozott magával Itáliába. Mások úgy tudják, hogy a szamothrakéi istenszobrokat rejtegetik ezen a helyen, s elmondják Dardanosz történetét, aki Tróját megalapítván odavitte a szobrokat, és titkos szertartásokkal felszentelte a várost. Később Trója elestekor Aeneas kilopta őket, s gondosan őrizte mindaddig, míg le nem telepedett Itáliában. De akik azt állítják, hogy a történeteket még jobban ismerik, úgy tudják, hogy Vesta templomában őriznek két nem túl nagy cserépedényt; ezek közül az egyik nyitott és üres, a másik teli van és le van pecsételve, de mindkettőt csak a szent szüzek láthatják. Mások szerint ez tévedés, mert a Vesta-szüzek a menekülés napján a legtöbb szent dolgot ezekbe a cserépedényekbe rejtették el, és elásták Quirinus templomának a padozata alatt; ezért hívják ezt a helyet mai napig is *Doliolának*, tehát „cserépedényeknek”.

21. A Vesta-szüzek magukhoz vették legbecsesebb és legtiszteltebb szent tárgyaikat, és a folyó mentén kifutottak a városból. A városból menekülők közt volt egy Lucius Albinus nevű egyszerű plebeius, aki szekéren szállította feleségét, gyermekeit s legszükségesebb házi holmiját. Mikor megpillantotta a szüzeket, akik magányosan, egyetlen szolgáló nélkül, az út fátalmaitól megviselten cipelték karjukban az isteneknek szentelt tárgyakat, azonnal leszállította feleségét és gyermekeit, lerakta a magukkal vitt háztartási holmikat, felkínálta helyüket, és segített a Vesta-szüzeknek felszállni a szekérre, hogy így folytassák útjukat valamelyik görög városba. Nem hagyhatom említés nélkül Albinusnak ezt a legnagyobb veszélyben tanúsított kegyes és istenfélő cselekedetét.

A többi istenek papjai és a consulviselt és diadalmenettel kitün-

tetett idős férfiak képtelenek voltak elhagyni a várost, felvették tehát ünnepi alkalmakkor hordott díszes öltözetüket, s Fabius, a pontifex maximus vezetésével szent fogadalmat tettek az isteneknek, hogy feláldozzák magukat hazájukért, majd leültek a forumon levő elefántcsont faragással díszített karosszékükbe, és így várták sorsuk beteljesülését.

22. Az ütközet után harmadnapon megérkezett Brennus a város alá hadaival. Minthogy a kapukat nyitva és a falakat őrizetlenül találta, először valami csalárd cselszövéstől félt, s nem hitte el, hogy a rómaiakat ennyire hatalmába kerítette a kétségbeesés. De mikor meggyőződött róla, hogy valóban ez a helyzet, bevonult a Porta Collinán át, és birtokába vette a várost. Ez Róma alapításától számítva valamivel több mint háromszázhatvan évvel történt, ha ugyan el lehet hinni, hogy az időpontokat kezdettől fogva nyilvántartották. Az esemény híre meglehetősen zavarosan maradt fenn. A rómaiakat ért szerencsétlenségről és a város elfoglalásáról szóló bizonytalan hírek, úgy látszik, rövidesen eljutottak Görögországba is, mert a pontoszi Hérakleidész, aki nem sokkal később élt, *A lélekről* című művében azt írja, hogy nyugatról származó mendemondák szerint a hüperboreuszoktól érkezett hadsereg elfoglalta a Róma nevű görög várost, amely a nagy tenger mellett épült. Hérakleidész szívesen mesél felelőtlenül költött történeteket, nem is csodálom hát, hogy minden alap nélkül „hüperboreuszokról” és „nagy tengerről” beszél. De Arisztotelész, a filozófus is beszámol értesüléséről, hogy a várost a gallok elfoglalták. Ő Luciusnak nevezi Róma megmentőjét, pedig Camillus előneve Marcus volt és nem Lucius, tehát az ő előadása is csak találgatáson alapuló szóbeszéd.

Brennus elfoglalta a várost, őrcsapatokat állított fel a Capitolium körül, majd lement a forumra, s elámulva nézte a mélységes csendben ülő férfiakat, akik nem keltek fel helyükről az ellenség közeledtére, de még tekintetük, arcszínük sem változott el, csak ültek nyugodtan és rendületlenül, botjukra támaszkodva, s bámultak egymás arcába. Ez a különös látvány annyira meglepte a gallokat,

hogy hosszú ideig nem mertek hozzájuk nyúlni, sem a közelükbe menni, mert valamiféle felsőbbrendű lényeknek nézték őket. Végre az egyik katona odamerészkedett Marcus Papiriushoz; kinyújtotta kezét, gyengéden megérintette állát, és megsimogatta hosszú szakállát. Papirius erre botjával jó erősen fejbe ütötte. A barbár kardot rántott, és megölte Papiriust. Utána a katonák rárohantak a többiekre is, és mindnyájukat leöldösték. A házakat kifosztották, napokon át hurcolták el a zsákmányolt holmikat, majd felgyújtották a várost, és földig lerombolták. Ennyire megharagudtak a Capitolium védőire, akik nem adták meg magukat a gallok felszólítására, sőt még támadásukat is fölényesen visszaverték. Ezért a gallok az elképzelhető legkegyetlenebbül bántak a várossal. A foglyul ejtett polgárokat, beleértve az asszonyokat és gyermekeket is, mind felkoncolták.

23. Az ostrom sokáig húzódott, és a gallok élelme elfogyott. Ezért megosztották hadaikat; egy részük a király mellett maradt és őrizte a Capitoliumot, a többiek pedig a vidéken portyáztak; lecsaptak a falvakra, és a lakosságot sarcolták. Kisebb csapatokba verődtek, nem féltek senkitől és semmitől, bíztak jó szerencséjükben. A legnagyobb és legfegyelmesebb csapat Ardea városa ellen vonult. Itt élt Camillus önkéntes száműzetésben magánemberként, teljesen visszavonulva a közügyektől, de azért reménykedett, és terveket szőtt. Nem szándékozott elrejtőzni vagy megfutamodni az ellenség elől, várta az alkalmat, hogy szembeszálljon vele. Mivel látta, hogy az ardeaiak elég sokan vannak, de hadvezéreik tapasztalatlansága és elpuhultsága miatt bátortalanok, legelőször is a város fiataljai előtt fejtette ki nézeteit. Úgy érvelt, hogy a rómaiak szerencsétlenségét nem a gallok vitézségének kell tulajdonítani, s a csapást, amelyet a rossz hadvezetés miatt kellett elszenvedniük, helytelen dolog volna azok művének tartani, akik semmivel sem járultak hozzá a győzelemhez; úgy kell tekinteni az eseményeket, mint a véletlen szeszélyét. Milyen dicső tett lenne – sóhajtott fel –, még ha veszélyekkel járna is, ha egy idegen és barbár ellenség támadását visszavernék, aki győzelmével nem kíván más célt elérni, csak hogy felgyújtsa és

elpusztítsa hódítását. Ha az ardeabeliekben van elegendő bátorság, és készek a harcra, baj nélkül győzelemre vezeti őket.

A fiatalok biztosították támogatásukról, erre Camillus az ardeaiak vezető embereihez és tanácsosaihoz fordult, s midőn őket is megnyerte terveinek, felfegyverzett minden fegyverbíró férfit, és a város falain belül tartotta őket, hogy a közelben tartózkodó ellenség elől rejtve maradjanak. A gallok beszáguldozták a környező vidéket, és biztonságukkal mit sem törődve, a rengeteg összeharácsolt zsákmánnyal megrakodva a síkságon táboroztak. Mire az éjszaka leszállt, mindnyájan részegek voltak. A táborban csend honolt. Amikor Camillus a járőröktől értesült a helyzetről, a gallok ellen vezette az ardeaiakat. Kényelmesen átvonultak a közből eső térségen. Éjfél tájt hirtelen megfújták a kürtöket, és nagy lármával minden oldalról rátámadtak a táborra. A gallok teljesen megzavarodtak. Részegek és álmosak voltak, még a fülrepestő zaj se tudta magukhoz téríteni őket. Néhányan, akik kijózanodtak a rémülettől, megpróbáltak szembeszállni Camillusszal, és fegyverrel a kezükben estek el, de a többség fel sem ocsúdott részeg álmából; ezeket úgy öldösték le, hogy egyáltalában nem is védekeztek. Azt a néhány gall katonát, akik éjszaka elfutottak a táborból, és a környéken húzták meg magukat, másnap lovas katonák vették üzőbe, és ők végeztek velük.

24. A történetek híre gyorsan elterjedt a környező városokban, és sok katonasorban levő ifjút késztetett fegyverfogásra, különösen azokat a rómaiakat, akik az alliai ütközet után Veiibe menekültek. Ezek keseregve mondogatták egymásnak: „Milyen nagy hadvezért veszített Róma Camillusban! Lám, az ardeaiak fényes győzelmet arattak őáltala. A város, amely szülte és felnevelte őt, elveszett, nekünk nincs hadvezérünk, itt ülünk, egy idegen város falai közt, és feladjuk Itáliát. Ne késsünk tehát, hanem küldjünk Ardeába, és követeljük vissza a mi hadvezérünket, vagy fogjunk fegyvert, és menjünk el mi magunk hozzá. Camillus már nem száműzött, mi pedig egy nem létező haza polgárai vagyunk, mert hazánk az ellenség hatalmában van!” A szót tett követte. Követeket küldtek Ca-

millushoz, és felszólították, hogy vegye át a fővezérséget, ő azonban kijelentette, hogy mindaddig nem vállalja, míg a Capitoliumot védő polgárok törvényesen meg nem választják erre a tisztségre. Véleménye szerint ők jelentik most a még megmaradt hazát, ha tehát ők megválasztják, kész engedelmeskedni, de az ő akaratuk ellenére semmibe nem ártja bele magát. Camillusnak ezt a nemes önmérsékletét mindenki megcsodálta, csak éppen azt nem tudták, hogyan értesítsék a Capitoliumban lévőket, mert lehetetlennek látszott, hogy valaki be tudjon jutni az ellenség által ostromlott fellegvárba.

25. Volt köztük egy bizonyos Pontius Cominius nevű ifjú, aki bár egyszerű családból származott, hírre és dicsőségre vágyott, s önként vállalkozott a merész feladatra. Levelet nem vitt magával a Capitoliumba, hogy ha elfogják, az ellenség ne szerezzen tudomást Camillus szándékáról. Ócska ruhába öltözött, ruhája alá parafa lemezeket kötözött, s így indult útjára. Az út nagyobb részét fényes nappal akadálytalanul megtette, és már besötétedett, amikor a város közelébe érkezett. A hídon az őt álló barbár katonák miatt nem tudott átmenni, néhány könnyű ruhadarabját feje köré csavarta hát, s mivel a testen levő parafa lemezek is segítségére voltak, baj nélkül átúszott a folyó túlsó partjára, majd elindult a város irányába. Mindenhol gondosan elkerülte az őrköt, akik tábortűz körül ülve beszélgettek, és eljutott a Porta Carmentalisig, ahol teljes csend uralkodott. Ezen a részen voltak a Capitoliumot körülvevő sziklák a legmeredekebbek.

Észrevétlenül felkúszott a sziklákon, s nagy ügyel-bajjal eljutott a várfalak legalacsonyabb pontján elhelyezett őrkig. Üdvözölte őket, megmondta a nevét, erre azonnal felsegítették a falra, és elvezették a rómaiak főembereihez, akik azonnal összehívták a senatust. Pontius beszámolt Camillus győzelméről, amelyről a Capitoliumon még nem hallottak, és közölte velük, mit javasolnak harcostársai. Biztatta őket, hagyják jóvá Camillus fővezérségét, mert a városon kívül tartózkodó polgárok csak neki hajlandók engedelmeskedni. A senatus végighallgatta, megvitatta Pontius jelentését,

és Camillust dictatorrá választották. Pontium visszaküldték, és ő ugyanolyan szerencsével járt, mint odafelé jövet: elkerülte az ellenséget, és közölte a senatus határozatát a városon kívül tartózkodó rómaiakkal.

26. Pontium nagy örömmel fogadták társai, s amikor Camillus megérkezett hozzájuk, már húszezer embert talált fegyverben. Később még többet toborzott a szövetségesekből, és felkészült a támadásra. Így választották Camillust másodszor is dictatorrá. Veii-be érkezvén a katonák élére állt, majd a szövetségesek soraiból újabb csapatokat szervezve megtette a közvetlen előkészületeket a támadásra.

Rómában néhány barbár véletlenül elment azok mellett a sziklák mellett, amelyeken Pontius éjszaka feljutott a Capitoliumra. Észrevettek láb- és kéznyomokat a földön, ahol felmászott, meglátták a kiszaggatott bokrokat, ahol megkapaszkodott, és fölfedezték, hogy itt-ott föld is leomlott. A látottakat jelentették a királynak, aki odament és megnézte a nyomokat, de nem szólt semmit, este azonban összegyűjtötte a leggyorsabb és hegymászásban leggyakorlottabb gallokat, és így szólt hozzájuk: „Az ellenséghez út vezet fel, amely eddig ismeretlen volt előttünk, de most ők maguk mutatták meg nekünk. Kiderült az is, hogy az ösvény nem járhatatlan és megmászhatatlan. Nagy szégyen volna, ha abbahagynánk, amit elkezdtünk, bevehetetlennek nyilvánítanánk ezt a helyet és feladnánk, mikor az ellenség maga tanított ki bennünket rá, hogy igenis bevehető. Mint látjuk, egy ember is könnyen feljutott; még könnyebb lesz a feladat többeknek, ha egyenként, de egymást segítve kísérik meg a feljutást. Mindnyájan megkapjátok a bátorságotokért járó jutalmat és kitüntetést.”

27. Királyuk szaván felbuzdulva a gallok szívesen vállalkoztak a feladatra. Éjfél körül nagyobb csapatban csendben felkúsztak a sziklákon. Bár nagyon meredeknek és nehezen megmászhatónak látszott a hegyoldal, könnyebben feljutottak rajta, mint gondolták. Az elsők el is érték a legmagasabb pontot, már-már birtokukba

vették a külső bástyafalakat, és nekikészülődtek, hogy meglepjék az őrhelyükön elaludt őroket, mert sem ember, sem kutya nem vette észre őket. Iuno templomában azonban szent ludak voltak, amelyeket máskor bőségesen tápláltak, de most, hogy a helyőrség is szűkben volt az élelemnek, nem sokat törődtek velük, és nemigen etették őket. A lúd egyébként is éles hallású állat, minden zajra figyelmes, de ezek a kiéhezett ludak még éberebbek és nyugtalanabbak voltak, mindjárt észrevették a gallok közeledését, futottak feléjük, és gágogásukkal mindenkit felébresztettek. A barbárok, látva, hogy észrevették őket, eszeveszett ordítózással vad támadásba lendültek. A rómaiak is felkapták, ami fegyver a kezük ügyébe esett, és védekeztek, ahogyan tudtak. Volt köztük egy Manlius nevű volt consul, nagy erejű és elszánt harcos, ez egymaga két ellenséggel szállt szembe: kardjával levágta az egyiknek a jobb kezét, amikor az harci bárdjával le akart rá sújtani, a másikat pedig pajzsával fejbe ütötte és letaszította a sziklákról. Bajtársai odaszaladtak hozzá és közrefogták, Manlius felhágott velük a falakra, s viasszaszorította a gallokat, akik nem voltak sokan, és a váratlan helyzetben elvesztették a bátorságukat. Így a rómaiak megmenekültek a veszélytől. Másnap az őrség parancsnokát ledobták a sziklákról az ellenség közé, Manliusnak pedig győzelme jutalmául nagy megtiszteltetést ajánlottak fel, bár nem sok hasznát vette: összeadták neki az őrség tagjainak egy napi élelmiszeradagját, honi mérték szerint fél font gabonát és görög mérték szerint negyedkotülényi bort.

28. A kudarc megfosztotta a gallokat vérmes reményeiktől. Élelmiszerkészleteik fogytán voltak, s a Camillustól való félelem megakadályozta őket a zsákmányolásban. Egyre jobban elharapózó betegség is pusztított soraikban. Romok közt táboroztak, és a sok temetetlenül maradt holttest megfertőzte a levegőt. A forró nyári szél felkavarta a rengeteg hamut, s a száraz, bűzhödő levegő ártalmas volt az emberi szervezetre. De legtöbbet életmódjuk megváltozásától szenvedtek. Árnyas tájakról jöttek ide, ahol könnyen találtak menedéket a hőség elől, és most egy mély fekvésű, főként ősszel

egészségtelen vidéken kellett megülniük, amitől rengeteget szenvedtek. Tétlenül vesztegeltek a Capitolium tövében, s az ostrom már hetedik hónapja tartott. Annyi haláleset volt a táborban, hogy a halottakat el sem tudták temetni.

De nem volt jobb az ostromlottak helyzete sem. Mind többet kellett éhezniök, s kedvetlenségüket csak fokozta, hogy Camillusról nem kaptak híreket. Senki nem juthatott el hozzájuk, mert a barbárok szoros ostromzár alatt tartották a várost. Mivel mindkét fél helyzete súlyos volt, amikor előőrseik összetalálkoztak, békülékenyen viselkedtek egymással, később már a vezérek is hajlottak a megegyezésre. Végül Sulpicius katonai tribunus találkozott Brennusszal, és megegyeztek, hogy a rómaiak fizetnek ezer font aranyat, s a gallok, mihamar megkapják, azonnal kivonulnak a városból és az országból. Az egyezséget esküvel erősítették meg, s a rómaiak már hozták is az aranyat. De a gallok csaltak a mérésnél, a mérleg tányérját előbb titokban, később egészen nyíltan lenyomták, és alaposan megpúpozták. A rómaiak felháborodtak, de Brennus gúnyos nevetéssel lecsatolta kardját, és övével együtt bedobta a mérleg serpenyőjébe. Sulpicius erre megkérdezte: „Mit jelent ez?“, mire Brennus így felelt: „Mi más? Jaj a legyőzötteknek!” Ez a mondása később szállóigévé lett. A rómaiak közül sokan méltatlankodtak a dolgon, és azt akarták, hogy vegyék vissza az aranyat, hagyják ott a gallokat, és folytassák a védekezést. Mások azonban úgy érveltek, hogy bele kell nyugodni ebbe a jelentéktelen sérelembe. Nem az a szégyen, ha többet adnak – mondogatták –, hanem hogy egyáltalán adnak; ezt is kényszerből teszik, ami nem helyes, de szükséges dolog.

29. Mialatt a rómaiak így vitáztak a gallokkal és egymás közt, Camillus megjelent csapatai élén a város kapuinál. Értesülvén a történetekről megparancsolta csapatainak, hogy csatarendben és lassan kövessék, ő maga pedig válogatott embereivel a rómaiakhoz sietett. Mindnyájan utat engedtek neki, és mint *autokratát* – azaz teljhatalmú parancsnokot – tiszteletteljes csendben fogadták. Ca-

millus levette az aranyat a mérlegről, és átadta a lictoroknak, a gallokat pedig felszólította, hogy fogják a mérleget és a súlyokat, s távozzanak; majd hozzátette, hogy a rómaiak ősi szokás szerint vassal és nem arannyal szokták hazájukat megmenteni. Brennus hevesen tiltakozott, mondván, hogy igazságtalanság az egyezség megszegése, de Camillus azt felelte, hogy az egyezség megkötése törvénytelen, és így érvénytelen. Őt a rómaiak dictatorrá választották, így rajta kívül nincs más törvényes hatóság, az egyezséget pedig arra fel nem jogosított személyekkel kötötték. Vele közölgék, hogy mit akarnak, mert ő a teljhatalom törvényes birtokosaként jött ide, hogy megbocsásson azoknak, akik kérik, de megbüntesse a bűnösöket, hacsak meg nem bánják bűnüket. Brennus ezekre a szavakra dühös kiáltozásban tört ki és fegyveréhez kapott; mindkét fél kardot rántott, és egymásnak rontottak, de a város szűk utcáin természetesen nem állhattak fel csatarendbe. Brennus hamarosan visszanyerte önuralmát, és a gallokat kevés veszteség árán visszavezette táborukba. Éjszaka felszedte a sátrakat, és hatvansztadion távolságra vonulva új tábort ütött a Gabiiba vezető út mentén. Camillus kora reggel ott termett fényes fegyverzetben a bátorságát visszanyert római sereg élén, s hosszú ideig tartó, heves küzdelem és nagy öldöklés után megfutamította az ellenséget, és elfoglalta táborát. Néhány menekült nyomban felkoncoltak, de legtöbbjük szétszóródott, s a környező falvak és városok népe végzett velük.

30. Ilyen különös módon esett el, majd még különösebb módon szabadult fel Róma városa. Hét hónapon át volt a barbárok birtokában, mert a gallok néhány nappal július idusa után vonultak be a városba, és február idusa körül űzték ki őket. Camillus diadalmenetet tartott; ez valóban megillette az elveszett haza megmentőjét, aki a szó szoros értelmében visszavezette a várost a városba, mert bevonulásakor a kényszerű száműzetésből hazatérő polgárok kísérték gyermekeikkel és asszonyaikkal együtt. Akik pedig a Capitoliumon éltek át az ostromot, és majdnem odavesztek az éhezéstől, eléje mentek, egymás nyakába borulva sírtak a nagy boldogságtól. A

papok és a templomi szolgák előhozták a szent tárgyakat, amelyeket elástak menekülésük előtt vagy magukkal vittek, és most megmutatták a polgároknak, akik boldog örömmel köszöntötték őket, mintha ily módon maguk az istenek tértek volna vissza Rómába. Ezek után Camillus áldozatot mutatott be az isteneknek, megtisztította a várost az ilyen szertartásokhoz értők utasítása szerint, a meglévő templomokat helyreállíttatta, majd letette az Aius Locutius szentélyének alapkövét, miután gondos vizsgálat útján kijelölték azt a helyet, ahol az égi hang a barbárok jövetelét tudtára adta Marcus Caediciusnak.]

2. A/ Rómaiak és germánok (Kr. e. 2. század vége-Kr. u. 1. század)

B/ Forrás

TACITUS: GERMANIA

((4.) Én magam azok véleményéhez csatlakozom, akiknek megítélése szerint Germania népei nem házasodtak össze más törzsekkel, így érintetlenül megmaradtak sajátos és tiszta, csak önmagához hasonló nemzetnek. Innen van az is, hogy – bármily nagy a lakosság száma, – mindnyájan egyforma testalkatúak: vad és kék a szemük, vöröses a hajuk, testük megtermett, de csak közelharcban erős; a munkát és a fáradságot már nem bírják úgy, a szomjúságot s a hőséget alig tudják elviselni, a hideget és az éhezést ellenben az éghajlati és talajviszonyok következtében megszokták.

(5.) Földje látszatra bizonyos eltéréseket mutat, általában mégis vagy borzasztó erdőségek, vagy rút mocsarak borítják; nedvesebb Gallia, szelesebb Noricum és Pannónia felé; a gabonát megtermi, a gyümölcsfáknak nem kedvez, jószágban gazdag, de a legtöbb állat satnya. Még a szarvasmarha is nélkülözi sajátos díszét vagy homloka ékességét; számuknak örülnek, ez egyedüli és legkedvesebb kincsük. Az ezüstöt és aranyat kedvezésből-e, vagy haragjukban tagadták meg tőlük az istenek, nem tudom. Mégsem merném biztosan állítani, hogy Germaniában egyetlen ér sem terem ezüstöt vagy aranyat: hiszen ki kutatja? Birtoklására és használatára nem törekednek különösebben. De azért látni náluk ezüstedényeket, melyeket követeknek és főembereknek ajándékba adnak, ám ezeket éppúgy nem becsülik, mintha agyagból volnának; bár a hozzánk legközelebb élők a kereskedelmi érintkezés miatt becsben tartják az aranyat és az ezüstöt, s pénzünk bizonyos fajtáit ismerik, sőt válogatnak is köztük: a bentebb lakók egyszerűbb és régiesebb módon cserekereskedelmet folytatnak. A régi és jó ideje ismert pénzt fogadják el, a rovátkoltat s a kettős fogattal díszítettet. Az ezüstöt szívesebben veszik, mint az aranyat, nem egyéni kedvtelésből,

hanem mivel a közönséges, sőt hitvány árukkal kereskedők könnyebben használhatják a nagy tömeg ezüstpénzt.

(6.) Még vasuk sincs valami sok, amint fegyverzetükből következtetni lehet. Ritkán használnak kardot vagy hosszabb lándzsát; gerelyt – vagy az ő nyelvükön: *frameá*-t – hordanak, melynek csak keskeny és rövid hegye van vasból, de az olyan éles és oly ügyesen kezelhető, hogy egyazon fegyverrel, amint a szükség kívánja, közletről is, távolból is tudnak harcolni. Még a lovas is beéri pajzzsal és *frameával*, a gyalogok meztelen felsőtesttel vagy könnyű katonai köpenyben hajítófegyvereket is dobálnak, mégpedig egy-egy ember többet, és mérhetetlen messzire hajítják. Senki sem fitogtatja felszerelését; csak a pajzsokat különböztetik meg válogatott színekkel. Kevesüknek van páncélja, alig egynek-kettőnek fém- vagy bőrsisakja. A lovak sem termetükkel, sem gyorsaságukkal nem tűnnek ki. De nem is idomitják őket különféle fordulatokra, ahogy nálunk szokás: egyenesen előre, vagy egyetlen kanyarodással jobb felől hajtják meg őket, úgy zárván a kört, hogy egyik se maradjon le. Mindent egybevéve a gyalogság nagyobb erőt képvisel. Éppen ezért vegyesen harcolnak, hiszen kellőképpen megfelelnek a lovascsata kívánalmainak is a fürge gyalogosok, akiket valamennyi fiatal közül válogatnak ki és a csatarend előtt állítanak fel. Meg van határozva a számuk is: százan-százan vannak egy járásból, éppen erről nevezik is őket maguk között századoknak, és ami eleinte pusztaszám volt, az ma már név és tisztesség. A csatarend ékeiben áll össze. Meghátrálni a kijelölt helyről, ha ismét támadás lesz belőle, fortélynak, nem félelemnek számít. Bajtársaik testét még kétes kimenetelű csatákban is kimentik. A pajzs elhagyása a legsúlyosabb gyalázat, és az így becstelenné vált férfi sem áldozaton, sem tanácskozáson nem vehet részt, amiért is sokan, kik túléltek a háborút, kötéllel vetettek véget gyalázatuknak.

(7.) Királyokat a nemes származás, vezéreket a vitézség alapján választanak. De a királyoknak sem korlátlan vagy tetszés szerinti a hatalmuk, és a vezérek is – ha tettekre készek, ha kitűnnek, ha élen járnak a harcban, – inkább példamutatásuk, mint hatalmuk miatt élveznek különös tiszteletet. Egyébként fenyeíteni, megkötözni, de még megütni is csak a papoknak szabad, nekik sem büntetésként vagy a vezér parancsára, hanem mintegy az isten rendelkezéséből, aki – hitük szerint – ott áll a harcolók mellett, s éppen ezért képmásait és a szent ligetektől előhozott bizonyos ábrázolásokat magukkal viszik a csatába. És ami a bátorságnak legfőbb serkentője: nem esetleges, nem véletlen csoportosulás alakítja az osztagot vagy éket, hanem a családi és rokoni kapcsolat, így közvetlen közelben vannak legdrágább zálogaik, ahonnan hallani az asszonyok jajveszékelését, hallani a kisdedek sírását. Kinek-kinek ők a legszentebb tanúk, ők a leghatásosabb dicsérők; anyjukhoz, feleségükhöz mennek sebeikkel, és az asszonyok nem félnek megszámolni vagy megvizsgálni a vágásokat, s étellel látják el és buzdítják a harcolókat.

(8.) A hagyomány szerint akárhány, helyéből már kivett és megingó csatasort az asszonyok állítottak helyre állhatatos kérlelésükkel, keblük feltárásával és a fenyegető fogság mutatóásával. Ettől – asszonyaikra való tekintettel – még sokkal elviselhetetlenebbül tartanak, olyannyira, hogy hathatósabban kötelezhetők le azok a törzsek, amelyekből előkelő leányokat is szednek túszként. Sőt úgy vélik, még valami jövőbe látó szent képesség is lakozik a nőkben, és ezért tanácsaikat nem vetik meg, kinyilatkoztatásaikat nem hanyagolják el. Láthattuk az isteni Vespasianus uralkodása alatt, hogy Veledát hosszú ideig sokan istenségnek tartották; de régebben is Albrunát és több más nőt vallásos tisztelettel vettek körül, nem hízelgésből, és nem is mintha istennőkké akarták volna őket magasztosítani.

(9.) Az istenek közül leginkább Mercuriust tisztelik: bizonyos napokon emberáldozatot is mutatnak be neki vallási törvényük szerint. Herculest és Marsot kijelölt állatokkal engesztelik. A suebusok egy része Isisnek is áldoz: nem sikerült felderítenem, mi az oka és eredete ennek az idegen kultusznak, csak annyit, hogy a liburniai hajó módjára alkotott istenszobor a szokás idegenből bevitt voltára utal. Egyébként az égiek nagyságával összeegyeztethetetlennek tartják, hogy az isteneket falak közé zárják, vagy akármilyen emberi vonások hasonlatosságára formálják: ligeteket és berkeket tisztelnek, mint szent helyeket, és istenek nevével nevezik azt a titokzatosságot, amelyet csak áhítatban látnak.

(10.) Az előjeleket és a jóslatokat a legnagyobb mértékben figyelemre méltatják. A jóslatkérés gyakorlata egyszerű. Egy gyümölcstermő fáról levágott ágat vesszőkre darabolnak, a vesszőket pedig bizonyos jelekkel megkülönböztetvén, vaktában és taláломra egy fehér vászondarabra szórják. Ezután, ha közügyben kérnek tanácsot, a törzs papja, ha pedig magánügyben, maga a családfő imádkozik az istenekhez s az égre tekintve háromszor vesz fel egyet-egyet, majd a felvett vesszőket az előzőleg beléjük véselt jel szerint értelmezi. Ha a jelek tiltást fejeznek ki, abban az ügyben aznap már nem kérnek jóslatot, ám ha engedélyt, akkor még az előjelektől is hitelesítést várnak. Az itt is ismeretes, hogy a madarak hangjából és röptéből útmutatást lehet kérni; sajátos szokása e népnek a lovaktól remélt jóvendölések és figyelmeztetések kipuhatolása. Ezek a köztulajdonban levő lovak az említett ligetekben és berkekben legelésznek: színük fehér, bármiféle embernek végzett munkától érintetlenek; ilyenkor egy szent kocsi elé fogják őket, a törzs papja és királya vagy fejedelme a nyomukba szegődik, s nyerítésüket és fűjásukat figyeli. Egyetlen más előjelnek sincs nagyobb hitele, nemcsak a nép, hanem az

előkelők, a papok szemében sem, mert önmagukat az istennek szolgálóinak, a lovakat pedig az isteni tervek tudóinak tartják. Van még egy másik fajtája is az előjelek megfigyelésének: ezzel a súlyos háborúk kimenetelét szokták tudakolni. Abból a törzsből, amellyel háborúskodnak, valahogy foglyot ejtenek, és párviadalra kényszerítik kiválasztott honfitársaikkal – mindkettejüket hazai fegyverzetben: ennek vagy annak a győzelmét előzetes döntésnek fogják fel.

(11.) Kisebb ügyekben a főemberek tanácskoznak, a nagyobbakban mindnyájan, de úgy, hogy a főemberek előzőleg megtárgyalják a nép előtt eldöntendő dolgokat is. Ha valami váratlan és hirtelen esemény közbe nem jön, meghatározott napokon gyűlnek össze, újholdkor vagy holdtöltekor, mert azt hiszik, ilyenkor a legkedvezőbb megkezdni az ügyek intézését. Nem is a napok számát tartják nyilván, mint mi, hanem az éjszakákét. Így tűznek ki határnapokat, így állapodnak meg időpontokban: szerintük az éjszaka vonja maga után a nappalt. Szabadságukból fakad az a hiba, hogy nem egyszerre és nem is mintegy parancsszóra gyűlnek össze, hanem még a második és a harmadik nap is kárba vész az összeszállingózók késlekedése miatt. Amikor a tömegnek úgy tetszik, összeülnek, mégpedig fegyveresen. A papok, akiknek ilyenkor a fegyelmezésre is joguk van, csendet parancsolnak. Ezután meghallgatják a királyt, vagy az idős, előkelő származású, hadi érdemekkel vagy ékesszólással rendelkező főembereket: inkább tanácsbeli kezdeményezés címén, semmint parancsolás jogán. Ha nem tetszik a vélemény, zajongással utasítják vissza, de ha tetszik, összeverik frameáikat: az egyetértés legmegtisztelőbb fajtája a fegyverekkel való helyeslés.

(12.) Lehet a tanács előtt vádat is emelni és főbenjáró ügyet is előterjeszteni. A büntetést a bűnnek megfelelően szabják ki: az árulókat és szökevényeket fára akasztják, a gyávákat, harcban resteket és a fajtalankodókat iszapos

lik meg őket, és pusztá hírükkel akárhányszor szinte háborúkat döntenek el.

(14.) Ha egyszer csatára kerül a sor, szégyen a főemberre, ha vitézségben alulmarad, szégyen a kíséretre, ha kevésbé vitéz a főembernél. És végképp, egész életre szóló becstelenség és gyalázat a főembert túlélvén megtérni a csatából: őt védeni, oltalmazni, a maguk vitézi tetteit is az ő dicsőségének tulajdonítani – legszentebb esküjük. A főemberek a győzelemért harcolnak, a kísérők a főemberért. Ha a közösség, amelyben születtek, hosszú békében és tétlenségben tresped, a legtöbb nemesifjú önként keresi fel azokat a törzseket, melyek akkor valamilyen háborút viselnek, mert nem is kedveli ez a nép a nyugalmat, meg könnyebben is szereznek hírnevet veszedelmek között, s nagy kíséretet is csak erővel s háborúval lehet megtartani, mivel megkövetelik főemberük bőkezűségétől azt a bizonyos harci paripát, a véres és győzelmet hozó frameát; a lakomák és az egyszerű, de bőséges étkek ugyanis zsoldszámba mennek. Bőkezűségük anyagi alapját háborúval és rablással teremtik elő. Arra, hogy földet szántsanak, vagy kivárják a termést, nem is vennéd rá őket oly könnyen, mint arra, hogy kihívják az ellenséget és sebeket szerezzenek; sőt a restség és tehetetlenség jelének ítélik verejtékkel szerezni meg azt, amit vérrel megvehetnek.

(15.) Amikor nem háborúznak, sokszor vadászattal, de még inkább semmittevéssel töltik az időt, alvásnak s evésnek adják magukat; épp a legbátrabbak és legharciasabbak mit sem tesznek, rábízzák a ház és az otthon és a földek gondját az asszonyokra, öregekre és a család leggyengébb tagjaira; ők maguk tunyálkodnak, ami furcsa kettőssége természetüknek, hogy tudniillik ugyanazok az emberek ennyire szeretik a tétlenséget és gyűlölik a nyugalmat. Szokás e törzseknél, hogy önként és egyénileg állatot vagy gabonát ajándékoznak a főembereknek, ami – bár megtiszte-

lésként fogadják, – a szükségletek kielégítéséhez is hozzájárul. Kiváltképpen örvendeznek a szomszédos népek ajándékainak, melyeket nemcsak egyének küldenek, hanem a közösség is: válogatott lovakat, pompás fegyvereket, kiüntetések s nyakláncokat; már pénz elfogadására is megtanítottuk őket.

(16.) A germánok népei nem laknak városokban, ez eléggé ismert dolog, de még csak azt sem tűrik, hogy lakóhelyeik érintkezzenek. Egymástól elkülönülve, szétszórtan élnek, ahol egy forrás, ahol egy mező, ahol egy liget megtetszett nekik. Falvakat építenek, de nem a nálunk szokásos módon, hogy a házak kapcsolódjanak és érintkezzenek: ki-ki térséggel veszi körül otthonát, akár hogy így védekezzenek a tüzesetek ellen, akár mert járatlanok az építkezésben. Még kőanyagot vagy téglát sem használnak: faragatlan fát alkalmaznak mindenhez, tekintet nélkül a látszatra vagy a tetszetős külsőre. Némely helyeket gondosabban kennek be oly tiszta és csillogó földdel, hogy az a festést és színes vonalkázást utánozza. Föld alatti vermeket is szoktak ásni és ezekre felülről sok trágyát raknak, téli menedékül és tárolóhelyül a termésnek, mivel a fagyok keménységét az ilyen helyek enyhítik, és ha bármikor ellenség jön, azt pusztítja, ami szem előtt van, az pedig, amit elástak, észrevétlen marad, vagy éppen azáltal téveszti meg az ellenséget, hogy keresni kell.

(17.) Mindnyájan köpenyt viselnek, amelyet tüvel vagy tű híján tüskével fognak össze: egyébként naphosszat ruhátlanul vannak az égő tűzhely mellett. A legvagyonosabbakat ruhájuk különbözteti meg: nem bőre szabott, mint a szarmatáké és a parthusoké, hanem feszes és az egyes tagokat kiemelő. Vadállatbőrt is hordanak – a folyóparthoz legközelebb lakók hanyagul, a távolabbiak választékosabban –, mivel a kereskedők nem visznek hozzájuk finom ruhákat. A kiszemelt vadakat megnyúzzák, bundájukra olyan

állatok foltos irhadarabjait varrják, melyeket a külső óceán és az ismeretlen tenger szül. És nem más a női viselet sem, mint a férfiaké, csak éppen a nők inkább vászonruhát öltenek, vörös csíkkal tarkítják és ruhájuk felső részét nem nyújtják ujjassá, tehát csupaszon hagyják alsó- és felső karjukat, de még mellük egy része is fedetlen.

(18.) Mégis szigorúak itt a házasságok, és erkölcsüket egyetlen ponton sem lehetne inkább dicsérni. Mert majdnem egyedüliek a barbárok között, akik egy feleséggel beérik, kivéve nagyon keveseket, de azok sem a gyönyör kedvéért, hanem mert előkelőségük miatt sokan környékezik meg őket házassági ajánlattal. Hozományt nem a feleség ajánl fel a férjnek, hanem a feleségnek a férj. Ilyenkor ott vannak a szülők és rokonok, és jóváhagyják az ajándékokat; nem asszonyi csecsebecsének és nem a fiatal menyecske cicomázására szolgáló ajándékokat, hanem marhát és felkantározott lovat és pajzsot, dárdával s karddal. Ilyen ajándékok ellenében veszik át az asszonyt, és viszonzásul az is valamilyen fegyvert visz magával férjének: ez a legerősebb kötelék, ezek a titkos szertartások, ezek a házasságkötés istenei, vélik. Hogy az asszonynak ne jusson eszébe, hogy kívül maradhat a vitézi gondon és háborús eshetőségeken, már a házaselet megkezdését kísérő szertartásokon figyelmeztetik: társnak szegődik a fáradalomokban s a veszedelmekben; ugyanazt kell békében, ugyanazt háborúban tűrnie és mernie; ezt jelzik a befogott ökrök, ezt a felkantározott ló, ezt az ajándékozott fegyverek. Így kell élnie, így kell halnia: amit most átvesz, sértetlenül és méltóképpen adja tovább gyermekeinek, aztán menyei vegyék át, majd ismét származtassák át az unokákra.

(19.) Tehát jól védett szemérmességben élnek, a látványosságok csábításai, a lakomák bujtogatásai nem rontották meg őket. A titkos levelezést a férfiak éppen úgy nem ismerik, mint a nők. A lakosság nagy számához képest fő-

löttébb kevés a házasságtörés; büntetése azonnali és a férjre bízva: levágja az asszony haját, a csupasz nőt rokonainak szeme láttára üzi ki a házból és az egész falun végigkorbácsolja. Mert a szemérem áruba bocsátására nincs mentség: sem szépségével, sem fiatalságával, sem gazdagságával nem fog férjet találni. Mert ott senki a vétkeken nem mosolyog, és a csábítást vagy elcsábíttatást nem nevezik korjelenségnek. Még jobban élnek azok a közösségek, amelyekben csak hajadonok mennek férjhez, és ahol az asszonnyá válás reménye s vágya csak egyszer teljesedik be. Így egyetlen férjet kapnak, amiképpen egyetlen testet s egyetlen életet, hogy ne is gondoljanak többre, vágyakozásuk ne terjedjen tovább, és szinte ne is férjüket, hanem a házasságot szeressék. A gyermekek számának korlátozását vagy egyetlen megszületettnék a megölését is gyalázatnak tartják; többet érnek itt a jó erkölcsök, mint másutt a jó törvények.

(20.) Minden házban csupaszon és piszkosan nőnek fel ilyen tagbaszakadttá, kiknek testalkatát csodálva nézzük. Mindegyiküket tulajdon anyja szoptatja, s nem cselédekre vagy dajkákra bízzák őket. Az urat és szolgát semmiféle nevelési kényeztetésről meg nem különböztetnéd: ugyanúgy barmok között, ugyanúgy a földön cseperednek fel, míg csak a kor külön nem választja a szabadon születetteket, az érdem pedig a magáénak nem ismeri el őket. Az ifjak későn ismerkednek meg a szerelemmel, éppen ezért kimeríthetetlen férfierejük. A leányokat sem siettetik; ugyanolyan fiatalok, ugyanolyan nyúlánkok; mint egyenlő társak, éretten lépnek nászra, és fiaikban a szülők ereje éled újra. A nővérek gyermekeit egyformán megbecsüli nagybátyjuk és apjuk. Némelyek szentebbnek és szorosabbnak is vélik ezt a vérségi kapcsolatot, és amikor kezest szednek, inkább ilyeneket követelnek, mintha így erősebben kézben tartanák a lelket és kiterjedtebben a családot. Mégis kinek-

kinek saját gyermekei az örökösei és utódai, mégpedig végrendelet nélkül. Ha gyermek nincs, birtoklás tekintetében legközelebb a fivérek, apai, majd anyai nagybátyák jönnek számításba. Minél több a rokon, minél népesebb a sógorság, annál kedvesebb az öregkor, és a gyermektelenségnek semmiféle jutalma nincs.

3. A/ Róma keleti kereskedelme: útvonal, a legfontosabb termékek
(Kr. u 1-2. század)

B/ Forrás

PLINIUS AZ INDIÁBA VEZETŐ KERESKEDELEMRŐL

2.1 AZ INDIÁBA VEZETŐ KERESKEDELMI ÚTVONAL (PLINIUS 6, 26, 100–106)

*Donec compendia invenit mercator lucroque India admota est.*²¹²
Plinius

A kereskedelmi útvonalak bemutatásának Plinius nagy figyelmet szentel művében. A 6, 26, 101 alatt kiemeli, hogy az Egyiptom és India közötti útvonal leírásához első ízben áll rendelkezésre megbízható ismeretanyag, amit igen fontosnak tart, mivel állítása szerint India minden évben nem kevesebb, mint 50 millió *sestertius* vesz el a birodalomtól. Egy másik helyen 100 millió *sestertius*-ra teszi azt az összeget, mely évente az Indiával, Arábiával és Kínával folytatott kereskedelem során a birodalomból kiáramlik (Plin. 12, 84). Schwarz kiemeli, hogy Plinius nem kis büszkeséggel ír a korában friss információnak számító ismeretekről, az Egyiptomon keresztül Indiába vezető hajóútról (SCHWARZ 1995, 461).

Plinius: *Naturalis Historia* 6, 26, 100–106.

6, 26, 100. Ezután az *Euphrates*²¹³ torkolata, az *Eulaeus*²¹⁴ és *Tigris*²¹⁵ által alkotott tó *Charax*²¹⁶ közelében, majd a *Tigris* melletti *Susa*²¹⁷ következett. Itt találtak az ünnepnapokat tartó Nagy Sándorra,²¹⁸ hét hónappal azután, hogy *Patalénál*²¹⁹ elvált tőlük, hajóútjuk harmadik havában. Ezen az útvonalon haladt Nagy Sándor hajóhada. Ezután az tűnt a legbiztosabb-

²¹² Mígnem egy kereskedő rövidebb utat talált, s így a haszonszerzés vágya közelebb hozta Indiát.

²¹³ *Euphrates* – vö. Plin. 6, 145.

²¹⁴ *Eulaeus* – folyó Elamban.

²¹⁵ *Tigris* – vö. Plin. 6, 25; 6, 145.

²¹⁶ *Charax* – vö. Plin. 6, 138–139; 6, 145.

²¹⁷ *Susa* – Elam fővárosa, a perzsa királyok fő székhelye; ma: Sus.

²¹⁸ *Susában* Nagy Sándor közös nászünnepet tartott Kr. e. 324-ben, ő maga III. Dareios legidősebb lányát, Stateirát, és III. Artaxerxés legfiatalabb lányát, Parysatist vette feleségül, az előkelő makedónokhoz előkelő perzsa nőket adott feleségül. A lakomára állítólag kilencezren voltak hivatalosak. Vö. Plut. *Alex.* 70, 3; Diod. Sic. 17, 107, 6.

²¹⁹ *Patalé* – vö. Plin. 6, 71.

nak, hogy az arabiai *Syagrus*²²⁰ hegyfokától a *Favonius* széllel,²²¹ amelyet ott *Hippalusnak*²²² neveznek, haladjanak *Patale* felé; a távolságot 1332 mérföldre²²³ becsülték.

101. A következő időszakban rövidebb és biztonságosabb útnak ítélték, hogy ugyanettől a hegyfoktól az indiai *Sigerus*²²⁴ kikötője felé induljanak. Hosszú ideig ezt az útvonalat követték, mígnem egy kereskedő rövidebb utat talált, s így a haszonszerzés vágya közelebb hozta Indiát; a hajóutat azonban a kalózok²²⁵ gyakori támadása miatt minden évben íjászcsapatok kíséretében tették meg.²²⁶ Most, amikor első ízben áll rendelkezésünkre megbízható

²²⁰ *Syagrus* – arabiai hegyfok Adentől 800 kilométerre; vö. PME 30; Ptol. 6, 7, 10; ma Ras Fartak.

²²¹ *Favonius* – vö. Plin. 6, 57. Plinius leírása a széliránnyal kapcsolatban nem pontos. Az Arábiából Indiába tartó kereskedők a délnyugati monszunt használták ki, a visszaúton pedig az északkeletit. Pliniusnál a délnyugati monszun, mint nyugati *Favonius* szél jelenik meg, az északkeleti monszun pedig mint kelet – délkelet felől fújó *Voltumnus* szél. Ez De Romanis szerint annak tudható be, hogy Plinius félreértelmezte forrását, Poseidónioszt (DE ROMANIS 1997, 175). Plinius a *Favonius* elnevezést Poseidónios *Zephyrus* szelének meghatározásából fordíthatta, ami Aristotelész *Zephyrus* és *Eurus* szélpárosának leírására vezethető vissza. Aristotelész azt írja, hogy a déli tengert *Lybián* túl a *Zephyrus* és az *Eurus*, nyugati és keleti szelek váltakozása jellemzi. Plinius abban hibázhatott De Romanis szerint, hogy az Aristotelész és Poseidónios által meghatározott *Zephyrus* és *Eurus* szelek irányát a nyolcas szélrózsza alapján értelmezte, holott azok csak egy egyszerű négyes szélrózsára vonatkoznak. A *Zephyrus* szelek elnevezés nyugatról fújó szelekre utal, ami jelentheti a délnyugati monszunt is. Egy nyolcas szélrózsán belül azonban a *Zephyrus* szél, éppúgy, mint a *Favonius* elnevezés egy egyenesen nyugatról fújó szélre utal. Hasonlóképpen a nyolcas szélrózsán belül mind az *Eurus* szél, mind a *Voltumnus* elnevezés délkeleti szelet jelent. Mindezek alapján érthető, miért hibázott Plinius. A szerző félreértelmezésének eredménye nemcsak az égtájak elforgatása lett, hanem a két monszun irányának szöge is megváltozott (DE ROMANIS 1997, 176; 219–220). Plinius hibája azonban egyáltalán nem meglepő, figyelembe véve, hogy az első században az Indiai-óceánon hajózó tengerészek közül csak nagyon kevesen tudták többé-kevésbé jól meghatározni a monszunok irányát.

²²² *Hippalus* – Hippalos tengerész, hajókormányos lehetett, valószínűleg a Kr. e. 1. században élt. A görögök számára felfedezte a rendszeresen fújó monszunszeleket, melyek titkát addig az arab és indiai hajósok őrizték. Vö. PME 57; SALGÓ 1996, 97–110; MAZZARINO 1997, 72–79; Vit. 1, 6.

²²³ 1332 mérföld – 1971,25 kilométer.

²²⁴ *Sigerus* – helység India nyugati partján (esetleg a nyugati part előtt található szigeten); vö. PME 53 (*Melizeigara*), Ptol. 7, 1, 95 (*Milizigeris*); nem azonosított.

²²⁵ Kalózok – a vörös-tengeri kalózokra panaszkodott Agatharchidész (Diod. 3, 43, 5); Strab. 16, 4, 18; PME 20. Vö. Plin. 6, 104.

²²⁶ *A sagittariorum cohortibus inpositis* (Plin. 6, 26, 101), az *aquationum ratione mansionibus dispositis* (Plin. 6, 26, 102), és a *praesidium excubat deverticulo duum milium* (Plin. 6, 26, 103) kifejezésekből következtethetünk a római hadsereg szerepére az egyiptomi Keleti-sivatagon átmenő kereskedelemben. A Római Birodalomnak jelentős bevételei származtak a vörös-tengeri kereskedelemről, ezért a kereskedelem biztosítására katonaságot állomásoztatott a területen. A karavánutak mentén biztonsági pontokat építettek ki, ezek neve *hydreumata* volt, amelyek mindig közvetlenül az út mellett, a völgyek közepén feküdtek. Kiépítésük alkalmával nem a jól védhető helyeket részesítettek előnyben, tehát nem a sivatagi törzsek elleni harc, hanem a kereskedelmi utak ellenőrzése volt a fő céljuk (YOUNG 2001, 69). Ezeket fallal vették körül, és az erősség közepére egy kövekkel körülfalazott vízelőhelyet építettek, a *hydreumát*, ahonnan ezek az őrhelyek a nevüket kapták. A *hydreumata* rendszert őrtoronyhálózat egészítette ki, amelyek jól védhető, magaslati helyen épültek. Ezeknek egyrészt védelmi, másrészt kommunikációs szerepük volt. Az út mentén kiemelkedő őrtornyok hálózata révén (zászlókkal, csiszolt fémlappal, pajzzsal) az út egyik végétől a másikig jelzéseket lehetett leadni. Az útonállóak, akik ellen meg kellett védeni a keleti kereskedelemről származó igen értékes árukat, a *trogodytes* közül kerültek ki. (A rómaiak összefoglaló néven *trogodytáknak* nevezték a sivatagi nomádokat és a helyi lakosokat. Az útonállóak

ismeretanyag, örömmre fog szolgálni, hogy előadhatom az egész utat Egyiptomból kiindulva:²²⁷ ez igen fontos téma, mivel évente legalább 50 millió *sestertius* áramlik birodalmunkból Indiába, az onnan hozott áruk pedig százszoros áron kerülnek eladásra nálunk.²²⁸

102. *Alexandriától*²²⁹ két mérföldre²³⁰ található *Iuliopolis*²³¹ városa. Innen a Níluson 309 mérföldet²³² hajóznak *Coptus*²³³ városáig; ez az út 12 napig tart, ha a passzátszelek²³⁴ fújnak. *Coptustól* tevékkel haladnak tovább,²³⁵ az állomáshelyeken vízvételvezérlési lehetőség biztosított: az első ilyen helyet *Hydreumának*²³⁶ nevezik, 32 mérföldnyire²³⁷ található; a második a hegyekben egy napi járásnyira, a harmadik egy másik *Hydreumatában* *Coptustól* 85 mérföldnyire,²³⁸ a kö-

a római hódítás, vagyis Kr. e. 31/30 előtt is jelentős probléma volt, ám virágkorát a 2.–3. században élte. Ennek fő oka, hogy a város-, és falulakóknak a rómaiak adói hatalmas terhet jelentettek, így sokan elhagyták otthonaikat, és a sivatagban telepedtek le, ahol rablásból tartották fenn magukat. Ez a folyamat a települések lakosságának csökkenéséhez vezetett, aminek következtében a birodalomnak fizetett adó is megcsappant. Ez a helyzet a rómaiakat a kereskedelmi útvonalak fokozottabb védelmére ösztönözte. Egyrészt saját hadsereget, másrészt a helyiekből álló rendfenntartó erőket alkalmaztak. Utóbbiak neve *dekanoi* volt, ezek 10 főből álló félkatonai egységek voltak. Élükön a *dekanos*, egy római tisztviselő állt (YOUNG 2001, 71.).

²²⁷ Vö. Solin. 54, 7: *Dicendum hoc locorum quatenus ab Alexandria Aegypti pergatur in usque Indiam.*

²²⁸ Ezután kezdődik az Indiába vezető kereskedelmi út leírása, amely 6, 26, 106-ig tart. Vö. Plin. 12, 84.

²²⁹ *Alexandria* – Nagy Sándor alapításai közül a legismertebb város Egyiptomban, fontos kikötő, kereskedelmi és kulturális központ.

²³⁰ 2 mérföld – 3 kilométer.

²³¹ *Iuliopolis* – csak itt megnevezett helység Egyiptomban. Mint behajózó helyet (berakodó helyet) nevezi meg Iosephus Bell. Iud. 4, 659 a Strabón által megemlített, Augustus győzelme után elnevezett várost, *Nicopolist* (17, 1, 10).

²³² 309 mérföld – 457,25 kilométer.

²³³ *Coptus* – a Nílus-völgy legkeletibb partjának városa. Az Indiából és Arábiából származó áruk rakodóhelye (raktára); vö. Plin. 5, 60. Ma Qift / Kuft. Vö. Iuv. 15, 28; Strab. 17, 815.

²³⁴ Passzátszelek – lat. *etesiae*. Egyiptomban július 20.-tól fújnak. Plinius adata a passzátszelek tartamára nézve téves; vö. Plin. 2, 124; 18, 270; Solin. 54, 7: *Nilo vebente Coptum usque etesiis flantibus cursus est.*

²³⁵ Az egyiptomi karavánutak kereskedői tevéken és szamarakon szállították az árut. Az év megfelelő időszakában a Rómából jövő kereskedőket szolgálták, akik a periodikus monszunszélhez voltak kötve. Nagyobb haszonnal kecsegtetett, mikor az Indiából fűszerekkel és luxuscikkkel megrakodva visszatérő hajók rakományát kellett a Nílusig elszállítani. Ez azonban csak idénymunka volt, bár a hatalmas haszon miatt képes volt erre szakosodott egész kereskedőtársaságokat eltartani. A Keleti-sivatag karavánútjain az év többi részében is élénk kereskedelem folyt, hiszen a római helyőrségeket, hivatalokat, és a part menti városokat el kellett látni élelemmel és vízzel és a mindennapi élethez szükséges cikkekkal (a kötélből a papiruszig). Ez kisebb, ám állandó bevételi forrást jelentett. A karavánutakon kereskedők társadalmi összetétele vegyes volt, sok volt a *nabataeus*, akik nagy gyakorisággal rendelkeztek a sivatagi körülmények közti szállításban. A karavánutakon lezajló árucseré hatása az egyiptomi társadalomra nehezen meghatározható. A kereskedőtársaságok nem csak tevehajcsárókból és utazó tagokból álltak, hanem jelentős háttérszemélyzet (hivatalnokok, kézművesek) is segítette a munkájukat. Egyes kutatók szerint az egész keletrómai térségre, míg mások szerint csak közvetlenül Egyiptomra volt jelentős hatással a kereskedelem (YOUNG 2001, 64).

²³⁶ *Hydreuma* – gör. vízfelvevő hely; nem azonosítható. Vö. Solin. 54, 7: *Deinde terrestre iter Hydraeum tenus. Post transactis aliquot mansionibus Berenicen pervenitur, ubi Rubri maris portus est.*

²³⁷ 32 mérföld – 47,25 kilométer.

²³⁸ 85 mérföld – 125,75 kilométer.

vetkező vízfelvevő hely pedig a hegyekben van. Ezt követően jutunk *Apollo Hydreumájához*,²³⁹ ami 184 mérföldre²⁴⁰ található *Coptustól*; a következő állomás ismét a hegyekben van.

103. Ezután jutunk *Novum Hydreumába* *Coptustól* 236 mérföldre.²⁴¹ Ezen kívül van még egy *Vetus Hydreuma* is, amely *Trogodyticum*²⁴² néven ismert, ahol őrség vigyáz egy 2000 fő befogadására alkalmas szállásra;²⁴³ *Novum Hydreumától* 7 mérföldnyire²⁴⁴ van. Azután következik *Berenice* városa,²⁴⁵ ahol vörös-tengeri kikötő található, *Coptustól* 257 mérföldnyire.²⁴⁶ Mivel azonban az út nagyobb részét éjjel teszik meg a hőség miatt, és a nappalokat állomásokon töltik, a *Coptustól* *Berenicéig* terjedő teljes utat a tizenkettedik napon fejezik be.

104. Hajózni nyár közepén kezdenek, a Kutya csillagkép feljövele előtt, vagy közvetlenül utána,²⁴⁷ és körülbelül a harmincadik napon érkeznek az arabiai *Ocelis*,²⁴⁸ vagy a töm-

²³⁹ *Apollo Hydreumája* – egy *Apollonios* nevű állomást megemlíti a *Tabula Peutingeriana* (*Tab. Peut.*). Vö. Plin. 6, 49.

²⁴⁰ 184 mérföld – 272,25 kilométer.

²⁴¹ 236 mérföld – 349,25 kilométer.

²⁴² Vö. Plin. 6, 154; Strab. 17, 1, 3.

²⁴³ Az *ubi praesidium excubat deverticulo duum milium* kifejezés vitatott értelmezésű. A *deverticulum* ugyanis „mellékút” és „szállás” jelentésben egyaránt előfordul, ezért különböző fordításokkal találkozunk. Rackham fordításában: „where a guard is stationed on outpost duty at a caravanserai accomodating two thousand travellers” (RACKHAM 1942). André fordításában: „où veille un poste de garde, sur une traverse a 2 milles de la” (ANDRÉ – FILLIOZAT 1980). Conte fordításában: „dove c’è un presidio che vigila in una via laterale a due miglia da lì” (CONTE 1982). A *Tusculum* fordításában: „wo eine Besatzung liegt in einer Herberge für 2000 (Man)” (BRODERSEN 1996). Bolonyai G. fordításában: „ahol őrség tart szolgálatot egy 2 mérföld hosszú mellékúton” (BORHY 1998). Plinius munkáját vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a szerző a mérföldben kifejezett távolságot következetesen adja meg, így például 6, 26, 102 alatt a 2 mérföld jelölése: „MM p”. A *duum milium* tehát nagy valószínűséggel nem 2 mérföldet jelöl. Esettanilag *genitivus quantitatis*, tehát egy két-ezres nagyságú *deverticulum*-ról van szó. Mivel a mérföldet kizártuk, a *deverticulum* „mellékút” fordítása nem valószínű. Marad tehát egy őrség által felügyelt szállás, amelynek a nagysága *duum milium*, ez a szám a férőhelyre vonatkozhat. Plinius megjegyzése azért fontos, mert a szállítás volumenére vonatkozóan nagyon kevés adattal rendelkezünk. Strabón művében találunk egy utalást: a szerző leírja, hogy amikor Egyiptomban tartózkodott barátja, Aelius Gallus helytartó társaságában, hallotta, hogy Myos Hormosból 120 hajó indult Indiába, míg a Ptolemaiosok idejében csak keveseknek volt bátorsága odahajózni és indiai árucikkeket behozni (Strab. 2, 5, 12). Dihle helytelenül Cornelius Gallus, az első egyiptomi *praefectus* idejére (Kr. e. 30–27) datálja Strabón egyiptomi utazását (DIHLE 1978, 548). Strabón egy másik helyen Alexandriáról ír, és megjegyzi, hogy azelőtt 20 hajó sem mert az Arab-öblön átvitorlázni, most pedig nagy hajóhadakat küldenek Indiáig és az etiópai hegyfokig (Strab. 17, 1, 13).

²⁴⁴ 7 mérföld – 10,25 kilométer.

²⁴⁵ *Berenice* – jelentős kikötőváros, kereskedőtelep a Vörös-tengeren, a *Sinus Arabicus* kijáratánál. II. Ptolemaios *Philadelphos* (Kr. e. 283–246) (vö. Plin. 6, 84; 6, 186) alapította, anyja tiszteletére nevezte el. Fontos szerepet játszott az Indiával, Arabiával és Etiópiával folytatott kereskedelemben, jelentőségét a késő antik korig megőrizte. Vö. Plin. 2, 183. Ma romok *Bender-el-Kebir*-nél.

²⁴⁶ 257 mérföld – 380,25 kilométer.

²⁴⁷ A Kutya csillagkép (*Sirius*) feljövele előtt – július 18. vagy közvetlenül azután, tehát körülbelül a passzátszelek fújásának kezdetén; vö. Plin. 6, 102. Vö. Solin. 54, 9: *Petentes Indiam ante exortum Canis aut protinus post exortum navigia media aestate solvunt*.

²⁴⁸ *Ocelis* – kikötő a Bab el-Mandeb arabiai partján. Régebbi névformája *Acila*; vö. Plin. 6, 151; Strab. 16, 4, 5. *Ocelia* névváltozata is előfordul; Plin. 12, 88; vö. *PME* 25–26; Ptol. 6, 7, 7; 8, 22, 7. Ma *Shykh Sa’id* lagúnája / *Khawr Ghurayrah*. Vö. Solin. 54, 8: *Inde Oceli Arabiae portus tangitur*.

2. Kereskedelmi útvonal a Római Birodalom és India között

jéntermő vidék *Cane* kikötőjéhez.²⁴⁹ Van egy harmadik kikötő is, *Muzának* nevezik;²⁵⁰ ezt a várost azonban az Indiába hajózók nem keresik fel, csak a tömjén- és arab illatszer-kereskedők. Beljebb is található egy város, a királyi székhely, *Sapphar*,²⁵¹ és egy másik város is, amelynek a neve *Save*.²⁵² Az Indiába hajózóknak azonban az a legelőnyösebb, ha *Ocelisből* indulnak; ebből a kikötőből 40 napig tart az út India első vásárhelyéig, *Muzirisig*,²⁵³ ha a *Hippalus* szél fúj.²⁵⁴ Ezt a várost azonban nem érdemes érinteni a szomszédos kalózok miatt, akik egy *Nitrias*²⁵⁵ nevű helyet tartanak birtokukban, másrészt mert áruban sem bővelkedik. Ezen kívül a szárazföldtől csak messze horgonyozhatnak le a hajók, és így a rakományt csónakokon kell ki- és beszállítani. Amikor ezeket lejegyeztem, *Muziris* királya *Caelobothras*²⁵⁶ volt.

²⁴⁹ *Cane* – kikötőváros Arábia déli partján; vö. Ptol. 6, 7, 10; PME 27.

²⁵⁰ *Muza* – jelentős kikötőváros a Vörös-tenger arabiai partján; vö. PME 6, 8, 16, 17; Ptol. 6, 7, 7, 8, 22, 6. Ma Mauza.

²⁵¹ *Sapphar* – a homeriták fővárosa (Plin. 6, 158), akiknek a királya a Kr. e. 1. század közepe táján egyben a *sabausok* uralkodója is volt; vö. Plin. 6, 154; PME 23; Ptol. 6, 7, 41; Amm. Marc. 23, 6, 47. Ma Zufar.

²⁵² *Save* – város a Vörös-tenger partján; vö. PME 22; Ptol. 6, 7, 38 (*Sabé*). Ma Sawwa, délre Ta'izz-tól.

²⁵³ *Muziris* – jelentős kikötőváros India nyugati partján; vö. PME 53–54; Ptol. 7, 1, 8, 8, 26, 4. Ma valószínűleg Cranganore/Cranganur.

²⁵⁴ Az Indiába hajózóknak figyelembe kellett venni a szél erősségét is, hiszen a viharos délnyugati monszun a 100 km/órát is eléri, így ide csak nagy, erős hajóval lehetett eljutni (CASSON 1989, 34–35). Az arab hajósok gyengébb hajókkal nem is merték vállalni az utat, így ők a hosszabb ideig tartó, part menti hajózást választották továbbra is (CASSON 1993, 9–10). Hourani tanulmányában hangsúlyozza, hogy az arab hajók útvonala Hippalos felfedezése után sem esett egybe a rómaiakéval. Ennek oka az arab hajók különleges konstrukciója, mivel az arabok még az iszlám időszakban sem használtak szökeket a hajóépítésnél. Kókuszdió vagy pálmafa rostokkal öltötték össze a hajó alkatrészeit, így érthető, hogy a hajók nem bírtak a nagy hullámokkal (HOURANI 1951, 27; SIMON 2002, 315). A római kereskedelmi hajók általában vitorlás hajók voltak. A nagyobb hajók rendelkeztek segéd evezősorokkal, melyeket bizonyos kikötőkbe való behajózás-kor, illetve az onnan való távozás-kor használtak. Nagy szerepük volt szélcsendes időszakokban, mikor nem volt elegendő szél a hajó mozgatásához. A hajók nagyságát az amfora- és gabonaszállító kapacitás fejezte ki. Egy 240 tonnás teherbírású hajó legalább 10 méter széles és 30 méter hosszú lehetett, egy 450 tonnát is elszállító hajó 10–12 méter széles és 35–40 méter hosszú lehetett. A forrásokból tudjuk, hogy a rómaiak 300–400 tonnás, sőt még 1000 tonnás hajót is építettek. Cicero korában egy 2000 amforás hajó jelentős méretűnek számított (Cic. Fam. 12, 15, 2). Plinius írja, hogy az Indiába tartó hajó úrtartalma 3000 amfora, azaz 75 tonna volt (Plin. 6, 21, 82). A víz alatti régészet megerősíti, hogy léteztek ekkora hajók, és főleg gabona szállítására használták azokat. A tengerek mélyén talált, több száz éve hajótörést szenvedett hajók maradványai nyújtják jelenleg a legfontosabb információkat a Római Birodalom kereskedelmének vizsgálatához. A hajók felépítése, szerkezete, a megmaradt szállítmányok jelentősen hozzájárulnak az ismeretekhez. A maradványok alapján úgy tűnik, hogy a vegyes rakományt szállító, 70 tonna körüli teherbírású hajó volt a legelterjedtebb.

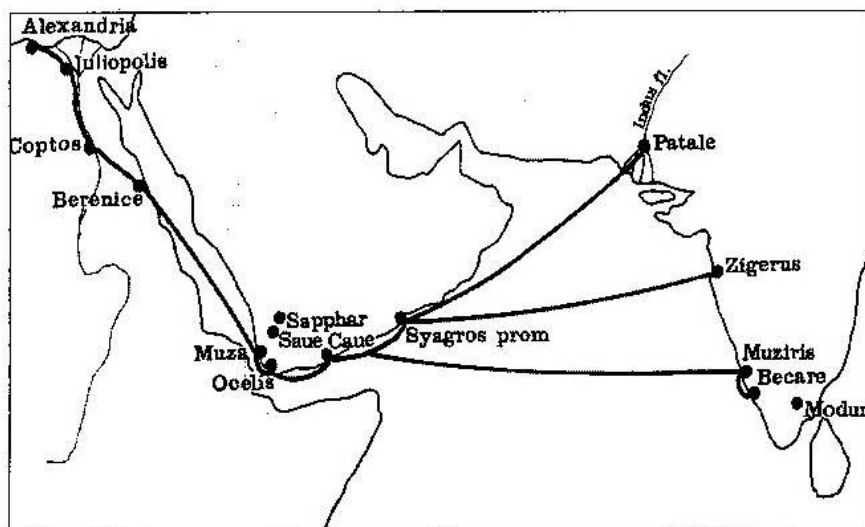
²⁵⁵ *Nitrias* – kikötő India nyugati partján; vö. Ptol. 7, 1, 7 (*Nitraiai emporion*), valószínűleg azonos a PME 53 alatt említett *Naurával*, akkor a mai Mangalore.

²⁵⁶ *Caelobothras* – ebben a névformában csak itt megnevezett indiai király, korábban valószínűleg királyi-titulus. Bizonyára azonos a Ptolemaios által említett *Kerobothras*-szal (Ptol. 7, 1, 86), és a PME 54 alatt megnevezett *Keprubotos*-szal.

II. INDIA

105. A másik, alkalmasabb kikötő a *neacyndus* nép²⁵⁷ területén található, *Becare*²⁵⁸ a neve. Itt *Pandion*²⁵⁹ uralkodott, egy *Modura*²⁶⁰ nevű városban, messze a kereskedőteleptől a szárazföld belsejében. Azt a területet pedig, ahonnan *Becare*-ba fekete borsot²⁶¹ szállítanak egyetlen fátörzsből készült csónakokon, *Cottonarának*²⁶² hívják. Mindezen nép-, kikötő- és városneveket egyetlen korábbi szerzőnél sem találjuk meg, amiből nyilvánvaló, hogy változik a helyük.

106. Indiából az egyiptomi *Tybis* hónap kezdetén²⁶³ indulnak vissza a hajók, a mi decemberünkben, vagy legalábbis az egyiptomi *Mechir* hatodik napja előtt,²⁶⁴ ez a mi januárunk *Idusa* (13.) előtti napoknak felel meg: így történhet, hogy még ugyanabban az évben vissza-

Tengeri kereskedelmi útvonalak Plinius szerint ANDRÉ – FILLIOZAT 1980.

²⁵⁷ *Neacyndus* nép – csak itt megnevezett indiai törzs, vö. azonban PME 53–55 (*Nelkynda*), Ptol. 7, 1, 9 (*Melkyda*), Tab. Peut. XII (*Nincildae*).

²⁵⁸ *Becare* – a *neacyndusok* kikötője egy folyó torkolatánál, vö. PME 55, 58 (*Barare*), Ptol. 7, 1, 8 (*Bakare*), valószínűleg a mai Pirakkad.

²⁵⁹ *Pandion* – a Pandja-királyságot megnevezi a PME 54 és Ptol. 7, 1, 89, mint *Pandion* királyságát; ez az antik világ számára Megasthenes jelentései óta ismert. Ennek a királyságnak egy megbízottja Kr. e. 20-ban Augustushoz érkezett; vö. Strab. 15, 1, 4; RGDA 31.

²⁶⁰ *Modura* – város India délkeleti részén; vö. Ptol. 7, 1, 89; 8, 26, 17; ma Madura.

²⁶¹ Fekete bors – lat. *piper*; a fekete borsot hosszú idő óta Dél-India nyugati partjainál termesztették, és az antik világ számára nemcsak fűszerként, hanem gyógyszeranyagként is szolgált.

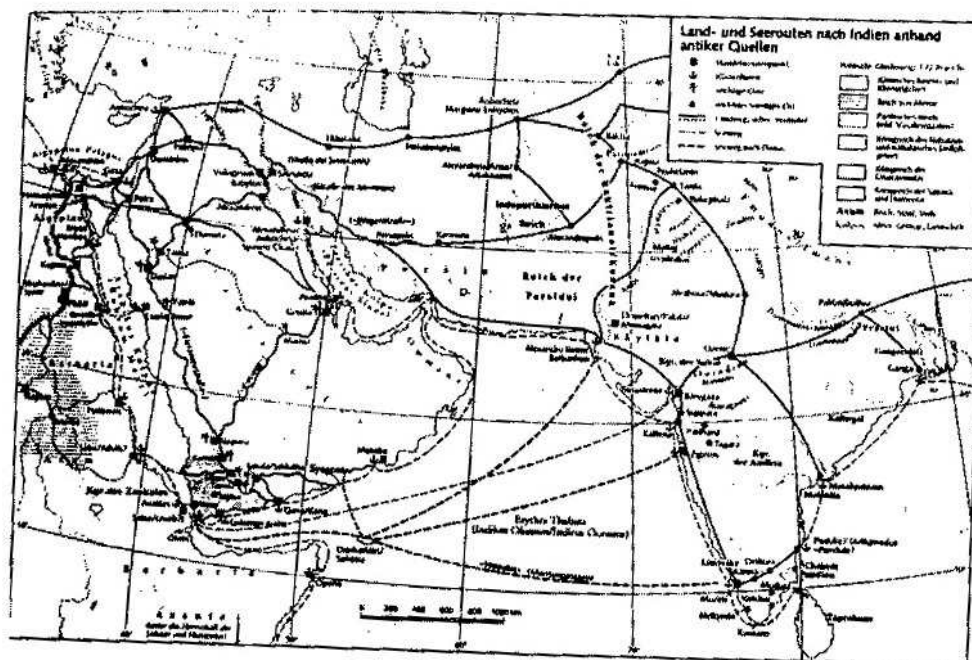
²⁶² *Cottonara* – város India délnyugati részén; vö. PME 56 (*Kottanarike*), Ptol. 7, 1, 9 (*Kottiarra*), Tab. Peut. XII (*Cotiarra*), ma Cochín. Vö. Solin. 54, 8: *Deinde per diversos portus Cottonare pervenitur, ad quam monoxylis lintribus piper convehunt.*

²⁶³ Az egyiptomi *Tybis* hónap kezdetén – december vége. Vö. Solin. 54, 10: *Revertentes renavigant Decembri mense.*

²⁶⁴ Az egyiptomi *Mechir* hatodik napja előtt – január vége, február eleje.

2. Kereskedelmi útvonal a Római Birodalom és India között

térnek. Indiából a *Voltumnus* széllel²⁶⁵ hajóznak el, és amikor a Vörös-tengerhez²⁶⁶ jutnak, az *Africus* vagy az *Auster* széllel folytatják útjukat.²⁶⁷ Most térjünk vissza kitűzött témánkhoz.²⁶⁸

Kereskedelmi utak Indiába

Der Neue Pauly

2.2 A VISSZAÚT INDIÁBÓL

Az Indiától Alexandriába vezető kereskedelmi útról egy 1980-ban előkerült, és 5 évvel később Bécsben publikált papirusz tájékoztató. Ez a papirusz az India és a Római Birodalom közötti kereskedelem egyik legfontosabb írásos bizonyítéka. Egy alexandriai régiségkereskedésből került elő a barna színű, nagyon finom és vékony anyagú, 38×27cm nagyságú papirusz, amit H. Harrauer és P. J. Sijpesteijn 1985-ben Bécsben publikált (P. Vindob. G 40822, HARRAUER 1985).²⁶⁹ A szöveg nem tartalmaz dátumot, de valószínűsíthető, hogy a 2. század közepe körül keletkezett. A papiruszlap mindkét oldalán fekete tintával készített

²⁶⁵ *Voltumnus* szél – keleti, délkeleti szél; vö. Plin. 2, 121. Vö. Solin. 54, 10: *Secundus ex India ventus est voltumnus, at, cum ventum est in Rubrum mare, aut africus aut auster vehunt.*

²⁶⁶ Vörös-tenger – vö. Plin. 6, 84.

²⁶⁷ *Africus* vagy az *Auster* szél – nyugati, délnyugati illetve déli szél; vö. Plin. 2, 121.

²⁶⁸ Itt fejeződik be a 6, 26, 101 alatt kezdődő leírás az Indiába vezető kereskedelmi útról.

²⁶⁹ Vö. Casson, L.: *New Light on Maritime Loans*: P. Vindob. G 40822. ZPE 84 (1990) 195–206.

4. A/ A honfoglalás és a középkori magyar állam kialakulása és megszilárdulása a 11. század végéig

B/ Forrás

SZENT ISTVÁN KIRÁLY NAGYOBBIK LEGENDÁJA

1. Kezdődik az előbeszéd Szent István király életéhez.

Minden jó adomány és minden tökéletes ajándék felülről való, és a világosságok atyjától száll alá.[1] Mert semminemű jó nem lehet vagy keletkezhet a létező dolgokban Isten odaszálló irgalmának kedvezése nélkül. Az isteni gondviselés szeme ugyanis tetszéssel tekinti a néki szolgáló angyali karok megingathatatlan voltát, de a bukott ember megújítását is kegyes irgalommal szemléli s előmozdítja, hogy akit megteremtve saját képének méltóságával ékesített fel, azt megtestesülésének szentsége által csoda módon atyai országának örökösévé tegye. Beteljesedtek hát a pátriárkák és próféták jövendölései a mi Megváltónkban, ki megmagyarázhatatlanul szűztől született, a keresztsínszenvedése és a halál elnyerése után harmadnapon feltámadott, tanítványai körében negyven napig tartózkodott, majd szemük láttára hatolt az ég magasába, s természeténél s tehetségénél fogva atyja jobbán nyert helyet, és az atyjától s tőle származó vigasztaló Szentlelket fogadott fiaira heves érkezésének csodálatos zúgásával kiárasztotta; ez pedig őket tüzes nyelvek képében minden nyelv tudásával gazdagította, és isteni erejéből a csodatevés jeles képességével csodálttá tette. Az ő szeretetének hevétől lánggra gyúlva, amint Üdvözítőnk korábban meghagyta nekik, az evangélium hirdetésének követtségében Isten ígéjének magját hintve, az egész világot bejárták. Némelyikük királyságokat királyostul, némelyikük fejedelemségeket fejedelmestül, némelyikük tartományrészeket és kerületeket helytartóstul és előjáróstul vett rá a keresztény vallás gyakorlására, és a Szentlélek magasra csapó lángjai annyira megszilárdították a földkerekségen az egyetemes egyház alapját, hogy maga Róma is, az egész világ fővárosa, a császári egyeduralommal együtt nyakát Krisztus hite alá hajtva lemondott a hiú tévelygésekről. Nem maradt ország, sem nemzet, hol Krisztus irgalmának valamilyen foganatja nem lett.

Így történt, hogy az éber isteni kegyelem a veszedelem és tudatlanság fiaira, a faragatlan, kőbor népre, mely nem ismerte fel, hogy Isten teremtése, vagyis hát a Pannónia földjén lakó magyarokra kegyes pillantással letekintett az égből, hogy akiket az örökkévalóság titkos terve korábban természetes lakóhelyükről napnyugati részekre rendelt a keresztények eltévelyedéseinek megbosszulására, azokat, rendeltetésük ideje már betelven, a hamisság útjáról az igazság ösvényére, az elosztatott homályból az örökkévaló jutalmazás reményére vezesse.

2. Volt akkor egy Géza nevű fejedelem, a negyedik attól számítva, ki a magyaroknak Pannóniába jövetele idején első vezérük volt. Minthogy Jézusban is hitt, hatalmaskodva bánt az övéivel, de irgalmasan s bőkezűen az idegenekkel, kiváltképpen a keresztényekkel; ámbár belesüppedt a pogány életmódba, mégis, a lelki kegyelem fényének közeledtére figyelmesen kezdett tárgyalni a körös-körül fekvő valamennyi szomszédos tartománnyal a békéről, melyet korábban sohasem kedvelt; úgyhogy már ebből felismerhető, kinek fiává vágyott válni, Üdvözítőnknek az evangéliumban mondott szavai szerint: Boldogok a békességre igyekezők: mert ők az Isten fiainak mondatnak.[2] Ezenfelül elrendelte, hogy a többi keresztényt, ki országába be akar lépni, a vendégbarátság és a biztonság kegyében részesítsék, felhatalmazta a papokat és a

szerzeteseket, hogy elébe járuljanak, szíves örömet hallgatta meg őket, kedvet lelven abban, hogy az igaz hitnek keble kertjébe vetett magja kicsírázik. Minek szaporítsam a szót? Eljött az égből rendelt idő, háza népével együtt hitt és megkeresztelkedett, megfogadván, hogy minden uralma alá vetett alattvalóját a keresztény hit szolgálatába állítja.

3. Mivel pedig igen sok gondot okozott neki a lázadók megzabolázása, a szentségtörő szokások lerontása, és hogy püspökségeket alapítson hite szerint a szentegyház javára, egy éjjel csodálatos látomással vigasztalta meg az Úr, gyönyörű külsejű ifjat állított elébe, aki így szólt hozzá: Béke veled, Krisztus választottja, megparancsolom, hogy szünjenek meg gondjaid. Nem néked adatott meg véghezvinni, amit eszedben forgatsz, mert kezdet emberi vér szennyezi be. Tőled származik a születendő fiú, kire az Úr mindezek elrendezését az isteni gondviselés terveinek megfelelően rábízta. Ő az Úrtól választott királyoknak egyike lesz, a földi élet koronáját majd az örökkévalóval fogja felcserélni. Mindamellet a lelki követségben hozzád küldendő férfit tisztességgel fogadd, ha befogadtad, megtiszteld, rettegve a fenyegető kárhozattól és elragadva a kiapadhatatlan remény szerelmétől, mely meg nem téveszt, intelmeit hűséges szívvel, nem színlelt helyesléssel hallgasd.

4. Hogy felsekkent a fejedelem, a megdöbbenő látomást előbb magában, majd Krisztus híveivel és az övéivel meghányta-vetette, Istennek kitárt karokkal a földre borulva alázatosan hálát adott, s könnyeket ontva ajánlotta magát és fejedelemségét születendő fiával együtt annak őrizetébe, aki nem szunnyad s nem is szunyókál. Miközben pedig az Istentől megjövendőlt férfiún töpreng, jelentik neki, hogy boldog Adalbert, a cseh egyház főpapja úton van hozzá az ő megtérítésére és a nem színlelt hit előmozdítására, hogy dicsőséges áldozattal áldozzon az Úristennek. Elmondhatatlan öröm támadt Krisztus új katonáiban, a vezér híveivel Krisztus apródja elé vonult, tisztességgel fogadta, és ahogy a látomás intette, Isten félelme és szeretete miatt minden módon kimutatta neki, hogy az engedelmesség fia lesz.

Így hát a fejedelem parancsára a zabolátlan nép mindenünnen összegyűlik, a szent püspök szüntelenül tanít, téríti és kereszteli az ország fiait, sok helyen egyházakat alapít. A világosság, mely megvilágosít minden embert,[3] elűzvé a sötétséget, elkezdett Magyarországon fényleni, és beteljesedtek a próféta szavai, ki így szólt: A [pogányok] nép[e], amely sötétségben jár vala, lát nagy világosságot.[4] A láthatatlan világosság világossága Krisztus, kinek megpillantását a pogányok akkor érdemlik meg, mikor megtérve a sötétségből hiszik, hogy ő valóságos fény, valóságos Isten és ember.

5. Közben megszületett a fejedelem Istentől megjövendőlt fia, akit a próféta szerint ismert az Úr, még mielőtt a méhben megfogant volna. Ezt Isten kedveltje, Adalbert püspök hite őszinteségeért a keresztiség fehér ruhájába öltöztette, és lelki gyámola lett. Akkor az István nevet kapta; hisszük, hogy Isten is ezt akarta, mert ami István a görög nyelvben, koronázott a latin beszédben. Mivelhogy Isten azt óhajtotta, hogy viselje e világban is a királyi hatalmat, s a jövőben váltsa fel az örökké tartó boldogság koronájával, kijelölte őt az örök, el nem múló dicsőség elnyerésére. Nőtt a gyermek, gyámolítva a királyi nevelésben, átlábalta a kisdévedeket, s miután a serdülőkor első lépcsőfokán átlépett, apja összehívta Magyarország főembereit és az utánuk következő rendet; a közös tárgyalás tanácsa szerint fiát, Istvánt a nép élére állította, hogy uralkodjék őutána, és ennek megerősítésére mindet külön-külön megeskette. Ezek után betelvé napjai, az Úr megtestesülésének 997. esztendejében e világ haszontalan viszontagságait égi örömmel

cserélte fel. És ugyanazon évben boldog Adalbert püspök Isten ígéjének hirdetése végett porosz földre lépett, majd ugyanott a vértanúság pálmájával koszorúztatott meg.

6. Mikor aztán a pannóniai királyság a boldog ifjú bölintását leste, ő a környező tartományok népeivel kötött békét hűségesen megerősítette, hogy amit elméjében forgatott, a kereszténység zsenge ültetvényében annál bátrabban hajthassa végre. De minden jónak ellensége, az irigységgel és gonoszsággal teljes ördög, hogy Krisztus apródjának szent szándékát szétzilálja, belháborút támasztott ellene; az ő sugallatára vonakodott a pogány nép nyakát a keresztény hit igájába hajtani, s azon mesterkedett, hogy főembereivel együtt kivonja magát uralma alól. Mindezeket a dicsőséges kereszt jelének pártfogásával, Isten szülőanyja, az örökszűz Mária érdemeinek oltalmával, Isten kedveltje, Márton főpap és Szent György vértanú zászlaja alatt, vezéreik megölése után csakhamar szolgálatába hajtotta, a keresztség vizében megfürösztötte, és hűséges papok által osztván az üdvösség intelmeit, az egy Istent imádni kényszerítette.

7. Miután Krisztus katonája legyőzte az ellenséget, lelki örömmel eltelve elhatározta, hogy minden képességét és minden szándékát az evangélium magjának melegágyává teszi. Alamizsnálkodással és imádkozással töltve idejét gyakran borult a szentegyház padlójára, s könnyeit hullatva bízta Isten akaratára tervének teljesedését, hogy az, aki az Úr nélkül mit se tudna tenni, ha az Ő rendelkezésének betöltése segíti, a kitervelt jót erényes kezdeményezésekkel véghezvihesse. Ennek a megkezdéséhez és beteljesítéséhez azonban szükségesnek tartván Krisztus híveinek tanácsát, követekkel és levelekkel mindenfelé hírül adta kívánságát. Erre sok pap és egyházi személy, kit a vigasztaló Szentlélek ösztökél, úgy határoz, hogy elhagyva székhelyét, vándorútra kél; apátok és szerzetesek semmi tulajdont sem kívánva csupán arra vágytak, hogy ilyen mélyen vallásos fejedelem oltalmában szabályaik szerint éljenek. Köztük jött a vallásos életű Aszkrik atya tanítványai, akik közül egy Bonifác nevű Aszkrik atya helyére neveztek ki apátnak: mikor a boldog király ige hirdetés végett Magyarország alsó részeibe küldte, nyakán egy kard megsebesítette, s bár élt ezután is, a vértanúság dicsőségét el nem veszítette. Érkezett két másik is a lengyelek földjéről, kik elmélkedésre a remeteéletet választották, egyikük, név szerint András, hitvallásának érdeme miatt az angyalok kórusába vétetett fel, melyről az Úr általa művelt csodajelei tanúskodnak; a másik, Benedek, Krisztusért ontotta véré, s ezért csodálatosan megkoszorúztatott.

Miután Aszkrik apátot övével együtt tisztelettel befogadták, a Vashegy lábánál egy Szent Benedek atyáról elnevezett kolostort épített, ahol mindmáig virul a szerzetesi gyülekezet a regula rendjében, s mivel bővelkedik a fenntartásához kellő mulandó javakban, nincs másra szüksége, csak arra, hogy az övéi és mások lábát az evangélium szerint megmosogassa.

8. Ezekkel tanácskozott Isten szolgálja, a legkeresztényibb fejedelem, olykor közösen mindennel, olykor egyénként egyesekkel, majd tartományait tíz püspökségre osztotta, az esztergomi egyházat a római apostoli szék helybenhagyásával és egyetértésével a többiek fejévé és felügyelőjévé tette. Az említett tiszteletre méltó Aszkrik apátot a főpapi méltóság süvegével ékesítve kánoni választással ennek élére helyezte, s a többi széket az ő tanácsára más-más atya gondjaira és őrizetére bízta. Mindenfelé megvetik a szent házak alapjait, emelik a kanonokok klastromait, virágzásnak indulnak a szerzetesi regulában élő közösségek. Mindenfelől özönlenek Istennek szolgálói, kikben vágyat ébresztett az oly igen bőkezű fejedelem kegyes vendégfogadásának vigasza. És mert Pannónia dicsőségére ott született a boldog Márton főpap, s az ő érdemeinek oltalmában aratott győzelmet ellenségein a Krisztushoz hű király - mint már mondtunk -, azért a király tanácsot tartván

Isten kedveltjeivel, a Szenthegynek mondott helyen, a szent püspök telke mellett, az ő nevére monostort épített, birtokkal, javadalmakkal és minden szükséges egyébvel gazdagította, s a közbenjárásával legyőzötteken tizedet véve a püspökségekhez hasonlatossá tette.

9. Atyja halála után az ötödik évben - így akarta az isteni kegyelem - elhozták az apostoli áldás levelét, s miközben a püspökök és a papság, az ispánok és a nép egybehangzó magasztalásukat fennen kiáltották, Isten kedveltje, István, királlyá választott, s az olajkenettel felkenve a királyi méltóság diadémájával szerencsésen megkoronáztatott. Hogy az uralkodói rang jelének elnyerése után milyen életű s ítéletű férfi volt, megvilágítja a püspökökkel és Magyarország fő-embereivel együtt kibocsátott törvénykönyve, melyben tudniillik megszerkesztette minden ártalomnak ellenmégét. És mert úgy tetszett neki, hogy a békének, mellyel Krisztus fűzte egybe a világot, legyen fia, el nem múló kötés aláírásával utódainak szigorúan meghagyta: senki köztük ellenséggént más földjét ne támadja, törvényes vizsgálat nélkül ellenfelét ne bántsa, az özvegyeket és árvákat senki se nyomorgassa.

Királyságának sorsosául pedig, de kivált sarjadékának szaporításáért a római császári méltóságot viselő, szelíd erkölcei miatt jámbornak nevezett Henrik hűgát, név szerint Gillát vette házastársul, kit miután olajkenettel felkentek, a korona viselésében társának ismert el. Hogy ez Isten tiszteletének csinosításában miképp viselkedett, az Istennek szolgálók gyülekezetei iránt mely buzgónak s jótevőnek mutatkozott, arról a mai napig tanúskodnak számos egyházi keresztjei, edényei és csodálatos mesterséggel készített vagy szőtt oltári ékességei. Mindenekelőtt pedig a veszprémi püspökség egyháza, melyet alapkövétől kezdve minden Isten szolgálatához szükséges arany- vagy ezüstneművel és sokféle ruhával felékesített. Maga a király a nemrég alapított püspökségeket az apátságokkal egyetemben majorságokkal, udvarházakkal, szolgálkkal és javadalmakkal királyilag felruházta, keresztikkel, edényekkel és az istentisztelethez járó más eszközökkel - aszerint, hogy mire volt külön-külön szükségük - kielégítően felszerelte. A szerzetesek életét és közösségét hol mások útján, hol személyesen fürkészve gondosan megvizsgálta, a lankadókat kárhóztatta, az ébereket szeretetébe fogadta, s a kanonokok szolgálatát Krisztus és az egyház bizonyosága alapján a püspökök gondjára bízta; az apostol szerint mindenkinek mindent megtett, hogy mindeneket megnyerjen.[5]

10. Ez a férfiú hívő volt, minden cselekedetét teljesen Istennek szentelte, fogadalom s felajánlás útján szüntelen imáiban magát és királyságát az örökszűz istenanya, Mária gyámsága alá helyezte, kinek tisztelete s dicsősége a magyarok közt oly nevezetes, hogy nyelvükön még e szűz mennybemenetelének ünnepét is, tulajdonnévének hozzátétele nélkül, csak Királyné napjának emlegetik. És hogy könyörületes oltalmát még inkább elnyerhesse, magában a királyi székvárosban, melyet Fehérvárnak mondanak, ugyanezen örökké szűz dicsőségére és nevére híres és hatalmas, csodálatos mívű bazilikát kezdett építtetni, a kórus falán tarka vésetekkel, márványlapokból kirakott padlóval. Aki ezt látta, szavaink igazságáról tanúbizonyságot tehet: számtalan-fajta miseruha, oltárdísz és más ékesség van ott, az oltárok körül több színaranyból kalapált tábla, melyekbe a legdrágább kövek sorozatait foglalták; Krisztus asztala fölött csodálatos mívű cibórium emelkedik, a kincseskamra mindenféle fajta kristály-, ónix-, arany-, ezüstedénnyel színültig rakva.

Már akkor eltökélte Isten fia, hogy mindazt, amije van s amit megszerezhet, Krisztusnak ajánlja, kitől adományul nyerte, hogy aki őt az evilági dicsőségre és tiszteletre méltóvá tette, az égi ország lakói közé kegyesen felvenni méltassa.

11. Olvassuk az apostolokról írt jövendölésben, hogy az egész földre elhatott az ő hangjok[6] és a többi. Ez a mondás áll nemcsak a tizenkettőre, hanem mindenkre, akit Isten az evangéliumot hirdetni küldött, akinek hite, szavai és erkölce révén gyarapodott az egyház. Ezek között nem a legkisebbnek tartják ama leginkább keresztényt: jóakarátának és művének híre, melyet az egyházak építésében saját hatáskörében szerzett, messze fekvő, igen híres földeket bejárt. Szerzeteskolostort alapított ugyanis Jeruzsálemben, abban a városban, ahol Krisztus emberi természete szerint tartózkodott, bőséges mindennapi eleséget szolgáltató majorságokkal és szőlőkkel gazdagította. A világ fejében, Rómában is István első vértanú nevére tizenkét kanonokból álló, minden tartozékkal bővelkedő gyülekezetet állított, és egy kőfallal körülkerített telepet házakkal és vendégfogadókkal azon magyaroknak, akik imádkozás végett felkeresik az apostolok fejedelmének, boldog Péternek küszöbét. Még a királyi várost, Konstantinápolyt sem fosztotta meg ajándékozó jótéteményeitől, csodálatos művészettel épült templomot adományozván minden hozzávalóval. Méltán nyerte hát el birodalma határain belül az apostol nevét, mert noha az evangélium hirdetésének tisztét ő maga el nem vállalta, a prédikátoroknak, mint vezérük és felügyelőjük, megteremtette a gyámolítás és gondoskodás vigaszát.

12. Az égi irgalom valamennyi jótéteménye közül, melyhez a boldog király isteni végzésből jutott, mindenekelőtt azokat kell felsorolni s a betűkre bízni, amelyekkel elsősorban lehet az örök élet örömeit kiérdemelni. Mert minden szerencsés tetteiben egy indítóok irányította: ezt lelkének hívő látásával látta meg az evangéliumban, mely igazságának bizonyosságával mondja: Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek,[7] és más helyen: Adjatok, néktek is adatik.[8] Az irgalomnak és kegyességnek oly szélesre tárt karjaival ölelte át Krisztus szegényeit, sőt bennük Krisztust, hogy egyetlen vendég vagy zarándok sem távozott tőle szomorúan, jóságának valamilyen vigasza nélkül. A szűkölködők felsegítésére mindennapos állandó költséget határozott meg, az éjszakát virrasztásban, tevékenyen és vidáman volt szokása tölteni, Krisztus híveinek lábát mosogatva, a szegények köcsögébe alamizsnát dugva, mivel eltökélte, hogy e világon a szűkölködő Krisztust tagjaiban vigasztalja, így ő maga megérdemli, hogy örökké örvendezzen, mikor a mennyei élet kincsházát minden gyönyörűséggel rakottan találja.

Egy éjszaka aztán lelki intéstől illetve, egymagában, anélkül hogy bárki tudott volna róla, fogván egy Isten ajándékával teli erszényt, szokása szerint felkerekedett Krisztus kicsinyke nyájának meglátogatására. A szegények a mennyei kincseskamra pénzének osztásakor nyomban huzakodni kezdtek, Isten emberének érdeméről szakálla kiszaggatásával tettek tanúbizonyságot. Emiatt öröm töltötte el Krisztus katonáját, és rohanvást menekült mindenki teremőjének legszentebb szülőanyjához, s a földre vetve magát, hálálkodva így kiáltott: Égi királynő, én királynőm, így tisztelték meg katonáid, akit királynak állítottál. Ha ezt valami ellenségem tette volna, a te segítségeddel bosszulnám meg a sértést. De mert tudom, úrnőm, hogy ezzel az örök boldogságra lettem méltó, igencsak ujjongok, s megköszönöm Üdvöztőnk vigasztaló szavait, melyekkel tanítványait vigasztalta, mondván: t'fejeteknek egy hajszála semvész el!.[9]

E szavakból értette meg Isten embere, hogy égi kegyelem látogatta meg, és lelki kenettel kenetett; elhatározta, hogy szíve kapuját sohasem zárja be a segítséget kérők előtt, s ettől kezdve személyesen, vagy mások, de különösen Krisztus szolgálai és cselédei, a papok és a szerzetesek útján az égtől neki juttatott gazdagságot a szegények kezébe téve maradandóan az örök kincstárban helyezte el. Erről tesz tanúságot a vele a mennyei életben örökké osztozó boldog Gunther, aki evilági nemesből lett szerzetes és remete, s

akit a jótékony fejedelem bőkezűsége csalogatott ide, s a csehek földjéről többször eljött meglátogatására. Mert valahányszor érkezésének fényével István udvarát beragyogta, a király kincseskamráját keze alá helyezték, s mivel ő ennek tartalmát zarándokok, szűkölködők, szenvedők, özvegyek és árvák, klastromok és templomok között kiosztotta, csakhamar kiürült. Isten e szolgájának intésére alapította meg az istenfélő király a Bélnek nevezett monostort, s minden jóval gazdagította. Itt kezdte el elmélkedő életét élni a Velencéből jött Gellért szerzetes, akit felsőbb végzésből főpappá választottak, s a szent király elhunytá után a kereszténység ellen támadt zavargásokban megköveztek: a lelki kegyelem ajándéka által méltó lett a vértanúk társaságára.

13. Úgy vélem, nem hallgathatom el, hogy Isten hatalma az ő emberének még életében meg akarta mutatni, mennyi érdeme lesz halála után. Hiszen ahányszor fülébe jutott, hogy beteg valaki, egy darab kenyeret, egy kis gyümölcsöt vagy fűszeres fűvet küldött neki orvosságul, azt, ami épp a keze ügyében volt, meghagyván, hogy egészségesen talpra álljon, és mivel szavait Isten kegyelme kísérte, épségét a beteg nyomban visszanyerte. Üdvöztőnk dicsőséges mennybemenetele után s azután, hogy csodálatosan atyja jobbára ült, azt mondják, keveseknek jelent meg testi valóságban, látomással azonban sokaknak nyújtott vigaszt, megtanítván őket a jövőbe látni. Ez történt boldog Istvánnal is. Egy éjszaka ugyanis valamely titkos sugallattól hirtelen felriasztva megparancsolta, hogy egy futár egy nap és egy éj alatt siessen az erdélyi Fehérvárra, és tereljen minden földeken lakót a városok falaihoz oly gyorsan, amint lehet. Mert előre megmondta, hogy itt teremnek a keresztények ellenségei, vagyis a besenyők, akik akkor a magyarokat fenyegették, és fel fogják dúlni földjeiket. Alig teljesítette a követ a király parancsát, itt is volt már a besenyők váratlan csapása; gyűjtogatással és fosztogatással mindent elpusztítottak, de Isten kinyilatkoztatása révén a boldog férfi érdemeiért az emberi lelkek a falak menedékében megmenekültek.

14. Ezután történt, hogy mikor jámbor Henrik, római császári felség, a boldog királynak felesége révén rokona kiszenvedett, a császári hatalmat a germánok választásából Konrád kapta, ki a béke nyugalma megtörve, egész Németország csapatait egyesítve ellenségként próbált rátörni Pannónia hatáira. Tanácsot tartott ellene a király a püspökökkel és a főemberekkel, s a haza védelmére egész Magyarország fegyvereseit összevonta. Előbb mégis megfontolván, hogy Krisztus segítsége nélkül mit sem tehet, kezét-szívét égnek emelte, és sérelmeit úrnője, az örökszüz istenanya, Mária elé tárva ilyen szókra fakadt: Ha kedved telik benne, világnak úrnője, hogy örökséged szőlejét ellenség pusztítsa, s a kereszténység zsenge ültetvényét irtsa, kérve kérlek, ne róják fel az én renyhességemnek, hanem inkább akaratom rendelkezésének. Ha a pásztor bűnös, érdeme szerint ő maga lakoljon, kérlek, ártatlan juhokat dühöd ne sújtsa. E beszéd után Máriától már szinte megvigasztalva, magabiztosan útra kelt az ellenség irányába. Mindjárt másnap hírnök érkezett a germánok táborába minden egyes vezérhez, mintha a császár küldte volna, és parancsot adott át a visszatérésre. Mihelyt az ellenség visszavonult, és a szent felismerte, hogy Isten irtalmának oltalma látogatta meg, a földre borulva hálát adott Krisztusnak és szülőanyjának, kinek védelmébe magát és országának gondját szüntelen imában ajánlotta. A császár pedig megrémült övéinek ennyire váratlan kudarcától, és tudakolta, miképpen történt a dolog. Mikor aztán belátta, hogy valóban visszatértek, nem kételkedett, hogy ez Isten szándékából történt a leghívebb király reményének megerősítésére, és azontúl országának megtámadásától tartózkodott, mert visszatartotta az örök bíró félelme.

15. Nyilvánvalóan boldog Istvánon is beteljesedett az apostol szava, mely így szól: Sok háborúságon által kell nekünk az Isten országába bemennünk,[10] és a bölcsesség

könyvében: akit szeret az Úr, megdorgálja, megostoroz pedig [az atya] mindent, akit fiává fogad.[11] Mert sokféle isteni fenyítés alatt rogyadozott, három évig szüntelen betegségben sínylődött; miután ebből Isten kegyelmének orvossága kigyógyította, a titkos örök szándék valamiféle próbatétele következtében fiainak kimúlásában megint csak érezte a ráhulló korbácsütéseket, mikor őket ártatlan csecsemő korukban aki adta, elvette. Halálukon érzett fájdalmát a szülőatya élve maradt fia, a szent természetű Imre iránti vonzalmának vigaszával fékezte. Immár egyetlen fiát szenvedélyesen szerette, mindennapos imáiban örökösen Krisztusnak és szűz szülőanyjának szentelte. Minden óhajtsával azt kívánta, hogy fia túlélje, s hogy utána országának ő kerüljön élére. S hogy ilyen nagy uralom kormányát majd erőbben kézben tarthassa, rávette, hogy az igazhitű férfiak tanítását mindkét füllel hallgassa mindennapos olvasás által. Az atyai szeretet lángjától ösztökélve ő maga is erkölcstanító könyvecskét szerkesztett, melyben őszintén és barátián, a lelki intelem igéivel szól hozzá, oktatta, hogy mindenekelőtt őrizze meg a katolikus hitet, erősítse az egyházi rendet, a főpapi méltóságnak rója le tiszteletét, kedvelje a főembereket s vitézeket, hozzon igaz ítéletet, minden cselekedetében mutasson türelmet, a vendégeket jóságosan fogadja, még jóságosabban gyámolítsa, a tanács nélkül semmit se tegyen, az elődök példája mindig szeme előtt legyen, sűrűn teljesítse az imádkozás kötelemét, s a kegyesség, irgalmasság meg a többi erények ékesítsék. Az ilyen és ehhez hasonló ismeretekben oktatott kiváló ifjú engedelmeskedve az örök végzésnek, amelynek mindenek alávetetnek, az Úr megtestesülésének 1031. (= 1030) évében ezt a múltó életet az örökre cserélte fel, csatlakozván a mennybéliek társaságához. Ó, mekkora gyász mindeneknek, de kivált a főembereknek, akik között az elárvult atya sóhajtozott és kesergett. Mert látván, hogy egyedül maradt, utód reménye nélkül, bánkódott szeretni vágyó szíve. De ismerte az írást: Nincs bölcsesség és nincs értelem és nincs tanács az Úr ellen,[12] és a kánoni törvényt: senkinek sem szabad kedvesei elmúlásán túlságosan szomorkodni. Letéve a gyászt, teljes valójával az isteni irgalom bőkezűségének keresésére adta magát. A kolostorok és templomok szolgáit, a szerzeteseket és a papokat különféle alamizsnákkal és adományokkal vigasztalta meg, minden pénzbeli jövedelmét, mellyel éppen rendelkezett, zárandokokra, özvegyekre, árvákra költötte. Követei képében még a külföldi tartományok monostorait is gyakran meglátogatta királyi adakozókedvének számlálhatatlan ajándékával.

16. Szellemének fiatalkorában felvett szigorát élete végéig megőrizte. Alig nyílt ajka nevetésre, mivel az írásra gondolt: A nevetés fájdalommal elegyedik, és végre az öröm fordul szomorúságra.[13] Mindig úgy mutatkozott, mintha Krisztus ítélőszéke előtt állna, lelki szemeivel az ő tisztelendő külsejű jelenségét látta, s kimutatta, hogy Krisztus a száján, Krisztus a szíven, Krisztust hordozza minden tettén. Szíve-lelke minden vágyával a végső napot képzelte maga elé, s már a mennyország lakója, angyali társalkodás társa óhajtott lenni. Mindenféle fajta Istennek tetsző erénnyel ékes lévén, eltökélte: Isten előtt szentségben és igazságban leledzik majd életének minden napjában,[14] hogy benne már az eljövendő megdicsőülés valamilyen ragyogása lássék. Végre Isten irgalmából, a százszoros jutalom díjára érdemesen láb vette le lábáról, s mikor már nem volt kétséges hamari halála, előszólította a püspököket és palotájának Krisztus nevét dicsőítő nagyjait; először megtárgyalta velük, hogy helyette a Velencében született Pétert, nővérének fiát választják királynak, akit már korábban magához hívatott és seregének vezérévé nevezett ki; majd atyailag intette őket, hogy őrizzék meg az igaz hitet.

5. A/ Az Anjouk uralma. Magyarország a 14. században

B/ Forrás

1351. ÉVI TÖRVÉNYCIKKEK

Előbeszéd

Lajos, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország Ráma, Szerbia, Galiczia, Lodoméria, Kunország és Bolgárország királya, Salerno fejedelme és a szent Angyalhegyi javadalom ura.

1. § Az összes keresztény hívőknek úgy a jelenleg élőknek, mint az ezután jövődeknek, a kiknek jelen levelünk tudomására fog jutni, üdvöt abban, a ki a királyoknak üdvöt, szerencsés kormányzást és győzelmi diadalt ad.

2. § Köztudomásu, hogy a királyi méltóság trónja és hatalma akkor szilárdul meg, ha az alattvalók békéjéről és nyugalmaról előrelátó körültekintéssel gondoskodva van, és ha szabadságok adományozásával, sőt más királyoktól kegyes megfontolással adott szabadságaik elismerésével és jóváhagyásával is bőkezűen méltó jutalomban részesülnek.

3. § Mert hűségük, melynek az ész és természet törvényeiben van meg a kellő alapja, akkor marad fenn állandóan, a mikor a fejedelemnek az ő országlakosai iránt tanusított kegyessége az alattvalókkal szemben folyton növekszik, ugyanarra, hogy míg az élet szikrája ki nem alszik, a hűség eleveensége sem száll alá a testben.

4. § Ennélfogva, jelen levelünk rendén mindenkinek tudomására akarjuk hozni, hogy országunk főpapjainak, báróinak, valamint előkelőinek és nemeseinek gyülekezete és ugyanaz a közönsége a mi királyi színünk elé jövőn, miután úgy magunk mint országunk minden kedvező és szerencsétlen körülményei között felségünknek a leghivebb igyekezettel és szent buzgalommal tanusított és kifejtett hűségüket és hűséges szolgálataikkal szerzett kiváló érdemeiket előadták és emlékezetünkben felelevenítették, megújítás és megerősítés végett elénkbe terjesztették boldog emlékezetű ősünknek és elődünknek, harmadik Béla király fiának, második András urnak, az igen dicső fejedelemnek, Magyarország néhai dicsőséges királyának egy, saját arany pecsétével megerősített kiváltságlevelét és azokat a szabadságaikat, melyeket (miként az előbb említett levél kijelenti) Szent István, a magyar nemzet királya és apostola adott nekik, az alább következő tartalommal.

5. § Egy értelemmel és akarattal alázatosan könyörögvén felségünknek, hogy azt elfogadván, helyeselvén és jóváhagyván, és jelen levelünkbe szóról szóra átiratván, az abban kijelentett minden szabadságukkal együtt (egyedül csak az alább felemlítendő egy cikkelynek kivételével) megerősíteni, és a mondott levélben foglalt szabadságokat készséges királyi kegyelmünkkel, királyi hatalmunknál fogva megújítván, őket kiváltságlevelünk által az iránt biztosítani méltóztassunk, hogy örök időkre azok birtokában és élvezetében fognak maradni. Annak a kiváltságnak tartalma im ez:

6. § "A Szent Háromság és oszthatatlan egység nevében."

7. § "András, Isten kegyelméből Magyarország Dalmátia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Gallicia és Lodomeria örökös királya."

8. § "Minthogy úgy országunk nemeseinek, mint másoknak Szent István király adta szabadságát is, némely királyoknak hatalma, néha azért, hogy saját haragjukat kielégítsék, néha meg azért, mert igazságtalan vagy saját hasznukat kereső emberek csalfa tanácsát követték, igen sok részben megcsorbitotta stb."

9. § Mi tehát királyi kegyelmünkkel meghallgatván mondott országunk főpapjainak, báróinak, előkelőinek és nemeseinek a kérését, miután fontolóra vettük és emlékezetünkben megujtítottuk az ő hű engedelmségüket és legőszintébb szolgálatkészségüket, melylyel saját magunk és országunk mindennémű, úgy kedvező mint szerencsétlen körülményei között, különösen pedig akkor törekedtek felségünknek megtetszeni s magukat előttünk kedvesekké és kedveltekké tenni, a mikor legkedvesebb fivérünk, néhai András ur, Jeruzsálem és Sicilia királya ártatlan vérenek megboszulása végett, a kinek irtóztató erőszakos halála csaknem az egész világ határait és vidékeit töltötte be keserűséggel, velünk az említett Sicilia országába menvén a legnagyobb hűséggel éltetve, a sors váratlan eseményeivel és különféle személyes veszélyekkel rettenthetetlenül szembeszálltak.

10. § Óhajuknak kegyesen eleget tenni és akaratukat teljesíteni akarván, hogy őket hasonló hű tetteknek odaadással való véghezvitelére buzdítsuk, legkedvesebb ősünknek és elődünknek, második András király urnak előbb említett, s aranypecsétjével megerősített, minden gyanutól egészen mentes, szóról szóra ide beiktatott levelét az abban foglalt minden szabadsággal egyetemben elfogadván, helyeselvén és jóváhagyván;

11. § Kivéve egyedül a kiváltságból kizárt, előbb érintett egy cikkelyt, tudniillik ezt: "Hogy az örökösök hátrahagyása nélkül elhaló nemeseknek jogukban és szabadságukban áll az egyházak, avagy tetszésük szerint mások részére, élők közt vagy halál esetére adakozni, hagyományt tenni, birtokaikat eladni vagy elidegeníteni." Sőt ellenkezőleg, épenséggel ne legyen joguk ezt megtenni, hanem birtokaik jog és törvény szerint, tisztán és feltétlenül, minden ellenmondás nélkül, legközelebbi atyafiaikra és nemzetségeikre háromoljanak.

12. § Fentnevezett András király ur bullás kiváltságlevelét tartalma szerint megerősítvén, és azokat a szabadságokat a fenséges fejedelemszónynak Erzsébetnek, ugyanazon isteni kegyelemből Magyarország királynőjének, a mi legkedveltebb anyánknak kedves akaratával és báróinknak tanácsára készséges királyi kegyelmünkből megujtván, megengedtük, hogy örökké ezeknek birtokában és élvezetében maradjanak.

13. § Ezenfelül, országlakosaink nyugalmasabb állapota és békét szerető kényelme kedvéért ugyanazon anyánk akaratából és ugyanazon báróinknak tanácsára, szokott jó indulatunknál fogva elhatároztuk, hogy részükre még az alábbirt szabadságokat adjuk és engedjük.

I. törvénycikk hogy a per függőben léte alatt az egyházi férfiak a nemesek ellen egyházi fenytékekkel fel nem léphetnek

Hogyha a főpapok vagy egyházi férfiak valamely ügyben országunk nemesei ellenében országunk valamely bírása előtt föllépnek és velük perben állanak: akkor a perbe vitt ügy miatt, a per függőben léte alatt őket a királyi felség hire és tudta nélkül sem egyházi tilalommal nem sujthatják, sem pedig (a mint ezt eddiglen gyakorolni szokták) ellenök egyházi átkot kimondó ítéletet közzé nem tehetnek.

1. § És ha azokat az egyházi férfiakat vagy főpapokat, a törvény útjának a megtartásával az ország valamely bírása előtt törvényesen elmarasztalják, akkor legott ugyanabba a büntetésbe essenek, a milyennel ellenfeleiket akarták sujtani.

II. törvénycikk hogy a főesperesek a meggyilkolt ember eltemetéseért semmit se követeljenek

Továbbá a főesperesek az olyan emberek eltemetéseért, a kiket valaki meggyilkolt, a mint ezt szokásból gyakorlatba vették, semmi márkát se követelhessenek.

III. . törvénycikk a kisebb conventek a birtok dolgát illető oklevelek kiállításával hagyjanak fel

A kisebb conventek is álljanak el a birtokok örökössége tárgyában készitendő leveleiknek kibocsátásától, és pecsétüknek ne legyen semminemű ereje.

IV. . törvénycikk az elrendelt kamaranyereségről

A mi pedig a kamaranyereséget illeti, valamint a mi boldog emlékü legkedvesebb apánknak, Károly dicső fejedelem urnak, Magyarország néhai királyának idejében minden egész jobbágytelektől három garast fizettek, épen úgy most is a mi kamaránkban verendő három garassal (a mely garasoknak mindegyike annyit érjen, mint kamaránknak hat fillérje, hat széles bécsinek az értékében és mennyiségében; tizennégy ilyen garas pedig egy fertót tegyen ki,) kelljen azt fizetni.

1. § Azonban feles filléreket, a rovatal váltságdíját és élelmiszereket elfogadni nem szabad

V. . törvénycikk azokról, kik a kamaranyereség fizetésétől fel vannak mentve

A saját birtokaikon lakó gazdatiszteket és cselédeket, és a szolgálkat a kamaranyereség kivetői meg ne róhassák s rajtuk kamaranyereséget föl ne vehessenek.

1. § És általában szólva három garasnál többet se el ne fogadhassanak, se ki ne csikarhassanak.

VI. . törvénycikk a kilenczed fizetéséről és behajtásáról

Ezenkívül minden, bármely néven nevezendő szabad községben, valamint az udvarnoki és királynői községekben levő összes szántóvető és szőlőbirtokos jobbágyainktól (kivéve a falakkal bekerített városokat) minden terményüknek és boruknak kilenczedét beszedetjük és a királyné asszony is be fogja szedetni. És a fönnt nevezett bárók és nemesek bármely birtokaikon levő minden szántóvető és szőlővel bíró jobbágyoktól ezek minden terményének és borának kilenczed részét a maguk szükségére hasonlóképen hajtásák és szedjék be.

1. § A főpapok és egyházi férfiak is, kiknek jobbágyaik vannak, előbb a tizedet, aztán meg hasonlóképen azok mindennemű terményeinek és borainak kilenczed részét szedjék be.

2. § És a kik a mondottak beszédese tekintetében másként járnak el, az olyan ellenszegülőeknek és a jelen rendeletünket megszegőknek birtokain a terményeknek és bornak ama kilenczed részét minden lejobb szállítás és leengedés nélkül minmagunk fogjuk saját használatunkra behajtani.

3. § Hogy ezáltal méltóságunk gyarapodjék és magok az országlakosok nekünk annál hivebben szolgálhassanak.

VII. . törvénycikk az adományozott birtokok tárgyában a kancelláriában kelt levelek megváltásáról

Azoktól a birtokoktól, melyeket mi és utódaink adományozandunk, alkancellárunk és íródeákja azok mennyiségéhez képest kapjanak és vegyenek levéldíjat, tudniillik tiz márkajövedelmet hajtó birtoktól: amaz egy márkát, emez egy fertót; és a nagyobb birtokoktól, melyek jövedelme húsz márkát tesz ki, az alkancellár két márkát, az írnök hasonlóképen egy fertót és így tovább az ujabban adományozandó birtokok nagysága szerint.

VIII. . törvénycikk hogy a szárazföldön igaztalan vámokat nem kell szedni

És azoktól, kik szárazon vagy folyókon a vámig lefelé jönnek és felfelé mennek, igaz ok nélkül vámot nem kell szedni.

1. § Hanem csak azok fizessenek, kik hidakon vagy hajókon tulnan kelnek át.
2. § Mert értésünkre esett, hogy e részben országunk nemeseit és nem nemeseit gyakran és szerfölött zaklatják.

IX. hogy a törvényszéken elmarasztaltakat a bíró fogja el és egyezkedés végett három napig őrizze

Ha valamely nemest a törvény rendje szerint a nádor és udvarbíránk vagy bármely más bíró előtt akármely tetteért, hatalmaskodás vagy párbajban való elbukás tényében, a patvarság, hamis tanuskodás, ál okiratok előmutatásának büntetésében és főbenjáró ítéletben elmarasztaltak.

1. § Az ügy bírása az ilyen elmarasztalt embert fogja el és a felek közt létesítendő egyesség eszközzése végett három napon át tartóztassa le.
2. § S ha ki nem egyezhetnének, akkor az ország szokása szerint, szolgáltatassa ellenfele kezéhez, hogy rajta a törvény szerint megérdemlett büntetést végrehajtsa.
3. § És ha az ellenfél az elmarasztaltnak valamely pénzösszeg átvételével vagy a birtoknak lekötése mellett megkegyelmezett, az elmarasztalt megszabadul.

X. törvénycikk az elmarasztaltaknak büneiért azok fiait, fivéreit, rokonait, nővéreit és feleségeit nem kell büntetni

Az ilyen elítélt embernek büneért az ő fiait, fivéreit, rokonait, nővéreit és feleségét nem kell megbüntetni, hanem maradjanak azok békén és nyugodtan birtokaikban, házaikban és jószágaikban.

1. § Ha pedig az előbb említett módon elmarasztalt ember az ő ellenfelével meg tudna békélni a bíró nem kaphat többet ötven márkánál, a melyeknek megfizetése végett kellő határidőt kell annak részére adnia.
2. § És ha a kapott határidő alatt a fizetést elmulasztaná: akkor a bíró (a határidő elteltével) egy királyi embert és valamely káptalannak vagy hiteles conventnek bizonyosságát maga mellé vevén, annak birtokából azt az ötven márkát érő részt vagy részeket elfoglalhatja, a melynek vagy a melyeknek birtokában mindaddig benn fog maradni, míg azok, kiket annak vagy azoknak kiváltása leginkább illet, avval az ötven márkával ki nem váltják.

XI. törvénycikk az ország nemesei ugyanazt az egy szabadságot élvezik

Ugyanazon nemeseknek kérésébe is beleegyeztünk: hogy az országunk határai közt lakó valódi nemesek még az országunk határai közt fekvő hercegi tartományokban levők is, megannyian ugyanazon egy szabadsággal éljenek.

XII. törvénycikk hogy a Dráva, Száva között lakó, valamint a pozsegai és valkói nemesek is a nyestbőradó fizetése alól mentesek legyenek

A kamaranyereséget a Dráva, Száva folyók között lakó, valamint a pozsegai és valkói nemesek is országunk más valódi nemeseivel egyaránt tartoznak fizetni.

1. § Nem is kell őket ezentul a Bansul Moranak nevezett nyersbőradó miatt ezentul zaklatni.
2. § Hanem, miként országunk más részeinek többi nemesei, ők is szabadok és mentesek maradjanak bárminemű egyéb adók kirovásától, a melyeknek fizetése eddigelé szokásban volt.

XIII. törvénycikk a nemesek birtokait, melyekben bányák találhatók, ugyanannyit érő birtokok adása nélkül a király el ne vegye

Ha pedig a nemesek birtokaiban arany vagy ezüst, réz, vagy vasbányák, avagy egyéb bányák lennének, ezeket megfelelő csere mellőzésével nem szabad elvenni; hanem ha a király akarja, az említett nemeseknek, efféle aranyérczet termő birtokaikért hasonértékű birtokokat adományozzon.

1. § Különben, ha a királyi felség azokat az érczen bővelkedő birtokokat nem akarja cserébe venni, akkor a királyi haszonvételt, vagyis a királyi jogra tartozó bányajövedelmeket a maga nevében szedesse be, magukat a birtokokat mindennemű egyéb haszonvételeikkel, jövedelmeikkel és jogukkal a nemesek kezén hagyván.

2. § A minthogy ez iránt az országlakosokat legkedvesebb atyánk, Károly király ur is levelének erejénél fogva biztosította.

XIV. törvénycikk hogy adományozott birtokok tárgyában folyó peres ügybe a király nevét bele ne keverjék

Ha pedig birtokot vagy birtokokat adományoztunk valakinek, ez a neki adományozott birtokot vagy birtokokat foglalja el a maga részére, és a mondott birtokba való iktatáskor jelentkező ellenmondókkal ne a mi nevünkben, hanem az ő saját nevében perlekedjék.

1. § Ugy, hogy abba a peres ügybe a mi nevünket bele ne elegyítsék.

2. § És az ilyen ügyek végrehajtására tőlünk megbízó levelet se kaphassanak vagy nyerhessenek.

XV. törvénycikk a nemeseket ne kényszerítsék, hogy a vámhelyek felé menjenek

A nemeseket nem kell arra kényszeríteni, hogy a vámhelyek felé menjenek.

1. § Hanem a réveken mindenfelé, a merre csak akarják, minden akadály nélkül, szabad átkelésük legyen.

XVI. törvénycikk a jobbágyságot ne vegyék el erőszakkal

Az országlakosok jobbágyságot, akár a király és királynő ő felségéhez, akár pedig az egyházak főpapjaihoz vagy országunk főuraihoz tartozzanak azok: ama jobbágyság urainak önként adott engedélye nélkül erőszakkal elvenni tilos.

XVII. törvénycikk a nemeseket lakadalom idején ne kényszerítsék a vámhelyeken egy márká fizetésére

Aztán meg azt a szokást, hogy a midőn országunk nemesei házasodni mennek és feleségeikkel szokott módon tűzhelyükre visszatérnek, tőlük a hidakon és vámhelyeken egy márkát követelnek, jónak láttuk megszüntetni és eltörölni.

XVIII. törvénycikk ha a jobbágyság költözni akarnak, régi vétségeikért nem szabad őket letartóztatni

Országlakosainknak, a városokban, szabad községekben, a király, királynő, a főpapok, bárók és más nemesek területén és birtokaiban levő jobbágyságot, régi tetteikért nem szabad sem személyükben, sem vagyonukban akadályoztatni, letiltani és letartóztatni.

1. § Hanem ha nyilván sebzést, sértést, ölést, gyújtogatást, vagy ezekhez hasonló más irtóztató dolgokat követnének el, akkor azok részéről minden panaszos saját uraik előtt kapjon ítéletet és megfelelő igazságot.

XIX. törvénycikk hogy a fiú apja vétkeiért ne bünhődjék

Továbbá az atya vétkeiért, a fiunak sem személyében, sem birtokaiban vagy vagyonában kárt ne tegyenek, vagy el ne marasztalják.

XX. . törvénycikk hogy az egyházi férfiak három tanuvallató levéllel nem szerezhetnek birtokokat

A püspökök, káptalanok, apátok, conventek, prépostok és egyéb birtokos egyházi személyek a nemesek és egyháziak közt való birtokszerzést illető három tanuvallató levéllel (hacsak a királyi felség a dolgot tetszése szerint kirendelt megbízható férfiak útján, meg nem vizsgálhatja és magát nem tájékoztatja) a nemesekkel és egyháziakkal szemben birtokokat sem nem szerezhetnek, sem meg nem tarthatnak.

1. § Hanemha a királynak, királynőnek, vagy a királyi felséget helyettesítő biráknak kiváltságleveleivel.

XXI. . törvénycikk a káptalanok és conventek bizonyságairól és azok fizetéséről

A káptalanok és conventek emberei, a kiket királyi parancsra bizonyságul kivisznek, csak olyanok lehetnek, a kik ugyanabban az egyházban méltóságot viselnek.

1. § És ha a nemesek annak a káptalannak vagy conventnek bizonyságát az ő saját lován vitték ki, akkor napjára két garast; de ha a maguk lován, akkor napjára egy garast kötelesek fizetni.

XXII. . törvénycikk hogy királyi ember csak abból a megyéből való lehet, a melyben a végrehajtás történik

Királyi ember pedig, kit idézés vagy tanuvallatás eszközölése végett visznek ki, csakis abból a megyéből vagy kerületből való lehet, a melyben az a fél lakik, a kit idéznek vagy a ki ellen a tanuvallatás történik.

1. § És a káptalanok bizonyságát a legközelebbi káptalanokból kell idézésre vagy tanuvallatásra kivinni.

XXIII. . törvénycikk hogy tanuvallatások másképen nem történhetnek, hanemha a nemesek egybegyűjtésével

Hogy tanuvallatások más módon nem történhetnek, hanem csak a király, a nádor, vagy az udvarbíró levelei útján.

1. § És annak a megyének vagy kerületnek a nemeseit egybe kell gyűjteni és ezeknél kell nyilvánosan tudakozódni.

XXIV. . törvénycikk hogy békebirságul három márkánál többet nem lehet követelni

Ha a perlekedők akármily jelentékeny vagy fontos ügyben egyezkedni akarnak, a bíró őket ebben semmi esetre sem gátolhatja meg.

1. § És tőlük békebirságul három márkánál többet semmi szín alatt se követeljenek.

XXV. törvénycikk hogy a birtok dolgát illető minden pert halasztás nélkül, a harmadik határidőben be kell végezni

A birtok dolgában indított vagy indítandó mindennemű pert, minden halogatás és halasztás nélkül, a harmadik határidőben be kell fejezni.

Befejezés

1. § És hogy jelen megerősítésünknek, megújításunknak, rendelésünknek, s a szabadság e bőkezű adományozásának és engedélyezésének a rendje örök szilárdságu erőt nyerjen, s

hogy azt mi vagy utódaink bármikor bármely részében vissza ne vonhassuk, kiadtuk függő és hiteles pecsétünkkel megerősített jelen kiváltságlevelünket.

2. § Kelt a tisztelendő atyának Krisztusban, Miklós urnak, Krisztus és az apostoli szék kegyelméből a zágrábi egyház püspökének, a mi udvarunk kedvelt és hű alkanczellárjának a kezével, az Urnak ezer, háromszáz ötvenegyedik évében, december 11-én, uralkodásunknak pedig tizedik esztendejében.

3. § Jelen lévén a tisztelendő atyák és urak Krisztusban: Miklós, esztergomi érsek és Esztergomnak örökös ispánja, és Domokos, spalatói érsek; Dénes barát kalocsai választott érsek, Miklós egri, Demeter váradi, András tinnini, Kálmán győri, Miklós pécsi, Mihály váczai, János veszprémi, Tamás csanádi, Tamás barát szerémi, Pelegrin barát boszniai, István nyitrai püspökök, a kik az Isten egyházait szerencsésen kormányozzák.

4. § A nagyságos bárók: Miklós nádor és a kunok birája, Lőrincz fia, Miklós erdélyi vajda, Olivér tárnokmesterünk és legkedvesebb anyáknak, a királyasszonynak udvarbirája, Tamás ispán, udvarbíró; István, egész Tót- és Horvátországnak bánja; Domokos macsói, Miklós, szörényi bánok, Pál, királynői tárnokmester, Bertalan, pohárnok, Lewkenes asztalnok, Dénes lovász- és Thewtews ajtónálló mesterünk, valamint ugyanannak az Olivérnek a fia, János, királynői asztalnokmester, Móricz fia Simon, pozsonyi ispán és mások igen sokan, kik országunk ispánságait és tisztségeit viselik.

6. A/ A későközépkori Magyarország gazdasága és társadalma

B/ Forrás

AZ 1405. ÉVI TÖRVÉNYEK

1405. évi (I. decr.) törvénycikkek

Előbeszéd

Zsigmond, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galiczia, Lodomeria, Kunország és Bulgária királya, brandenburgi örgróf, a szent római birodalomnak főkamaraása Csehország és Luxemburg örököse. Minden, úgy jelenleg, élő, mint jövőbeli keresztény hívőnek, kiknek jelen levelünk tudomására fog jutni, üdvöt a mindenek Üdvözítőjében.

1. § A királyi méltóságnak kormányzó fősége annál éberebb gondnal munkálkodik alattvalóinak megmaradásán és nyugalmán, mentül inkább látja át azt, hogy a közboldogság saját gyarapodására és dicsőségére, a köznyomor pedig saját kárára és megalázására szolgál.

2. § S bizonyára nem lehet dicstelen az a fejedelem, ki mindig alattvalóinak békéjét és biztonságát forgatja eszében, valamint nem lehet derék az a ki, mikor tehetné, a jövő bajoknak és veszélyeknek nem veszi elejét.

3. § Ez az oka, hogy miután országunk minden megyéjéből és kerületéből a követeket, és a királyi joghatóságunk alá tartozó városok, mezővárosok és szabad községek küldötteit összehívtuk, s mindnyájuknak és mindeniküknek kéréseit, kívánságait, előadásait, véleményeit és panaszait meghallgattuk és pontosan megértettük: országunk főpapjainak, báróinak és tekintélyesebb előkelőinek valamint ama követeknek tanácsára s az e részben történt érett megbeszélés után, az egész ország java és békességes állapota kedvéért s annak nyilvánvaló hasznára végeztük, határoztuk és rendeltük, hogy némely városokat védfalakkal kell körülvenni, némely szabad községeket vagy mezővárosokat a városok rangjára kell emelni, némely, inkább visszaélésnek látszó szokásokat el kell törölni, másokat mérsékelni és megjavítani, némelyeket ujonnan is megállapítani, mint alább következik.

4. § És erre az elhatározásra főképen annak az egy dolognak a megfontolása indította akaratomkat, hogy ez az ország az elmúlt időkben a mint ezt a magyarok krónikáiban olvashatjuk, különböző csapások következtében, melyeket néha a besenyők, máskor a tatárok, olykor más pogányok, legutóbb pedig a törökök mértek rá, gyakran siralmas pusztításokat, a népnek igen sanyaru elhurczoltatását, s egyáltalán számtalan, borzalom nélkül elő nem sorolható és megbecsülhetetlen károkat volt kénytelen elszenvedni, egyes egyedül azért, mert kőfalakkal ellátott városok vagy egyéb várépítmények hiánya és fogyatékosága miatt nem voltak oly erősített helyei, a hol az emberek vagyonukkal elzárkózhattak és megvonulhattak volna, sőt ellenkezőleg, mindenük a szabadban az ellenségnek prédára volt kitéve.

**I. törvénycikk hogy a folyó és szilárd testek mértékét az egész országban
Budaváros mértékéhez kell alkalmazni**

Először is engedve némely alattvalóink kérésének, az alább kijelentett szabadságokat állapítottuk meg:

1. § Hogy a fonttal, mérleggel, öllel való mérés, a bornak, gabonának kimérése, s általában minden megmérhető és mázsálható dolognak kimérése is megmázsálása minden városban, a mezővárosokban, várakban, falvakban úgy a mieinkben, mint bárki másében, s egyáltalán országunk határain belül mindenütt Budavárosunk mértéke szerint történjék.

2. § Kivévén a dézsmamértéket és hegyadót (köznyelven hegyvám, németül: Bergrecht), valamint a papok és egyházi férfiak haszonvételeit, béreit, telkeit és jövedelmeit, melyekre nézve rendeljük, hogy a maguk állapotában és minőségében, mennyiségében és értékében maradjanak meg.

3. § Ha pedig valaki ezzel ellenkezően merne cselekedni, az a megmázsált vagy kimért dolognak elvesztésével fog bűnhődni egy résznek a kimeréseért vagy lemázsálásért a kimérésre vagy kimázsálásra szánt dolgot egészen elvesztvén.

II. törvénycikk milyen módon szabad az idegen kereskedőknek az országon belül posztót árulni

Elrendeltük azonkívül, hogy idegen kereskedőknek bármely városban posztót levágni és rőfönkint eladni, sőt egyszerre hat végnél kevesebbet eladni semmikor, még vasárnapokon se legyen szabad; ha ugyan azoknak a kereskedőknek van hat, vagy ennél több darab posztójuk.

1. § Ha pedig hatnál kevesebbük van, álljon jogukban és szabadságukban azokat egészben eladni vagy elcserélni.

2. § Hogyha másként mernének cselekedni, minden vég posztót, melyet jelen rendelet ellenére eladtak, elidegenítettek vagy elcseréltek, valamint az azokért netalán fizetett pénzt is el kell tőlük venni.

III. törvénycikk a nyilvános jegyzők két világi egyén között folyó perben a világi bíróság előtt ne ügyvédkedjenek

Elhatároztuk ezenfelül, hogy két világi fél között fenforgó perekben semmi nyilvánosjegyző se merjen akár egyházi, akár világi bíró előtt megbízottként vagy ügyvédként szerepelni, hanem csak a szentszéken vagy a szentszéki helyettesek curiáiban legyen helye.

1. § És ellenük tanuvallatásokat se nemesek, se egyházi férfiak ne eszközölhessenek.

IV. törvénycikk hogy a polgárok, jövevények és városi népség feljebbezésének helyet kell adni

Továbbá a polgároknak összesen és egyenkint, a jövevényeknek, és bármely városunk valamint valamely nevezetesebb városhoz csatolt szabad községek lakosságának szabadságában álljon bármely ítéletet, melyet bíránk és esküdt polgáraink hoztak, tárnokmesterünkhöz, vagy annak a városnak a bíróságához feljebbezni, a melynek szabadságával az ilyen város vagy község él.

1. § És azoknak ítéletétől vagy határozatától, a kikhez a feljebbezés történt, nem kell a pert tovább más bírák elibe vinni, hanem amazok előtt kell azt véglegesen befejezni.

V. törvénycikk kiknek áll jogában a gonosztevők megbüntetése?

Azután; valamint országunknak régi szokása szerint, melyet eddigelé megdicsőült királyi elődeink és mi is megtartottunk, a nádor a megyei ispánok és más, bárói tisztséget vagy méltóságot viselők a gyűlésekben és köztörvényszékeken bármely tolvajt, rablót valamint egyéb ott levelesített és kiszolgáltatót gonosztevőket elítélni, elmarasztalni, megbüntetni és levelesíteni szoktak.

1. § És ezenfelül a nemeseknek is a nekik szokás szerint megadott különös királyi kegyelemnél fogva, szabadságukban állott birtokaikon a büntetteken vagy vétségeken kapott gonosztevőket mint bűnösöket elmarasztalni és megbüntetni.

2. § Ugy mi is jónak láttuk egyébként a béke fentartásának és a városok s faluk nagyobb nyugalmanak, az utak biztonságának, az utazók, javának érdekében s a gonosztevők bűnös hajlamának kiirtása céljából, jelen rendeletünkkel megállapítani, hogy minden

városnak és szabad községnek vagy azok biráinak és esküdteinek teljes szabadságában és jogiban álljon az efféle gonosztevőket, a kik az ő területükön bűntényeket visznek véghez (a mint azt a nemesek is királyi kegyelemnél és engedélynél fogva megtehetik), elmarasztalni és kellő büntetés alá vetni, kivéven, ha a vétkesek vagy büntetésre méltók a királyi felségtől e részben kegyelmet nyertek, a melylyel nekik megbocsátott.

3. § Ha pedig a nádor, az ispánok és mások, a kik bárói tisztet viselnek, valamint a városok kormányzói az ilyen kiszolgáltatót gonosztevőket el nem foghatnák és meg nem büntethetnék, mindazonáltal bűnösöknek ítélve, levelesitenék: ebben az esetben azok, kik az ilyen gonosztevőket levelesítették, ezeket országunk összes biráinak és igazságszolgáltatóinak bejelenteni és büntetteik leírását tartalmazó levelükkel közzé tenni tartoznak.

4. § S miután az ilyen levél a birák, igazságszolgáltatók és városi kormányzók kezéhez jutott, joguk és hatalmuk, sőt tartozó kötelességük leszen ezeket a gonosztevőket, ha saját területükön és határaikon belül megkapják, letartóztatni, elfogni és bűnösségükhöz képest méltó büntetéssel sujtani s kinpadra huzni, kivéve mindig azt az esetet, a midőn a királyi felség nekik kegyelem útján megbocsátott.

5. § A ki a fentemlített birák, igazságszolgáltatók vagy kormányzók közül a kezére került gonosztevőket megbüntetni átaláná, az tudja meg, hogy kétségkívül a mi Feleségünk legsúlyosabb neheztelését fogja magára vonni és hogy Felségünk az előbb származó vétség minőségéhez képest elengedhetetlenül meg fogja büntetni.

6. § S ama gonosztevőket egyáltalán segíteni, pártolni vagy valamiképen védelmezni se merje senki, az előbb mondott büntetés terhe alatt.

VI. törvénycikk a jobbágyság szabad költözésének megengedése

Elrendeltük ezenkívül, hogy jövendőre, jelen levelünk erejénél fogva, a mi királyi polgáraink, jövevényeink vagy jobbágyságaink, a mi városainkból, falvainkból, mezővárosainkból és szabad községeinkből s váraink területéről az egyházak, nemesek és más rendű emberek birtokaira, és megfordítva az egyházak, nemesek és más rendű emberek jobbágyságai, a mi előbb nevezett birtokainkra és váraink területére, és általában a szabad sorsu emberek megannyian a nemesek birtokairól az egyházak birtokaira, és az egyházak birtokairól a nemesek birtokaira, az egymást örökre követő minden időben teljesen szabadon és biztonságban átköltözködhetnek, hogy ott megtelepedjenek.

1. § A jelen levelünkben világosan kifejezett ama mérséklő korlátozással, hogy ha bármely jobbágyságnak az ura a maga birságait, melyekben jobbágyság valamikor el lett marasztalva, egy hónap tartama alatt rajta föl nem hajtotta, az ilyen birságokat a mondott hónap elteltével fel nem veheti és azt a jobbágyságot vissza nem tarthatja, hanem az a jobbágyság az előadott módon károsodás nélkül, ott telepedjék le, a hol neki inkább tetszik.

2. § A Dráva folyón túl lakó jobbágyságoknak azonban e szabad költözködés jogát nem adjuk meg; sőt inkább elrendeltük, hogy az ő régi szokásaik mellett maradjanak meg.

VII. törvénycikk senkit sem lehet letartóztatni, mielőtt bírása elé idézték volna

Elhatároztuk és rendeltük azonfelül, hogy bármely rendű és sorsu személynek vagy embernek adóssága, bűne, vétke vagy gonosztette alkalmából a főpapok, bárók, előkelők, nemesek vagy bármely más rangú, rendű, állapotu és sorsu országlakosaink és alattvalóink közül senki se merje vagy kísértse meg azt a várost, mezővárost vagy falut, a hol az ilyen adós, bűnös vétkesek vagy gonosztévők tartózkodni szokott, vagy a polgárokat, városiakat avagy falusiakat letartóztatni, elfogni vagy bármi módon háborgatni.

1. § Hanem a kinek az ilyen ellenében valami keresete van, az az ő rendes bírása előtt foganatosítsa azt, a mint ez ilyen esetekben országunk törvénye szerint az elmúlt időben is történni szokott, úgy hogy az ártatlanok a bűnösökért ne lakoljanak.

VIII. törvénycikk a sérelmesek és kárvallott felek elsőben az illető hely birájától kérjenek az erőszakoskodó ellenében ítéletet

Elhatároztuk és rendeltük azt is, hogy, valamint országunk régi szokása azt kívánja, hogy ha valamely földesur falujában vagy birtokán valakin, legyen az bármelyrendű és rangú, akár egyházi, akár világi ember, valamely jogtalanság, kár vagy sérelem esnék: az ilyen sértettnek vagy károsnak mindenképp előtte annak a birtoknak urához vagy birájához kell fordulnia és attól köteles igazságot kérni.

1. § És ha ez az ur vagy bíró vonakodnék neki igazságot szolgáltatni a megyei ispánhoz felebbezhessen.

2. § És ha az ispán is elhanyagolná vagy megtagadná az igazságszolgáltatást, a mi királyi felségünkhöz is felebbezhessen.

3. § Azonképen most is meghagyjuk, hogy ha valaki, bármily rendű és állású legyen is, valamely személynek, akár országlakosnak, akár kívülvalónak, városaink mezővárosaink vagy szabad községeink valamelyikében, valami jogtalanságot, sérelmet vagy kárt okozott vagy tett, akkor az ilyen sértettnek vagy megkárosított embernek mindenképp annak a városnak a bírása előtt kell a maga igazságát keresnie.

4. § És ha annak a városnak a bírása és esküdtei a köteles igazságszolgáltatást részére megtagadnák vagy halogatnák, akkor a sértettnek vagy károsnak jogában és szabadságában áll a maga ügyét tárnokmesterünk elibe vinni.

5. § Ha aztán az efféle panasz tárgyában tárnokmesterünk is általana igazságot szolgáltatni, akkor az említett sértettnek vagy károsnak szabad leszzen ügyét a tárnokmester biráskodásának elkerülésével felségünk elibe vinni, és Mi bárkinek teljes igazságot fognak szolgáltatni, aminthogy ezt tenni, királyi uralkodói tisztünkben folyó kötelességünk.

6. § Ha valamelyik ilyen sértett vagy káros fél, ezt a rendet meg nem tartva, önhatalmulag merne boszut állani és magának elégtételt szerezni; jelen rendeletünknek ilyen áthágója hatalmaskodás tényén fog maradni: mert senkinek sem szabad, az igazságszolgáltatás kérésének mellőzésével, önhatalmulag boszut állani.

IX. törvénycikk a kilenczedet és tizedet a hiteles helynél letétbe helyezett pénzből az elmarasztalt vagy az a fél tartozik megfizetni, a ki a letétre okot szolgáltatott

Elrendeltük azt is, hogy mindazokban az ügyekben és perekben melyekben bármely pernek bírái a pernyertes féltől kilenczedet és tizedet szoktak kapni, ezt a per bírának nem a pernyertes féltől, hanem attól kell követelniök és behajtaniök, a kit abban a perben elmarasztalnak.

1. § Mert nem méltányos, hogy az igaztalanokért az igaz bünhődjék és károsodjék vagyonában.

X. törvénycikk a polgárok és a városok egyes lakosai a királynak adót fizetni tartoznak

Határoztuk azt is, hogy valamint minden polgár, úgy bármely városaink lakosai is különbség nélkül kötelesek lesznek ezentúl a mi királyi rovatalainkat és adóinkat aránylagos részben megfizetni (ellent nem állván bármely kiváltságnak, melyeket nekik eddigelé adtunk, vagy ezután Mi és utódaink adni fogunk s meg nem engedvén, hogy ezek nekik az előrebocsátottak tekintetében valamit használjanak) és ama polgárainkkal együtt adózni.

1. § Ha pedig Mi vagy utódaink valamely polgárunkat történetesen felszabadítanók és felmentenők, akkor is abban az esetben Mi és említett utódaink tartozunk és kötelesek

leszünk azt, a mivel a felmentett polgároknak az adókhoz járulniok kellene, a városi közönség számadásából leütni s saját számadásunk terhére elfogadni.

XI. törvénycikk az országban lakó kereskedők oda vihetik áruikat, a hova akarják és a hova nekik tetszik

Továbbá, ámbár tudva van, hogy budai polgáraink egyéb szabadságai között eddiglen annak a kiváltságnak is birtokában és élvezetében voltak, melyet elődeink adtak nekik és Mi megerősítettünk, hogy tudniillik minden, úgy az országban lakó mint külföldi kereskedőnek, az ő összes és bármiféle áruczikkei, eladásra és elcserélésre szánt holmiját, úgy lefelé jövőn, mint felfelé menvén a budai polgárok körében kellett leraknia és a lerakottakat ott eladnia és elcserélnie, és innen más valahova vinniök vagy szállítaniok szabad nem volt, a mi szokásba is ment.

1. § Mindemellett, mivel minden királyi városunknak, mezővárosunknak és szabad községeinknek imént tartott közönséges gyűlésében, az e tárgyban folyt tanácskozás után, országunk, országlakosaink és kiváltképen polgáraink meg kereskedőink jövedelmének gyarapítása és helyzetének emelése, valamint közjava érdekében, nehogy egy város haszna vagy gyarapodása miatt országunk egész közönsége szenvedjen kárt és rövidséget, s érezzen ártalmas veszteséget, - jónak láttuk és elhatároztuk, hogy a kereskedők, a kik tudniillik országlakosaink, mindannyian együtt és egyenkint, országunkból kimenvén, vagy országunkban tartózkodván összes és bárminemű áruczikkeiket, eladó és elcserélni való portékájukat egész országunkon keresztül és országunkon kívül akárhová, akárhányszor és akármikor egészen szabadon és teljes biztonsággal vihessék, szállithassák, hajthassák, visszahozhassák, lerakhassák, és a lerakottakat eladhassák, elcserélhessék, onnan elszállithassák elhordhassák és azokkal akaruk s tetszésük szerint rendelkezhessenek.

2. § Ellent nem állván nevezett budai polgárainknak az áruk említett lerakása tárgyában bármimódon adott és engedélyezett bármiféle szabadságok és kiváltságok, melyeket az előrebocsátottak tekintetében határozott szándékkal visszavonunk.

3. § Kivéve a külföldieket, kiknek kötelességük az előbb mondottakban a régi szokást megtartani.

XII. törvénycikk a szabad városoktól a tárnokmesterhez, s innen, ha szükséges, a király személyes jelenléte elibe történik a feljebbezés

Ezenfelül, ha azoknak a városoknak a polgárai, melyeket ujonnan létesítettünk és a melyeket más városok szabadságaival láttunk el, bírái és esküdteik ítéletében és határozatában megnyugodni nem akarnának, megannyian ahhoz a városhoz, a melynek szabadságával élnek, vagy tárnokmesterünkhöz feljebbezhetnek.

1. § Ugy azonban, hogy miután a tárnokmesterhez fordultak, a bírákhoz és esküdtekhez többé vissza ne térhessenek, és más valakihez se feljebbezhessenek semmiképen, kivévén, ha szükséges volna, a mi személyes jelenlétünkhöz.

XIII. törvénycikk milyenek legyenek az ajándékok, melyekkel a szabad városok a királynak és tiszteinek tartoznak?

Nem különben szabályképen elrendeltük, hogy az országunk területén és határain belül levő bármely királyi városunk polgárai és jövevényei azokat az ajándékokat vagy adományokat, melyekkel felségünknek ujévi ajándékok czimén tartoznak, minden uj esztendőben úgy és azon a módon lesznek kötelesek felségünk részére megadni és átszolgáltatni, a mint velük nem régiben megegyeztünk és a miképen az bármely városaink, mezővárosaink és szabad községeink leveleiben, melyeket nekik adtunk, a többi szabadságok között világosan ki van fejezve.

1. § Ezenkívül ajtónálló mesterünknek, a kitűzött időben hat forintot és nem többet kell adniok és évenként a nekünk járó ajándékkal együttesen fizetniök.
2. § Ha és a mikor pedig a király vagy királynő ő felsége országunk valamelyik városába, mezővárosába vagy szabad községébe találna menni, ekkor annak a helynek a polgárai és jövevényei, amelybe menni fogunk, a mi felségünknek és a királyné ő felségének egy ebédre és egy vacsorára alkalmas ételmi szereket tartoznak kellő bőségben adni és szolgáltatni, ha ott ebédelni és vacsorálni is akarnánk; avagy pedig egyedül ebédet, vagy vacsorát, ha történetesen csakis egyszer étkeznénk ott.
3. § A lovászmesternek pedig azok a városok, melyeken netalán Mi vagy a felséges királynő átutaznánk, vagyis inkább az illető városnak bárminemű mesteremberei egy-egy kézművet tartoznak adni és szolgáltatni, de csak egyszer egy esztendőben, bármikor találnánk is ott átutazni, és csakis a lovászmesternek, s nem pedig másnak: ugymint: minden szücs egy ködmönt, minden nyereggyártó egy zabolát és így tovább.
4. § Kivéven egyesegyedül azokat a városokat, melyek régi szokásnál fogva a most említettekre nincsenek kötelezve.
5. § A többi királyi és királynői tisztviselőknek pedig, tudniillik a pohárnok és asztalnokmestereknek, sáfároknak, ajtóőröknek, szakácsoknak és másnak, akárkinek, semmit sem kell adniok vagy fizetniök.

XIV. . törvénycikk egyházi birák világi, és világiak egyházi perekben ne ítéljenek és azokat el ne bírálják

A régtől fogva divó módhoz és szokáshoz képest elrendeltük azt is, hogy a főpapok és bármely egyházi férfiak ne ítélhessenek és határozhassanak oly perekben, melyeket országlakosaink egymás között indítottak vagy ennekutána fognak bármi módon és bárhol egymás közt indítani és támasztani, mert azok a világi bíróság elé tartoznak.

1. § És megfordítva a báróknak, megyei ispánoknak és országunk más nemeseinek, ugyszintén a polgároknak és jövevényeknek nem kell s nem is szabad az egyházi bíróságra néző ügyeket, pereket és peres kérdéseket megvizsgálni s azokban itélni.
2. § És ha egyfelől az egyházi férfiak, másfelől pedig az előbb érintett világi birák között az előttük forgó ügyekben ezeknek a bírósága iránt, hogy tudniillik kit illet azokban a bírákodás? egyenetlenség vagy szóvita támadt volna, akkor a felek az efféle vitás ügyet vagy ügyeket eldöntés végett a mi különös jelenlétünk elébe tartoznak vinni, oda, a hol Isten vezérlete alatt épen akkor a főpapokkal és bárókkal tartózkodni fogunk, a hol végzést hozván, meg fogjuk állapítani, hogy a kérdéses ügyek, melyik félnek bíróságát vagy törvényszékét illetik és melyikre tartoznak.

XV. . törvénycikk hogy arany és egyéb érczeket kivinni tilos és hogy a kereskedők portékáit a királyi harminczadosok vizsgálják meg és puhatolják ki

Ezenfelül, valamint régentén is, királyi rendelések az aranynak és ezüstnek, a réznek és más érczeknek országunkból való kivitelét megtiltották, úgy a városok, mezővárosok és szabad községek részéről ez idő szerint kiadott egyéb határozatok között elrendeljük és megállapítjuk, hogy mindenik városban, mezővárosban és szabad községben válaszszanak a birák és polgárok két arra alkalmas esküdt polgárt, kiknek kötelességük leszen, mindennemű árucsomagok, edények és egyéb bekötözni való terhek bekötözésénél és begöngyölítésénél jelen lenni és azokat megvizsgálni, és az e célra kirendelt polgárok nélkül semmi kereskedő, kalmár vagy akármely más csereberélő se merje az ő árucsomagjait és terheit bekötözni és begöngyölíteni.

1. § A mely csomagokat és terheket annak a két polgárnak saját pecsétjük ráillesztésével kell megjelölnie és biztosítania.

2. § És ha ez ellen cselekednének, akkor az illetők azokat a csomagokat vagy árukat, melyeket a választott polgárok az előbbirt módon meg nem vizsgáltak és meg nem pecsételtek, veszítsék el egészen, és szálljanak egészen a mi királyi kincstárunkra.

3. § És abban az esetben, ha azután, hogy az ekképen begöngyölt és megjelölt csomagokat és bármely egyéb terheket harminczadhelyeinkre vitték és szállították, a mi harminczadosaink vagy azok tisztjei az ilyen megpecsételésnek nem akarnák hitelt adni, hanem az efféle csomagokat kibontani kívánnák: akkor, ha azokat a csomagokat és terheket nagy terhes, közönségesen "Mázsának"-nak nevezett szekereken szállították, annak a szekérnek a rudjára egy márka aranyat, vagy hatvannégy forintot vagy ekkora értékű pénzt: ha pedig az a szekér közepes, mérsékelt nagyságu, vagy kicsiny lenne, akkor félmarkát, vagy azzal egyenértékű forintokat avagy pénzt kell rátenni, és ezután bonthassák fel és vizsgálhassák meg azokat, a csomagokat és terheket.

4. § És ha az ilyen csomagokban vagy teherkötésekben aranyat, ezüstöt vagy más tilalmas dolgokat nem találnának, akkor a harminczados a rudra tett markát vagy pénzt veszítse el, mely is a portékák gazdáját vagy a kereskedőt fogja megilletni.

5. § Ha pedig abban a szekérben aranyat, ezüstöt vagy valamely tilalmas portékát találnának vagy kapnának, ekkor nemcsak ezt a tilalom alatt álló portékát, hanem a szekéren és csomagban levő és azokban elhelyezett összes egyéb dolgokat és javakat is az említett márkával vagy pénzekkel együtt a harminczadosok vagy tisztjeik vegyék el és foglalják le.

XVI. törvénycikk azok büntetése, a kik külföldi vagy idegen kereskedők portékáit saját portékáik gyanánt maguknál tartják és árulják

Megállapítottuk és megfontolás után elrendeltük azt is, hogy sem kereskedő, sem országunk bármely más rendű, rangú és sorsu lakója se merészelje valamiképen idegeneknek vagy külföldieknek árucikkeit és bármely eladó vagy cserére bocsátandó javait, a mint ezt eddigelé némelyek ravaszságból tenni szokták, saját portékái és árucikkei gyanánt elfogadni, átvenni, magánál tartani, megőrizni, elárusítani, elcserélni vagy irántok bármi módon intézkedni sem az idegenekkel társaságot kötni, létesíteni felállítani, rendezni s állandósítani abból a célból és okból, hogy ilyen társaság czége alatt az előbbieket szabadon véghez vigye, és a mi mondott rendeletünk ellen semmiképen sem szabad cselekednie.

1. § Azokra nézve pedig, kik ez ellen cselekszenek, rendeljük, hogy azokat az árukat és javakat, a melyeket jelen rendeletünk fitymálásával ilyen alattomos összejátszással országunkba hoztak, eladtak, elcseréltek, és eladni, elcserélni akarnak, a mi királyi kincstárunk javára legott elengedhetetlenül elveszítsék, és személyüket illetőleg a Felségünk tetszése szerint megállapítandó büntetéssel lakoljanak.

XVII. törvénycikk hogy harminczadot mind az országból kivitt, mind az abba behozott áruk után kell fizetni

Ezenkívül, minthogy bizonyos, igaz és észszerű okoktól vezérelve, a köztársaság hasznára és egész országunk megmaradására, a melynek érdekében elődeink, Magyarország királyai, az elmúlt időkben is sok törvény alkotásáról és sok szokás behozataláról gondoskodtak, a főpapokkal, bárókkal és országunk tekintélyesebb előkelőivel nem régiben elhatároztuk, hogy minden kereskedő, kalmár, és egyéb bármily állású és sorsu emberek, kik az ország határain tulra visznek és szállítanak portékát, vagy árukat és eladó dolgokat, ezektől épen úgy kötelesek a harminczad részt megfizetni és kiszolgáltatni, mint azoktól, melyeket az országba behoznak.

1. § Azért nem rég tett s imént említett rendelkezésünk némi enyhítésére és kiegyenlítésnéppen is elrendeltük és királyi bőkezűségből megengedtük, hogy az ilyen

kereskedők vagy kalmárok és a többi fentemlitettek, bármely királyi vám- vagy révhelyükön személyükben lovaikkal, szekereikkel s mindenféle áruikkal és összes dolgaikkal és javaikkal, minden vámfizetés nélkül, szabadon és akadálytalanul mehessenek keresztül, annyiszor, a mennyiszer nekik tetszeni fog.

2. § Megparancsolván mind mostani, mind jövőbeli vámtiszteinknek, hogy ezeket a személyeket, legsúlyosabb neheztelésünk büntetése alatt, az előbb említett szabadság ellenére semmi szin alatt se merjék akadályoztatni, és hogy tőlük semmi vámot se kérjenek és szedjenek.

a pénzek forgalma, és azok büntetése, a kik e tárgyban vétkeznek

Egyébiránt, minthogy minden ország királyainak, bizonyos kiváló előjognál fogva, szabad hatalmukban áll úgy arany-, mint ezüstpénzt veretni: elég tisztességtelen és átkos dolognak tartjuk azt, hogy a vert pénz ugyanazon uralom alatt levő területen, ne legyen kellő forgalomban és használatban; de ennél sokkal átkosabb még, ha azt körülmetszik, vagy súlyában megkönnyítik, avagy valami módon meghamisítják.

1. § Miért is, e rendellenes dolgoknak üdvös eszközökkel elejét óhajtván venni, miután e tárgyban főpapjainknak, báróinknak és előkelőinknek, nemkülömben a királyi városok személyesen megjelent összes polgárainak tanácsát kikértük egész országunk hasznára és gyarapodására és az igazság tekintélyének fentartása érdekében határozzuk és el is rendeljük:

2. § Hogy egyáltalán semmiféle állásu és sorsu ember se merje vagy kísértse meg a mi királyi, akár arany, akár ezüst pénzünket visszavetni vagy valami módon visszautasítani, csakhogy igazi és a mienk legyen az; sem pedig körülmetszeni, a súlyosakat a könnyűektől külön választani, vagy valami mesterséggel avagy furfanggal meghamisítani.

3. § A ki mégis ez ellen merne valamit megkísérteni, azt ilyen módon kell büntetni: tudniillik, az vagy azok, kik pénzünket elfogadni vonakodnak, büntetésül veszítsék el a pénzt, melylyel nekik tartoznak vagy azt a dolgot, a melyért fizetniök kell akképen, hogy az a pénz vagy dolog az illető hely birájáé és esküdtjeié legyen; és az adós az ő hitelezőjével, a vevő pedig az eladóval szemben szabad és mentes legyen csakugy, mintha ennek a mondott pénzt megfizette volna.

4. § Azok pedig a kik mint előbb említettük, a királyi pénzt körülmetszeni és kisebiteni, különválasztani vagy meghamisítani merészkednek, mint hamisítók és gonosztevők, ne csak vagyonukkal, hanem országunk régi szokása szerint, személyükkel is bűnhődjenek.

5. § S ha ezt azok a bírák és esküdtek, a kiknek kezére az ilyen áthágók kerülnek, megtenni vonakodnának s azokat büntetlenül távozni engednék, akkor őket a pénz vagy dolog elengedéseért a királyi fiscus javára ugyanazon mennyiségű pénzben vagy annak a dolognak az értékében kell elmarasztalni; a hamisítók elbocsátásáért pedig olyan, akár pénz-, akár személyes büntetésbe essenek, a minőt a mi felségünk megállapítani s rájuk róni jónak fog látni.

XVIII. törvénycikk a pénzek forgalma, és azok büntetése, a kik e tárgyban vétkeznek

Egyébiránt, minthogy minden ország királyainak, bizonyos kiváló előjognál fogva, szabad hatalmukban áll úgy arany-, mint ezüstpénzt veretni: elég tisztességtelen és átkos dolognak tartjuk azt, hogy a vert pénz ugyanazon uralom alatt levő területen, ne legyen

kellő forgalomban és használatban; de ennél sokkal átkosabb még, ha azt körülmetszik, vagy sulyában megkönnyítik, avagy valami módon meghamisítják.

1. § Miért is, e rendellenes dolgoknak üdvös eszközökkel elejét óhajtván venni, miután e tárgyban főpapjainknak, báróinknak és előkelőinknek, nemkülömben a királyi városok személyesen megjelent összes polgárainak tanácsát kikértük egész országunk hasznára és gyarapodására és az igazság tekintélyének fentartása érdekében határozzuk és el is rendeljük:

2. § Hogy egyáltalán semmiféle állásu és sorsu ember se merje vagy kísértse meg a mi királyi, akár arany, akár ezüst pénzünket visszavetni vagy valami módon visszautasítani, csakhogy igazi és a mienk legyen az; sem pedig körülmetszeni, a sulyosakat a könnyűektől külön választani, vagy valami mesterséggel avagy furfanggal meghamisítani.

3. § A ki mégis ez ellen merne valamit megkísérteni, azt ilyen módon kell büntetni: tudniillik, az vagy azok, kik pénzünket elfogadni vonakodnak, büntetésül veszítsék el a pénzt, melylyel nekik tartoznak vagy azt a dolgot, a melyért fizetniök kell akképen, hogy az a pénz vagy dolog az illető hely birájáé és esküdtjeié legyen; és az adós az ő hitelezőjével, a vevő pedig az eladóval szemben szabad és mentes legyen csakugy, mintha ennek a mondott pénzt megfizette volna.

4. § Azok pedig a kik mint előbb említettük, a királyi pénzt körülmetszeni és kisebiteni, különválasztani vagy meghamisítani merészkednek, mint hamisítók és gonosztevők, ne csak vagyonukkal, hanem országunk régi szokása szerint, személyükkel is bűnhődjenek.

5. § S ha ezt azok a birák és esküdtek, a kiknek kezére az ilyen áthágók kerülnek, megtenni vonakodnának s azokat büntetlenül távozni engednék, akkor őket a pénz vagy dolog elengedéseért a királyi fiscus javára ugyanazon mennyiségű pénzben vagy annak a dolognak az értékében kell elmarasztalni; a hamisítók elbocsátásáért pedig olyan, akár pénz-, akár személyes büntetésbe essenek, a minőt a mi felségünk megállapítani s reájuk rónni jónak fog látni.

XIX. törvénycikk a királyi pénzváltókról

De, hogy pénzünk az ő igazi értékében megmaradjon, s azt senki se akarja körülmetszeni vagy meghamisítani, elrendeltük azt is, hogy minden városunkban legyen egy királyi pénzváltó, a kinek egyedül álljon hatalmában a pénzt, tudniillik arany forintokon vert pénzt, vert pénzen pedig arany forintokat beváltani és becserélni.

1. § Megtiltván bármely rendü és állásu országlakosainknak és a külföldieknek is, egyetemben és egyenkint, hogy ezután pénznek és arany forintoknak pénzért való beváltására vagy becserélésére joguk és hatalmuk ne legyen, külömben a beváltott vagy beváltandó pénz elvesztésével bűnhődnének, melyet kincstárunk számára a királyi pénzváltónak kell átadni.

XX. törvénycikk külföldi sókat nem szabad behozni és azokat az országlakók ne is használják

Végre, minthogy Magyarország királyai, a mi elődeink helyes határozással elrendelték, hogy Magyarországunk határain belül más, mint egyedül az országban ásvott sók forgalomban és használatban ne legyenek, s ezt a rendelést a Mi felségünk is nagyon igazságosnak és helyesnek találja, mert bizonyára nagy esztelenségre mutat az, ha valaki másoktól kölcsönzi azt, a mit a magából megkaphat: ezért mi, de csak miután a dolog felett előbb főpapjainkkal, báróinkkal is előkelőinkkel tanácskoztunk, s azt éretten megfontoltuk, hasonlóképen megállapítottuk rendelet útján, hogy egyedüli kivételével az országunkban ásvott királyi sóinknak, másféle sókat egyáltalán semmiféle rendü, rangu és

állásu országlakos, vagy jövevény se merjen vagy kísértsen meg országunkba behozni, szállítani, eladni venni, kiosztani, fogyasztani vagy valamiképen megszerezni, még pedig az alábbirt büntetés alatt:

1. § Tudniillik, hogy ha valakinél, legyen az bármily rendű és állásu, ilyenféle nem a mi országunkban ásott sókat találnak, akkor az, vagy azok, a kiknél először megkapták, e sókat minden további nélkül legott veszítsék el s vallják azoknak kárát.
2. § Ha pedig valaki azokat, mielőtt nála megtalálták volna, eladta volt, a pénzt elengedhetetlenül visszaadni tartozik.
3. § E sókat és pénzt pedig a királyi kamarás tőlük a királyi fiscus nevében haladéktalanul vegye el és hajtsa be.

XXI. törvénycikk a pénzzé nem alakított aranyat és ezüstöt ne vigyék ki az országból

Végezetül gondoskodni akarván a közjóról és az egész ország hasznáról, nehogy valaki az országban ásott aranyat és ezüstöt, hacsak előbb pénzzé nem alakították át, az országból kivigye, azt is jónak láttuk üdvös óvszer gyanánt elrendelni, tudniillik hogy semmi bányász se merjen vagy kísértsen meg, bármily rendű és állásu embernek is aranyat vagy ezüstöt nyilván, vagy titokban eladni, és egyáltalán semmiféle rendű és állapotu bányász se merjen bányásztól vagy bányamunkástól aranyat, ezüstöt venni.

1. § Hanem az egész aranyat és ezüstöt, a melyet és a mennyit országunk területén bárhol ásnak és találnak, minden kisebbités nélkül az eddigile meghatározott árban vagy árakban a kamara és a királyi arany s ezüst pénzek elnökéhez, tudniillik a királyi kamaráshoz kell beszolgáltatni.
2. § Továbbá, más személytől sem szabad aranyat vagy ezüstöt, kereskedés avagy áruba bocsátás céljából nyilván vagy titkon venni, avagy annak eladni, még akkor sem, ha azt az aranyat és ezüstöt idegen vidékről hozták volna ebbe az országba; hanem az, a ki bármikor el akarja adni, azt a pénzverőhely elnökének, a királyi kamarásnak kell eladnia, és nem másnak; a kamarásnak pedig az árt nem a bányászok becsüjéhez, hanem ahhoz képest kell megadni, melyet az eladás helyén állapítanak meg.
3. § Ellenben saját használatra, tudniillik arany és ezüst edények, szablyaszijak és más fényüzési czikkek készítésére az adás-vétel mindenkinek szabadságában áll.
4. § Ha pedig valaki ellenkezőleg merne cselekedni, s az aranyat vagy ezüstöt eladná, a vásárló is legott minden további nélkül, veszítse el pénzét, a mely arany vagy ezüst és pénz egyik fele részben királyi kincstárunkat, a másik fele részben pedig a feladót (ha volna ily feladó) illesse meg.
5. § Ugyanazért elrendeljük, hogy aranyat avagy olyan követ, melyben az arany- vagy ezüstminőséget meg lehet ismerni, senki se tartson meg, továbbá az ezüst öntésére vagy vegyítésére szolgáló edényt vagy eszközt se tartson senki, kivéven egyedül az aranyműveseket; ezenfelül az aranynak az ezüstitől vízzel való elválasztása mesterségét se gyakorolja senki, hanem ha az vagy azok, a kiket az eféle tiszttel különösen megbizni kívánunk.

Befejezés

Mindezeknek, együtt és egyenkint, tanusítására s örökké tartó erejére jelen kiváltságlevelünket, függő és hiteles uj kettős pecsétünk odaillesztésével hagytuk megerősíttetni.

Kelt a Főtisztelendő atyának Krisztusban, Eberhard urnak, Isten és az apostoli szék kegyelméből zágrábi püspöknek, királyi udvarunk főkanczellárjának, a mi kedvelt hívünknek kezével.

Az Úrnak ezernégyszázötödik esztendejében, április hó 15-én, uralkodásunknak pedig tizenhetedik évében.

Jelen levén a tisztelendő atyák és urak Krisztusban Bálint, a római szentegyháznak "Sanctae-Sabinae" czimét viselő presbyter bibornoka és a pécsi egyház kormányzója, János esztergomi érsek, a kalocsai érseki székhely üresedésben levén, András spalatói és egy másik András ragusai érsekek, Lukács nagyváradi, István erdélyi, ugyanaz az Eberhard, zágrábi püspökök, az egri püspöki székhely betöltetlen levén, János boszniai püspök, a veszprémi székhely üresedésben állván, János győri, Miklós váci, Péter nyitrai, Dósa barát, választott csanádi püspökök, kik az Isten egyházait szerencsésen kormányozzák; a szerémi, traguri, scardonai, tinnini, novii, sebenicai, corbaviai és zenggi székhelyek üresedésben levén.

Nemkülönben a Nagyságos urak: Gara Miklós nevezett Magyarországunk nádora, János és Jakab, erdélyi vajdánk, néhai Kónya bán fia Frank ispán, országbiránk, Bessenyei Pál, és egy másik: Petthi Pál, említett Dalmáciának és Horvátországnak, valamint egész Szlavóniának bánja, Maróthy János macsói bán, a szörényi báni méltóság betöltetlen levén; Newnai Trewel Miklós tárnokmesterünk, és Pozsega ispánja, az említett néhai Kónya bán fia Simon: ajtónálló, Deis Márton asztalnok, Thary Lőrincz pohárnok, Cheh Péter lovászmesterünk, Wetaw Szaniszló pozsonyi ispán és mások igen sokan, kik országunk ispánságait és tisztségeit viselik.

7. A/ Politikai struktúrák változása a középkorban (a barbár népek politikai struktúrái, a szakrális királyság modellje, a hűbériség és rendiség kialakulása és típusai).

B/ Forrás

A TÁRSADALOM HÁROM RENDJE

[Adalberon, 977-től Laon püspöke, *Carmen ad Robertum regem* című versében a társadalom felosztásának ideáját fogalmazta meg, a király és a püspök közti dialógus formájában (1030 körül).]

(Isten országának lakóiról, a király kérdésére válaszolva)

Püspök:

Kérdezd az Areopagitának nevezett Dionysinost, aki két könyvet írt e témáról.¹ A szent atya Gergely, ugyancsak szólt erről a Moráliában, amelyben a boldog Jób hitét elemzi, s igen világosan értekezik róla a Homéliában és Ezékiel könyvéhez írt kommentárja végén.² Írásait elküldte Galliába is. Ezek a dolgok azonban nem könnyen érthetők az emberek számára. Kifejtem tehát számodra, a szavak szimbolikus értelmével együtt...

Az ég lakói több rendet alkotnak, s ennek mintájára rendeződött a föld népessége is. A régi egyház népének törvényében, amely egyház a Zsinagóga szimbolikus nevet viseli, Isten Mózes közvetítésével állította fel papjait és szabályozta hierarchiáját. A szent történetek elmondják, milyen papi rendeket létesített. A mi egyházunk rendje, az égi királyság nevet viseli és Isten maga rendezte itt be folt nélküli papságát, és az új törvény Krisztus uralkodása alatt él. A hit által ihletett főpapok döntése határozta meg, hogyan milyen rangban és ki által kell a papság rendjét felállítani.

Hogy az állam élvezhesse az egyház nyugodt békéjét, az szükséges, hogy két különböző törvénynek vesse alá magát, amelyek mindegyikét, a bölcsesség, minden erény anyja, határozta meg.

Az egyik az isteni törvény, mely nem tesz semmi különbséget szolgálai között, valamennyien egyenlő feltételekkel bírnak, legyenek bár születésük, rangjuk vagy természetük szerint különbözők, a paraszt fia nem alábbvaló a király örökösénél.

¹ Az V—VI. században élt keresztény neoplatonista filozófus, írásainak tekintélyét kívánta növelni azzal, hogy azokat Szent Pál tanítványának, Dionüsziosz Areopagitész neve alatt adta ki. Az említett két munka: *Az égi hierarchia (Peri tész uraniasz hierarkhiasz)* és *az Egyházi hierarchia (Peri fész ekklesziasztikész hierarkhisz)* latin fordítását a IX. században Johannes Scotus Erigena végezte el.

² I. Szent Gergely (540—604) 590-től pápa, idézett munkái: *Moralia in Job, In Ezechielem prophetam homiliae XXII* és *In diversas Evangelii lectiones homiliae XL*.

Számukra ez a kegyelmes törvény megtilt minden durva világi foglalatosságot. Nem hasítják az ekével a földet, nem hajtanak ökröket, alig foglalatoskodnak a szőlőskertekkel, a gyümölcsössel, a kertekkel, nem lesznek mészárosok, sem fogadósok, sem disznókat, sem kecskéket, sem juhokat nem pásztorolnak. Nem rostálják a gabonát, s nem ismerik a zsíros fazekak melegét, nem foglalkoznak a ruhák fehérítésével, méltatlan hozzájuk a vászonneműek főzése. Ugyanakkor feladatuk, hogy megtisztítsák lelküket és testüket, hogy erkölcsükkel megbecsülést szerezzenek maguknak és mások erkölcsi felett is örködjének. Isten örök törvénye úgy intézkedett, hogy folt nélküliek legyenek, s minden szolgai feltételtől szabadnak nyilvánítja őket. Isten magához fogadta őket, az ő szolgái lettek, ő egyedüli bírójuk, aki az ég magasságából inti, hogy egyszerűek és tiszták legyenek. Parancsolatában rájuk bízta az egész emberi nemet, ami alól egyetlen fejedelem sem kivétel. Azt rendelte nekik, hogy őrizzék és tanítsák az igaz hitet, s azokat, akiket megtanítottak rá, mártssák meg a keresztelés szent vizében, a lélek orvosaivá tette őket, hogy szavaikkal égessék ki a lelket megfertőző sebeket. Rájuk bízta azt a fenséges feladatot, hogy testének és vérének szentségét kiszolgáltassák, amit csak papjai végezhetnek, akiktől azt kéri, hogy életüket neki ajánlják. Megígérte, hogy nem lesznek elutasítva, miként azt tudjuk és hisszük, hacsak saját vétkeik nem űzik el őket, ezek a papok első helyre kerülnek majd a mennyben. Őrizkedniök kell tehát, hogy megtartóztassák magukat az ételben és a javakban, s szüntelen imádkozniok kell a nyomorult népért és önmagukért. Keveset mondtam ugyan az egyházi szervezetről, de mindenesetre minden egyházi személy feltételeit tekintve egyenlő.

A király:

Isten háza tehát egy és egyetlen törvény szabályozza?

Püspök:

A hívők társadalma ugyan egyetlen testet alkot, de az állam három részből áll. Mert a másik törvény az emberi törvény két rendet különböztet meg: a nemesekét és a szolgákét, akik nem azonos állapotúak. Két személyiség az első rangot foglalja el: az egyik a király a másik a császár, az ő kormányzásuk biztosítja az állam szilárdságát. Vannak olyanok, akiknek feltételei nem szenvedik semmiféle hatalom kényszerét, amennyiben tartózkodnak a királyi igazságszolgáltatás által elítélt bűnöktől. Ezek a katonák, az egyház védelmezői, a nép oltalmazói, nagyokéi és kicsikéi, vagyis mindenkié s egyidejűleg saját biztonságuk öreai. A másik csoport a szolgáké. Ez a szerencsétlen rész semmivel sem rendelkezik, csak amit szenvedése árán szerez. Ki tudná megszámlálni abakusz

segítségével a terheket, amelyeket a szolgák viselnek? A hosszú eljárásokat, a kemény munkájukat. Pénzt, ruhát, táplálékot ők szolgáltatnak mindenki számára. Egyetlen szabad ember sem élhetne meg a szolgák nélkül. És a szolgák nem látják végét könnyeiknek és sóhajaiknak.

Isten háza tehát, amelyet egynek hiszünk három részre oszlik: egyesek imádkoznak, mások harcolnak, és ismét mások dolgoznak. Ez a három rész, mely együtt létezik, nem szenvedheti a szétválasztást. A szolgálat, amit egyik végez, a másik kettő munkájának a feltételét adja, mindenki a maga részéről köteles az együttest segíteni. Így ez a hármas összetétel valójában egységet alkot, s ezáltal győzedelmeskedhet a törvény és örvendezhet a békének a világ. De napjainkban a törvények romokban vannak, a béke elmenekült, az emberek erkölce megromlott, az állam szerkezete meggyengült. Király, te nem tartod egyenesen az igazság mérlegét, nem kormányozod a világot, ha azoknak a törvénye szerint tartod a gyeplőt, akik a bűn lejtőjén csúsznak.

8. A/ A középkori gazdaság és társadalom (a gazdálkodás és társadalomszervezés típusai, uradalom és faluközösség, a kereskedelem és a városok kialakulása).

B/ Forrás

KAROLING-KORI CAPITULÁRÉKBÓL: CAPITULARE DE VILLIS

[A X. század első harmadából származó dokumentum, vitatott, hogy Nagy Károly adta-e ki az egész birodalomra vonatkozó érvénnyel vagy fia, Lajos aquitániai király (794—813), s ez esetben csak e tartományra korlátozódó érvénnyel.]

1. Akarjuk, hogy falvaink, melyeket szolgálatunkra rendeltünk, kizárólag csak nekünk szolgáljanak és ne másnak.
2. Mindazok, akik hozzánk tartoznak [a família], kedvező körülmények közt éljenek, és senki őket szegénységbe ne döntse.
3. A bírák szolganépünket saját szolgálatukra kényszeríteni ne merészeljék, hogy ti. robotot teljesítsenek, fát vágjanak vagy bármiféle ajándékot legyenek kötelesek adni: lovat, ökröt, tehenet, sertést, juhot, malacot, bárányt vagy más dolgot, kivéve egy kevés italt, kerti veteményeket, gyümölcsöt, baromfit és tojást.
4. Ha szolgálaink közül valaki javainkban tolvajlással vagy hanyagsággal kárt tett volna, tegye azt jóvá; azonban törvény szerinti büntetését is nyerje el, és verjék meg, feltéve, ha nem emberölésről vagy gyújtogatásról van szó, mert akkor még freudát is tartozik fizetni. Ami a többi embert illeti, úgy ítélkezzenek fölöttük, amint a törvény rendeli, de szolgálaink, mint mondottuk, a nekünk okozott kárért veréssel bűnhődjenek. A szabadok [frankok] pedig, akik birtokainkon vagy falvainkban tartózkodnak, bármit követtek is el, törvényük szerint tartoznak elégtétellel, de amit freudaként adtak, minket illet, akár állat, akár más érték.
5. Amikor bíránk nekünk dolgoznak: vetés vagy aratás, a termés begyűjtése, kaszálás vagy szüret idején mindenfajta munka helyén személyesen ügyeljenek fel, és úgy irányítsák a dolgokat, hogy minden rendben menjen. Ha pedig a bíró nem lenne otthon, és olyan helyen tartózkodnék honnét haza sem jöhet, valakit a familiából, vagy bárki más megbízható embert jelöljön ki a munkálatok vezetésére, hogy azok jól menjenek.

Különösen arra ügyeljen a bíró, hogy akire ezeknek a dolgoknak intézését bízza, hűséges ember legyen.

6. Akarjuk, hogy bíránk minden termésből a teljes tizedet adják meg azoknak a templomoknak, melyek birtokainkon vannak, más templomnak azonban csak akkor adjanak tizedet, ha ez már régtől fogva így szokás, továbbá más klerikus, mint aki famíliánkból származik vagy udvari papunk, birtokainkon nem juthat templomhoz.

7. Minden bíránk szolgálatát teljesen és úgy végezze el, amint azt neki előírták, és ha valami szükség folytán többet kell teljesítenie, számítsa ki, mire van inkább szüksége: több emberre-e vagy hosszabb időre?

8. Bíránk szőlőinket, melyek gondjukra vannak bízva, jól műveltessék, a bort jó edényekbe töltsék, és gondosan ügyeljenek, hogy semmi kárba se vesszen; más idegen bort pedig ott vásároljanak, ahonnet az falvainkba szállítható; ha pedig esetleg több bort vásároltak volna, mint amennyire falvainkban szükség van, közöljék ezt velünk, hogy megfelelőképpen intézkedhessünk. — Szőlőoltványokat is küldjenek szükségletünkre szőlőinkből.

— Akik falvainkban borral adóznak, adójukat pincéinkbe szállítsák.

9. Akarjuk, hogy minden bíró tisztelkedése közben a vékának, sextariusoknak, situláknak egyet — nyolc sextariussal számítva — és a corbusnak³ olyan mértékével éljen, mint az palotánkban szokás.

10. Majorosaink, erdőkezelőink, lovászaink, pincemestereink, tizedeseink, vámszedőink és más tisztségviselőink szántassanak és hízókat adjanak telkeik után, kézi munka helyett pedig tisztüket lássák el jól. Majorosaink közül az, akinek hűbére van, állítson helyettest, aki a kézi munkát és más szolgáltatásokat elvégzi.

11. Bíránk közül senki magának vagy akár kutyaíának szállást ne foglaljon embereink vagy {a birtokon élő} idegenek kárára.

12. Egy bíró se bízsa másra falvainkban őrizetére adott kezest.

14. Igás lovainkat jól gondozzák, a csikókat idejében különítsék el, és ha sok kancacsikó lenne köztük, ezeket is külön nyájba gyűjtsék.

15. A nekünk szánt csikókat Szent Márton téli ünnepére juttassák el palotánkhoz.

16. Akarjuk, hogy amit mi vagy a királyné, vagy a mi meghagyásunkból az udvarnagy vagy pohárnok elrendeltünk, úgy, amint a parancs szól, teljesítsék, ha pedig valamit

³ Corbus és situla — gabonaűrmértékek, a sextarius hatodrészüik.

hanyagul végeztek volna el, tartózkodjanak az italtól mindaddig, amíg mi vagy a királyné magunk elé nem hívatjuk, hogy bocsánatot kérjen. Ha pedig a bírák háborúban vagy határőrzésben, követjárásban alárendeltjeikkel együtt nem úgy jártak volna el, amint parancsunk szólt, gyalogosan jelenjenek meg a palotában, és mindaddig tartózkodjanak az italtól és hústól, amíg hanyagságukról számot nem adtak. Akkor kapják meg büntetésüket: verjenek a hátukra és büntessék őket más módon is, amint mi vagy a királyné jónak látjuk.

17. Kinek hány falu van gondjaira bízva, annyi embert tartson a használatunkra szánt ménesek gondozására.

20. Minden bíró elegendő mennyiségben küldessen terményeket az udvarba, és háromszor, négyszer vagy még ennél is többször vizsgálja felül a küldeményeket.

21. Azokban a majorokban, melyekben már azelőtt is voltak halastavak, a bíró továbbra is tartsa fent, és ha növelhetők, növelje azokat; ahol pedig eddig nem voltak és most már lehetnek, újonnan létesítsen ilyeneket.

23. Minden falunkban minél nagyobb számban legyenek tehénistállók, disznóólak, juh-, kecske-, és kosaklok és ezek sem hiányozhatnak. Ezenkívül pedig legyenek tehenek szolgálaink gondozásában, szolgáltatásaik teljesítésére, hogy a földesúri szükségletre tehenek vagy igásállatok soha ne hiányozzanak.

24. Minden bíró kötelességszerűen ügyeljen arra, hogy mindaz, amit asztalunkra adni tartozik jó, sőt igen jó legyen, gondosan, tisztán elkészítve. Amikor pedig ő áll asztalunk szolgálatára,⁴ a gabonából kétszeri étkezésre kapjon: a használatunkra szánt élelmiszerek minden tekintetben jók legyenek, mind a tésztafélék, mind pedig a húsfélék.

26. A majorosokra pedig ezentúl nagyobb terület ne legyen bízva, mint amit egy nap alatt bejárhatnak, és amire fel tudnak ügyelni.

27. Házaikban mindig legyen tűz, és azokra vigyázzanak, hogy baj ne történjék. Amikor küldött vagy követség jön a palotánkba, vagy onnét távozik, majorjainkban szállást ne követeljen, csak akkor, ha mi vagy a királyné ezt külön engedélyeztük. Az a comes pedig, akinek ez tisztjéhez tartozik, és azok az embereink, akiknek ez régtől fogva kötelességük, küldötteinket és a követségeket úgy gondozzák, vezetéklóval és minden szükségessel úgy lássák el a szokott módon, hogy jól és tisztességesen ellátva juthassanak el a palotánkhoz és térhessenek onnét vissza.

⁴ Utalás arra a rendszerre, amelyben a királyi udvar sorba járta a birtokokat és felélte az ott felhalmozott feleslegeket.

29. Ha embereink közül valamelyiknek peres ügye lenne, a bíró intézze el, hogy ne legyen kénytelen panaszával elének járulni, és így azokat a napokat, melyeken szolgálni tartoznék elmulasztani. Továbbá, hogy ha egy szolgának kívülállókkal támadna peres ügye, közvetlen felettese támogassa igaza elnyerésében teljes igyekezettel, ha pedig ez nem sikerülne, szolgánk az ügyel tovább ne törődjék, hanem feljebbvalója saját maga vagy küldöttje útján a helyzetet velünk közölje.

30. Akarjuk, hogy ami szolgálattal és terménnyel palotánknak tartoznak, házanként és pástoronként külön jegyezzék fel, hasonlóképpen azt is, hogy háború idején milyen szállításokkal tartoznak. Minden évben előre különítsék el azt, amit a béreseknél vagy a nők munkahelyeire tartoznak adni, és kellő időben hiánytalanul osszák szét, nekünk pedig adjanak számot: hogyan intézték el ezt, és honnan vették a kiosztandó dolgokat és járandóságot.

31. Azt pedig, amit a béreseknél [provendarii] és a munkaházban [genicia a görög gynaikeionból] dolgozó nőknek ki kell adni, [a termésből] különítsék el és kellő időben, hiánytalanul adják ki; velünk pedig tudassák, hogyan hajtották ezt végre és mennyit fordítottak erre a célra.

32. Minden bírónak gondja legyen arra, hogy jó, sőt igen jó vetőmag álljon rendelkezésre, még akkor is, ha máshonnan kellene vásárolni.

33. Miután az említett dolgokat mind elkülönítették és a vetést elvégezték, mindazt, ami a termésből még fennmaradt, további intézkedésünkig őrizték, és azután parancsunk szerint vagy adják el, vagy tartalékolják.

34. Nagyon ügyeljenek arra, hogy mindazt, amit kezük munkájával készítenek: szalonnát, sonkát, kolbászt, sózott húst, bort, ecetet, eperpálinkát, borpárlatot, halpástétomot, mustárt, sajtot, vaját, malátát, sört, méhsört, viaszt, lisztet — a legnagyobb tisztasággal készítsék.

36. Erdősegeinket és cserjéseinket jól őrizték, és ahol jónak látszik, irtványt csináljanak, ahol viszont szükséges, arra ügyeljenek, hogy a szántóföldeket be ne nője az erdő; ne engedjék azt sem, hogy az erdősítésben kárt tegyenek vagy a fákat kivágják; vadjainkat az erdőkben jól őrizték; a sólymokat és karvalyokkal vadászást, amennyiben hasznunk van belőle,

engedélyezzék, és az ezért járó díjakat szorgosan hajtsák be. A bírák, ha sertéseiket hizlalásra erdőnkbe bocsátják, hasonlóképpen a majorosok és embereik is, az ezért járó

dézmát jó példaadás okából elsőként adják, hogy így mások is hiánytalanul leróják dézsmájukat.

37. A szántóföldeket és más ültetvényeket jól gondozzák, a réteket pedig, mikor annak ideje van, gondosan őrizték.

39. Akarjuk, hogy a baromfit és tojást, amit szolganépeink és telepeseink évenként beszállítanak, vegyék át, és amennyiben nem lenne rá szükségünk, adják el.

40. Méltóságunkra való tekintettel minden bíró tartson falvainkban pávákat, fácánokat, kacsákat, galambokat, fürjeket, gerléket.

41. Majorjainkban az épületek és az azokat körülvevő kerítések jó karban legyenek, hasonlóképpen az istállók, konyhák, sütőházak, préházak gondosan legyenek megépítve, hogy ott szolgálók munkájukat rendesen végezhessék.

42. Minden birtokon legyenek a raktárban hálósákok, matracok, pehelypárnák, lepedők, asztalterítők, asztalkendők, réz-, ólom-, fa- és vasedények, vasrudak, láncok, vaskampók, kádárgyaluk, bárdok vagy fejszék, ékek, nagy kések és mindenféle más felszerelés olyan mennyiségben, hogy ne legyen szükséges azt máshonnan beszerezni vagy kölcsönkérni. Szigorúan tartsák kötelességüknek, hogy azok a szerszámok, amelyeket háború idején katonai célokra küldenek, jó állapotban legyenek, és amikor visszakerülnek, újra a raktárba jussanak. 43. A nők munkahelyeire, miként erre már van rendelkezés, a szükséges dolgokat idejében adják ki, azaz: vásznat, gyapjút, kék festéket, piros festéket, kártolót, bogáncsot, szappant, kenőcsöt, edényeket és egyéb kisebb dolgokat, amik ott szükségesek.

44. A böjtös eledelekből minden évben két részt küldjenek, mind a főzelékféléből, mind a halféléből, sajtból, vajból, mézből, mustárból, ecetből, kölesből, lencséből, száraz vagy még zöld gyógyfüvekből, gyökerekből, ezenkívül karalábéből, viaszból, szappanból és más dolgokból, és írásban közölgék velünk, hogy mi maradt ott. Ezt semmiképpen se mulasszák el, mint eddig tették, mert a beküldött két rész alapján akarjuk megtudni, hogy mi maradt ott.

45. Minden bíró működése területén jó mesterembereket tartson: vaskovácsokat, aranyműveseket, ezüstműveseket, vargákat, asztalosokat, ácsokat, fegyverkészítőket, halászokat, madarászokat, azaz madárfogókat, szappanfőzőket, szeszfőzőket, azaz olyanokat, akik sört, alma- vagy körtepálinkát, vagy bármi más ivásra alkalmas [szesz] italt tudnak készíteni, pékeket, akik használatunkra zsemlét sütnek, hálókészítőket, akik

mind vadászatra, mind halászátra, mind madarak fogására alkalmas hálókat készítenek, hasonlóképpen más szolgálkat is, akiket felsorolni hosszas lenne.

47. Vadászaink, solymászaink és más szolgáltevéink, kik a palotában állandóan szolgálataunkra vannak, mikor valami ügyünk elintézésére küldjük, vagy az udvarnagy pohárnok valamivel megbízza őket, aszerint, amint mi vagy a királyné levelünkben megállapítjuk, birtokainkon ellátást kapjanak.

49. A nők műhelyei jól legyenek rendezve. Legyenek lakó-, sütő, és fonóházaik, mind ezek jól körülkerítve és erős kapukkal ellátva, hogy zavartalanul dolgozhassanak nekünk.

50. A bíró állapítsa meg, hogy hány ló lehet egy istállóban és hány lovasz szükséges. Azok a lovászok, akik szabadok, a birtokon kapjanak hűbért és a hűbértől éljenek. Ugyanígy a fiscalinusok, akiknek telkeik vannak azokból, akinek pedig nincs telke, a földesúri részből kapjon ellátást.

52. Akarjuk, hogy a [bírák] a fiscalinusoknak, szolgálainknak, és azoknak a szabadoknak, akik a birtokon vagy falvainkban tartózkodnak, másokkal szemben felmerült ügyeikben, amint megérdemlik, de mindenesetre teljes és tökéletes igazságot szolgáltatassanak.

54. Minden bíró ügyeljen arra, hogy szolganépünk jól végezze munkáját, és dolgát elhanyagolva vásárookra ne járjon.

55. Akarjuk, hogy mindazt, amit a bírák a mi szükségletünkre adtak vagy szolgáltak, vagy tartalékoltak, jegyzékbe foglalják, és amit egyébként felhasználtak egy másikba: ami pedig ezenkívül még maradt, nekünk írásban jelentsék.

56. Minden bíró hatósága területén gyakran lásson törvényt és szolgáltatasson igazságot: gondoskodjék arról, hogy embereink tisztességesen éljenek.

57. Ha valaki szolgálaink közül felettese ellen panaszt akarna tenni, ne tiltsák meg neki, hogy hozzánk jöjjön. Ha pedig egy bíró megtudná, hogy alárendeltjei a palotánál ellene akarnak panaszt tenni, a panasz okát maga a bíró juttassa el a palotához, mert így akarjuk megtudni, hogy szükséges-e saját magunknak személyesen megjelenni, hogy panaszukkal feleslegesen ne alkalmatlankodjanak.

59. Minden bíró, amíg nekünk szolgál, minden időben adjon három font viaszt és a szappanból 8 sextariust; ezenkívül, bárhol vagyunk is udvarunkkal, Szent András napjára hat font viaszt adjon, ugyanígy a böjt közepén is.

60. Soha ne a tehetősebbek közül válasszák a majorosokat, hanem a szegényebbek közül, ha azok hűségeseek.

62. Minden bíró évenként *karácsony* táján külön-külön, pontosan és világosan közölje velünk, hogy az egész jövedelemből mennyi esik igaállításra, mennyi szántó-vető munkákra, mennyi a sertéshizlalásra, a legeltetési pénzekre, az adóslevelekre, a freudákra, az erdeinkben engedély nélkül szerzett [és elkobzott] prémekre, a jóvátételekre, malmokra, erdőkre, mezőkre, hajókra, hidakra, [rév- és hídpénzekre, a szabad emberekre [szolgálataikra], a centenusokra, akik birtokukon dolgoznak, a vásárookra, szőlőkre, azokra, akik borban adóznak, szénára, fára, fáklyákra, deszkákra, és más épületfákra, parlagföldekre, arra, hogy mennyi főzelékféle van, köles, lencse, gyapjú, vászon, gyümölcs, dió és mogyoró, gyümölcsoltvány, hogy mi van a kerti veteményekkel, répákkal, halastavakkal, mennyi különféle bőr van, szőrme, szaru, méz, viasz, zsír, szappan, eperpálinka, borpárlat, méhsör, ecet, sör, új és régi bor, új és régi gabona, mennyi csirke és tojás, kacska és lúd van, mi van a halászokkal, fegyverkészítőkkel, vargákkal, a kenyértartó- és ládakészítőkkel, asztalosokkal, nyergesekkel, kovácsokkal, a vas- és ólombányászokkal, adózókkal, a csikókkal és lovakkal, hogy így megtudhassuk: mi és mennyi *van* a különböző jószágokból.

63. Bíránk ne tekintsék túlzott szigorúságnak, hogy mindezeket számon kérjük, mert azt akarjuk, hogy alárendeltjeiktől ők is ugyanígy számon kérjenek mindent, és ezek se méltatlankodjanak; a bírák gondoskodjanak arról, hogy mindaz, ami egy házban vagy faluban meg szokott lenni, falvainkban is meglegyen.

64. A szekerek, melyeket hadicélra küldenek, jól megépített basternák legyenek: az ernyők Jól be legyenek bőrrel borítva, és úgy összevarrva, hogy egész terhükkel, ami bent van, ha vízen kell átkelni, a folyón átjussanak, s a víz ne hatolhasson be, és így mint mondtuk, bennük levő dolgaink épen maradjanak. Akarjuk továbbá, hogy ezen szükségletünkre lisztet is küldjenek, mégpedig 12 vékányit, azokon pedig, amelyeken bort szállítanak, 12 modius⁵ bort küldjenek, a mi mértékünk szerint: [végezetül] minden szekér még pajzzsal, lándzsával, tegezzel és íjjal is el legyen látva.

67. Jelentsék nekünk, hogy hány üres mansus⁶ van, és hány Mancipium,⁷ akiket nem tudnak elhelyezni.

68. Akarjuk, hogy a bírák mindig tartsanak készen háborúba és a palotához szállításra jól megabroncsozott hordókat; börtömlőket ne készítsenek.

⁵ Űrmérték, 52 liter.

⁶ telek

⁷ rabszolga

70. Azt akarjuk, hogy a kertekben mindenféle növény meglegyen: liliom, rózsza, görögszéna, bazsalikom, zsálya, ruta, üröm, uborka, tök, lopótök, bab, borsoskömény, rozmaring, konyhakömény, csicseriborsó, csillagjácint, gladiolus, kígyófü, ánizs, vadtök (...). Ami a gyümölcsfákat illeti, azt akarjuk, hogy bíránk különféle fajta almafákat, körtefákat, szilvafákat, továbbá berkenyét, naspolyát, gesztenyét, különféle fajta barackfákat, birsalmát, mogyorót, mandulát, babért, fenyőt, fűgét, diót és különféle cseresznyét tartsanak.

A királyi capitulare vége.

9. A/ A középkori egyház, kultúra és művelődés története (Európa és a Mediterráneum vallásai, a kereszténység elterjedése, egyházi, népi és udvari kultúra, az egyetemek kialakulása).

B/ Forrás

VII. GERGELY PÁPA RENDELKEZÉSE A PÁPAI HATALOMRÓL (DICTATUS PAPAE):

Dictatus Papae

1. Egyedül a római egyházat alapította maga az Úr.
2. Egyedül a római pápát mondják joggal egyetemesnek.
3. Püspököket egyedül ő tehet le és helyezhet székükbe vissza.
4. Követe a zsinaton minden püspököt megelőz, mégha ő maga alacsonyabb rendű is; ugyancsak a püspökök elmozdítására ítéletet is hozhat.
5. A pápa távollevőket is letételre ítélhet.
6. Az általa kiátkozottakkal egyebek közt még ugyanabban a házban sem tartózkodhatunk.
7. Egyedül neki szabad a korszükségletnek megfelelően új törvényeket hozni, új püspökségeket alapítani, káptalant apátsággá alakítani, és fordítva, gazdag püspökségeket felosztatni és szegényeket egyesíteni.
8. Egyedül ő használhat császári jelvényeket.
9. Egyedül a pápa lábait kötelesek az összes fejedelmek megcsókolni.
10. Egyedül az ő nevét említik az egyházakban.
11. Az egész világon csak őt illeti meg a pápa név.
12. Jogában áll császárokat letenni.
13. Jogában áll, ha a szükség úgy kívánja, püspököket az egyik püspöki székből a másikba áthelyezni.
14. Bármely egyház klerikusát tetszése szerint felszentelheti egy másik részére.
15. Az, akit a pápa szentelt fel, bármelyik egyház előjárója lehet, és nem bízható rá alacsonyabb tisztség; azt, akit a pápa szentelt fel, más püspök magasabb rendre nem szentelheti fel.
16. Rendelete nélkül nem lehet egyetemes zsinatot összehívni.
17. Tekintélyének támogatása nélkül semmiféle capitulum és semmiféle könyv nem tekinthető kánoninak.

18. Ítéletét senki meg *nem* változtathatja, míg ő egyedül minden ítéletet megmásíthat.
19. Senki fölötte nem ítélezhetik.
20. Senki ne merészeljen az apostoli székhez fellebbezőt elítélni.
21. Minden egyház fontosabb ügyét eléje kell terjeszteni.
22. A római egyház még soha nem tévedett, az írás tanúsága szerint örökké tévedhetetlen lesz.
23. A római pápa, ha a kánonoknak megfelelően választották, Szent Péter érdemeire való tekintettel kétségtől mentes lesz, mint ezt Szent Ennodius paviai püspök bizonyítja, mivel s ebben sok szent atya egyetért és amint Szent Symmachus pápa dekrétumaiban található.
24. Az ő parancsára és felhatalmazásával az alacsonyabb rendűek is vádat emelhetnek.
25. Püspököket zsinat egybehívása nélkül is letehet vagy visszahelyezhet.
26. Nem tekinthető katolikusnak az, aki a római egyházzal nincs egységben.
27. A gonoszoknak tett hűségesküdtől az alattvalókat feloldozhatja.

10. A/ Törökellenes harcok és a magyar végvári rendszer a 16-17. században

B/ Forrás

1566. SZIGETVÁR HŐSI ÜZDELME A TÖRÖK ELLEN

1566. Szigetvár hősi küzdelme a török ellen

a) Csáktornya, 1566. április 19.

*Zrínyi Miklós levele Nádasdy Tamás özvegyéhez: katonákat kér
Szigetvár védelmére*

A Portán már évek óta folyó tárgyalások 1562-ben eredménnyel jártak, I. Ferdinánd és II. Szulejmán szultán nyolc évre békét kötött. Ferdinánd 1564-ben meghalt, utóda Miksa megújította ugyan a békét, de ez nem volt tartós. A harcok főleg a Tiszántúli területekért folytak a Habsburgok és Erdély között, a küzdelemben a török is beavatkozott. A Tiszántúlon még rendezetlen ellentétekből az következett volna, hogy a szultáni haderő itt kezdjen hadműveleteket, és a Habsburgokat kiszorítsa ezekről a területekről. Ezt a feladatot a szultán külön hadseregre bízta, amely elfoglalta a Habsburgokhoz tartozó Gyula várát, és ezzel szűkebbre szorította össze a vitás területeket. A fő haderő azonban Szigetvár ellen ment, amelyet a török már közel másfél évtizede igyekezett megszerezni, fegyverrel, tárgyalásokkal, de mindeddig hiába. Szigetvár parancsnoka, Zrínyi Miklós dunántúli főkapitány volt, aki általában nem különbözött a többi nagybirtokosoktól, de osztályán belül azok közé a kevesek közé tartozott, akik felismerték a török elleni küzdelem jelentőségét. Zrínyi a főkapitányságban kötelezettséget látott, hogy birtokait, sőt életét is feláldozza azokért a területekért, ahol javai voltak, és azt vallotta, hogy helytállásának jelentősége túlnő a helyi kereteken. Kötelességének tudatos vállalása látszik ebből a leveléből is:

Nemzetes, nagyságos és nagyrabecsült Őrasszonyunk,
üdvözetünket... stb.

Minthogy nyilvánvaló dolog az, hogy a legfélelmetesebb ellenség, a törökök császára hatalmas erővel közeledik e porba sújtott haza maradványainak elpusztítására és földdel egyenlővé tételére, s az is, hogy legelőször Szigetet támadja majd meg, mert az sok tartomány elővédbástyája, s innen szándékozik majd tovább haladni, éppen ezért igen fontos dolog az, hogy az ilyen nagy fontosságú helyet mindazok gondjukba fogadják, akiknek megmenekülése, vagy életveszedelme e vártól függ.

Ámbár fenséges herceg urunk, Károly úr, Ausztria főhercege¹ stb.,

¹ I. Ferdinánd felosztotta országait fiai között. II. Miksa kapta Alsó- és Felső-Ausztriát, Csehországot és Magyarországot, Károly Belső-Ausztriát (Stájerország, Karinthia, Krajna, Trieszt, Isztria, Görz), Ferdinándnak jutottak a legnyugatibb területek: Elő-Ausztria, Tirol. A német királyságot és ezzel a Német Birodalmat, továbbá a római császárságot II. Miksa, majd fia II. Rudolf egyedül tartotta meg. Károly főherceg itt a távollevő császárt helyettesítette, a Rudolf idejében történt rendezés szerint viszont a szlavóniai és a horvátországi vég helyek kormányzása lett a feladata, míg a magyarországi végvonal irányítása Ernő főhercegnek jutott.

mindnyájunk legkegyesebb úra, a szent római birodalom császári és királyi felségének távollétében kegyesen kinyilvánította abbeli szándékát, hogy e vár védelmére bizonyos védelmi berendezésekről, egyéb szükséges hadiszerekről s katonákról is gondoskodni fog, mégis úgy ítéljük meg a dolgot, hogy mivel a törökök császáranak személye és hatalmas ereje ellen sokkal több katonára van szükség, mint ha valamilyik pasa ostromolná meg a várat, éppen ezért, ha nemzeti és nagyságos Űrasszonyságodnak kedves az édes haza, és ha barátainak s derék szolgálóinak békességes jövődöt kíván, a lehető legszorgosabban kérjük ugyanazon Űrasszonyságodat, de tisztünkből fakadó kötelezettségünknek megfelelően, ünnepélyes felhívással buzdítjuk is, hogy szíveskedjék — nem is annyira az én személyemre tekintettel, hanem fontolóra véve a kereszténység további fennmaradását, annak érdekében, hogy e hely és egyéb tartományok az elkövetkező veszedelmet elkerülhessék, nem is említve saját személyünket — saját tetszése szerinti számú gyalogpuskást, s velük néhány jeles személyt, saját költségén, négy hónapi időtartamra, ide hozzánk Szigetre mielőbb útbaindítani; mi ugyanis úgy határozotunk, hogy a hatalmas Isten nevében mindenképpen e várba zárkozunk be, mert az a kívánságunk, hogy mindenekelőtt a jóságos Istennek, azután ő szent császári és királyi felségének, valamint a kereszténységnek, s ennek az édes, végső pusztulásba taszított hazának hűségesen, állhatatosan és derűs arccal szolgáljunk vérünk hullásával, s ha a sors úgy hozná, akár saját fejünk veszélyeztetésével is. Reméljük azonban, és teljességgel meg is vagyunk győződve arról, hogy nemzeti és nagyságos Űrasszonyságod — még akkor is, ha Szigettől semmiféle szabadság, avagy semmiféle veszély sem függne — csak a mi személyünkre és barátságunkra tekintettel is megtenné mindezt; őrizze meg az Isten ugyanazon Nagyságodat soká, jó egészségben, boldogan.

Hőn óhajtott válaszát várva, Nagyságodnak ajánljuk magunkat és szolgálatainkat.

Kelt a mi Csáktornyánkban, 1566. április 19-én.

Miklós, Zerin örökös grófja, stb.

Kívül: A nemzeti és nagyságos Űrasszonynak, Kanisai Orsolyának stb.

Zrínyi Miklós, a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok. II. Magyar Történelmi Emlékek I. o. (Okmánytárak) XXX. k. (Közzétette Barabás S. Bp. 1899) VII. sz. 11–12. l. Latin, ford. Kenéz Gy.

b) Győri tábor, 1566. szeptember 10.

Jelentés Miksa királyhoz Szigetvár védelméről és pusztulásáról

Szeptember 10-én este a császári táborban a magyar csapatok parancsnoka, Báthory András gróf előtt egy magyar gyalogos vitéz jelent meg és azt a szomorú hírt hozta, hogy Szigetet az ellenség elfoglalta² és a gróf urat valamint a mellette a várban volt harcosokat és más férfiakat is lemészárolta; csak az udvarmester, az udvarbíró, a jegyző, a sáfár meg a szakács maradtak életben, kiket az ellenség szorgalmasan valatott és azután vasraveretett, valószínűleg hogy tőlük a várhoz tartozó birtokokról, azok jövedelméről és általában a vár gazdagságáról fölvilágosítást nyerjen.

Meg kell jegyezni, hogy nagy földterület tartozik ehhez a fontos várhoz, Szigethez, mely mind a törökök, mind a felénk eső oldalon mintegy 20 mérföldnyire nyúlik el, és így számos török helység van Buda alatt³, amelyek évenként munkával, pénzzel és egyéb járadékkal szolgáltak oda; közülük Tolnának egymagának évi 1000 magyar forintot kellett pénzben adnia.

Az említett harcos továbbá jelentette, hogy mint gyalogos közkatona szolgált Sziget várában, és annak elfoglalása után a törökök maguk küldték őt ide, hogy a vár elfoglalásának hírére meg hozza. Egy másikat hasonló megbízással ugyanakkor Károly főherceg öfelségéhez, egy harmadikat pedig Babocsa várába⁴ küldtek el.

Amit most ez a gyalogos elmondott és mások híreivel megegyező, az röviden a következő:

Mindenek előtt úgy történt a dolog, hogy a török császár 150 000, részint jól begyakorolt, részint gyakorlatlan harcossal 29 napig volt Sziget alatt. Ez idő alatt sem éjjel, sem nappal egy órát sem hagyta abba, hogy a leghevesebben majd ágyútűzzel, majd más módon megtörje és gyakorta indított erős, hosszú és kegyetlen rohamokkal támadja. Ezért ő maga is néhányszor, a végén legjobb csapatai, köztük a janicsárok is mind résztvettek ezekben a rohamokban.

De ennek ellenére néhai Zrínyi Miklós gróf, volt császári tanácsos és főkapitány oly vitézül és erősen ellenállt, hogy még az ellenség sem tudott eléggé csudálkozni rajta. Tíz teljes napon át védte a várost az ellen indított heves rohamokkal szemben, s csak amikor látta, hogy az tovább nem tartható, akkor vonult vissza embereivel a külső várba, ma-

² Szigetvár szeptember 7-én esett el.

³ Azt akarta ezzel kifejezni, hogy Szigetvár azokra a helyekre is kiterjesztette adóztató hatalmát, amelyeket a török a Dunától nyugatra magának tekintett.

⁴ Babocsa várát 1555-ben foglalta el a budai pasa, az 1556-i hadjáratban sikerült visszavenni. Szigetvár elestét és Zrínyi halálát a török figyelmeztetésként izente meg Babócsának. Parancsnokai valóban el is hagyták, úgyhogy harc nélkül jutott a török kezére.

gával vive ágyúit és lőszerét, éjjel, teljes csendben. Ezután a várost több helyen fölgyújtatta, s az rövid idő alatt el is égett.

Ezekután az ellenség előrenyomult és a külső vár védő műveit kezdte szakadatlanul támadni. De a gróf ugyanígy megállás nélkül és bátran védte, s nagy károkat okozott a támadóknak, nemcsak rohamaik közben, meg azzal, hogy ágyúval lövette őket, hanem jópár kirohanásával is. Míg csak végül az állandó szörnyű ágyúzástól a falak szinte teljesen le nem omlottak s kijavításuk már nem volt lehetséges.

Továbbá Ali Portu basa⁵ a nagykiterjedésű mocsarak, lápos területek miatt szinte járhatatlan, és a mieink által megközelíthetetlennek vélt oldalon, külön csatornákat, árkokat húzatott, a vizeket levezettette, s annyi fát és földet hordatott oda, hogy rövid idő alatt jelentős nagy halmot hányatott, mindezt a szegény keresztény parasztok ezreinek keserves munkájával. A mieink állandóan lőtték őket a várból, de az ellenség erre rá sem hederített. Hiszen tudta, hogy a golyók csak a nyomorult keresztényekre hullanak, egyrészt azokra, akik a török alatt Nándorfehérvártól egészen odáig laknak és ezért ide kényszerítették őket. Másrészt azokra a nyomorult emberekre, akiket csak e hadjárat során vontak állati iga alá és szolgaságba, egyébként is százalmas rabságba. Ezek után került sor Ali Portu basa várak ostromára szolgáló találmányának alkalmazására, mely abból állott, hogy három kocsit egymás mellé és mindegyik után tizennégyet egymás mögé állított, erős láncokkal és vaskapcsokkal jól összekötözött és egymásba akasztott, óriási fatörzseket erősítettett keresztben reá egymáshoz kapcsolódóan és mint valami erős hidat az előbb említett felhalmozott magaslaton keresztül, és egyszerre a már fentebb jelzett szegény nyomorult parasztemberek nagy tömegével (előzetesen a még meglevő várarkot kellett betemetniök) szorosan a várhoz csúszatták előre, és azután ezen át mint egy hatalmas hídon át a szokásos erővel és heveséggel rohamoztak. Mégis egy-néhányszor a mieink visszaverték, és magát Ali Portut a felfedezése felhasználásával indított 13-ik rohamban a boldogult gróf szeme láttára lelőtték.

Tudvalevő, hogy ugyanezt a felfedezését alkalmazta egy évvel előbb Malta szigetén Sanct Elmo elfoglalásakor.⁶

Erre a gróf az előkelő basa halála miatt nem gondolva aggasztó helyzetükre, nyomban üdvövéseket adatott le és sípokkal, trombitákkal mutatta meg örömét (bár gyaníthatólag az nem nagy örömet okozott neki). A két dolog — az említett basa elvesztése és a gróf ezért rendezett ujjongása — miatt a török császár még inkább méregre gyúlt és a legszigorúbban megparancsolta, hogy a többi basák, szandzsákbégek, agák,

⁵ Helyesen: Ali Portug (Portuk) portugál származású török hadvezér, tripoliszi bej volt. 1566-ban részt vett a Dráva-híd építésében.

⁶ Málta 1530-tól a János lovagrend kezében volt. A törökök ostromolták 1565-ben, a Sanct Elmo erődöt sikerült is elfoglalniuk, a többi erőddel azonban nem boldogultak.

szpáhik, janicsárok és más köznépek minden eddiginél hevesebben valamennyi oldalról a várra támadjanak.

És a rendkívüli időben szerencsétlenség történt, amikor a gróf a külső vár bástyája mögött fából és földből magyar módra erős palánkot építtetett és mögötte ismét egy másik hasonló falat emeltetett, közöttük pedig sok puskaport ásatott el, és úgy készítette elő, hogy amint az ellenség a külső bástyát meghódítja és azokon keresztülhatolt, nyomban az elásott puska por meggyújtásával, aminek belülről kellett történnie, azok valamennyien felrobbanjanak. De szerencsétlenül alakult a helyzet, hogy ez nem így sikerült: az ellenség heves ágyútüze az első palánk védelmi övét annyira csupasszá tette, hogy felgyújtotta és a tűz az elásott említett puska porra is áttért, és a mieink emiatt súlyos kárt szenvedtek, sokan közülük el is pusztultak és kiváltképpen ez nem kis mértékben volt oka a vár végső elvesztésének. Akkor a gróf kénytelen volt a külső várat teljesen elhagyni és a belsőbe húzódni, ahol ismét egy másik, még nagyobb szerencsétlenség történt a tűz miatt a 15-ik és egyben utolsó általános roham közben.

Ezalatt mindjárt az indulásakor egy pincehelyiségben, ahová néhány mázsa puska porát is helyeztek, egy asszony vigyázatlansága folytán ez a por is felrobbant, a még megmaradt hadinép egy részét és sok más embert is elpusztított, egyúttal jelentősen előmozdította a harc sajnálatos végét és siralmas befejezését, különösen, mivel a tűz a belső várban annyira elhatalmasodott, hogy a gróf, aki övéivel az említett szörnyű rohamot visszaverte, már nem ismerhetett és nem láthatott semmi lehetőséget a további védekezésre és megmaradásra, hanem csupán mindent telistele dühödt ellenséggel, háta mögött meg mindenütt a szörnyű tüzet, ami ugyanakkor reátört.

A becsületes, férfias, lovagias grófot tehát ekkor az utolsó és végső szükség arra készítette, hogy a körülötte még életben maradt nemesekkel előremenjen — a többi meglevő harcosok szintén a vár kapuja elé gyűlnek, amelyet ebben a nyomorúságos helyzetben önként kinyitott — a hídra páncélingében és magyar sisakkal, a kezében pisztollyal és az oldalán súlyos pallóssal⁷ és miután egy előkelő törökre lőtte, akit alaposan el is talált, pisztolyát eldobta, egyúttal megragadta a pallóst és széles körben vagdalkozott, küzdött, mint egy óriás, úgy, hogy az ellenség közül jóformán senki sem merészkedett a közelébe.

Amint a török császár ezt megtudta, megparancsolta, hogy horvát nyelven kiáltassák neki: adja meg és ajánlja magát az ő mindenható kegyelmébe, amelyre mint lovagias hős is bizton számíthat. Erre azt válaszolta: nem kéri kegyelmét, még ha a kegyelmet nem is vonná meg tőle. Sokkal szívesebben meghal becsülettel hitéért és a keresztény császáráért, mint hogy élve jusson zsarnoki hatalmába. Halála nem is ma-

⁷ Istvánffy szerint selyemzubbonyba öltözött, fejére díszes süveget tett és atyjától örökölt szabályját vette elő (A magyarok történetéből. Monumenta Hungarica VI. Bp. 1962. 352. l.)

rad bosszúlatlanul, de ha Isten is úgy akarja, a törökök nem fogják élve kézrekeríteni.

Amint a feleletet meghallotta a török császár, nyomban külön jani-csárokat rendelt ki, hogy őt azonnal lőjék le. Ez sajnos be is következett, mert a drága grófot a bal melle alatt átlőtték, hasonlóképp egy másik találat elől a homlokán érte, úgy, hogy mindjárt lerogyott és meghalt. Holttestét a többi nemesek még sokáig védték és oltalmazták, de végül valamennyien hasonló sorsra jutottak. A török kutyák nyomban fejét vették, azután így frissen és véresen a török császár elé vitték, aki nagy örömnépet tartott és mindenféle fennhéjázó szavakat mondott, de szívesebben vette volna, ha élve kapja kézre. A derék gróf számára azonban, aki olyan tisztességesen, lovaghoz illően, boldogan és hőiesen halt meg, hogy amíg csak a világ áll, dicsősége élni fog, és az egész kereszténység számára is így sokkal jobban történt. Isten kegyelme legyen az ő és minden más lelkének és adjon nekik boldog fel-támadást.

Miután az isteni végzésből sajnálatos módon ilyen súlyos csapás és kár érte az egész keresztény világot e becsületes, sokat tapasztalt, lovagias főkapitánynak a néhai grófnak és az említett tekintélyes és híres végvárnak szomorú elvesztésével, a török császár a várat és a várost és azokkal együtt mindent kitakarított, megtisztított és minthogy akkor egy kissé gyengélkedett, nagy diadallal bevitette magát és ott lepihent.⁸ Az összes keresztény és török holttesteket a mezőn egy külön helyen összehordatta és együttesen elégettette.

A fogoly törökök, akiket a gróf előzetesen és ebben a háborúban tekintélyes számban gyűjtött össze, a toronyban, ahol a puskaapor utoljára felrobbant, egymás hegyén-hátán mind elpusztultak. De a keresztény asszonyokból és gyermekekből sajnos mintegy 2000-et találtak még életben, akiket egyenesen a Dunához küldetett, ott hajóra rakatott és Konstantinápolyba vitetett [a török].

Mindenféle élelmiszerből, köztük különféle gabonából is még jelentékeny készlet volt, de az említett tűz mindent elemésztett. Néhány élő ló maradt csupán, egy részük használható volt, és ezeket részben a törökök maguknak tartották meg. Különben a török 8—10 ezer emberrel veszített a vár előtt jó hadinépben (ebben a számban nincsen benne a közönséges parasztnép, amelynek rohamok alkalmával az első vonalban kellett lennie). A parasztnéphez nyomban még többet rendelt területeiről mindenfelől. Eszéken alól és még más távolabbi helyekről is, hogy őket felhasználja Szigetvár nagyon összelőtt és lerombolt falainak újjáépítésére. A császári felség ágyúiból és felszereléséből, bár egy részét

a tűz elemésztette, az ellenség még mindig tekintélyes számút talált. Az pedig 20 faltörővel és összesen mintegy 200 egyéb ágyúval tüzelt.⁹

⁸ Ez az értesülés téves volt. Szigetvár ostroma alatt II. Szulejmán szultán meghalt, de halálát titokban tartották, hogy a befejezéshez közeledő hadműveleteket meg ne zavarja, és a trónváltás a Portán simán menjen végbe.

11. A/ A magyarországi török Hódoltság (török közigazgatás, birtok-és adórendszer, kultúra)

B/ Forrás

A SZEGEDI SZANDZSÁK TÖRVÉNYKÖNYVE ÉS RÉSZLET AZ ÖSSZEÍRÁSBÓL

b) 1549. *A szegedi szandzsák törvénykönyve és részlet az adóösszeírásból*

A szegedi liva rájáinak törvénykönyve 1549-ből

A magában Szegedben és a szegedi szandzsákban³ levő réveknél, városokban és falvakban lakó ráják, ha vagyonuk 300 akcsét ér, évenként 50 akcse harádzsot fizetnek.⁴ Ha egy házban 3—4 testvér, vagy még ennél is több lakna, a nevezett testvérek mindegyike külön-külön számít, és ha 300—300 akcsét érő vagyonnal rendelkeznek, mindegyik 50—50 akcse harádzsot fizet. Azoktól azonban, akik 300—300 akcsét érő vagyonnal sem rendelkeznek, semmit se szedjenek be. „Vagyonnal rendelkezőnek” azt mondják, aki házán, szőlején és földjén kívül, marháit, házán belül lelhető holmiját és hordaiban levő borát számítva 300 akcse értékkel rendelkezik.⁵ Az ilyen személytől 50 akcse harádzsot kell beszedni. Akik képesek harádzsot fizetni, azok szpáhijuknak „kapu” adó fejében Hizir Iljász napján 25 akcsét és Kászim napján is 25 akcsét fizessenek.⁶ Ha valakinek a háza mellett kertje van, s abban saját fogyasztásra ültetett petrezselyem, tárkony és egyéb konyhakerti vetemény van — ha az nem kerül eladásra — a kert után semmi sem szedendő. De ha az említett konyhakerti terményt piacra küldené és eladná, tized szedendő utána. Szegeden a Tisza folyó túlsó partjáról, a királyi országból⁷ terménnyel érkező nagy kocsi (araba) után 3 akcse átkelési díj szedendő és az eladás helyén kila adó⁸ címén — amelyet abban a szandzsákban fertalijje-nek⁹ neveznek — 2 akcse szedendő, több ne szedessék. A városból és a falvakból fejtetőn hozott és eladott tyúk, sajt és gyümölcsféle után semmi sem szedendő. De mivel azoktól, akik egész héten át ott [a piacon] tartózkod-

³ A szandzsák (arabul liva) = zászló, kisebb közigazgatási kerület volt, élén a szandzsákbej állott. Szeged a török uralom kezdetétől szandzsákközpont volt, a szegedi szandzsák a budai vilájethez tartozott.

⁴ Az akcse török ezüstpénz, a XVI. század közepén 2—2½ denárt ért, tehát 50 akcse tett ki 1 magyar forintot. A harádzs a nem mohamedánokra kivetett török állami adó volt. Innét van a magyar harács, harácsol szavunk.

⁵ A török az itt talált adórendszert vette alapul. A harádzs összege megfelelt a Habsburg-állam által kirótt adónak. Magyarországon is igyekeztek külön-külön megadóztatni az egy telken élőket. A 300 akcsényi adóhatár is azonos a magyarországi törvényekben az adómentes pauperekre megállapított 6 forinttal (1547: X. tc.).

⁶ A kapuadót a török hűbértartósoknak fizették. — Hizir Iljász a tavasz, Kászim az ős első napja volt. Az előbbi megfelelt Szent György (április 24), az utóbbi Szent Demeter napjának (október 26).

⁷ A királyi ország a János Zsigmond uralma alatti Erdélyt és Tiszántúli területeket jelentette. A török hódítás a Tiszán túl csak 1551-ben indult meg.

⁸ A mértékek a Török Birodalomban sem voltak egységesek. A kila (kejl, kile) is helyenként változott. A Konstantinápolyban használt kila tartalma is ingadozott, 18—22 okka, vagyis 22—28 kg volt. Fekete Lajos feltevése szerint a török uralom kezdetén a kila a magyarországi helyi úrmértékre vonatkozott. (Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása. Bp. 1943. 14. l.)

⁹ A fertalijje-n értették a fertál (hatósági mérőeszköz) használati díját.

nak, hétről hétre egy-egy penüz¹⁰ szokott szedetni, ezután is szedessék. A levágott marha után vágóhídi adó címén marhánként 2 akcse és négy juh után 1 akcse szedendő. Ha kocsival cserép fazék, bögre és fabögre érkezik, az eladótól „helypénzt” (zemin mukátaa) — amit abban a szandzsákban „vásáradó”-nak (szergi hakki) neveznek — minthogy nem szoktak szedni, ezután se szedjenek. De a cserép fazékok után fazék, a cserép bögrék után bögre adassék. A bazárosok és a házalók a vásárnap elfoglalt hely után helypénz címén fél-fél akcsét fizessenek. Aki kocsival tűzifát hoz, attól egy darab fa, aki nádat hoz, attól egy köteg nád, aki szénát hoz, attól egy köteg széná szedendő. A városban lakó bögrésektől és fazekasoktól az általuk készített és eladott holmi után semmi sem szedendő. Ha kocsin sajt érkezik és eladatik, 100 akcse érték után 2 akcse és ha lóteherrel érkezik, minden lóteher után 2 akcse szedendő. Juhaik után juhadó címén 2 juh után 1 akcsét fizessenek. Méhkasaikból szedés-kor tizből egy tizedként szedendő. Ahol tizre nem telik, mert csak 7—8 vagy még kevesebb méhkas van, minden méhkas után 2 akcse szedendő. Sertések után, az egyévesnél öregebb után „új adó” (reszm-i bidat) címén 2 akcse szedendő, az egyévesnél fiatalabb után semmi sem szedendő. A makkoltatásra ment sertések után az ottani birtokosnak eleinte, mint a királyok korában,¹¹ egy jó sertést kellett adni, később 10 disznóból egyet tizedképpen szoktak adni. Ezután is így szedendő. Amikor jönnek-mennek az utakon, senki őket ne zaklassa és semmijüket el ne vegye. Ha sertéseik makkoltatásra nem járnak, szpáhijaiknak csak 2—2 akcsét fizessenek. Minden terményből és a kert után tized szedendő. A bírók dzsizjét¹² és kapuadót nem fizetnek, de juhadót ők is fizessenek. A papok dzsizjét és kapuadót nem fizetnek, de tizedet a birtokosnak fizessenek. Az olyan kebe-szövet¹³ után, amit a házaikban szöltek, ha a malomba viszik, majd amikor a malomból ismét hazahozzák, azon a címen, hogy „te ezt kiszállítottad” vagy „kintről hoztad” semmit se szedjenek. Ha azt a kebe-szövetet megvarrják és a maguk városában létfenntartás okából egyesével, kettesével eladnák, semmi se szedessék utána. Ha lóteher vagy fél-lóteher (denk) számra eladnák és a városból kivinnék, a vevőtől vám (gümrük) szedendő. A Tiszán fogott halból tized szedendő. Ha eladnák és a városból kivinnék, a vevőtől vám szedendő. A halászoktól halászati adó ne szedessék. Ha maguknak a városiaknak a Tisza túlsó partján állataik vannak, amikor azokat áthozzák, az átkelési díjon kívül semmi se szedessék tőlük. Ha eladásra hozzák, mint másoktól, úgy azoktól is szedjenek vámot. A túlsó partról az innenső partra szökve jövőktől az

¹⁰ A penüz, pénz a magyar pénz szó (nummus, denarius) átvétele, Magyarországon a forint $\frac{1}{100}$ részét jelentette. A török olykor az akcsével egynek számította (Fekete L.: i. m. 15. l.).

¹¹ A magyar királyok idejére utal.

¹² A dzsizje a harádsz másik neve.

¹³ A kebe abaposztót, darócfajtát jelentett. A szegény emberek felsőruhája készült belőle.

átkelési díjon kívül semmit se szedjenek. A nem eladásra hozott marha után, két marha után 1 akcse, ló, öszvér és ezekhez hasonló állatokból két darab után 1 akcse, tíz juh után 1 akcse, tíz kecske után 1 akcse, tíz sertés után 1 akcse átkelési díj szedendő. Lovastól 1 akcse, két gyalogostól 1 akcse, de ha városi ember megy át dolgai elintézésére, négyőjük után egy akcse átkelési díj szedessék. Az eladásra hozott marha után 12—12 akcse szedendő, ló, öszvér és ezekhez hasonlóak után ugyanennyi. A levágásra Nemcse¹⁴ felé vitt juh után 1 akcse szedendő. Száz marhabőr után 125 akcse, száz juhbőr után 8 akcse szedendő. Egy hordó bor után 12 $\frac{1}{2}$ akcse szedendő. A Nemcse felől érkező porgoman csuha végje (pasztáv)¹⁵ után 25 akcse, az olcsóbb fajta után 12 akcse vám szedendő. Egy rőf (zira) skarlát¹⁶ után 12 akcse, a gránát-szövet¹⁷ rőfje után is 12 akcse szedendő. A félannyit érő skarlát csuha zirája után 5 akcse szedendő. A dimi-posztó¹⁸ végje után 25 akcse szedendő. A németül deszpolum¹⁹ néven ismert csuha bálája²⁰ után — ami egy fél-lótehernek felel meg — 500 akcse szedendő. A németül evejszin-nek²¹ nevezett csuha bálája után 500 akcse szedendő. A németül portukal-nak²² nevezett csuha bálája után 250 akcse szedendő. A németül bali borpergar-nak²³ nevezett csuha bálája után 250 akcse szedendő. A németül braszlav-nak²⁴ nevezett csuha bálája után 150 akcse szedendő. A németül vekileri-nek²⁵ nevezett csuha bálája után 150 akcse szedendő. A németül torjanin-nak²⁶ nevezett kenderből készült bogaszi-vászon²⁷

¹⁴ Nemcsének nevezték a törökök a Német Birodalmat.

¹⁵ A borgomán (porgomán) bergamói posztó. A jobb minőségűek közé tartozott. Nevét Bergamo észak-itáliai városról nyerte, amelynek fejlett szövőipara volt. A csuha (csucha) durva szövésű anyagot jelentett, de használják általában posztó jelölésére is. A vég felgöngyölt szövött anyag számítási egysége, amelynek hosszúsága 20—40 méter.

¹⁶ A skarlát (skarlát) különféle színekben előforduló posztó, amely a drága fajtákhoz tartozott. A rőf régi hossz mérték szövött anyagok mérésére, körülbelül 60—78 cm.

¹⁷ A gránátszövet (granatum) többféle színben gyártott drága szövetfajta.

¹⁸ A dimi sűrű szövésű pamutvászon. Lehetséges, hogy a flamand Thienen-ből való posztót értik rajta (Tuch von Dyn, von Tyn).

¹⁹ Nem sikerült megállapítani, hogy milyen fajta volt.

²⁰ A bala (bál) egyes árufajták vászonba vagy papírba göngyölt csomagja. Egy-egy árufajtán belül mértékegységnek is számított; mennyisége árufajták szerint változott.

²¹ Közelebbit nem tudtam meg róla.

²² A portukál (portokal) valószínűleg portugáliai eredetű vagy ilyent utánzó posztó anyagot jelentett.

²³ A borpergár (norpergár) nürnbergi eredetű posztó neve. Többféle színben ismerték és használata Magyarországon erősen elterjedt. Említették löremberger (lörömberger) néven is.

²⁴ A braszláv boroszlói (Wrocław-i) posztó. Nagyon elterjedt és az olcsóbb fajták közé tartozott.

²⁵ A vekileri (ökleri) ismeretlen eredetű szövött anyag, a vámmösszezből következően a boroszlóival lehetett egyértékű.

²⁶ A név jelentése ismeretlen.

²⁷ A bogaszi (bohaszi) puha vászon.

hordója után 150 akcse szedendő. A londra csuha²⁸ végje után 50 akcse szedendő. Száz eszterhál²⁹ után 25 akcse szedendő. Ezer darab finom kés után 25 akcse és ezer darab olcsóbb kés után 12 akcse szedendő. A Nemcséből érkező rövidáru (hurdevat) után, ha az eladásra érkezik, 5000 akcse érték után 250 akcse szedendő. A bors „mázsa”-ja után — ami 48 vekijje-t nyom³⁰ — 100 akcse szedendő. A sáfrán fontá-ja után — ami 160 dirhem-et nyom³¹ — 12 akcse szedendő. A szegfűszeg fontá-ja után 5 akcse vám szedendő. János király korában³² ennyit szoktak szedni. A vízen hajóval eladásra érkező gabona után — amit nem lehet lemérni — 100 akcse érték után 2 akcse szedendő. Ha városi ember élelmiszerfeléből bármit vitt volna házába, azután vámot nem, csak átkelési díjat kell szedni. Ha a vásárra új kocsi érkezik eladásra, minden kerék után egy „penz” szedessék. A nevezett vilájet rájáinak élelmiszerét, takarmányát, kocsiját, nádját, szénáját és tűzifáját ingyen ne szedjék el. Amikor a paradisah számára szolgálat esedékes, bérük megfizetése ellenében szolgáltatásuk őket. Mindez a fenti értelemben rendeltetett el.

A törvénykönyv után következik a szegedi szandzsák népének és adójának összeírása. A következő részletben Tápé és Győ falu lakossága van felsorolva:

Tápé falu

Gáspár pap, Tomás diák, Ferenc diák, Forgács János házas, van 200 birkája; testvére Balázs, házas; Gál, nőtlen; Nagy Benedek házas; János, nőtlen; Zabos (?) Mátyás, házas; Hereng István, házas; Márton, nőtlen; Zabos Ferenc, házas; Füstös Petre, házas; Anbrus, nőtlen; Gőz István, házas; Nemes Bálint, házas; Barank Balázs, házas; János nőtlen; Tetüs Ágoston, házas; testvére Dimitri, házas; Balázs, nőtlen; Ágoston Mihály, házas; Benedek, nőtlen; Ágoston Albert, házas; Nagy Antal, házas; Nagy Sebestyén, házas; Lőrince György, házas; Csapó (?) István, házas; Benő Bálint, házas; Kis Tomás, házas; fia Ferenc, nőtlen; Mihály, nőtlen; Keresztös Balázs, házas; Rózsa Petre, házas; Feketü János, házas; Feketü Mátyás, házas; Gellért, nőtlen; Tomás, nőtlen; Lőrince Benedek, házas; Benő Lukács, nőtlen; Damokos Ferenc, házas; testvére Balázs, házas; testvére Mátyás, házas; Mátyás, nőtlen; István, nőtlen; Misod (?) Petre, házas; Tóth Mihály, házas; Révész Benedek, házas; Révész Balázs, házas;

²⁸ A londra (londura) londoni posztó, a drágább fajták közé tartozott. Magyarországon többféle színben ismerték és viselték az uralkodó osztály körében.

²⁹ Az eszterhál (eszterhán, asztrahán) süveget jelentett.

³⁰ Vekijje (vakijje) = okka = 1281 gr.

³¹ Fonta = font. A font értéke nem volt egységes. A Magyarországon használt bécsi font 0,56 kg-ot tett ki. Az itt említett font valamivel több, mint 1/2 kg volt. A dirhemet a vekijje 1/400 részének számították.

³² Szapolyai János idejében. Ez is megerősíti, hogy a török igyekezett a Magyarországon talált viszonyokat alapul venni.

Kont András, házas; fia Imre, házas; János, nőtlen; Nagy István, házas; testvére János, nőtlen; Tomás, nőtlen; Fekete András, házas; Dimitri, nőtlen; Gula Antal, házas; fia Miklós, nőtlen; testvére Lőrinc, nőtlen; Nagy Gergely, házas; testvére Mihály, nőtlen; Hőgyina (?) Borbás, házas; testvére Orbán, nőtlen; Terhös Petre, házas, van 225 birkája; fia András, nőtlen; Terhös Lőrinc, házas; Anbrus, nőtlen; János, nőtlen; Benedek nőtlen; Nagy Albert, házas; fia Imre, házas; Ferenc, nőtlen; Molnár Fülöp, házas; Harank Márton, házas; testvére János, nőtlen; Imre, nőtlen; Leszte (?) János, házas; Révész Jakab, házas; Borbás, nőtlen; Molnár György, házas; György, nőtlen; Foktői Balázs, házas; testvére András, házas; Kazal Bálint, házas; Erdel János, házas; Nagy Tomás, házas.

43 ház, házanként a dzsizje adó 50, vagyis összesen: 2150 akcse.

Tizedből és adókból a jövedelem — flori-t³³ kivéve — 7082 akcse (mégpedig:) a kapuk száma 43, mindegyik után 50, ami 2150, búza 172 kile, kilénként 10, ami 1720, méhkastized 7 1/2, báránytized 40, ami 400, szénatized 90, haltized 500, sertésadó 690, bírságpénz 50, a solmosi (?) halastó jövedelme 1000 akcse.

Győ falu³⁴

Barank István, házas; Ferenc, nőtlen; Kató Simon, házas; Nagy Sebestyén, házas; Tót Gergely, házas; fia Pál, házas; Bódogi Dimitri, házas; Lázár István, házas; fia Imre, házas; Mátyás, nőtlen; Sörös Dimitri, házas; János, nőtlen; Tót Benedek, házas; Piri János, házas; Dékán Dimitri, házas; Dékán Pál, házas; testvére Gáspár, nőtlen; Bezi Lukács, házas; Bezi Benedek, házas; fia Imre, házas; Gellért, nőtlen; Bezi András, házas; Dékán János, házas; Szűcs Albert házas; Lázár Mihály, házas; fia Mátyás, nőtlen; Márton, nőtlen; Bíró Ferenc, házas; testvére Gergely, házas; Ván (?) András, házas, van 62 birkája; fia János, nőtlen; Vata Pál, házas; Barkocs Balázs, házas; Török Petre, házas; Nagy Gergely, házas; Csömör Lukács, házas; Csonka István, házas, van 300 birkája; Petri, nőtlen; Nagy Petri, házas; Bíró Jakab, házas; Tomás, nőtlen; Zombor András, házas, van 100 birkája; Fodor Miklós, házas, van 100 birkája; fia Máté, nőtlen; Barcsak Petri, házas; Tót István, házas, van 100 birkája; testvére Miklós, nőtlen; testvére Vitáres (?), nőtlen; Fodor András, házas; Terik (?) Petre, házas; Bogács Benedek, házas; Dékán Antal, házas, testvére Kelemen, házas; Benedek, nőtlen; Nagy Petri, házas; fia László, nőtlen; Molnár Petre, házas; Bata Anbrus, házas; Kató István, házas; Zákáni Petre, házas; Imre nőtlen; Szebeni János, házas; Csikós Petri, házas, van 250 birkája; Balázs, nőtlen; Nagy Bálint, házas; fia Jakab, nőtlen; Kató Sebestyén, házas; Petri György, házas; testvére Mihály, házas; Imre, nőtlen; Nagy Imre, házas.

³³ A flori a magyort forint átvétele. Flori adónak nevezték a harádzsot, és így az itt megadott összeget a harádzs nélkül kell érteni.

³⁴ A mai Algyő, Szeged közelében.

33 ház, házanként a dzsizje adó 50, vagyis összesen 1650 akcse.

Tizedből és adókból a jövedelem — a flori-t kivéve — 5820 akcse (mégpedig:) a kapuk száma 33, kapunként 50, ami 1650, búza 88 kile, kilénként 10, ami 880, kevert³⁵ 56 kile, kilénként 5, ami 280, köles 40 kile, kilénként 5, ami 200, méhkastized 320, báránytized 79, ami 790, szénatized 60, hagymatized 81, sertésadó 1000, bírságpénz 170, a csikóstói halászóhely jövedelme 200, haltized 180 akcse.

12. A/ Az Erdélyi Fejedelemség kialakulása, szerepe és virágkora Bethlen Gábor alatt

B/ Forrás

BETHLEN GÁBOR ERDÉLYI FEJEDELEM POLITIKAI VÉGRENDELETE

Gyulafehérvár, 1629. november 1.

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem politikai végrendelete

Bethlen Gábor 1626 után újabb hadjáratot nem indított a Habsburg-uralom ellen. De azért nem elégedett meg az 1626. évi pozsonyi békében biztosított eredményekkel, hanem új úton igyekezett célját elérni. A lengyel királyságra törekedett, amelynek elérése több erdélyi fejedelem tervében is szerepelt. Bethlen előbb Gusztáv Adolf svéd király segítségével gondolt a lengyel királyság elnyerésére. Brandenburgi Katalinnal kötött házassága révén ugyanis Bethlen Gusztáv Adolf sógora lett, és svéd részről vetették fel a Lengyelország elleni közös harc gondolatát. Egyúttal Bethlen szövetséget akart kötni Oroszországgal is, amely a svédek és a lengyelek támadásától is sokat szenvedett. Erdély követei Konstantinápolyban vették fel a kapcsolatot az oroszokkal, orosz követ járt Erdélyben, és 1629 elején Bethlen megbízottai mentek Moszkvába szövetségkötés céljából. A fejedelman azonban 1629 eleje óta egyre jobban elhatalmasodott súlyos vesebaja, augusztus végén hozzákezdett végrendeletéhez és ezzel november 1-re készült el. Betegsége miatt haladhatott ilyen lassan a munkájával. Az utódlás kérdése már előbb eldőlt: Bethlen a feleségét választotta meg fejedelemnek, de mellé állította kormányzónak unokaöccsét, Bethlen Istvánt. A végrendelet két részből áll. Az első rész a fejedelem politikai rendelkezéseit tartalmazza, a második rész pedig részletes felsorolás hagyományozásairól. Az itt közölt szöveg az első részből való, bemutatja: hogyan ítélte meg Bethlen Magyarország és Erdély sorskérdéseit:

Az elején a fejedelem hálát adott mindazért, amit az életben elért és megmagyarázta, hogy súlyos betegsége miatt nem halaszthatta végrendelkezését.*

Az országokat benne való statusokkal¹ együtt és szabadságokat és törvényeket, régi jó szokásokat, rendtartásokat, mint és micsoda utakon szokták megtartani a fejedelmek és mint vesztették is el^a magokkal

* A végrendelet eredetiben nem maradt meg, több másolata ismeretes. Ezek alapján egy-egy részletét közzétették 1827-ben a „Taschenbuch für vaterländische Geschichte”-ben, illetve 1861-ben a Delejtű-ben. Az egész végrendeletet nyomtatásban kiadta Koncz József (Bethlen Gábor fejedelem végrendelete. Marosvásárhely, 1878.). Koncz felhasználta az említett kiadványok szövegét, továbbá felhasznált egyéb másolatokat is. A kéziratok közti eltéréseket jegyzetben feltüntette, egyúttal közölte, hogy a változat melyik kéziratból való. (D = Delejtű, E = nagyenyedi ref. koll., M = Erdélyi Múzeum, T = Taschenbuch, V = marosvásárhelyi ref. koll.) A jegyzeteket a Szöveggyűjtemény is átvette, azzal a különbséggel, hogy ahol a jegyzetben közölt szövegrész értelmileg jobban beleillik az összefüggésbe, azzal helyesbítette a szöveget. Abban az esetben elhagyta Koncz jegyzetait, amikor ezek arra utalnak, hogy az általa közölt szövegrész csak egyik vagy másik kéziratban található.

a Koncz kiadványa: végezték el is. Helyesbítés az E kézirat szövege alapján.

¹ Rendekkel.

együtt, nem látom szükségesnek, hogy azokkal a példákkal papirossat töltenék és időt vesztegetnék, noha ugyan eleget mondhatnék, [de] két okra nézve studio² elhagyom. Első ok, mert vadnak köztetek olyak, kik sokat olvastanak a görög és római birodalmoknak veszedelmekről, hogy ide a sinai³ és persiai birodalmat ne hozzam. Másik ok, mert a magunk nemzetünk veszedelme nem homályosabb azoknál. Mindazonáltal kívánnatuk szükségképpen, hogy az én szerelmes öcsém, az igaz haza oszlopai-val, kiket immár az országra való gondviselésre országul magok mellé rendelték, azokról ő kegyelme megemlékezzék, szüntelen szeme előtt viselje, elméjében forgassa, micsoda okkal kellett ő kegyelmének akkori electiojára⁴ menni fel. Azt tudjuk jól,^b hogy eleitől fogva semmi inkább nem vesztette a mi szegény hazánkat, sőt az egész magyar korona alatt lévő országokat, provinciákat,⁵ mint az magok között való ördögi irigység, halálos gyűlölség, rettenetes pártütések, fejedelmekben való válogatások, melyből nagy árultatások és abból nagy familiáknak elfogyások következnek, azonban az ország utolsó romlásra jutott.

Mely szép^c virágjában maradt légyen Magyarország is mind addig, valamig a maga nemzetéből választhatott fejedelmet, constál,⁶ és az historiák⁷ bizonyítják. De mihelyt derekasan a magok nemzetekből való electiot megutállák, megveték, idegen fejedelmek alá veték s adák magukat, micsoda haszon következék belőle? nem egyéb két felé szakadásnál, a dolog talám magában világosabb annál is, a mint kívánnatuk. E mi szegény hazánk véghazáját, hogy az Úr Isten ingyen való kegyelméből megtartotta, megoltalmazta légyen ennyi idők forgásiban, változásiban az idegen nemzetből való fejedelmek reá való elvégezett gonosz szándékjoktól, kinek paisul való oltalmára mint rendelte volt a török nemzetet, mindenneknél nyilván vagyon és valamig a török nemzettel való frigy mellett megmaradtak, mellőle el nem állottak, volt-e valakitől valami bántások? János király⁸ idejétől fogva arról magunk tehetünk bizonyosságot. De mihelyt a német nemzet mellé állának,^d micsoda jutalommal fizete, szájunkban az ize; azzal tudniillik, melylyel régen kívánta és mesterkedett benne, hogy nemzetünket elfogyathassa kegyetlen halálnak nemével megölhesse, országunkat a földdel egyenessé tégye, vagy éppen elpusztíthassa, és ha a felséges Úr Isten csudálatos képen a török nemzetet ujabban hozzánk nem gerjeszti s kapcsolja vala és igen jó, jámbor Urat nem tá-

^b Koncz: tudjuk azt. Helyesbítés az E alapján.

^c E: Mert hogy.

^d D: Allánk.

² Szándékosan.

³ A sinai birodalmon az ókori Egyiptomot érti. A Sinai (Szinai) félsziget és hegység Ázsia és Afrika határán Egyiptomhoz tartozott.

⁴ Electio = választás. — Eligál (eligere) = választ.

⁵ Tartományokat.

⁶ Constál (constare) = bizonyos, kétségtelen.

⁷ Történeti munkák.

⁸ Szapolyai János (uralkodott 1526—1540).

maszt vala végbenvitelére, (mely dologban mennyit szolgáltam légyen, tégyen az Úr Isten bizonytságot róla), ki meri azt mondani nemzetünk közül, hogy Erdély országát idegen nemzettel meg nem töltették volna? hol volna az Isteni tisztelet? hol volna a magyar nemzet? és hol volna szabadsága? azt itélem, hogy^e itt nem szükség arról szóllanom. Annak okáért mindezeket minden hazájokat igazán szerető rendeknek consideratióban⁹ venni igen szükséges és a megtörtént experientiával¹⁰ tanult veszedelmes állapotokat eltávoztatni azért, hogy abban többé ne essenek,^f így kerülhetik el. Ha magokban egyesek lesznek, az Istent igazán tisztelik, félnek és ő kicsiny anyaszentegyházának hűséges gondviselői lesznek, egymást tökéletes szívvél szeretik, a religio¹¹ felett egymással nem veszekednek, hanem annak megítélését ama^g nagy papra bizzák, a ki lakik menyben és az hol kinek-kinek, a mint érdemlette, megfizet; ne legyenek papokká, ne idvezítsenek erővel senkit, légyen szabadságban az ország constitutioja¹² szerint, a négy recepta religio¹³ vallás közül, ki melyiket amplectálja.¹⁴ Az alattomban való veszedelmes practikáknak,¹⁵ — kérek az Istenért mindeneket, békét hagyjanak, ki-ki elégedjék meg a maga sorsával s állapotjával, ne igyekezzenek ujabb változást csinálni, kitől ujabb^h tűz gerjedjen közöttünk, becsüljék, féljék fejedelmeket, ne contemnálják,¹⁶ hogy femineusⁱ sexus,¹⁷ mert Istentől rendeltetett és közönségesen országul eligálták magoknak, igyekezhvén jövő állapotjokról jó idején gondot viselni, a mi engedelmsünkből, sőt szép^j intéseinkből.¹⁸ Mi pedig micsoda okból cselekedtük az intéseket, magok is megemlékezhetnek rólla, mert jól tudhatják azt, ha mikor az ország interregnumra¹⁹ elmaradott, ha fejedelem gondviseletlenül talált közölök kiköltözni e világból, mennyi szabadságra^k adott okot sok statusoknak és eb-

^e E: Azt itélem, hogy sehol sem.

^f E: Melyet.

^g E: Utolsó.

^h D: Nagyobb.

ⁱ E: Ha femineus sexus leend is.

^j E: Sok szép.

^k E: Szakadásra.

⁹ Fontolóra.

¹⁰ Tapasztalással.

¹¹ Vallás.

¹² Törvénye, alkotmánya.

¹³ Bevett vallás. Az 1571. és 1576. évi marosvásárhelyi országgyűlés négy vallást nyilvánított bevettnek, vagyis hivatalosan elfogadottnak (római katolikus, evangélikus, református és unitárius).

¹⁴ Amplectál (amplecti) = átkarol, elfogad.

¹⁵ Cselszövéseknek.

¹⁶ Contemnál (contemnere) = megvet.

¹⁷ A női nemhez tartozik.

¹⁸ Brandenburgi Katalint a gyulafehérvári országgyűlés már 1626 májusában fejedelemmé választotta, azzal, hogy Bethlen után örökölni fogja a fejedelmi trónt.

¹⁹ Interregnum a király halálától az új király megválasztásáig tartó átmeneti időszak.

ből micsoda veszedelmes állapotok következtenek, csak a Békés Gáspár példája is eléggé megbizonyítja.²⁰

De quod majus.²¹ Hogy se németnek, se egyéb competitoroknak²² ne lehessen utjuk, módjuk vagy alkalmatosságok az országban való kapásban, melyből mind az országnak végső romlása, mind sok nagy familiáknak extermináltatások²³ következhetnek, eltávoztatására ennél jobb occasio²⁴ nem találtathatott; szükségesek azért a végezések¹ és az electiok mellett megmaradni: mert ugyan is, noha a fejedelem idegen nemzetből láttatik lenni, mindazáltal az országnak directioja,²⁵ gondviselése, törvények adminisztráltatási²⁶ magok nemzetekből álló Gubernátorok²⁷ és fő atyafiai mellett maradnak magok végezések szerint, nem tartoznak semmi névvel nevezendő tisztségre idegent bevenni, (sőt, kit isten szerelmes szent fiáért eltávoztassan, ha történetből a fejedelmek állapotjokban valamikor változások esnének is, eo facto in tali casu²⁸ felszabadulttáknak esmerjék és tudják mind fejenként, a neki való hűségtől és kötelességtől magokat lenni.) Nem illik azért senkinek elméjében gonosz gondolatot és párt-ütésre való intentumot²⁹ viselni, mert perniciosus adulatio perpetuum malum,^m cujus opus saepius, quam hostis, regnum evertit.³⁰ Elkerülje ki-ki fejedelme körül való hízeltetését, ne igyekezze senki azzal állapotját nevelni s promoveálni,³¹ quia non erit diuturnum;³² egymás ellen ne árulkodjanak, mert nem igen tisztességes, ne kövessék azt, a mit követek én körülettem némelyek, egymást sokszor deferálták,³³ mert együtt nem engemet találnak mindenkor, a ki eddig egy vádoló szavának is nem szoktam vala hitelt adni, hanem először a dolog valóságának bizonyosan végére igyekeztem menni, és azután az időnek alkalmatosságához szabtam magamat.

¹ E: Az egyszeri végzések.

^m E: Malum regum, quorum opus.

²⁰ Bekes Gáspár (1520—1579) János Zsigmond tanácsosa volt, aki a fejedelem halála után pályázott a trónra. A rendek azonban Báthori Istvánt választották meg. Bekes a bécsi udvar támogatásával sereget vezetett Báthori ellen, de vereséget szenvedett.

²¹ Sőt mi több.

²² Vetélytársaknak.

²³ Száműzetése.

²⁴ Alkalom.

²⁵ Irányítása.

²⁶ Végrehajtása.

²⁷ Gubernator = kormányzó. — Gubernál (gubernare) = kormányoz.

²⁸ Eo facto ugyanazt jelenti, mint ipso facto, vagyis: magával a ténnyel. In tali casu = az ilyen esetben.

²⁹ Szándékot.

³⁰ A veszedelmes hízeltetés örök baj, amelynek tevékenysége gyakrabban teszi tönkre az országot, mint az ellenség.

³¹ Promoveál (promovere) = előmozdít.

³² Mert nem lesz tartós.

³³ Deferál (deferre) = bevádol, feljelent.

A gonosz igyekeztü embereknek mindazáltalⁿ gonosz és veszedelmes dispositiójokat³⁴ el ne titkolja senki, hanem lelke veszedelme alatt tartozzék superioribus detegálni,³⁵ hogy a gonosz és veszedelmes állapotoknak obveniálhassanak³⁶ és el fordithassák a gonoszt magoktól közönségesen. A fejedelem mindenek felett istenfélő és kegyes életű, vallásban tökéletes, állhatatos, az Isten tisztességét mindenekfelett őrizze s oltalmazza, az Isten anyaszentegyházát igyekezze propagálni,³⁷ benne való hiveit őrizze, felette is a mennyiben lehet oltalmazza. Semmi hizelkedő személynek előtte becsülete, hitele ne légyen, igen meg tudakozza az embereknek állapotjokat, természeteket, ha kikkel akar társalkodni, hogy miattok maga méltóságában meg ne gyalázódjék, és az országra valami veszedelem ne következék, melyet maga is gyalázatosan halljon jövedőben: abban igen magára és méltóságára vigyázzon. Udvarában tökéletes, tiszta életű, tanácsos embereket igyekezzék tartani, ne valami udvar hazugit.

Belső fehér háznépet a szerint: kik között két főasszonyt, kik erkölcsökkel, tiszta életekkel, tanácsos állapotjokkal tiszteteknek megfelelhessenek és becsületet vallhasson véleik, mind maga és azok az asszonyok; kegyetlenségre senki tanácsából ne vetemedjék, hanem kegyes és kegyelmes légyen, mert a fejedelmek a kegyességért hivattak *kegyelmes fejedelmeknek*, kegyelmes, misericors,³⁸ igazságszerető légyen: mert misericordia et veritas custodiunt regem, et roboratur clementia thronus ejus.³⁹

Meggondolja az én szerelmes feleségem azt, hogy noha nagy fejedelmi ágból való, de a jó renden lévő fejedelmi asszonyok közül több, talán nállánál nem választatott, melyet sem méltóságos atyafiai véghez nem tudtak volna vinni, ha az ország státusitól az én tekintetem, sőt hasznos szolgálatom néki nem fogott volna: meg becsülje azért Istentől való hivatalját s választatását, Istenhez hálaadó légyen és az ő hiveihez, szegényekhez, az anyaszentegyházban igazán szolgáló személyekhez. Hiveinek érdemlett becsületeket megadja, ne contemnálja őket, hanem magát véleik szerettesse; mert a magyar nemzet is a becsületet szokta szeretni, a mint erre is sokszor intettem.

Az én atyámfiait meg ne vesse, hanem szolgálatjokkal (kik arra elégségesek és érdemesek lesznek) bizvást éljen, hűségekben megnyugodjék, hozzájuk ne kegyetlenkedjék.

A tékozlás, hogy mind Isten előtt, mind e világ előtt hasonló utálatos légyen, mint szintén az undok fősvénység, az Isten könyvében is megbizonyosodik: a fősvénységet azért elkerülje, de az utálatos tékozlást is ne

ⁿ E: Mindazért.

³⁴ Dispositio = rendelkezés, hajlam, szándék.

³⁵ Az előjárók előtt feltárni. Detegál (detegere) = leleplez.

³⁶ Obveniál (obvenire) = elébe jön.

³⁷ Propagál (propagare) = növeszt, erősebbé tesz.

³⁸ Irgalmas.

³⁹ Irgalmasság és igazság védelmezi a királyt, és kegyesség erősíti meg a trónját.

kövesse, hanem a két gonosz fogatkozás között a közép uton járjon; mert ha fősvény leszen, mindenektől gonoszt hall; ha tékozló leszen, azzal is szidalmaztatik, hogy a szegény ország nem győzi tartással, ki miatt el kell pusztulni az országnak.

A nemes ország pedig akár mely állapotjában és változásában is mint viselje magát, nincs az én tanácsadásomra szüksége, melyre én elégtelen is volnék; a sok példák, experienciák meg mutatják, tanítják; mindazonáltal, hogy üressen ne menjek el e mellől is, egy néhány szómmal vékony censurámat communicálok⁴⁰ ő kegyelmekkel. Mivel a természet is az emberben oltotta azt, hogy a szabados életben gyönyörködjék és még csak az oktalan állatok is szoktak abban gyönyörködni: bizonyára azt hiszem, hogy senki mi közülünk nem találkoznék oly, a ki szabadságban nem akarna élni és ha ° abban nem élhet valamely nemzet, republica,⁴¹ vagy város, örömelebb szolgálna keresztyén fejedelemnek, hogy sem mint isten ismeretén kívül valónak, mert mind idvességesebb, mind tisztességesb volna, keresztyén fejedelmek gubernálási oltalma alatt élni, szolgálni. De ^p az Ur Isten attól is megfosztotta nemzetünket, (mert a kitől minden oltalmat kellene várni, attól vettünk eleitől fogva sok gonoszt) nem tehetünk róla. A kételesség cselekedtet^r velünk, oly protektort⁴² keresnünk, kinek szárnya alatt azok ellen magunkat országostól meg oltalmazhatnók, a mint hogy a jó Isten az ő kegyelméből majd e világnak csudájára a természet rendkívül úgy vezérlette azt az oltalmazásunkra rendelt nemzetet, hogy még meg nem fogatkoztunk benne, valamikor arra okot nem adtunk.

Az én tetszésem és tanácsom ^s az én hazámhoz ez: hogy valamig egyéb nem lehet benne, a török nemzettel való egyességet szenvedhető károkkal is megtartsák, tőle el ne szakadjanak, hanem minden uton-módon kedvét keressék.

Császár háta megett legfeljebb ^t egy-két vezért, vagy belső agák⁴³ közül magoknak igaz fautorokat⁴⁴ szerezzenek, kik által minden jó és veszedelmes állapotoknak végére mehessenek, a gonosz szándékot idején praevé-

o Koncz: azzal nem élhet valamely nemzet, republicát örömelebb szolgál, mert. Helyesbítés az E alapján.

p E: De ha.

r Koncz: cselekedtet velünk, oly protectiót kellett. Helyesbítés az E alapján.

s E: Tanácsom azért.

t E: Legalább.

⁴⁰ Véleményem közlöm. — Cummicál (communicare) = megoszt valakivel, közöl.

⁴¹ Ország, állam.

⁴² Protektor = védelmező. Itt a Habsburg és a török kérdésre utal. (Vö. az 55. számú kiáltvánnyal.)

⁴³ A vezírek a legfőbb állami méltóságokat viselték. Élükön a nagyvezír állott. Az agák katonai és udvari tisztségeket láttak el. Bethlen az utóbbiakra gondolt.

⁴⁴ Jóakarókat.

niálhassák;⁴⁵ *tela enim praevisa minus ferient*.⁴⁶ a szép szónak nem szokott feje betörni.

A portán mint viseljük magukat a követek és a continuus orátorok,⁴⁷ immár azokkal,^u kiket én oda jártattam, nagy dolgokat a nagy emberek-nél általok tractáltam,⁴⁸ azokat micsoda methodussal,⁴⁹ magoktól, de kíváltképpen a nekik^v adatott írásokból, instructiokból,⁵⁰ a kiket illet és a kiknek incumbál, judicáljátok;⁵¹ végére mehettek, és a mi haszonra valót azokban is találhatni, nem árt követni. Sőt a portára expédiált⁵² követeknek íratott és continuus orátoroknak tőlem adatott sok rendbeli instructiojokkal, tőlük beszédni, hogy ha kik közülök megholtak, minden leveleinkkel együtt kikérni maradékoktól, igen kívántatik.

Az ország cancelláriusa egy könyvbe irassa, tartsa oly bátorságos helyen, a honnét el ne vesszen; hasonlóképpen római császárokkal és egyéb^x fejedelmekkel tractálni szokott követeknek adtat^y úgy kiszedni igen szükséges, (most azt nevetik, a ki olyat előhoz,) mert a meglett dolgokból sokat tanulhat az ember és alkalmas kincsnél is drágább néha. Az én tőlem minden követeknek, orátoroknak meg volt hagyva, parancsolva, hogy az instructiokat és nekik írott leveleket beadják megjövetelek után. Cancelláriusoknak is delegálva⁵³ volt, de hogy miket szedett be s miket nem, nem tudom, de még beszédni nem késő.

Ajándékot a portára nem keveset küldtem, a mig az ország adóját megengedték,⁵⁴ de azt, hogy be kezdték küldeni, [az ajándékokat] én is megkevesítettem, mind a császárért s mind vezérékéért,^z melyért némely vezér eleget is dörgölődött, de a régi szokás mellől nem akarván el-

^u V: Azoktól.

^v D, M, V: Nekünk.

^x „Egyéb” csak a Múzeumában van, ott is a másoló a szélére írta, s a vezetőjel nem könnyen észrevehető. Ebből lehet következtetni, hogy a Múzeumi példányból vannak a többiek másolva.

^y „Adtat” (adottat), igazítás lévén a Múzeumában is, csak „ad” olvasható ki tisztán, azért a többiben csak „ad” áll.

^z D: Császárért s mind vezérékéért. M. és V: mind császárért s mind vezérékéért; „az ajándékokat” csak az E-ben van.

⁴⁵ Praeveniál (praevenire) = megghiúsít, megakadályoz.

⁴⁶ Az előre észrevett nyílvevesszők kevésbé találtnak el.

⁴⁷ Állandó követek. Az alkalmi követekkel szemben a Konstantinápolyban tartózkodó állandó ügyvivőkre utal.

⁴⁸ Tractál (tractare) = tárgyal. Tracta = tárgyalás.

⁴⁹ Methodus = eljárás, módszer.

⁵⁰ Utasításokból.

⁵¹ Incumbál (incumbere) = támaszkodik, nyugszik. Iudicál (iudicare) = ítéletet mond, megítél.

⁵² Expediál (expedire) = elküld.

⁵³ Delegál (delegare) = odaküld, utasít.

⁵⁴ Erdély rendszeres évi adót fizetett a Portának. Eleinte 10 000, majd Báthori óta 15 000 forintot. Bethlennek sikerült leszállíttatnia újból 10 000 forintra, sőt többször ezt az összeget sem fizette meg azon a címen, hogy a hadsereg állítására, illetve a Habsburgok elleni hadjáratra kell a pénz.

menni, az országot többel terhelni, szép szóval complácáltam⁵⁵ őket, jó akarattal, jövődől szolgálattal. A consignációkból⁵⁶ a követek megmuto-gathatják, melyik, mikor, mennyit vitt, és extraordinarié⁵⁷ is sokszor miket vittenek; mert az extraordinarie küldött ajándékok sokszor meghaladták a szokás szerint való datumokat,⁵⁸ a mint az idő hozta magával. Affélékből vehetik ezekben ő kegyelmek, mennyi sok fő töréssel, elme fárasztással, számtalan sok expensával,⁵⁹ sok vigyázással, testem töredelmével vittem én végben a gondviselést, és mint tartottam meg őket az Istennek kegyelméből szent segítsége által országostól.

Csak az eleitől fogva ide küldetett sok törökökre mennyit költöttem légyen, a deákoknál levő registrumokból⁶⁰ mehetnek végére, ha kedvek lészen megértésekhez. Ezeket azért irom és hozom-be, hogy értsék a török nemzettel való frigyét, mely igen szükséges légyen megtartani. De azt kedveskedéssel, adományyal vihetni végbe, nem különben. Én mégis azt adom tanácsul, hogy Erdélyországa el ne szakadjon tőle, hanem ha vetné el magától a porta az országot, kitől úgy tetszik, nem félek, csak innét ne adjanak okot reá, az egy Jenőn kívül, melyet én soha nem svádeálék⁶¹ oda adni különben, hanem ha megtartására az ország teljességgel elégtelen lenne.⁶² De úgy se adja soha per manus,⁶³ hanem először az igaz hazafi atyjok fiai által a portán indítsanak tractát a fő vezérrel, és a mennyire értékekkel felérlik, adományyal, igérettel, fizetéssel tentálják,⁶⁴ sok reális rátiokkal⁶⁵ állatván: a mellett micsoda veszekedés következnék annak elvételéből; némettel⁶⁶ való békesség mint bomlanék fel?

Interim⁶⁶ a németekhez felküldjenek másfelől arra rendelt elégséges atyjok fiait, a kik által tudósítsák afelől való török szándékáról; instálván⁶⁷ azon, ne hagyja olyan szép végházát Magyarországnak; a mig a szegény ország ereje, értéke engedte, mind adományokkal, vitézlő népeknek tartásával az ideig megtartották; mostan is a portát próbálták mindennel, de semmit sem fog; vagyon hátra csak a fegyverhez való nyulás, melylyel az ország a török ellen való megtartására elégtelen, és ha

aa Koncz: Nemzettel. Helyesbítés az E alapján.

⁵⁵ Complácál (complacare) = lecsendesít, megengesztel.

⁵⁶ Feljegyzésekből.

⁵⁷ Soron kívül.

⁵⁸ Adományokat.

⁵⁹ Költséggel.

⁶⁰ Jegyzékekből.

⁶¹ Svádeál (suadere) = tanácsol, rábeszél.

⁶² A Porta a tizenötéves háborúban elveszített Lippa és Jenő várát követelte Bethlentől. Lippát 1616-ban kénytelen volt át is adni, Jenőről azonban nem volt hajlandó lemondani, a török 1658-ban foglalta el.

⁶³ Keze által.

⁶⁴ Tentál (tentare, temptare) = próbára tesz, megkísért.

⁶⁵ Valódi okokkal.

⁶⁶ Interim = közben.

⁶⁷ Instál (instare) = sürget, könyörög.

egyéb nem lehetne benne, bonis modis & contentis,⁶⁸ jobb keresztyén kézbe ejteni, mint a benne valók adták volna oda magokat, hogy sem mint magok adják meg a törököknek. Ha fel kell pedig küldeni in tali casu, nemcsak császárt, hanem magyarországi statusokat is kelletik requirálni,⁶⁹ protestatiokkal, obtestatiokkal⁷⁰ élni, melyeket pro futura cautela⁷¹ Conventekben kell beiratni,^{bb72} palatinustól, ersektől, judex curiaetól⁷³ testimonialis leveleket venni.⁷⁴ De az idő mutat meg mindeket, minek mint kellessék lenni, szükséges, hogy occasiokkal éljenek, semmit el ne mulassanak.

A keresztyén fejedelmekkel való jó szomszédságot, annál inkább frigyét vagy confoederatiót⁷⁵ szükség igen megtartani úgy, hogy innét semmi ok ne adattassék annak violálására.⁷⁶ Ha mit veszedelmekre való igyekezetet értenek^{cc} ellenek, a keresztyénségtől nem méltó eltitkolni, hanem igen meghitt atyafia által titkon értékre adni. Sőt, ha miben magok veszedelme s károk nélkül nekik segíthetnének, titkon azon legyenek: úgy felelhetnek meg keresztyén felebarátjokhoz s nemzetekhez való keresztyéni indulatjoknak s affectusoknak.⁷⁷ Ha pedig a német minden okvetlen vélek akar garázdálkodni, mint az megtörtént a mi időnkben is, Forgács Zsigmondot⁷⁸ reánk^{dd} küldvén, in tali casu minden erejüket együvé hozni, az ország gubernátorának igen szükséges, idején pedig; a hireket nem illik megvetni; sőt, minimus etiam hostis non est contemnendus.⁷⁹ A törököt kíváztatik éjjel-nappal mentől derekasabb segítségért solicitálni,⁸⁰ kik ha megígértetnek, szükséges a segítséget meg várni; addig az ellenséggel semmit nem próbálni: mert virtus unita plurimum valet.⁸¹ Némettel szemben való viadalt elkerüljétek minden uton, hanem abból kövessék az én hadakozásom módját.

Mindeneknek előtte keressenek egy jó alkalmatossággal való helyet,

bb Koncz: Leiratni. E: kell beiratni.

cc Koncz: Ejtenek. Helyesbítés a D, M, V alapján.

dd Koncz: Reá. D: Reám. Helyesbítés V alapján.

⁶⁸ Jó és megfelelő módon.

⁶⁹ Requirál (requirere) = megkeres.

⁷⁰ Protestatio = tiltakozás. — Obtestatio = tanúságtétel, könyörgés.

⁷¹ A jövő óvatosság céljából.

⁷² Arra utal, hogy a tiltakozást hiteleshelyek, vagyis közhitelű oklevelek kiállítására jogosult egyházi testületek (káptalanok és konventek) előtt foglalják írásba.

⁷³ Palatinus = nádor. — Az érseken az esztergomi érseket érti. — Judex Curiae = országbíró.

⁷⁴ Litterae testimoniales, testimonialis = bizonyáglevél, tanúsító levél. Mindezekre azért volt szükség, hogy utólag igazolni tudják az átadás körülményeit.

⁷⁵ Szövetséget.

⁷⁶ Violálás (violare) = megsértés.

⁷⁷ Vonzalmuknak.

⁷⁸ Forgách Zsigmond országbíró, felső-magyarországi főkapitány 1611. évi erdélyi hadjáratára utal, amely egyébként Forgách csúfos visszavonulásával végződött.

⁷⁹ Még a nagyon gyenge ellenséget sem szabad megvetni.

⁸⁰ Sollicitál (sollicitare) = megmozgat, sürget.

⁸¹ Az egyesült erő igen sokat ér.

mely mint *natura tali*,^{ee82} ezt megerősítvén, éléssel rakják meg, rakodjanak belé, onnan harcoljanak az ellenséggel; de ha egyéb lehet benne, elkerüljék, az országba ne bocsássák ellenségeket, hanem eleibe menjenek, és a határon kívül, vagy a szélyében tartoztassák; mert *experientia sumus docti*,⁸³ hogy mikoron országunkba bebocsátottuk ellenségünket, in *tali casu* romlottunk derekason; árulásokra, pártütésekre akkor adták némelyek magokat: elein az alkalmatossággal élvén, abból magok hasznát remélvén, az olyanak követhetik, holott az Isten kevés idő múlva megszégyenítette. Az igaz hazafiai is olyankor vonatnak el a fejedelmek s hazájok szolgálatától; mert látván ellenségek által hazájokban házaikat égettetni, feleségeket, gyermekeket raboltatni, marhájakat, javokat prédáltatni, nem tudja: országa mellé menjen-e? vagy egyetmás javain kapdosson? Nem kételkedem én abban is, hogy in *tali casu* a magyar nemzetnek jobb része mellettetek fel nem támadna, mert el kell hinniek, hogy nékiek is hasonló mértékkel fizetnek, holott ők is együtt voltak velünk minden dolgokban, és bizony nem kevésbé gyűlöli őket is a német nállunknál, csak legyen kinek animálni, inducálni⁸⁴ őket igaz ratiókkal.

Az hadakozásban pénz, serénység és fegyver kívántatik: szükség azokra gondot viselni idejében az én szerelmes öcsémnek, és a mennyiben elérkezik az ország vékony jövedelméből lovast, gyalogot, illendőképpen a *praesidiumokban*⁸⁵ valók közül udvaránál is tartani; nem a mennyire kívántatnék, hanem a mire elérkezik; a nélkül magokat ne hagyják. *Repositumot*⁸⁶ is a mellett tartani, gyűjtegetni, hogy a szükségnek idején legyen mihez nyulniok, ne szoruljanak a kölcsön koldulásra, jószágoknak zálogba való hányására, mert nincsen annál veszedelmesebb állapot, mint akkor kölcsen keresni.

Lövő szerszámokat én szépeket s akármely viadalra szerzettem, arra nem kelletik költenetek; port is annyit szereztem a várakban, hogy mezőre is eleget vihetnek ki a szükség idején. De mindazonáltal ezektől oltalmazzon a nagy kegyelmű Isten országostól, ne jusson állapotjuk hadakozásra, sőt szent fiáért vegye őriző szárnyai alá fejenként őket, szent angyali által jártasson tábort környülöttek, hogy semmi veszedelem őket el ne borithassa, és az ellenség közül senki nekik ne árthasson.

A Felséges Isten bölcsességnek, igazságnak, erősségnek lelkével és bátor szívvel őket öltöztesse fel, hogy legelsőben mindeneknek felette az Istennek tisztességére, az ő igaz tiszteletére, igaz religiojokra viseljenek egyenlőképpen gondot; annakutánna fejedelmekre és országokra vigyázhassanak, a gondviselésben egyet akarhassanak, a visszavonást, ördögi gyűlölséget, irigységet magok közül gyökerestől kigyomlálhassák,

ee E: *Natura loci*.

⁸² Helyesen: *natura talis*, vagyis a természettől olyan.

⁸³ A tapasztalatból tanultuk meg.

⁸⁴ Animál (*animare*), inducál (*inducere*) = lelket önt belé, rábír.

⁸⁵ Az őrségekben, vagyis a várak őrségében.

⁸⁶ Féltetett pénzt, tartalék pénzt.

melyet ha cselekszenek, úgy remélhetik az Istennek is külső gondviselő segítségét magokra.

Római császárral ő Felségével való megbékélésünk Erdélyországát mennyiben illeti, a diplomában⁸⁷ megláthatják; szükség, hogy a conditionok⁸⁸ szerint való punctumokat⁸⁹ diligenter observálják;⁹⁰ okot causát,⁹¹ a békeség felbontására ne adjanak, sőt a mint oda feljebb emlékeztet tettem arról, mint keresztyén emberek igyekezzenek ő Felségéhez sincerus^{ff} affectussal⁹² lenni, szolgálni (ha veszi); a magyar nemzetnek pedig, mint magok nemzetjek javakra, megmaradásokra forgolódni.

A hét vármegyének, azokban lévő városoknak resignálásában⁹³ a hajduságból lett nemzetséggel együtt, micsoda módtartást observáljanak, szóval arról, a kikkel illet^{gg} ő kegyelmek közül, eleget discouráltam⁹⁴ és arról való censurámat, opiniomot,⁹⁵ megmaradásokra leghasznosabbat, a mit véltem, megmondottam, ha tetszik egyenlőképpen mind a két résznek, talám nem árt követni, melyhez a magyarországi statusoknak nagy kedvét láttam és értettem; de azt cselekedjék, a mi nekik jónak fog tetszeni.⁹⁶

Koncz J.: Bethlen Gábor fejedelem végrendelete.
Marosvásárhely, 1878. 13—27. l. Magyar.

A végrendelet a továbbiakban felhívja Bethlen Istvánt, Kornis Zsigmondot, Kovacsóczy Istvánt és Mikó Ferencet, hogy támogassák a fejedelemasszonyt. Bethlen Gábor egyúttal mindenkit megkövetett, akit uralkodása alatt megbántott.

Majd a végrendelet második része következik, amely az elsőnél jóval hosszabb. Ez a rész felsorolást ad arról, hogy kinek mit hagyományozott a fejedelem. A megajándékozottak között van a római császár, a még apja életében királlyá választott és megkoronázott III. Ferdinánd, a svéd király, a brandenburgi választófejedelem, majd Bethlen környezete, hívei következnek, név szerinti felsorolásban, a végén katonák, titkárok, egyházi szolgák, kórházak, udvari népek, deákok.

A végrendelet 1629. november 1-én kelt Bethlen István, Kovacsóczy István kancellár és Márkusfalvi Márton titkár előtt, akiket a fejedelem a végső rendelkezéseinek végrehajtásával megbízott.

Bethlen Gábor két héttel a végrendelet elkészülte után, 1629. november 15-én meghalt.

^{ff} M: Secus.

^{gg} D: A kiket illet.

⁸⁷ Diploma = ünnepélyes oklevél. Az 1626. december 20-án Pozsonyban kötött béke szövegére utal. (Gooss, R.: i. m. 623. s. köv. 1.)

⁸⁸ Feltételek.

⁸⁹ Pontokat.

⁹⁰ Gondosan tartsák meg.

⁹¹ Ürügyet.

⁹² Oszinte vonzalommal.

⁹³ Resignálás (resignare) = visszáadás, visszafizetés, megnyitás. A hét vármegye a nikolsburgi béke értelmében Erdélyhez csatolt magyarországi megyéket jelenti, amelyeket Bethlen halála után vissza kell adni (vö. a 69. számú irattal).

⁹⁴ Discurál (discurrere) = szétfut, beszélget.

⁹⁵ Nézetemet, véleményemet.

⁹⁶ Bethlen azt szerette volna, ha a hét megye továbbra is Erdélyhez tartozik. (Szekfű Gyula: Bethlen Gábor. Bp. 1929. 272—273. l.)

13. A/ A modern világgazdaság kialakulása és a világpiac fejlődése (1450-1640)
A centrum-periféria probléma értelmezése. Az „árforradalom” problémája.

B/ Forrás

ANTWERPEN A 16. SZÁZADBAN

Szemelvényünk részlet Lodovico Guicciardininek, Francesco Guicciardini firenzei humanista és történetíró unokaöccsének Németalföld leírása³⁵ című könyvéből. A könyv szerzője évek során át élt Németalföldön mint nagykereskedő. A huzamos németalföldi tartózkodás alatt az írónak alkalma volt megismerni az ország életét és szokásait. Megjegyzései a közvetlen szemtanú megfigyelésének eredményei.³⁶ ↻

Mivel eddig a város kormányzásáról, a polgárok és más lakosok állapotáról már hosszasan beszéltünk, illendő, hogy ezután hasonló módon az idegen kereskedők szokásairól, az iparról és kereskedelemről is megemlékezzünk. Különösen pedig azért, mert ezen Antwerpen városa főleg a kereskedők vagyonára van alapozva, és az idegenek által fejlődött ily nagyváros és széppé. Ezáltal nem azt mondom, hogy Antwerpen város lakossága csupán a külföldiek révén tekintélyes. De még akkor is, ha a nagyszámú francia kereskedőktől eltekintünk, békeidőben is hat előkelő nemzetet találunk, amelyek állandóan ott tartózkodnak, és az előjárókkal együtt mintegy ezer kereskedő által vannak képviselve. (...) Mindezek a kereskedők, ha megtartják a város törvényeit és statútumait, általában saját törvényeik szerint élhetnek, mert az idegeneknek Antwerpenben és a Németalföldnek többi tájain több szabadságban van részük, mint a földkeresség bármely más vidékén. Valóban csodálatos dolog oly sokféle emberfajta egymással érintkezését szemlélni, és oly sokféle különböző nyelvet hallani. Így azután anélkül, hogy utazni kellene, egy városban minden nép természetét, szokásait, erkölceit és tulajdonságait megfigyelhetjük, és azokkal élhetünk. Ebből következik az is, hogy Antwerpenben az ott-tartózkodó sokféle idegen révén az egész világról állandóan lehet híreket hallani.

Valamennyi kereskedő közt a leggazdagabbak és legnevezetesebbek a német Fuggerrek Augsburg városából. Házuk feje Antal úr, minden kereskedők fejedelme, midőn nemrégiben hazájában elhunyt, végrendeletében más javakon kívül mintegy hatmillió aranytalér felől rendelkezett. Egyéb nagy vagyonukról most nem is beszélek, amit e tiszteletre méltó nemzetség a kereskedői pályán működven hetven év leforgása alatt gyűjtött. Sok földhöz, emberhez és uradalmakhoz jutottak, mégpedig nem csupán Németországban, hanem Európa sok más helyén is. Ezenfelül még az Újvilágban is ismertekké váltak.

Mielőtt azonban továbbmennénk, be kell számolnunk arról, hogy a spanyol király, a

³⁴ Utalás a Saint-Quentinnél lezajlott ütközetre (1557. augusztus 10.).

³⁵ Descrizioni di tutti i Paesi Bassi (1567).

³⁶ A bevezetést a Gracianszkij-Szkazkin-szöveggyűjteményből vettük át. Bibliográfiai adatait lásd a szöveg alatt.

portugál király és Anglia királynője nem tartják méltóságukon alulinak, hogy a kereskedők ezen általános gyülekezetében embereket tartsanak, akik őfelségeik üzleti ügyeit intézik. Faktoroknak (ügynököknek) nevezik őket.

Először a katolikus király két ilyen faktort tart. (...) Ezek a királytól teljhatalmat nyertek, hogy szükség esetén tetszésük szerint, bármilyen összegű pénzről is legyen szó, zálogra vagy váltóra vagy bármilyen más módon határidőre felvehessék, a királyt általában és különösen, utasításaiknak megfelelően, ebben vagy abban az országban pénzügyileg lekötézzék és megterheljék. (...) A portugál királynak csak egy ügynöke van itt, aki azonban egy tekintélyes és ügyes úr, akinek hasonlóképpen korlátlan meghatalmazása és megbízása van, hogy mindenféle összegű pénz- és kereskedelmi ügyleteket bonyolítson le, és azokkal a portugál koronát megterhelje. Nemrégiben is e helyen oly sok pénzt vett fel, mint azt jónak látta, talán többet is, mint amennyire a királynak szüksége volt, mintegy hárommillió aranyt kitevő összegben, azonban a megállapított időben az adósságot pontosan megfizette. Mivel azonban egy ideje ez a két király meglehetősen eladósodott, az egyik az indiai, a másik pedig a francia és török háború miatt, és talán azért is, mert a telhetetlen kereskedők által megszabott kamatot túl magasnak találták, elhatározták, hogy a visszafizetéssel várni fognak, és ügyeiket más alkalmas időben fogják rendezni. Ezért az említett ügynökök a királyi megbízatásokat úgy látszik szüneteltetik, és uraiktól újabb utasításokat várnak.

Ezután arról kell beszélnünk, hogy nap mint nap Antwerpenben milyen nagy kereskedelmi ügyleteket bonyolítanak le, és pedig elsősorban arról, hogy az idegen és hazai kereskedők csodálatos és hihetetlen módon kereskednek váltókkal, zálogokkal és árucikkkel. Hogy pedig ez milyen módon történik, azt a következőkben mondom el. (...)

Az említett kereskedők reggel és este megállapított órában az angol börzére mennek, és ott egy óránál valamivel tovább, alkuszok útján, akik ott nagy számban vannak, a legkülönbözőbb nyelveken üzleteket kötnek főképpen a különböző árucikkek adása és vétele dolgában. Ezt követően, valamivel később az „új börzére” mennek, ahol hasonlóképpen az alkuszok útján egy óra hosszat főként váltókkal és zálogokkal kereskednek.

Váltóüzleteket kötnek, és Itália számos helyére állítanak ki váltókat. (...) A váltók kiállítása a következő módon értendő. Ha egy kereskedőnek Antwerpenben pénzre van szüksége, egy másiktól váltó útján annyit vesz fel, amennyire szüksége van; a váltólevélben pedig megmondja, hogy egy koronáért, dukátért vagy egy angelottóért mennyi garast vett föl, és hogy azt Itália vagy más ország kereskedőhelyein ugyanabban az értékben kifizeteti. Így tehát adnak és vesznek, az összeget azonban máshol fizetik meg, ezért nevezik ezt sajátosan váltónak. Ezt a váltót főként a kereskedők kényelme kedvéért találták ki, azonban sok és főként éppen a leggazdagabb kereskedők gonoszsága, akik ilyen kényelmes és jó megoldással nem érik be fősvénységük és telhetetlen nyereségvágyuk miatt, az említett váltóüzletnek tisztességes és szerény rendjét megrontották, és visszaéltek vele. Ugyanis ezek időnként nagy összegű pénzt szükségtelenül váltóra vettek föl, és aztán váltóra ismét továbbadták, és így pénz helyett, csak a váltók révén drágábban és nyereséggel adtak másoknak kölcsön, maguknak nagy hasznára, másoknak általában kárára. (Ezt nevezik Strettezza és Larghezzának.) Mivel azonban ez a váltóüzlet általában nem csupán káros, hanem igen hasznos lehet, a teológusok véleménye szerint nem is jár jogtalan nyereséggel, mint az uzso-raüzlet. Ugyanis sokszor nagy kockázat árán csak keveset nyernek, sőt időnként magát a tőkét is elvesztik. Most beszéljünk valamit a zálogüzletről.

Zálognak nevezik ezeket az üzleteket azok, akik ezt a kevésbé díszes üzletkötési módot legalább az elnevezéssel akarják megszépíteni. Ennél az eljárás a következő: valaki egy másiknak egy pénzösszeget meghatározott időre, megállapított áron, azaz kamat fejében kölcsönad. A kamat V. Károly császár engedélye és fiának, Fülöp királynak megerősítése értelmében évenként 12%. Ezt a kamatot őfelségeik azért engedélyezték, hogy a kereske-

dők csak súlyos okokból éljenek vele, és hogy még nagyobb visszaéléseknek elejét vegyék. De az idő és a tapasztalat, a régebbi példákat nem is említve, megmutatták, hogy az ilyen kielégíthetetlen nyereszkesedés az emberek gonoszsága folytán nagy visszaélésekre adott alkalmat, ami a szegény embereknek és a kereskedői pályának általában terhére és kárára vált, mivel napról napra növekszik. Valóban, sokkal hasznosabb lett volna ezt a következő módon (hogy az illendő és jogos haszonnal mindenki beérhesse) rendezni: Elég lett volna hat vagy hat és egynegyed százalékot engedélyezni, mint ahogyan az említett császár és király a nemeseknek ezt megengedte, vagy legfeljebb valamivel többet, mondjuk nyolc százalékot. Mivel azonban ilyen kamattal meg nem elégednek, a szegénység által szabott határt átlépik, ezt a jelzálogüzletet sok tekintetben megingatták, kellemetlenné és károssá tették.

ÉRVEK AZ ÚJVILÁG GYARMATOSÍTÁSA MELLETT (1584)

Részletek Richard Hakluyt (1552?–1616) angol földrajztudós és publicista A Discourse Concerning Western Planting (Értekezés a nyugati telepítésről, 1584) című könyvének zárófejezetéből. A könyv Sir Walter Raleigh (1554–1618) angol államférfi megbízásából készült azzal a céllal, hogy megnyerje I. Erzsébet királynő (1558–1603) támogatását az amerikai gyarmatosító vállalkozásokhoz. A királynő a szerzőt ugyan megjutalmazta könyvéért, de Raleigh-nak nem nyújtott segítséget.

(...)

XX. fejezet. Rövid összefoglalása azoknak az okoknak, amelyek rábírhadják Őfelségét és az országot arra, hogy ellenőrzése alá vonja a nyugati tengeri utakat és a nyugati kontinens betelepítését.

1. A talajon megteremnek vagy megtermelhetők mindazok a termények, amelyek Európában honosak. (...)

2. A tengeri út oda és vissza nem túl hosszú, persze nem is túl rövid, de könnyen megtehető, évente kétszer is.

3. A tengeri útvonal nem keresztezi más fejedelmek kereskedelmi érdekeltségeit, sem egyéb más ország vagy terület kereskedelmi útvonalait. Az átkelés biztonságos, és azt más fejedelem vagy hatalmasság nehezen akadályozhatja.

4. A tengeri átkelés az év bármely szakaszában lehetséges, és ebből a szempontból felülmúlja kereskedelmi lehetőségeinket a Gibraltári-szoroson keresztül megközelíthető levantei tengereken, a dán király szorosán keresztül hozzáférhető tengereken, és kereskedelmünket Norvégia, Oroszország stb. kikötőivel. (...)

5. Anglia az elmúlt pár száz évben – sajátos árucikkének, a gyapjúnak, illetve az utóbbi években az abból készített posztónak köszönhetően – a szegénységből nagyobb gazdagságra, hírnévre, erőre és hatalomra emelkedett, mint annak előtte, úgyhogy fejedelmei vetekednek a világ ezen részének hatalmasságaival. Most azonban az angol gyapjú és a belőle készült posztó azért veszít egyre az értékéből, mert Spanyolországban és a Nyugat-Indiákon nagy erőfeszítéseket tesznek gyapjúkereskedelmük élénkítésére, amely napról napra növekszik is. Ez a körülmény – ha körültekintően mérlegeljük – arra kényszeríti birodalmunkat, hogy ha nem akar visszasüllyedni korábbi szegénységébe és elesettségébe, s meg akarja őrizni mostani, nemrég szerzett tekintélyét, dicsőségét és erejét, nehogy tétlensége és nemtörődömsége koldusbotra juttassa, intézkedjen Norumbega⁴⁵ vagy más hasonló vidékek betelepítéséről, ha másért nem, azért, hogy gyapjújával kereskedhessenek.

6. Ez a vállalkozás megakadályozhatja a spanyol királyt abban, hogy hatalmát az amerikai kontinens összes lakatlan területére kiterjessze, ha azokat idejében betelepítjük, és művelés alá vesszük. (...)

10. Egyetlen külföldi áru sem juthat be Angliába anélkül, hogy egyszer, kétszer vagy

⁴⁵ Egy ország, egy város és egy folyó neve, amelyet feltevések szerint a 14. század előtt skandináv hajósok foglaltak el. Pontos fekvése nem állapítható meg, valahol New England partjainál lehetett.

háromszor meg ne vámolná, mielőtt az országba jut, így az ország lakosai minden külföldi áruhoz drágábban jutnak hozzá. A norumbegai kapcsolat révén a külföldi fejedelmek által kivetett vámok megkerülhetővé válnak; így az olcsón beszerezett külföldi áru alacsony áron lesz elérhető Anglia lakosai számára is. Ez az alattvalóknak és az országnak egyaránt hasznára válna, mivel az utóbbi ilyen módon jelentős összeget takaríthat meg, míg most a nagy tömegben behozott drága külföldi áruk elszegényítik az országot. (...)

12. Ama vidékek rendkívüli bősége miatt a kereskedők és megbízottaik számára olcsó az ottani élet, olcsón vásárolhatnak vagy javíthatnak hajókat, és bármikor visszatérhetnek anélkül, hogy idegen fejedelmek ebben késleltethetnék vagy korlátozhatnák őket; márpedig amikor egy kereskedőt feltartanak vagy akadályoznak a szabad mozgásban, az elkerülhetetlenül növeli portékája árát. (...)

13. Angolok tömegeinek adhatna munkát a hajók felépítése, javítása, a felszerelés és a kötélzet elkészítése, szőlőtőkék és olajfák telepítése, bor és olaj készítése, a föld megművelése és ezernyi más elfoglaltság, ami ott adódik. Ez megszabadíthatná az országot sok olyan személytől, aki otthon az állam költségén él.

14. Amennyiben a tengerpart sópárlásra szolgálhat, a szárazföld pedig bort, olajat ad, narancsot, citromot és füget stb. terem, és vasat rejt, amire megvan minden remény, úgy vérontás nélkül megtörhetjük a franciákat, a spanyolokat, a portugálokat, ellenségeinket és hamis barátainkat, és gátat vethetünk erejük és gazdagságuk növekedésének, ami még nagyobb megtakarítást jelent az országnak.

15. Mivel a nyersanyag rendelkezésre áll, erről a vidékről olyan késztermékek tömegét szerezhetjük be, amelyeket jelenleg Franciaországból, Flandriából, Németországból stb. szállítanak hozzánk; ezzel megingathatjuk az ellenséges országok büszkeségét, vagy legalábbis olcsóbban juthatunk hozzá azon áruk egy részéhez, amelyeket most drágán vásárolunk a franciáktól és a flamandoktól; végül, ezekkel az árukkal kiszoríthatjuk őket a kereskedelmünkéből, és tétlenségre kárhoztatjuk lakosságukat, míg mi munkát biztosítunk alattvalóinknak.

16. Odatelepülésünkkel növelhetjük az evangélium dicsőségét, Angliából elterjeszthetjük az igaz vallást, s ezáltal szilárd és biztos menedéket nyújthatunk a világ minden tájáról származó embereknek, akiket Isten ígéjének igazsága miatt üldöznek.

17. Ha a határterületeken mégis harcok törnének ki, és ez arra kényszerítene minket, hogy erődítményeket építsünk, ez jó lehetőséget nyújt majd arra, hogy ifjainkat kiképezzük a háború művészetére, és sokukat alkalmassá tegyük a katonai szolgálatra és arra, hogy megvédjék népünket ott is, itthon is.

18. A spanyolok kevéséssel, zsarnok módjára kormányozzák a Nyugat-Indiákat. Mihelyt egy más érzésű ember felszáll egy gályára, ahol a gályarabok rabszolgaként le vannak kötözve, azok olyannyira áhítják a szabadulást, hogy mind egyszerre ordítja torkaszkadtából: *Liberta, liberta*. Így semmi kétség afelől, hogy ha Anglia királynője, egy ily könyörületes fejedelem uralkodik az amerikai kontinensen, és ha híre megy a vidéken, hogy a bennszülöttekkel emberségesen, finoman bánik és szabadságot ad nekik, az emberek fel fognak lázadni a spanyol uralom ellen, és meghódolnak Ófelségének.

19. A jelenlegi kereskedelmi útvonalak rövidege okozza, hogy számos tengerész oly gyakran munka nélkül marad és tétlenkedik, és szegénységében kalózságra vetemedik. Am a Norumbegába vezető út sokkal hosszabb, és ez állandó munkát biztosíthat a tengerészeknek, távol tartván őket a tétlenségtől és a nélkülözéstől. Így felszámolja a kalózkodás alapvető okait, annál inkább, mivel az átkelés alatt nem akad útjukba gazdag zsákmány.

20. Sok kiváló értelmű és különböző más tehetséggel rendelkező ember vesztette el vagyonát azért, mert kezességet vállalt, vagy rakományát szerencsétlenség érte a tengeren, illetve valamilyen ifjúkori botlást követett el. Ezek nem élhetnek Angliában, de ez a vidék új lehetőséget kínál számukra, ami hasznot hozna országuknak is, és sok nyomorult ember megmentését jelentené (egy nagy cél érdekében), akik különben apró bűncselekmények miatt a bitófán végeznék.

21. A háborúk végeztével sok katona és szolga feleslegessé válik, és veszélyezteti az ország nyugalalmát. Ezeket le lehetne itt telepíteni, és munkába lehetne állítani. Ottani alkalmazásuk mind az ország érdekét, mind a nyugalalmát jól szolgálná.

22. Oda szállíthatnánk Anglia kőbor koldusainak ivadékait is, akik különben tunyaságban nőnek fel, veszélyesek és terhesek az ország számára. Ott jobb nevelésben részesülhetnének, és az ország hasznára meg saját maguk nagyobb boldogulására benépesítenék a lakatlan területeket. (...)

14. A/ A kereskedelmi kapitalizmus (1640-1780) kora. Regionális különbségek a kora újkori Európában fejlődésében.

B/ Forrás

A MASSACHUSETTS-ÖBÖL TÁRSASÁG (MASSACHUSETTS BAY COMPANY) ALAPÍTÓLEVELE (1629)

Hogy a mondottak birtokolják és élvezzék az amerikai New England mondott területeit, azok minden olyan részét és darabját, amelyek fekvéséről és határaitól fent szoltunk; bírák tehát a mondott [emberek], illetve örököseik és megbízottaik kizárólagos használatukra és hasznukra ezek minden szigetét, folyóját, kikötőjét, vizeit, halászhelyeit, halait, bányait és ásványkincseit, törvénykezését, törvényeit, jövedelmeit, szabadságait, kiváltságait, árukat és lakóhelyeit, minden tartozékukkal együtt; bírák tehát mindezt tőlünk, örökö-

seinktől és utódainktól az Anglia országában, Kent megyében fekvő East Greenwich-i uradalomunk példájára szabad és közös birtoklásra (...) és ezért fizessék és adják nekünk, örököseinknek és utódainknak az ötödét minden arany- és ezüstércnek, amelyet ezután megszereznek, találnak vagy kibányásznak, megváltva ezen mindennemű szolgálatot, fardalmat és igényt; a jelen irat értelmében, minden ennek ellentmondó megszorítás és értelmezés ellenére, kifejezett kívánságunkra fizetik csupán az ötödét a fent említett arany- és ezüstércnek nekünk, örököseinknek és utódainknak, és semmi más tartozásuk nincs.

Mivel New England mondott területeinek helyes és sikeres gyarmatosítása, amely a mondott [emberek] feltett szándéka, és amelyet gyorsan meg is akarnak valósítani, az Úristen áldása és az uralkodó támogatása után a leginkább egy jó kormányzat létrehozásán múlik, e célból – hogy a mondott területek és gyarmatok időről időre felmerülő ügyeit és gondjait rendezzék és arról döntést hozzanak – ezennel különleges kegyből, biztos tudásunkból és önszántunkból megadjuk, engedélyezzük és megerősítjük azt a magunk, örököseink és utódaink nevében [fentnevezett] megbecsült és szeretett alattvalóinknak; és magunk, örököseink és utódaink nevében elrendeljük, hogy a mondott [személyek], és mindazok, akiket ezután teljes jogú tagként befogadnak az alább megnevezett társaságba és társadalmukba, a jelen irat erejénél fogva mostantól az idők végezetéig alkossanak időről időre egyetlen társult politikai testet, amelynek neve a New England-i Massachusetts-öböl Kormányzója és Társasága, mely politikai test legyen névlegesen és ténylegesen valóban egy; magunk, örököseink és utódaink nevében azt is elrendeljük, kinyilvánítjuk és megerősítjük a jelen irat erejével, hogy ezen a néven folyamatosan működhessenek, továbbá őket és utódaikat feljogosítjuk arra, hogy vádat emelhessenek vagy ellenük vád emeltethessék, nyomozhassanak, vizsgálatot folytathassanak és válaszolhassanak, illetve válaszoltathassanak minden egyes perben, ügyben, vitában, és eljárásban, bármilyen jellegűek legyenek is azok. Továbbá arra is, hogy birtokolhassanak, szerezhessenek, tarthassanak és vásárolhassanak bárminő földet, ingatlant vagy örökölhető vagyontárgyat, vagy bármilyen árut, illetve értéktárgyat, és hogy bérbe adhassák, eladományozhassák, áthagyományozhassák, elidegeníthessék, eladhassák, árusíthassák azokat és túladhassanak rajtuk, mint ahogy ez bármely más nagyurunknak jogában áll Anglia királyságában vagy bármely más egyesületnek vagy politikai testnek ugyanott.

Továbbá hogy a mondott kormányzó és a társaság, illetve utódaik közös pecséttel rendelkezhessenek, amelyet a társaság bármely ügyében vagy alkalmakor használhatnak, és ezt a pecsétet időnként megváltoztathatják, kicserélhetik, megsemmisíthetik, és újat csináltathatnak, valahányszor ez a tetszésük. Azt kívánjuk és akarjuk, és a magunk, örököseink és utódaink nevében elrendeljük és engedélyezzük, hogy mostantól mindörökké egy kormányzó legyen, egy alkormányzó és tizenhét társasági tanácsstag, akiket időről időre a mondott társaság szabad tagjai közül jelöljenek és válasszanak a jelen iratban meghatározott módon. Az említett tisztségviselők szenteljék magukat azon közügyek legjobb rendezésének és intézésének, amelyek az említett területeket és azokat a helyeket illetik, amelyeket most megkaptak, illetve az ottani gyarmatokat és az ott élő emberek kormányzatát. (...)

Továbbá kívánságunk és tetszésünk szerint magunk, örököseink és utódaink nevében alapítjuk és elrendeljük, hogy ezentúl mindig évente egyszer, méghozzá a húsvéti időszak utolsó szerdáján, az azon a napon és időben összeült általános törvényszéken avagy gyűlésben a jelen lévő társasági tagok többségi szavazatával válasszanak újra kormányzót, alkormányzót és társasági tanácsstagokat és minden egyéb társasági tisztségviselőt. Ha pedig meggesik az, hogy a jelen irat által kijelölt vagy az azután helyükbe megválasztott, hivatalban lévő kormányzó, alkormányzó vagy tanácsstag, vagy bármely más, a társaságban hivatalba betöltött személy hivatali idejének letelte előtt meghal, vagy pedig a mondott általános választás előtt elmozdított hivatalából vagy tisztéből (ezennel kinyilvánítjuk, hogy ezeket bármely vétség vagy mulasztás miatt eltávolíthatja a kormányzó, az alkormányzó, a tanácsstagok vagy a társaság, illetve az ismertetett módon a törvényszékben összegyűlt

személyek többsége), minden ilyen esetben a kormányzónak, az alkormányzónak, a tanácsstagoknak vagy a mondott társaság, illetve azok többségének, akik az előbbi módon összegyűlnek, jogukban áll saját belátásuk szerint üléseiken új választást tartani egy vagy több társaságbeli hivatali tisztt betöltésére azon személy vagy személyek helyére, akik meghaltak, illetve akiket hivatali tisztségükből eltávolítottak. (...)

Továbbá különös kegyből, biztos tudásunkból és önszántunkból, a magunk, örököseink és utódaink nevében a jelen irat erejével adjuk és megengedjük, hogy a mondott kormányzó és társaság, illetve utódaik, maguk és megbízottaik is ezután mindig törvényesen és szabadon bármely országunkból kivigyék, elvezessék és elszállítsák útjaikra, illetve a mondott New England gyarmatra bármely és annyi szerető alattvalónkat, illetve bármely idegent, aki eztán alattvalónk lesz és uralmunk alatt él majd, aki saját jószántából csatlakozik a mondott utakhoz vagy gyarmathoz; ugyanígy a hajókat, páncélzatot, fegyvereket, ágyúkat, löszert, löport, töltényt, búzát, élelmiszert, mindenféle ruházatot, szerszámokat, bútorkat, állatot, szarvasmarhát, lovakat, kancákat, árukat és minden egyebet, amelyre a mondott gyarmaton szükség van használatra és a maguk megvédésére vagy az ottani népekkel való kereskedelemre, illetve az oda- és a visszaútra, minden ennek ellentmondó szabály ellenére; és ezekre az árukra semmiféle kiviteli vagy behozatali vámot vagy hozzájárulást nem kell fizetni sem nekünk, sem örököseinknek, sem utódainknak a jelen irat kiadásának napjától hét évig, feltéve, ha egyik mondott személyt sem veszít örökbe név szerint magunk, örököseink vagy utódaink parancsára. További bátorításuk céljából, különös kegyből és kedvezésből a magunk, örököseink és utódaink nevében a jelen irattal azt is megadjuk és engedélyezzük, hogy a mondott kormányzó és a társaság, illetve örököseik és közülük minden egyes személy, ügynökeik és megbízottjaik, vagy bárki közülük New Englandban legyen szabad és mentessék fel minden adó, segély és vám megfizetése alól hasonlóképpen hét évre, és minden adó és teherterhelés fizetése alól huszonegy évre. Ez mostantól fogva minden olyan árura és termékre vonatkozik, amelyet a mondott kormányzó, a társaság, örököseik, küldötteik, megbízottaik, képviselőik és bármelyikük oda exportál, vagy ide, az Angol Királyságba, illetve bármely más birtokunkra importál; kivételt képez az az ötszázalékos vám, amelyet minden áru és termék után kell fizetni. Miután a mondott vállalkozók ez öt százalékot kifizették, jogukban áll majd, hogy azon áruikat és termékeiket exportálják és kivigyék mondott birtokainkról külföldi országokba bármely vám, adó vagy más illeték nélkül, amelyet nekünk, örököseinknek vagy utódainknak vagy a mi örököseink vagy utódaink bármely tisztviselőjének vagy miniszterének kellene fizetniük. (...)

Továbbá kívánságunk és tetszésünk szerint a magunk, örököseink és utódaink nevében elrendeljük, kijelentjük és engedélyezzük a mondott kormányzónak és a társaságnak, illetve örököseinknek, hogy a mi, örököseink és utódaink bármely és minden alattvalójának, aki oda utazik és ott lakik majd a mondott vidéken a megjelölt határokon belül, és minden gyerekeknek is, akik ott vagy a tengeren az oda- vagy visszavezető hajóúton születnek, biztosítjuk, hogy élvezhessék az összes szabadságot és mentességet, amelyet minden szabad és természetes alattvalónk élvez, minden tekintetben ugyanúgy, mintha Anglia királyságában születtek volna. (...)

Továbbá a magunk, örököseink és utódaink nevében a jelen irat erejével adjuk és engedélyezzük a mondott kormányzónak és társaságnak, illetve örököseinknek, hogy minden egyes katonai parancsnok, kapitány, kormányzó és más tisztviselő vagy miniszter, a hatályos rendelkezések, törvények, rendeletek, parancsok, utasítások és iránymutatások szerint (...) a saját hivataluknak megfelelőképpen és annak természetes határain belül, New England gyarmat itt adományozott és biztosított területein és részein belül, vagy a tengeri úton oda vagy visszafelé, élvezzen teljes hatalmat és tekintélyt, hogy javítson és büntessen, kegyelmezzen és kormányozzon, és irányítsa minden alattvalónkat, illetve örököseink és utódaink alattvalóit, akik időnként vállalkoznak az oda- vagy visszavezető útra, vagy akik azután bármikor arra vállalkoznak, hogy ott éljenek, a mondott New England fent meghatározott területén és részein, a fent megállapított rendelkezések, törvények, rendeletek, parancsok, utasítások és iránymutatások szerint, amelyek nem mondanak ellent az angol királyság törvényeinek és rendelkezéseinek. (...)

15. A/ A felvilágosodás

B/ Forrás

„A felvilágosodás az ember kilábalása maga okozta kiskorúságából. Kiskorúság az arra való képtelenség, hogy valaki mások vezetése nélkül gondolkodjék. Magunk okozta ez a kiskorúság, ha oka nem értelmünk fogyatékosságában, hanem az abbeli elhatározás és bátorság hiányában van, hogy mások vezetése nélkül éljünk vele. Sapere aude! Merj a magad értelmére támaszkodni! - ez tehát a felvilágosodás jelmondata. Restség és gyávaság okozza, hogy az emberiség oly nagy része, habár a természet már rég felszabadította az idegen vezetés alól, szívesen kiskorú marad egész életében, s azt is, hogy másoknak oly könnyű ezek gyámjává feltolni magukat. Kiskorúnak lenni kényelmes...” **(Immanuel Kant (1727-1804): Válasz a kérdésre: mi a felvilágosodás)**

„Ez a nagy lángelme észrevette, hogy a fizikából éppen ideje száműzni a föltevéseket és homályos hipotéziseket, vagy legalábbis csupán értékük szerint kell becsülni őket, észrevette, hogy ezt a tudományt egyedül a geometria tapasztalatainak szabad alávetni. Talán ezért kezdte azzal, hogy föltalálta a differenciál- és integrálszámítást meg a végtelen sorok módszerét, melyek használata a mértanban is igen elterjedt, s melyek még inkább szükségesek a természetben megfigyelt okozatok meghatározásakor, ahol minden végtelen haladványok módján látszik megvalósulni. A nehézkedési erőre vonatkozó kísérletek és Kepler megfigyelései segítették hozzá az angol filozófust azon erő fölfedezéséhez, mely pályájukon tartja a bolygókat Newton tanított meg arra, hogyan különböztessük meg mozgásuk okait, és hogyan számítsuk ki pályájukat oly pontossággal, mit csupán több század munkájától kívánhattunk volna. Egészen új optikát alkotva, részeire bontva ismertette meg a fényt az emberekkel. Bármit tennénk is hozzá e nagy filozófus dicséretéhez messze alatta maradnánk ama világméretű elismerésnek, mellyel manapság illetik sok, alig számba vehető fölfedezését, széles látókörű, pontos és mély lángelméjét. A filozófiát sok valódi eredménnyel gazdagítva, Newton minden bizonnyal kiérdemelte az utókor maradéktalan háláját.” **(Jean le Rond d’Alambert (1717-1783) : Az Enciklopédia előljáró beszéde)**

„A zsarnokság a hatalom gyakorlása a jog határain túl, amihez senkinek sincs joga. Ez abban áll, hogy valaki a kezében levő hatalmat nem az uralma alá tartozók javára használja fel, hanem saját külön, egyéni hasznára, mint amikor az uralkodó, bármilyen címet viseljen is, nem a törvényt, hanem saját akaratát teszi meg szabálynak, rendelkezési és cselekedetei pedig nem alattvalói tulajdonának védelmére irányulnak, hanem saját nagyratörésének, bosszúvágyának, kapzsiságának vagy más rendetlen indulatának kielégítésére. ... Ahol véget ér a törvény, ott kezdődik a zsarnokság, ha a törvényt valaki másnak a kárára megsértik. És ha egy hatalommal felruházott személy túllépi azt a hatáskört, amelyet a törvény ad neki, és a rendelkezésére álló hatalmat olyan esetben alkalmazza, amelyet a törvény nem enged meg, akkor megszűnik előljáró lenni, s mivel felhatalmazás nélkül jár el, éppúgy szembe lehet szállni vele, mint bárki mással, aki erőszakkal megsérti másnak a jogát. ... Vajon ésszerű-e, hogy az idősebb fivérnek, aki apja vagyonának nagyobbik részét kapja, ettől joga legyen bármit elvenni öccseinek részéből? Vagy hogy a gazdagnak, aki egy egész vidéket birtokol, ezáltal joga legyen megkaparintani szegény szomszédja kunyhóját és kertjét, ha úgy tetszik neki? **(John Locke: Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről)**

„A főhatalom nem más, mint az általános akarat gyakorlása. Az akarat valójában nem a szavazatok számától, hanem a szavazókat egyesítő közös érdekből válik általánossá ... Minden személy, valamennyi képességével együtt, az általános akarat legfőbb irányítása alatt egyesül, és mindenkit testületileg az összesség elkülöníthetetlen részévé fogadunk... A főhatalom oszthatatlan ... Mert az akarat vagy általános, vagy nem az; vagy az egész népnek, vagy csak egy részének az akarata. Az első esetben a kinyilvánított akarat a főhatalom gyakorlása, és törvényt teremtet. A második esetben csupán különös akarat vagy a közhivatal gyakorlása; legfőbb rendeletet hoz.” **(Rousseau: A társadalmi szerződés)**

Mi az Enciklopédia? „Ez a szó a tudományok láncolatát jelenti, s csakugyan egy enciklopédiának az a célja, hogy összegyűjtse a föld színén szétszórt ismereteket, feltárja ez ismeretek általános rendszerét azoknak az embereknek, akikkel egy korban élünk s átadja őket azoknak, akik majd miutánunk jönnek; az elmúlt századok munkái ily módon nem lesznek fölöslegesek az eljövendő századoknak; unokáink nemcsak műveltebbek, hanem erényesebbek és boldogabbak is lesznek; s mi magunk se halunk meg anélkül, hogy ne használnánk az emberiségnek. ... Az Enciklopédia ... az emberi ismeretek minden ágát felöleli; s ezt a munkát csakis írókból s művészekből álló társaság tudja elvégezni... A művészetek és tudományok egy ily általános szótárát úgy kell nézni, mint egy végtelen nagy mezőt, melyet hegyek, síkok, sziklák, folyók, erdők, állatok borítanak s csupa oly tárgy, ami egy nagy táj változatosságát biztosítja. Mindent az égbolt fénye világít meg; de mindent más-más oldalról...” (**Jean le Rond d’Alambert (1717-1783): Az Enciklopédia előljáró beszéde**)

16. A/ Az abszolutizmus és a felvilágosult abszolutizmus fogalma, jellemzői
 B/ Forrás

Franciaország helyzete a XVII. század első felében

(Richelieu: „Politikai végrendeleté”-ből)

Téstatement politique du Cardinal Duc de Richelieu, Amsterdam, 1709, I. 6—9. lap.

Elmondhatom, s ez az igazság, hogy abban a pillanatban, amidőn Felséged úgy döntött, hogy Tanácsaiban szerepet juttat nekem, valamint ügyeinek intézése terén nagymértékben bizalmába von, az állam a hugenották és Felséged között oszlott meg, a főrangúak úgy viselkedtek, mintha nem lennének Felséged alattvalói, a tartományok leghatalmasabb kormányzói pedig mintha teljhatalmúak lettek volna hivatalaikban.

Elmondhatom, hogy mindezek rossz példája annyira hátrányos volt erre a királyságra nézve, hogy még a legszabályozottabb szervezetek is megérezték amazok féktelenségének hatását, és bizonyos esetekben csökkentették az Ön törvényes tekintélyét, amennyire csak bírták, a magukét pedig az ésszerűség határain túl emelték.

Elmondhatom, hogy mindenki vakmerősége szerint mérte a maga érdemét, s ahelyett, hogy megbecsülték volna a jótéteményeket, amelyeket Felségedtől egyenértékűként kaptak, csupán annyiban törődtek ezekkel, amennyiben féktelen képzeletükkel arányban voltak. A legvakmerőbbeket tartották a legbölcsebbeknek, és ezek voltak egyúttal a legboldogabbak is.

Elmondhatom még azt is, hogy az idegen szövetségeket lenézték, az egyéni érdekeket elébe helyezték a köz érdekeinek. Egyszóval a Királyi Felségnek járó méltóságot annyira megnyirbálták, s e méltóság az Ön ügyeit akkor legfelsőbb

helyről intézők fogyatékoságából annyira különbözött attól, aminek lennie kellett volna, hogy csaknem lehetetlen volt felismerni.

Nem lehetett tovább túrni azok eljárását, akikre Felséged államának kormányrúdját bízta, hiszen így minden veszendőbe ment volna. Másrészt viszont nem lehetett egy csapásra megváltoztatni az okosság törvényeinek megszégése nélkül, amely okosság nem engedi meg, hogy az egyik végtéltől a másikba lépjünk, s a közbülsőt semmibe vegyük.

Az Ön ügyeinek rossz állapota, úgy látszik, elhamarkodott határozatokra készítette Önt, anélkül, hogy az időpontot és az eszközöket megválogatta volna. De mégis választani kellett mindkettőből, hogy a változásból hasznot lehessen húzni, amelyet a szükségesség követelt az Ön okosságától.

A legjobb koponyák sem tartották valószínűnek, hogy hajótörés nélkül lehet túljutni mindama zátonyokon, amelyek feltűntek ebben a bizonytalan időben. Az udvar telve volt olyan emberekkel, akik már vakmerőséget hánytak a szemére azoknak, akik e vállalkozásba akartak kezdeni. S mivel mindenki tudta, hogy a fejedelmek könnyen ráfognak a környezetükbeliekre ama dolgok balsikerét, amelyeket jól megtanácskoztak velük, kevesen jósoltak szerencsét annak a változásnak, amelyről már kihirdették, hogy én fogom végrehajtani, sőt sokan biztosnak tartották bukásomat, még mielőtt Felséged előléptetett volna.

Mégis, mindeme nehézségek ellenére, amelyeket elébe tártam Felségednek, aki ismeri, hogy mire képesek a királyok, amikor jól használják fel hatalmukat, meg mertem Önnek ígérni, véleményem szerint vakmerőség nélkül, hogy Felséged meg fogja találni államának javát, s hogy az Ön óvatossága, az Ön ereje és az isten áldása rövid idő alatt új arculatot fog adni ennek a királyságnak.

Megígérttem, hogy minden igyekezetemmel és mindama tekintéllyel, amelyet Felséged nekem adni méltóztatott, azon leszek, hogy leromboljam a huge-notta pártot, hogy megalázzam a gőgös főurakat, hogy minden alattvalóját kötelességére szorítsam, és hogy Öfelsége nevét az idegen nemzetek szemében arra a pontra emeljem föl, ahol lennie kell.

17. Richelieu viszonya a nemességhez

(Richelieu „Politikai végrendeleté”-ből)

Uo. 152—155. lap

... Véleményem, hogy a nemességet az állam egyik legfőbb idegének kell tekinteni, mint amely nagymértékben képes hozzájárulni berendezéséhez és fenntartásához. Bizonyos idő óta annyira megalázta a nemességet a tisztviselők nagy száma, amelyet szerencsétlen évszázadunk a nemesség rovására nevelt föl, hogy nagy szüksége van a támogatásra ilyen emberek vakmerőségével szemben. Egyesek gazdagsága és gőgje elnyomja mások szükségét, mert emezek csak bátorság dolgában gazdagok, s így arra kényszerülnek, hogy szabad életüket az államnak szenteljék, ahonnan a tisztviselők létfenntartásukat nyerik...

Elég gyakori fogyatékosága azoknak, akik ebben a rendben születtek, hogy erőszakot alkalmaznak a néppel szemben, amelynek, úgy látszik, isten inkább azért adott karokat, hogy azokkal életét fenntartsa, s nem azért, hogy védelmezze.

Igen fontos megállítani az ilyen zavargások folyását szüntelen szigorral, amelynek eredményeként az Ön gyöngé alattvalói, ha fegyvertelenek is, az Ön törvényeinek árnyékában ugyanakkora biztonságot kell hogy élvezzenek, mint azok, akiknek fegyver van kezükben.

Miután a nemesség a béke által szerencsésen befejezett háborúban tanúságot tett arról, hogy ősei erényének örököse, ami miatt Caesar a nemességet mindenél előbbre helyezte, meg kell fegyelmezni őt olyan módon, hogy ismét megszerezhesse és megőrizhesse régi hírnevét, s hogy az államot haszonnal szolgálja...

Aminthogy a nemesemberek kiérdemlik a jó bánásmódot, amikor jót tesznek, úgy szigorúnak kell lenni velük, ha híjával vannak annak, amire születésük kötelezi őket. És kimondom habozás nélkül, hogy azok, akik elfajzanak erényes őseiktől, és elmulasztják a korona szolgálatát kardjukkal és életükkel, az állam törvényei megkövetelte állhatatossággal és szilárdsággal, megérdemlik majd, hogy a születésük adta előjogoktól megfosszák, s a nép terhei egy részének viselésére kényszerítsék őket.

Mivel a becsületnek az ő szemükben drágábbnak kell lennie az életnél, sokkal helyesebb, ha büntetésül az előbbitől, semmint az utóbbitól fosztják meg őket.

Elvenni az életet olyan személyektől, akik azt naponta teszik kockára egy tisztára elképzelt becsületért, sokkal kisebb büntetés, mint elvenni becsületüket, és meghagyni életüket, amely ilyen állapotban örökös gyötrellem számukra.

Mint ahogy nem szabad semmiről sem megfélemlkezni ahhoz, hogy a nemességet atyáinak igaz erényeiben tartsuk, éppen úgy semmit sem szabad mellőzni annak érdekében, hogy megtarthassa és birtokolhassa az atyáitól ráhagyott javakat, és hozzá kell segíteni, hogy új javakat szerezhessen...

A különböző házasságok, amelyeket a királyság mindenik családjában kötnek, szemben a többi államokkal, ahol sokszor csak az elsőszülött nőszül, egyike ama valódi okoknak, amiért a leghatalmasabb híres családok rövid idő alatt tönkremennek. Ám ha ez a szokás elszegényíti az egyes családokat, az államot, amelynek ereje a fegyverforgató emberek sokaságában rejlik, annyira gazdagítja, hogy nem panaszkodni kell miatta, hanem inkább dicsekedni vele, és nem megváltoztatni e szokást, hanem csupán igyekezni megadni a módot azoknak, akik e szokás révén jönnek világra, hogy megmaradjanak a szívnek abban a tisztaságában, amelynek születésüknél fogva birtokába jutottak.

Evégből meg kell különböztetni az udvarnál levő nemességet attól a nemességtől, amely falun él.

Az a nemesség, amely az udvarnál van, jelentősen gyámolítható, ha csökkentik a fényűzést és az elviselhetetlen kiadásokat, amelyek fokozatosan honosodtak meg, mert nyilvánvaló, hogy ilyen rendszabály épp olyan hasznos lesz számukra, mint mindazok az évjáradékok, amelyeket juttatnak nekik.

Ami a falun élő nemességet illeti, ez is, habár nem nyer annyi könnyítést e rendből — mivel nyomorúsága nem engedi meg a felesleges költsékezést —, kétségtelenül érezni fogja e gyógyszer hatását, amely annyira szükséges az egész államnak, hogy nélküle nem is bírná elkerülni romlását.

RATIO EDUCATIONIS

BEVEZETÉS.

I. §.

A nevelés helyes rendezésének szüksége és a róla való gondoskodás jogának fenntartása a király részére Magyarországon.

Az ifjúság helyes nevelését és az egész közoktatásügynek intézését a józan erkölcsű népek mindenkoron oly nagy fontosságúnak tekintették, hogy benne látták országaik legfőbb sarokkövét, és az általános jólét alapját. És méltán. Mert ha az állam egész boldogsága az isteni Lény feltétlen tiszteletéből, a hit szentségéből, a fejedelemhez való hűségéből, a haza és a polgártársak szeretetéből, mint meg annyi kútforrásból fakad: bizonyára könnyen érthető, mily nagy buzgósággal kell azon munkálkodnunk, hogy ezen erények magvait a zsenge gyermeki lelkekbe idejekorán beoltsuk, serdülő korukban fejlesszük és végre teljesen megérleljük és tökéletes-ségre vezéreljük.

Ennélfogva őseink, miként minden más dologban, akként ebben is bölcs előrelátással úgy intézkedtek, hogy a nevelésről való legfelsőbb gondoskodást és a nemes tudományok igazgatását hazai törvényeink rendelkezéseiből a fenntartott királyi felségjogok közé iktatták; magát e nagy feladatnak végrehajtását pedig az ország politikai hatóságaira bízta. Tették ezt mindenesetre azért, hogy az ifjúság vezetése és a tudományok művelése arra az egyetlen célra irányuljon, hogy a zsenge lelküket lassankint az erény szeretete megragadja s a természet jóvoltából beléjük oltott tehetségeik töké-

letesedjenek; értelmi erejük lépésről-lépésre élesedjék; akaratuk az erkölcsi törvényekhez alkalmazkodjék; hogy azokban a tudományokban nyerjenek oktatást, amelyek később mindegyiküknek javára és hasznára lehetnek; végre, hogy a tanulmányoknak és a nevelésnek bizonyos egyöntetű formája az egész királyságban biztosítható és a jelen szervezet áldásai mindenkire egyaránt kiterjesztessenek.

II. §.

Azon szempontok, melyek az ifjúság nevelésében és oktatásában Magyarországon és kapcsolt tartományaiban figyelembe veendők.

Hogy azonban a nevelés és tanulmányügy jelenlegi szervezete ezen céloknak mentől biztosabb és következetesebb eléréséhez alkalmazkodjék, főleg három szempontot kell megfontolnunk. És pedig:

1. Kiknek a javára szól általában ez az itt tervezett intézmény.

2. Mely tudományokban és művészetekben képeztessek az ifjúság mind az alsóbb, mind a felsőbb fokú tanintézetekben.

3. Mi módon biztosítható szilárdan és állandóan az előadandó tárgyak helyes rendje.

III. §.

Kik azok, akiknek érdekében ez az egész intézmény felállíttatik.

Mindenekelőtt nyilvánvaló, hogy a nevelés ezen feladata a polgárok és a lakosok minden osztályára kiterjed, akiket viszont három szempontból lehet vizsgálat tárgyává tenni t. i. 1. nemzeti, 2. vallási, 3. társadalmi viszonyaik megoszlása szerint.

Hogy tehát az emberek egyetlen társadalmi osztálya se maradjon ezen üdvös intézmény áldásai nélkül, szükséges a következő három szempontnak megfontolása még pedig:

1. *Nemzeti különbség.* Mindenki, aki Magyarország közviszonyaiban otthonos, kétségtelenül tudja, hogy ebben a királyságban és kapcsolt tartományaiban, más kisebb nemzeteken kívül, egészben véve különösen hét, még pedig népességre igen jelentékeny nemzet¹ vehető számba, melyek főképen nyelvükben különböznek egymástól, és pedig:

- a/ a tulajdonképeni magyarok,
- b/ németek,
- c/ tótok,

¹ Azt a különbséget, melyet ma teszünk nemzet és nemzetiség között, a Rátio nem ismeri.

d/ horvátok,

e/ ruthenek,

f/ illyrek,¹

g/ oláhok.²

Ezek mindnyájan sajátos, egymástól sokban elütő nyelven beszélnek.

2. *Vallási különbség* szerint, mely vagy a hívők vallási intézményeiben, vagy a vallott hitelvekben, vagy a szertartások végzésében nyilvánul, vannak

a/ római katolikusok,

b/ ágostai

c/ helvét } felekezetűek,

d/ görög szertartású katolikusok,

e/ más, ugyanezen szertartású, de az előbbiekkal nem egyesültek.

Az egyes felekezeteknek népessége sok ezerre rug. Ez a körülmény annál gondosabb figyelmet és körültekintést igényel az iskolai közigazgatás intézésében, minél nagyobb mértékben térnek el egymástól hitelvek és szertartások dolgában.

3. *A polgároknak egymás között való különbsége.*

Ezek között vannak :

a/ parasztok és földmivesek,

b/ mezővárosi lakósok,

c/ vidéki városok lakói,

d/ szabad királyi és bányavárosoknak különféle foglalkozást, mesterséget és sokféle kereskedést űző lakósai,

e/ különböző állami és kincstári tisztviselők,

f/ katonatisztek,

g/ különféle hivatali teendőkkal elfoglalt nemes emberek,

h/ végre az egész papság a maga szerzetesrendjeivel.

A nemzetek és osztályok eme sokféleségéből bőven kiviláglik, hogy az iskolai tantárgyak előadásának módja is sokféleképen változik és hogy ezt a sokféleséget magát az iskolai intézmények felépítésében különösen szem előtt kell tartanunk. Ennélfogva gondoskodni kell :

1. hogy (amennyire lehetséges) minden egyes nemzet el legyen látva saját falusi iskolákkal, melyeknek élén oly tanítók álljanak, akik nemcsak az anyanyelvben tökéletesen jártasak, hanem az

¹ A R. egyik német nyelvű kézírata e helyen rácokat említ. ² Valachi.

országban gyakrabban használt nyelvekben is olyan gyakorlottsággal rendelkeznek, hogy ezeket szükség esetén taníthassák,

2. hogy ezen iskolai szervezet az összes, bár különböző vallást követő polgárokhoz egyaránt alkalmazkodjék s a közművelődés valamint a haza javára felekezeti különbség nélkül egységes célt szolgáljon,

3. hogy ezen királyi intézmény áldásai az összes polgárok minden osztályára, úgymint a földművesekre, kis- és nagyvárosok lakóira, vármegyei vagy katonai előjárókra stb. egyformán kiterjedjenek.

IV. §.

Azon mesterségek és tudományok, melyekre az ifjúságot oktatni kell.

Nyilvánvaló, hogy a mesterségek és tudományok megválasztásában a kevéssel imént említett lakosok osztályaihoz kell alkalmazkodni és gondosan meg kell vizsgálni, mely tanulmányok felelnek meg kinek-kinek jövőbeli társadalmi helyzetében és micsoda hasznat fognak hajtani a mindennapi gyakorlati életben. Ebből eléggé ki fog tűnni, hogy a zsenge korú gyermek számára semmiféle más feladatot ki ne tűzzünk, mint amely később javára fog szolgálhatni. Ennélfogva:

I. Kezdjük a nép fiain és oktatásukban arra figyeljünk, hogy azokat a készségeket alakítsuk ki bennük, amelyek elsősorban az alázatos és igaz keresztény kötelességeinek teljesítésére vonatkoznak; továbbá azokat, melyek az ilyen növendékek különböző életpályájának feladatát teszik, amennyiben felnőtt korukban vagy földművelők, vagy mesteremberek, vagy családfők, vagy végre az emberi társadalom bármely más tagjaivá lesznek: egyszóval, hogy azok, akiknek a természet nagyobb szellemi tehetséget juttatott, a felsőbb tanulmányaikra az alkalmas alapot a *nép*, vagyis *nemzeti* iskolákban vessék meg.

Ezeknek helyes megfontolása jelentékenyen meg fogja könnyíteni a tárgyalandó tudományok megválasztását; s egyúttal érthetővé teszi, hogy maguk a népiskolák különbözőképen osztályozandók; nevezetesen olyanokra, melyek:

- a/ falvakban,
- b/ kisebb városokban,
- c/ nagyobb városokban

állítatnak fel. Ezek mindegyike részére megfelelő sajátos szervezetek és alkalmas szabályzatok állapítandók meg, hogy ezek segítségével a falvak és városok serdülő nemzedéke a megfelelő nevelés-

ben részesülhessen, a felsőbb tanulmányokra törekvők pedig a szükséges segítőeszközöket megszerezhessek.

II. A népiskolák felállítását követően gondoskodni kell azokról az ifjakról, akik ezek elvégzése után tovább folytatják tanulmányaikat és a latin iskolában eltöltött néhány év múlva abbahagyván a tudományokat, más intézményekhez lépnek át. Nevezetesen:

1. valamely iparág gyakorlására vagy kereskedelmi pályára,
2. mezői gazdálkodásra vagy kincstári és más, magánosoknál vállalt szolgálatba,
3. községi vagy városi kisebb hivatalokba,
4. katonai pályára,
5. bányászatra és pénzverő hivatalba,
6. saját otthonuk és vagyonuk gondozására,
7. népiskolai tanítóságra,
- 8.¹ végre komolyabb tanulmányok tanulására.

Mérlegelve ezen foglalkozási ágakat és életviszonyokat, nem fog semmi nehézséget okozni:

1. A hallgatóság ezen osztályának megfelelő és a jövőben hasznára leendő tanulmányoknak megállapítása.
2. Ebből magából könnyű lesz meghatározni az időtartamot is, melyet e tanulmányok elvégzésére kitűznünk kell.
3. Minthogy ebbe az osztályba tartozó ifjúság száma igen nagy és az egész ország területén széles rétegekben elszórva lakik, elég nyilvánvaló, hogy az oktatására szánt iskolák számának az ország egyes kerületeiben igen jelentékenynek kell lennie.

A latin iskoláknak ezen első faja ezentúl grammatikai iskola, (Scholae Grammaticae) néven fog szerepelni.

III. A grammatikai iskola tanfolyamának elvégzése után az ifjak nem csekély számmal fellépnek a magasabb műveltség² iskolájába s miután ezt befejezték, a mindennapi tapasztalat tanúsága szerint sokan búcsút mondanak a tanulmányoknak, részint azért, mert koruknál fogva önálló tevékenységre alkalmasak, részint, mert családi körülményeik nem ritkán így kívánják.

Ennélfogva egyesek: 1. a papi pályára szegődnek, vagy a Magyarországon bevett egyházi szervezetek valamelyikébe lépnek, 2. mások népiskolai vagy a grammatikai iskolai tanítóságra adják magukat, 3. mások ismét visszatérnek családi tűzhelyeikhez, hogy átvegyék

¹ A 8. pont nem sorakozik logikusan az előzőkhöz. Az eredeti, német fogalmazásban így hangzik: «8. Csak egy kis részük fogja tanulmányait tovább folytatni».

² Studia humanitatis.

örökségüket, vagy családi ügyeik gondozását és a vagyon kezelési módját magából a gyakorlatból megtanulják, 4. némelyek a főuraknál mint titkárok, könyvtárosok stb. találnak elhelyezést, 5. végül vannak olyanok, kik a fentebb elsorolt élethivatások egyikét vagy másikat választják.

Épen ezért a nekik megfelelő iskoláztatás meghatározására szükséges lesz:

1. hogy a grammatikai iskolában megkezdett tanulmányaik röviden felújittassanak, majd további folytatást nyerjenek és azonfelül oly új tantárgyak járuljanak hozzájuk, melyek az elősorolt élethivatásoknak különösen megfelelnek.

2. Ezután könnyű lesz ennek az iskoláztatásnak megfelelő időtartamot is előre megállapítani. Ugyanis a grammatikai tanfolyam számára megszabott évekhez még annyi esztendő kell csatolni, ahány esztendő kívántatik, hogy az ifjaknak ez az osztálya a neki megfelelő tárgyakat rendszeresen megtanulhassa, tekintettel magára a hallgatók korára is, mely lassankint az érettség állapotához közeledik.

Létrejön tehát e helyütt a latin iskolának második fajtája, mely valamivel kisebb számú tanítványt foglal ugyan magában, mint a grammatikai iskolák, de mégis igen széles teret nyit az előadandó tárgyak hasznos volta miatt és számos helyen állítandó fel, hogy kényelmesen megközelíthető legyen. Ennek az iskolának jövőre *gimnázium* lesz a neve.

IV. A gimnáziumi tanfolyam elvégzése után az ifjúság többnyire egy meghatározott életpályára lép és vagy abban hagyja iskolai tanulmányait és a fentebb elsorolt foglalkozások valamelyikének szenteli magát, vagy a bölcséleti és azután a hittani, vagy a jogi, vagy végül az orvosi tudományok megszerzésében fáradozik. Természetesen azért, hogy részben élet fenntartásának eszközeit megszerezhesse tudásának segítségével, részint, hogy valamikor az uralkodónak és a hazának hasznos szolgálatokat tehessen. Ezért a tanterv megállapításában tervszerűen gondoskodni kell, hogy a hasznos tantárgyak egyikének a hiányát se érezzék a hallgatók, bármely szak felé tereli őket hajlandóságuk. Azonkívül nagyon óvakodjunk attól, hogy az ifjak kevésbé hasznos dolgok tárgyalásával, értéktelen elmejátékok kibogozásával, főképen pedig a tanulás gyakori megszakításával vagy szünetelésekkel vesztegessék a többé ki nem pótolható drága időt. Különben is akárhánynak közülük csak nagyon szűk határokat szabott elméjük kiművelésére mostohább tehetségük, vagy környezetük, melyben nap-

ról-napra élnek, vagy végül a családi viszonyaikban rejlő akadályok.

Mindazok tehát, akik tanulmányaikat a gimnáziumi tanfolyamon túl kiterjeszteni szándékoznak, miként mondtuk, a bölcselőre, azután a hittudományra, jogtudományra, orvosi tudományra adják magukat s befejezván most már iskoláikat részt vállalnak a közéletben. Ebből a tényből magából könnyen kitűnik:

1. Mely tudományok azok, melyek ezen különféle céloknak megfelelően ebben az iskolai tanfolyamban kitűzendők s melyek vannak közülük szoros összefüggésben és mintegy kölcsönös rokonsági viszonyban a gimnáziumokban tárgyalt tudományokkal.

2. Mennyi idő és hány tanár elegendő ezeknek kellő tárgyalására.

3. Mennyire szükséges Magyarországon ilyen tudományos tanfolyam akár a haza közös javára, akár a polgárok egyéni boldogulására, akár ösztönzésül a tiszteletreméltó előretörékvésre, akár ezen egész közoktatási intézmény betetőzésére.

A szigorúbb értelemben vett tudományos iskola ezen harmadik fajtát joggal megilleti az *akadémia* elnevezés, egyrészt azért, mert ott a felsőbb tudományokat a legkiválóbb tudósok adják elő, másrészt, mert a főurak és nemes emberek gyermekei főképen ebben az iskolában szokták befejezni a nemes tudományok tanulmányozását.

V. Azok, akik az akadémiai tanfolyam elvégzése után még további tudományos kiképzésre, tanulmányaiknak mintegy betetőzésére fognak törekedni, azoknak a *királyi egyetemre* kell majd belépniök, amely a szabad művészetek és tudományok minden ágának gócpontja, ahol a leghíresebb tudósokat hallgathatják és választhatnak a tehetségüknek vagy céljaiknak megfelelő tudomány szakok között, minden irányban pontos buvárkódásokat végezhetnek, szóval a tudományok minden nemében tökéletesen kiképezetik magukat.

V. §.

Miképen biztosítható következetesen és állandóan az előadandó tárgyak helyes rendje.

Valamint minden dologban, azonképen a közoktatásügy jelen szervezetében is azon fordul meg leginkább a helyes rend, hogy minden a maga alkalmas helyére kerüljön, a szabályzatok a célnak megfelelők, és végrehajtásuk módjai a legcélszerűbbek legyenek.

A fentebbiekben az összes iskoláknak mintegy nyers képét

vázoltuk, melyet a következőkben világosabban fogunk kifejteni. E helyütt csak azokat a szempontokat fogjuk érinteni, melyeknek szükségyszerűsége ki fog tűnni egyrészt az intézménynek a jelenben való életbe léptetésére nézve, másrészt arra, hogy az országos közoktatásnak egyszer megállapított képe minden időre a maga életerejében fenttartható legyen. Ez úgy tetszik, főleg a következő három módozattal érhető el.

1. Ha a tanítás ügyét szolgáló férfiaknak akár a népiskolában vagy a grammatikai osztályokban, akár a gimnáziumokban vagy akadémiákban, akár végül az egyetemen olyan fizetések vagy tiszteletdíjak állapíttatnak meg, melyek egyrészt a kényelmes megélhetéshez elegendők, másrészt hivatali kötelességeikkel megfelelő arányban állanak; ha a tanítói hivatásnak megszerezünk azt a megbecsülést, mely valóban megilleti; ha gondoskodunk arról, hogy a tanárok feladataikban örömeiket leljék, a versenyre ösztönzést nyerjenek és hogy kötelmeiknek különös gonddal való teljesítéséhez hozzászokjanak.

2. Minthogy az emberi léleknek az a természete, hogy ha kötelességeire újra meg újra nem emlékeztetik, könnyen enged buzgóságából és mintegy elernyed: a tanárok igyekezetének serkentésére nagy hatással lesz, ha az iskolák mindegyik fájában előjárók és vezetők neveztetnek ki. Ezekhez járulnak az ország politikai hatóságaitól függő főigazgatók, akiknek fő feladatuk, hogy az iskolák megszabott rendjét az erre a célra készítendő külön szabályzatok szerint pontosan megőrizze.

3. Végül ha ezzel a nagy feladattal járó kiadások kezelésében józan takarékoság érvényesül s gondoskodás történik, hogy a költségek a megjelölt alap jövedelmét meg ne haladják.

VI. §.

Az egész mű felosztása.

Az eddig mondottakból eléggé kitűnik, hogy ennek a közoktatási szervezetnek teljes felépítése és összeállítása három fő elven fordul meg. T. i. a feladatok célszerű felosztásán és kölcsönös összefüggésén s a pénzügyek igazgatásán; az ifjúság nevelésére alkalmas készségek és tudományok megválasztásán; a törvények szigorúságán és az iskolai fegyelemnek éber és következetes gyakorlásán.

Ennélfogva legcélszerűbb lesz ezen egész szervezetet három részre osztani.

Az első rész fel fogja ölelni a politikai és gazdasági kormányzatot,

a második a tanulmányoknak és tudományoknak szakonként való célszerű elrendezését és az iskolák különböző osztályaiban való elosztását,

a harmadik a rendtartást (politia), vagyis a fegyelemnek fenn tartását az iskolák igazgatásában

17. A/ Az ipari forradalom és következményi

B/

Bekerítések Angliában (1799—1809)

A községi földek kisajátítása Angliában már a középkorban megkezdődött, és a XVIII. század közepére meglehetősen előre haladt. A kisajátítás utolsó szakasza 1760–1815 között zajlott le, amikor négyezer parlamenti határozat eredményeként az Angliában megművelt összes földterület egynegyede került köztulajdonból magántulajdonba. A földek felosztásából főleg a nagybirtokosok húztak hasznot, és a parcellázás a kisbirtokosokat és földnélkülieket hátrányosan érintette. Az új birtokstruktúra mindamellett hozzájárult a mezőgazdasági termelés fellendüléséhez. A kisajátítást és az új birtokhatár kijelölését (a bekerítést) a bekerítési törvény biztosai végezték. Az alábbi szemelvények a bekerítési biztosok jelentéseiből származnak.

Lincolnshire, 1799

Egy másik megfigyelésem, amelyet az elején tettem és később a gyakorlatban is mindig alkalmaztam, hogy minden községben a föld kijelölését és kiosztását a legkisebb birtokosok számára kell először megtenni (akár gazdag, akár szegény legyen) azért, hogy az ilyenek, és ha vannak bérlők is, illően és kényelmesen birtokba vehessék az így kiosztott földdarabot; és így tovább a kisebbektől a legnagyobbakig: hiszen a legnagyobb és legtehetősebb birtokosok előnyére hozták és hajtják végre a törvényt; valamint az ő kívánságukra is és nem a szegényebbekére; és miután a kisbirtokosok ellenkezésének nem lenne súlya és engedelmeskedniük kell, ezért is oly hátrányos ez nekik, mint ahogy ez gyakran gesik; és ezért nem lehet semmi elfogultságnak helye azok védelmében, akik tehetetlenek és nem tudják megvédeni magukat; és egy kisember akár olyan rosszul is járhat, hogy semmi nem jut neki, vagy olyan távoli helyen kapja a telket, hogy nem éri meg annak megtartása, mivelhogy az akadályozná napi munkájának elvégzésében és ezért kénytelen eladnia földjét a tehetősebb szomszédainak; ez pedig bizonyos fokig a népesség csökkenésével jár.

Bintrey és Twiford, 1795-ös bekerítés

Szegény. 26 acre (1 acre = 0,46 ha) a község által bérbeadott föld lett kiosztva tüzelőanyagért. 46 közös használatra vonatkozó joggal bírtak; az egész érték szerint felosztva; kevés a kis tulajdonos; de a kisbérlők szenvednek.

Brancaster, 1755-ös bekerítés

Szegények és jómódúak; Barrow-hills, egy 65 acre-nyi közlegelő lett juttatva nekik; minden lakott ház jogosult két tehén és két üsző tartására; vagy egy kanca és egy csikó vagy két ló tartható; valamint rekettyét vághatnak.

Cranworth, Remieston, Southborough, 1796-os bekerítések

Szegény. A közös legelőn, melytől megfosztattak, libát tartottak. Tüzelőanyagban viszont részesülnek; egy 1/20 bérletet meg nem haladó telek és a bérleti díj szénbeni kifizetése mindazoknak, akik évi 5 fontnál többel nem bírnak; ennyi kedvezmény jut azoknak, akik saját fogyasztásukra eléggel rendelkeznek Southborough-ban, Cranworth-ben több a szegény és kisebb haszna a szénnek.

Ludham

1801-ben kerítették be a közös földeket: minden kunyhó-lakó, aki igényelte telekhez jutott; de a kunyhók nem a szegényekéi voltak; a kiosztott telkek általában a nagyobb birtokosokéi lettek, és a szegényebbek következképpen ebben a tekintetben nélkülözésre kárhoztattak; korábban sok tehént tartottak, most igen keveset. Minden szegény az intézkedés ellen van.

Sayham és Ovington, 1800-as bekerítés

100 közös használati joggal rendelkező ház volt. Egy évi három font értékű házat, joggal, 80 fontért adtak el régen. Minden egyeshez 4 acre-t juttattak: és a kunyhó a hozzá tartozó telekkel most 160 fontért kelne el. Ami pedig igen figyelemre méltó ténynek számít, hogy mindenki, aki bizonyítani tudta a Biztosoknak (végrehajtók), hogy korábban a közös legelőn jószágot tartott, jogosult lett azért kárpótlásképp telekhez jutnia. És nem is volt népszerűtlen ez az intézkedés, mert csak két ember szavazott ellene.

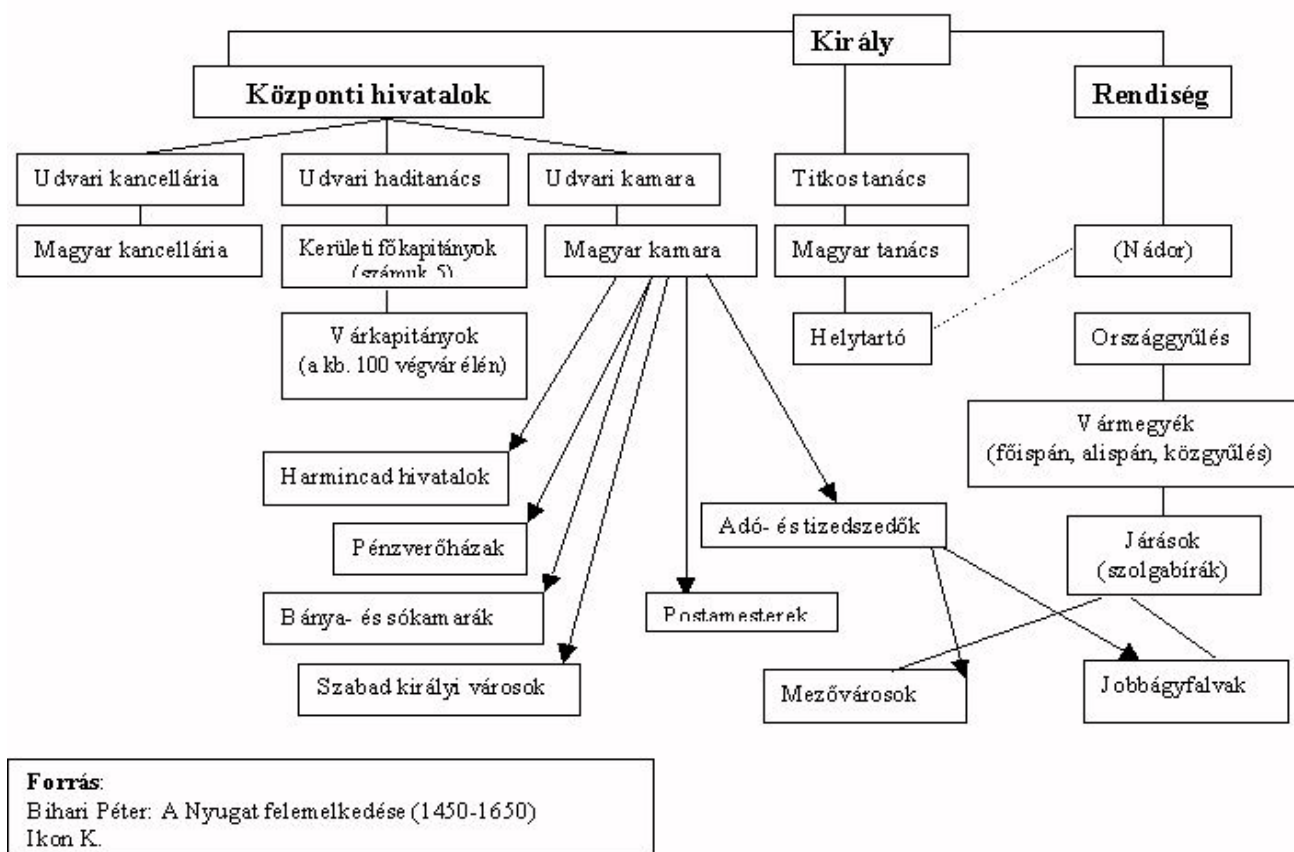
Gloucestershire, 1807

Minden Bekerítési Törvényben, talán illő és minden biznnyal méltányos lenne, a kisbirtokosokat mentesíteni a rájuk nehezedő terhek alól, amelyek nincsenek arányban a belőlük származó előnyökkel: mert ne feledkezzünk meg arról, hogy egy kis telek körbe kerítése jelentősen költségesebb mint egy nagyobbé, mennyiség szerint; vagyis, egy tíz acre területű, négyzet alakú földdarabé fele annyiba fog kerülni, mint egy negyven acre területűé, bár csak egynegyed értékű. Ez az aránytalanság sok vonakodást vált ki az előbb említett tulajdonosok között; s bár ezt gyakran leküzdi a nagybirtokosok hatalmasabb befolyása; ennek igazságtalansága a figyelmes szemlélő tekintetét nem kerülheti el.

18. A/ Magyarország kormányzati rendje a 18. században

B/ Forrás

HABSBURG KORMÁNYZAT MAGYARORSZÁGON

1723. évi törvénycikkek

Előbeszéd, melyben a karok és rendek az ország határainak győzedelmes fegyverekkel történt kiterjesztéseért s az irányukban teljesített halhatatlan jótéteményekért jobbágyi hódolattal hálát adnak s az országgyűlési törvénycikkeknek királyi hatalommal való megerősítéseért esedeznek

Hogy mily atyai s milyen gondos és egyszersmind legkegyelmesebb indulattal viseltetik Ő legszentségesb felsége örökös Magyarországa s az ehhez kapcsolt részek iránt, arról főleg ugyanaz ő örökös országának s kapcsolt részeinek összes hű karaihoz és rendeihez legkegyelmesebben intézett jóságos királyi leveléből, jobbágyi hűségüknek legmélyebb hódolatával s az Ő legszentségesebb felsége és annak egész felséges osztrák háza iránt táplált természetes és alattvalói szeretetnek sziveikből soha ki nem irtható kötelességérzetével minden időkre meggyőződtek, s biztosan hiszik, hogy ezt összes utódaik

is a leghivebben el fogják ismerni; mivel hogy azonnal, mihelyt a kelet és nyugat felől váratlanul támadt legsúlyosabb háboru miatt és az ő fegyvereinek mind két ellenség roppant ereje elleni szerencsés s az egész világot bámulásba ejtő sikere, s az óhajtott béke megállapítása után lehetővé vált, félretéve minden más, a római szent birodalmat s az európai békét illető legnagyobb gondokat s aggodalmakat, atyai igyekezetét örökös országának tartós biztosítására, s a polgároknak régóta esengve várt boldogítására fordítani, s e célra, a lejárt év elmúlt június hónapjának huszadikára, szabad és királyi Pozsony városába közönséges országgyűlést hirdetni, s az országnak és kapcsolt részeinek Ő legszentségesebb felsége hü karait és rendeit a részükről soha eléggé nem tisztelhető legmagasabb személyével, legkegyelmesebben megvigasztalni méltóztatott:

1. § Ugy hogy Ő legszentségesebb felségének a hozzá hü karok és rendek iránt mutatott ennyi s ily nagy kegyeiért, ezek méltán kétségben voltak a felől: hogy ez örökös országnak legkegyelmesebben nyújtott számtalan kegyéből s a régi idő óta nyakukon ülő kegyetlen ellenség felett egész Európa bámulatára kivivott annyi győzelmeiből, melyiket válaszsák ki főképen hálás köszönetük tárgyául.

2. § Mert akár az oly hatalmas ellenségeken két év alatt nyert, és példaképen a nagy és legszerencsésebb uralkodóknál is ritka számba menő győzelmeiket, akár pedig azt tekintették legyen, hogy dicsőséges fegyvereivel a hazát a régi határokig kiterjesztette: csak az ország közjávára kivivott, s halhatatlan emlékezetre méltó diadalokról voltak kénytelenek az ujongó országglakók egyértelmű fohászának kíséretében bizonytani.

3. § És midőn ily halhatatlan dicsőségért, s ennyi jótéteményért ugyanazok a hü karok és rendek köteles hálájuk semmi kitünőbb jelét nem mutathatják Ő legszentségesebb felsége iránt: mint ha magokat s összes utódaikat mindenekelőtt Ő legszentségesebb felségének, s az ő mindkét nemű örököseinek s azután az Ő felséges osztrák házából való utódainak, a közvetlenül következő törvénycikkelyek értelmében, minden időkre lekötik és legalázatosabban alávetik, a mindenható Istenhez, Ő legszentségesebb felségének s említett összes örököseinek tartós, örökkévaló s legboldogabb uralkodásáért, buzgó kérelmeikkel legalázatosabban fohászkoznak.

4. § S miután Ő legszentségesebb felsége, a hü polgároknak s Ő legszentségesebb felsége hódoló jobbjainak teljes és biztos boldogságára, az ország régi szokása s a hazai törvények is így kívánván, ezt az országgyűlési orvosszert legkegyelmesebben elrendelni s megengedni méltóztatott, hogy Ő legszentebb felségének ez örökös országa az ezután eljövendő minden időkből, minden zavartól és veszélytől megóva s úgy minden külső erőszak, valamint bármily végzetes benső mozgalmak ellenében is (melyek az ország s kapcsolt részei karainak és rendjeinek legnagyobb kárukra vannak) üdvös és országgyűlésileg megállapítandó módozattal, minden bekövetkező eshetőségre biztosítva s ellátva legyen és ekképen, Ő legszentségesebb felsége többi örökös országaival s tartományaival is a kölcsönös egyetértés és egység, és így a keresztyén köztársaság nyugalma, állandó békéje és zavartalan csöndje Ő felségének s a felséges osztrák háznak kegyes, igazságos, erős, boldog, legjóságosabb kormányja alatt örökké tarthasson s a felséges háznak az országban s annak szent koronájában mindkét ágon való óhajtott, s az országglakók közönséges szavazatával kikiáltott, s Ő legszentebb felségének készségesen és hűségesen felajánlott örökösödése jobban megerősödhesse, s ezentul minden s bármiféle helytelenségeket megelőzzenek, s az ország és kapcsolt részeinek hűséges karai és rendei minden, úgy a hitlevélben foglalt, mint bármely más jogaikban, szabadságaikban, kiváltságaikban s mentességeikben,

régi szokásaikban, előjogaikban és ekkorig élvezett s a jelen országgyűlésen is alkotott s valamint a jövő országgyűléseken is alkotandó törvényeikben és szabadalmaikban megmaradjanak, s ezekben őket megerősítsék és megtartsák, s hogy ugyanezeknek mindenki fölmenthetetlenül engedelmeskedjék, a törvényt és igazságot mindeneknek, összesen és egyenkint, szentül a hazai törvények szerint, az ez országgyűlésen alkotottakat is ide értve, zavartalanul szolgáltatassák, s az e célra az ország s kapcsolt részek hű karaihoz és rendeihez legkegyelmesebben tett jószágos előterjesztésnek s az atyai szándéknak s törekvésnek segítségére legyenek: az országnak és az ahhoz kapcsolt részeknek érintett karai és rendei legalázatosabban esedeznek:

5. § Hogy a karok és rendek sérelmeiből s legalázatosb kiválalmaiból Ő legszentségesebb felsége jószágos elhatározása mellett kidolgozott, s egyértelmű szavazattal s megegyezéssel (ugyanannak jószágos hozzájárulásával) megalkotott alábbirt cikkelyeket kegyelmesen elfogadni, és királyi hatalmával helybenhagyni s megerősíteni, s úgy ő maga jószágosan megtartani, mint bárki mással is megtartatni méltóztassék.

Ő császári és királyi legszentségesebb felsége fölséges osztrák háza nőágának Magyarország szent koronájában s a régtől fogva hozzákapcsolt részekben való folytonos királyi örökösödéséről

Noha Ő legszentségesebb császári és királyi felségének magyarországi s az ehhez kapcsolt részekből való hű karai és rendei az ő élénk és virágzó, s legjobb állapotban levő korát, erejét s egészségét látva, s Isten áldásában teljesen megnyugodva, igen nagyon biznak abban, hogy ő, hű karainak e végett a mindenható Istenhez intézett s szüntelenül intézendő imái következtében is, nagy és dicső finemű utódokkal a leggazdagabban meg lesz áldva, s az ország hű karai az ő fiörököseinek szakadatlan sorával meg lesznek vigasztalva.

1. § Minthogy azonban azt is különösen át kell látniok, hogy a királyok és fejedelmek is, a többi emberrel egyenlően, a halandóság végzetének vannak alávetve; ezért éretten s gondosan megfontolva, mind Ő legszentségesebb császári és királyi felsége elődeinek, boldogult néhai atyjának Lipótnak, és testvérének Józsefnek, Magyarország dicsőséges királyainak, mind pedig és kiváltképen a most legkegyelmesebben uralkodó legszentségesebb császári és királyi felségnek, a haza közjavanak gyarapítására s hű polgárai örök boldogítására hadban és békében véghezvitt legdicsőségesebb tetteit s cselekedeteit, a midőn nemcsak ez örökletes Magyarországot s az ehhez kapcsolt részeket, országokat s tartományokat az említett dicső elődeitől hagyott állapotban megtartotta, hanem a legutóbbi török háború alkalmával is annak legdühösebb támadásai ellenében lelkesedéssel bátorságba helyezte s ugyanezt diadalmas és szerencsés fegyvereivel, a hozzá kapcsolt országokra s tartományokra is, nevének halhatatlan dicsőségevel s a karok és rendek, valamint az ország magánpolgárainak örök biztosságára, kiterjesztette, hogy bármely jövő időkben minden külföldi s belső zavaroktól s veszélyektől megóva legyen, és áldástadó folytonos nyugalomban és a lelkek őszinte egységében, minden külső erőszak ellenében is legszerencsésebben fenmaradhasson.

2. § S ezenkívül mindenféle belső mozgalmakat, s az uralkodás szüneteléséből könnyen támadható és a karok és rendek előtt régóta igen jól ismert bajokat is gondosan megelőzni óhajtván.

3. § Őseiknek dicséretes példái után indulva:

4. § S Ő legszentségesebb császári és királyi felsége, legkegyelmesebb uruk iránt hálájukat s hűségüket a legalázatosabban kimutatni kívánva:

5. § Ő legszentségesebb császári és királyi felsége férfiágának magvaszakadtával (mely magszakadást Isten legkegyelmesebben távol tartani méltóztassék) az öröklési jogon való utódlást e Magyarországon és koronájában, s az Isten segédelmével már visszaszerzett és visszaszerzendő ehhez tartozó részekben, országokban és tartományokban, felséges osztrák házának nőágára is és pedig első helyen a fentisztelt most uralkodó legszentségesebb császári és királyi felségnek.

6. § Azután, ennek magvaszakadtával, a néhai boldogult Józsefnek,

7. § S ezeknek is magvaszakadtán, a néhai dicső Lipótnak, császároknak s Magyarország királyainak ágyékából leszármazókra, és ezeknek törvényes, római katolikus, mind két nemű ausztriai főherczeg utódaira, a most uralkodó legszentségesebb császári és királyi felség részéről a Németországban s azon kívül fekvő és Magyarországgal, meg az ehhez kapcsolt részekkel, országokkal és tartományokkal, az előrebocsátott jog és rend szerint, feloszthatatlanul s elválaszthatatlanul, kölcsönösen és együttesen örökösödésileg birtoklandó más országaiban s tartományaiban is megállapított elsőszülöttségi rendhez képest, uralkodás és kormányzás végett átruházzák.

8. § S az említett utódlást elfogadják;

9. § És ekképen, a felséges osztrák házba behozott és elismert eme női utódlást (kiterjesztve arra most, mindenkorra az 1687. évi 2. s 3. és hasonlóképen az 1715. évi 2. és 3. törvénycikkeket) a fentebb említett rend szerint megállapítják.

10. § S elhatározzák, hogy azt e felséges ház említett nőága az előbbi módon örökösökül és utódokul megjelölt mindkét nemű ausztriai főherczegek azt elfogadják, helybenhagyják és az ország s a hozzá kapcsolt részek, országok és tartományok karainak és rendjeinek az előrebocsátott és a legszentségesebb császári és királyi felségtől hasonlóan legkegyelmesebben előzetesen megerősített hitleveles, valamint más fentebb kijelentett szabadságaival s előjogaival együtt, a fent idézett czikkelyek tartalma szerint, minden következő időkből, koronázás alkalmával megtartsák.

11. § S a király választására és koronázására nézve a karok és rendek ősi és régi, helybenhagyott s bevett szokását és előjogát oly értelemben tartják fenn, hogy annak csakis az említett nőág teljes kihalása után legyen helye.

az ország s kapcsolt részei karainak és rendjeinek jogait, kiváltságait és szabadságait megerősítik

Ő legszentségesebb császári és királyi felsége az ország s az ahhoz kapcsolt részek összes hű karainak s rendjeinek minden, úgy hitlevélbe foglalt, mint bármely más jogait, szabadságait, kiváltságait s mentességeit, és előjogait, az alkotott törvényeket s helybenhagyott szokásokat (a jelen országgyűlés 1. és 2. törvénycikkelyének megfelelően, melyek az 1715-ik évi 1., 2. és 3. törvénycikkelyek s az ott foglalt esküforma értelmében veendő) kegyelmesen megerősíti s meg fogja tartani.

1. § Hasonlóképen utódai is, Magyarország s az ahhoz kapcsolt részek törvényesen megkoronázandó királyai, az ország s ahhoz kapcsolt részek karait és rendeit ugyanazon kiváltságokban s az említett mentességekben és törvényekben sértetlenül megtartandják.

2. § Melyeket ezenkívül Ő legszentségesebb felsége az övéi részéről, bármely rendüek, ranguk s állapotuk legyenek is, meg fog tartatni.

a nádori s egyszersmind helytartói hatalomról

És mivel az ország s a hozzá kapcsolt részek karainak és rendeinek az előbbi módon legkegyelmesebben megerősített szabadságai közé, Magyarországon, ennek régi szokása s törvénye szerint, a nádor s egyszersmind helytartó hatalmát és kiváltságát is, az 1715-ik évi 5. és 33. és az ezekben idézett s egyéb erről alkotott törvények értelmében bele kell érteni.

1. § Ezért Ő császári királyi legszentségesebb felsége a nádori s egyszersmind helytartói hatalmat és joghatóságot is a fentebb idézett törvények értelmében jószágosan megerősíti.

2. § Azzal a kijelentéssel, hogy a nádor a királyi fiscus birtokában levő fekvőjóságokat ne adományozhassa.

3. § A nádori fizetésről ennek utána is gondoskodás leend.

a nemesség különös kiváltságáról

Hogy a főpapok, mágnások és nemesek ellenében bárki részéről indítandó mindenféle, még a bűnügyekben és esetekben is, a melyek Magyarország saját országos joga szerint, vagy még mindig hűtlenség számba mennek vagy más büntetést vonnak maguk után, a Hármaskönyv első része 9-ik czimében s az 1618-ik évi 14-ik törvénycikkelyben foglalt idézést rendes és szokásos törvényes eljárással (a felségsértés bűnét az 1715-ik 7-ik törvénycikkelyhez képest s az 1687-ik évi 14-ik törvénycikkelyben kifejezett eseteket mégis kivéve), megtartsák:

1. § S hogy a nemesi kiváltságnak örvendő embert, idézés s a törvény kellő útján való elmarasztalás nélkül, személyében s vagyonában semmi módon meg ne károsítsák: azt az ország és a hozzákapcsolt részek karai és rendei Ő szent felsége beleegyezésével elhatározzák.

a magyar királyi tanács irodájáról és számvevőségéről

Az iroda-igazgatót a tanácsosok és egyszersmind titkárok közül Ő legsz. felsége fogja kinevezni.

1. § A lajstromozót, számvevőt, kiadót, s egyéb alantas hivatalnokokat pedig maga a tanács, a szavazatok többségének figyelembe vételével alkalmazza.

2. § A kiadványokat pedig az elnök az iroda-igazgatóval s egyik titkárral irandja alá.

3. § A tanács Ő császári királyi felsége pecsétjét használja, sаст mutató körfogattal, közepén pedig az ország czimerével, mint ez a többi örökös országokban s tartományokban is minden időben szokásban volt.

a királyi tanács hatóságáról, s a módról, a mely szerint azokat, mik a császári királyi felség elhatározásától függnek, Ő felségének felterjeszti

A mondott tanács nem függ semmi udvari kormányszéktől, hanem (mint királyi tanács) Ő legsz. felségétől.

1. § S a mi Ő legsz. felségéhez felterjeszteni valója van, azt saját alázas levelével terjeszti fel.

2. § S Ő legszents. felsége a maga jószágos elhatározását (a dolgok és ügyek különféleségéhez képest) vagy leirat vagy királyi rendelet útján tudatja ugyanazzal a tanácscsal.

3. § Ha bővebb értesítés végett Ő legsz. felségéhez tanácsosok küldése látszik szükségesnek, ezeket Ő legsz. felsége, a tanács előleges felterjesztése s Ő felsége jóváhagyása után, fogja meghívni.

4. § A mi pedig a szomszéd országokkal s tartományokkal való érintkezést illeti, miután az ugyanezen országokban s tartományokban létező kormányzati és közigazgatási hatóságok a közállamot illető dolgokban egymással nem leveleznek, hanem Ő legszents. felségéhez alázas felirásokat intéznek: ezért ugyanez lesz megtartandó e királyi tanácsban is.

a királyi tanács működéséről általában

Egészen igazságos, hogy ez a királyi helytartó tanács az ország tételes törvényei ellen semmit se határozzon

1. § S az országgyűlési végzéseket azokkal, kiket illet, foganatosítsa.

2. § Ezenkívül, hogy azt, a mit a tanácsban a szavazatok többségével elhatároztak, tanácson kívül megváltoztatni senkinek se legyen szabad.

az ország benépesítéséről

Ő legszents. felsége jószágosan meg fogja engedni, hogy bármely szabad embert, hat éven keresztül, minden közdó fizetéstől való mentesség feltétele mellett, az országba hívassanak, és hogy e szabadságot országszerte kihirdethessék.

1. § Hogy pedig ez iránt a nyiltparancsokat a római szent birodalomban s Ő legsz. felsége szomszéd országaiban és tartományaiban is kihirdethessék: ezt az említett szent birodalom s a szomszéd országok és tartományok rendeivel kell elhatározni.

2. § Az új szerzeményi javakat is, a 19. törvénycikkely szerint, a családoknak, melyekhez való tartozásuk bebizonyul, az ott kijelentett módon vissza kell adni.

3. § Ő legsz. felsége a kincstári javak adományozásánál a jól érdemesült személyekre méltó figyelmet fog fordítani.

19

A/ A magyar rendi társadalom a 18. században

B/ Forrás

JOBBÁGYLEVELEK A 18. SZÁZADBÓL

1770—1780.

A papkesziesek¹ földesurukhoz: az urbérrendezés robotszabályozása a falunak nem kedvező. Amíg szerződésük le nem telik, szeretnének az abban megírt módon szolgálatot teljesíteni.

Nagy alázatossággal Nagyságtok kegyes színe eleiben ezen sérelmünket terjeszteni kéntelenítettünk, hogy a mint már értesünkre esett, nemzeti számtartó urunk nekünk szegény marhas jobbágyoknak, az eddig tett, és ennekutánna is téendő gyalog robotyainkat csak fél nap számban egy napot acceptálni akarja, azonkívül tavaszi alá is kétszeri szántást rajtunk praetendál, holott még ezideig, az is mi rajtunk nem praetendáltatott.

A mi pedig az mi gyalog tett és téendő robotunkat illeti, jól tudjuk mi azt magunk is, hogy ha Urbárium szerint volnánk regulázva, annak úgy kellene meg lenni, de mivel még ez ideig az Méltóságos Uraságnak kegyes grátiájából contractus szerint volt az szolgálatunk, azért annak értelme szerint, akár két marhával, akár gyalog tettük is az szolgálatot, mindenkor munkánk egy nap számban számoltatván, acceptáltatott. De azon okra nézve, hogy mivel az minémű munkák, nekünk napszámban nem imputáltatnak, ugymint: négyszeri szántás, aratás, őll fa hordás, széna és buza hordás, a mélyyek ugyan nekünk leg terhessebbek, az Méltóságos Uraságnak pedig leg hasznosabbak, ha mind ezek nekünk is imputáltatnának, a mi nap számaink is sokkal meg szaporodnának. Mélyyre nézve nagy alázatossan Nagyságod kegyessége előtt instálunk, méltóztassék Nagyságod ezen jelentett sérelmünket kegyes szívére fel venni, és bennünket csak addig is, a míg az contractusunk tart (a mint eddig reguláztattunk) a képpen reguláz-

¹ Veszprém megyében, gr. Zichy Miklós birtoka.

nádat gyujtogatván, apródonként annak törsökét, vagy tussait le vervén, így nagy fáradsággal és véres verejtékkal, sőt csak nem veszedelmünkkel, lassanként irtogatván meg tisztítottuk, még csak hasznát sem vehettük, s már töllök meg fosztattatunk és a mi a keserűséget neveli, már nagyobb részén le kaszáltuk, és fel is gyűjtöttük, melyis ha így lészen, noha többnyire tsupa nagy és vastag nádat. és csádét² terem, mindazonáltal, mivel osztott nyilasainkban,³ nemhogy négy szekérrel, de edgyel sem takaríthatunk, a mostoha téltől pedig szegények lévén félünk, tehát kéntelenítettünk keves vonó marhátskáinkat meg sirathatatlan nagy kárunkra el adni, és el vesztegetni, mi-nek előtt szemünk láttára nagy nyomorúsággal és éhezéssel szerzett marháink ével⁴ el vesznének. Határunknak sovány homokos volta miatt vetéseink is soványok, szalmánk igen kevés lészen, ahhoz sem bizakodhatunk, és így annakutánna, sem Méltóságtoknak robotolására, sem a Nemes Vármegyének hasznára, erőtelének lévén, nem lehetünk. Ha így lészen, és Méltóságod könyörülő, s szegényeken szánakozó szive hozzánk nem járul és mostani nyomorúságunkban nem könyörül rajtunk, tehát telyességgel el fogyatkozván annyira el romlunk, hogy többé, csak ígyis a mint Méltóságod irgalmasságából mostan vagyunk, és ez ideig gyarapodhattunk, lábra nem kaphatunk. Melyre nézve, mivelhogy mindezideig az Méltóságtok kegyes szárnya alatt tsendes békességben nyugodván, mások rossz példáját az el mult zenebonákban⁵ nem is követvén, Méltóságtokat bosszuságra, és haragra nem ingerelvén, igaz jobbágyi hívségben meg maradtunk, bátorkodunk azért ily alázatos instantiánk által keservesen könyörögni, bizván az Méltóságtok szegény ügye fogyottakban gyakorolni szokott irgalmasságokban; könyörgünk azoknak vissza adattatásáért. Valyon mi haszna volna Méltóságtoknak ily szegényeknek el rontásában, ugyis a mi szemeink Isten után Méltóságtokra néznek, azon kívül csak edgy esztendőben ne tisztogassák, az erős nád fel vervén, sem mi, sem Méltóságtok soha semmi hasznát nem vehetik. Oly vak helyeken vagynak, hogy többnyire nem is tudják vagyone, vagy nintsen. Melyet is a midőn meg nyerünk, mi is a Mindenható Ur Istent, az Méltóságtok virágzó kedves uri háza hoszszu

² tövises cserje

³ nyilas osztás szerint (földközösségben) művelt földjeinkhez

⁴ éhen

⁵ 1765-ben jobbágymegmozdulások robbantak ki a Dunántúlon, elsősorban Zalában és Vasban. A mozgalom továbbterjedt és abban nyilvánult meg, hogy a jobbágyok az úrbéri szolgáltatásokat megtagadták, megrohanták a kastélyokat és elsősorban az urasági tiszteket verték meg — ami előző leveleink alapján nagyon is érthető.

tatni. Ki telvén az contractusunknak ideje, tudjuk hogy annak-
utánna, a mint fog tettzeni az Méltóságos Uraságnak, a képpen
fogja szolgálatunkat szabni és rendelni, vagy más contractus,
vagy pedig Urbárium szerént. Mély hozzánk mutatandó ke-
gyes grátiáját, miis Nagytságodnak meg hálálni igyekezünk, a
mint is kegyes résolutioját el várván maradunk

alázatos, szegény feje hajtott
örökös jobbágyi, Pap Keszi
helységbeli marhás jobbágyok.

Eredeti. — O. L. Zichy-cs. lt. Fasc. 117. No. 29.

143.

1770—1780.

*A boldvaiak¹ földesurukhoz: a fonási kötelezettség tekintetében
szeretnének egyezsége lépni.*

Tekintetes Ur! nekünk kegyes Földes Urunk

Távol légyen az mi lelkünknek leg kissebb gondolattyától
is, hogy ez fel szentelt személy, a mi kegyelmes királyunk egy-
szeri kegyes és vissza hívhatatlan rendelkezésének s tetzésének is
(az mely szent, igaz és kegyelemmel telyes) ellene tsak gon-
dolatunkban is álmodnánk; mellyhez képest az egész Urbarium-
ban kitett minden kegyes el végzéseinek s uralkodó királyi
tetzésének végső lehelletünkig, végső csöpp vérünkig meg haj-
tyuk magunkat. Légyen meg az Istennek és az mi királyunk-
nak akarattya; reménykedünk mindazonáltal eddig is magunk
gondolatlanságból esett véttségünk meg engedeséért, emberi tö-
redékenységből s talán bolondságból lett gyarloságunk ke-
gyes el felejtéséért! jóra és minden jóra ajánlyuk, áldozzuk és
kötelezzük ezután magunkat De migis nem a nem akarás immár
és az gonoszság, de a fonáshoz annak mustrája szerint való
elégtelességünk viszen arra, hogy esedezzünk magunkért te-
kintetes jó és igazán keresztyén lélekkel bíró Földes Urunk
előtt a vigre: talállyon bölts lelke szerint abban módot, hogy
mi a fonásra a Tekintetes Urunkkal edjezzünk meg, mert na
tetzés ellen valamelylyikünk fonatna, ugyis nem egyebé? ha-

¹ Boldva, Borsod megye, Szathmáry Király György birtoka.

² Mária Terézia urbárium a fonási kötelezettségnek pénzben, vagy természetben történő teljesítését a földesúr és a jobbágy szabad meg-
egyezésére bízta.

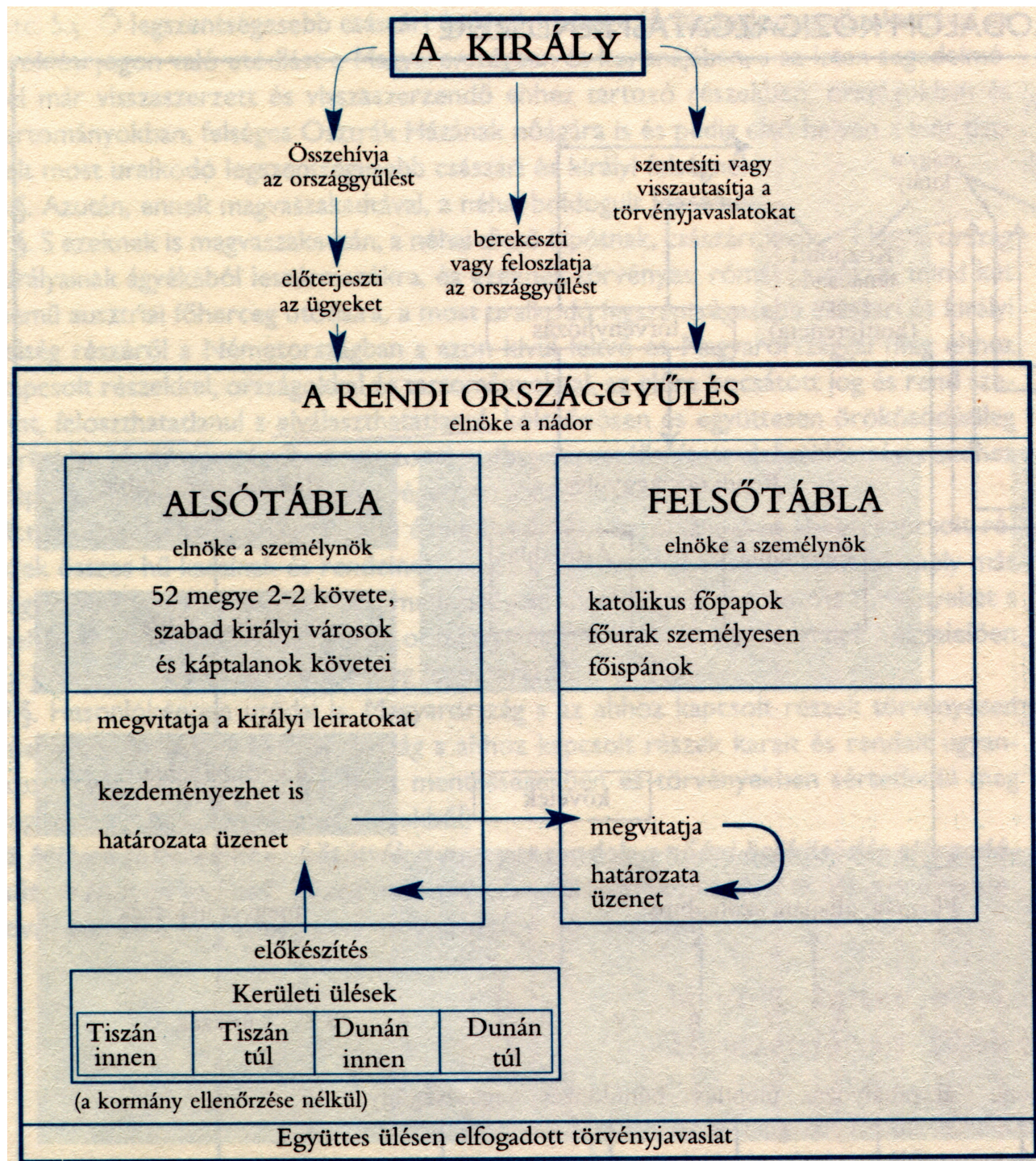
nem boszszuság követne bennünket, a Tekintetes Uraságtól, mi pedig időt idővel, kárt kárunkkal pótolnánk. Ám a tekintetes Ragályi ur bodvai emberei megedjezték, mi is meg edjezni készek vagyunk, azért is jöttünk személlünk szerint a Tekintetes Urunk kegyelmességét mint engedelmességünk ajándékát magunkhoz kaptsollyuk és hogy az uralkodó Felséges Királyunk kegyesen ki adott rendelisinek és commissiójának jobbágyi alázatossággal tartozás szerint magunkat hiveknek és fedhetetleneknek lenni jelentsük, ime közönséges notáriussunk által mindjájunk jelen létében ezen instantiánk és declaratiónk által magunkat nagy kegyességében és röllunk uri rendelisébe ajánlyuk és holtig vagyunk a Tekintetes Urnak

alázatos szegény szolgálói
Bodvai taxások és lakósok
nevezet szerint
Jantsurák János
Tót András
Gál István
Vig János
Lipták Márton
Pap János

Eredeti. — O. L. Szathmáry Király-cs. lt. Missiles, No. 10.

20. A/ A reformkor országgyűléseinek szervezete és működése – országgyűlési viták

B/ Forrás

1839. július 3., Pozsony

AZ ORSZÁGGYŰLÉS ALSÓTÁBLÁJÁNAK FELIRATI JAVASLATA A SZÓLÁSSZABADSÁG ÜGYÉBEN

• Az alsótábla felirati javaslata tömör összegzése azon legfontosabb törvénysértéseknek, amelyeket a „terrorismus” politikáját folytató kormányzat a liberális, sőt a rendi ellenzék értelmezése szerint 1835-től kezdve elkövetett. (Lásd fentebb a II/6. számú dokumentumot.) A főrendi tábla többsége nem látott sérelmet, és a felirati javaslatot ötször is visszadobta, így az nem került az uralkodó elé. Ennek ellenére „a szólásszabadsági sérelem”, amely végül kompromisszummal végződött, alapvető módon határozta meg az országgyűlés menetét. (Az üzenetváltásból lásd mindenekelőtt az alsótábla 2. üzenetét az országgyűlés Írásai között [II. 177–183.], a kérdéskörre lásd még Kossuth Lajos összes munkái VII. S. a. r. Pajkossy Gábor. Budapest, 1989. 621–623. és Erdmann Gyula: Wesselényi Miklós politikai pere és az 1839–40. évi országgyűlés. In Wesselényi emlékülés. Debrecen–Hadad–Zilah–Zsibó. Fehérgyarmat, 1996. 113–128.) •

Alkotmányos országban a polgári szabadságnak s a nemzet törvényes függetlenségének lényeges feltételei nyilvánosság és a szólás törvényes szabadsága; ezek nélkül nehezítetik a vélemények szabad kijelentése, korlátozzatik a köztanácskozások szabadsága, gátoltnak a törvényhatóságok közfelszólalási jussaik gyakorlásában, s így az alkotványszerű törvényhozás lehetetlenné válik.

Súlyos aggodalommal tölték el tehát a kétes jövődő veszélyes következtéseitől tartó nemzet kebelét a szólás törvényes szabadságán ejtett azon sérelmek, melyek az utóbbi országgyűlésnek folyta alatt történtek. Ily sérelmek valának: midőn báró Wesselényi Miklós azon beszédért, melyet Szatmár vármegyének 1834-ik évi december 9-én tartott közgyűlésében a megyei követeknek adandó utasítások felett mondott, a 3-as részű törvénykönyv 2-ik része 69-ik címjének, az 1635-ik évi 89-ik, 1625-ki 62-ik, 1723-ki 57-ik cikkelyek, nemkülönben a felhívott hármask részű törvénykönyv 1-ső részének 14-ik címje és az 1723-ik évi 9-ik cikkely²⁰ ellenükre felsőbb parancsolatból a korona ügyészének felperessége alatt hívtelenségi perbe fogatott; majd Bars vármegyének akkori egyik követét, ki mint országgyűlési követ a törvényeknek és törvényes szabad oltalomnak pajzsa alatt, nem is önnevében, hanem küldőinek személyükben vett részt a köztanácskozásokban, azokért, miket a Karok és Rendeknek 1835-ik évi június 22-ikén tartott országos ülésükben mondott, hasonló sors érte; Békés vármegyére pedig azért, hogy országgyűlési követeinek egy közérdekű tárgy érdemében törvényes jussánál fogva adott utasítást az országbeli több megyékkel is rokon bizodalommal közlöt, felsőbb helyen mondatván ki a kárhoztatás, az említett megye kebelében királyi biztosi vizsgálat rendeltetett.²¹

Igazolták, sőt még súlyosabbá tették a nemzetnek méltó aggodalmát azon esetek, melyek az utolsó országgyűlése olta történtek. Ugyanis:

²⁰ A rendek álláspontja szerint ugyanis a felsorolt törvények szerint Wesselényi ellen eleve nem lehetett volna hívtelenségi pert indítani.

²¹ Lásd Völgyesi Orsolya: Kiszárványok a magyar történelemből. Budapest, 1999. 113–114.

A főtörvényszékek báró Wesselényi Miklóst oly vádra, melyet törvényeink, különösen a 3-as részű törvénykönyv 1-ső részének 14-ik címje, az 1723-ik évi 9-ik cikkely a hívtelenségi esetek közé nem számítanak, a törvénynek és törvénykezés rendének elmellőzésével súlyos büntetésre ítélték; ítéleteikben oly elveket állítottak fel, mik törvényeinkkel meg nem egyeznek, s így maguknak önkényesen törvény feletti állást és törvényhozási hatalmat tulajdonítottak, továbbá a hon polgárai közül többen azért, hogy szólási törvényes szabadságukat gyakorolva az illető megyék közgyűléseiken folytatott tanácskozások közben véleményeiket előterjesztették, ezekért felelősökké tétetve szinte felsőbb rendeletről részint hívtelenségi, részint becsületvesztési büntetéseket követelő perekbe fogattak.

A nemzet keserű aggodalmának mértékét fájdalmasan nevelte az is, hogy az utóbbi országgyűlésének berekesztése után csakhamar felségsértéssel vádolt néhány ifjak az 1687-ik évi 14-ik és 1723-ki 5-ik cikkelyek rendeletüknek ellenére a polgári törvényhatóságoknak általános elmellőzésükkel katonai erő által fogságra vitettek, a perek ellenök nyilvánosság és teljes mértékű szabad védelem nélkül, az 1741-ki 26-ik és 1805-ki 5-ik cikkelyek rendeletének félretételével s a törvénykezés rendének elmellőzésével tétettek folyamatba, s ámbár az ítéletben megismértetik, hogy a felségsértési vétek be nem bizonyodott, mégis igen súlyos és törvényben nem alapuló önkényes büntetésre ítéltettek, némelyek közülök a reájok mért büntetésnek kiszenvédése végett az országon kívül vitettek, egyik még azután is, midőn már az ítéletben reá szabott rabsági időt kitöltötte, s így annak teljesen eleget tett, ügyészi vizsgálat alá nem bocsáttatván, az ítélet tartamán túl is büntettetett.

Tétette mindezeket még azon váratlan és sérelmes eset is, hogy Kossuth Lajos, ki oly tárgyakról, melyek a megyei gyűléseken törvényes köznyilvánossággal tanácskozás alá vétettek, másoknak kérelmükre s különösen több törvényhatóságok által is felszólítva és megbízva írott magános levelezést folytatott, noha ezt sem törvény, sem az eddigi törvényes szokás nem vétkesíti, főbb parancsolat mellett, mely nem is törvényben, hanem valamely régi kormányi rendeletben sarkallónak mondatik, annak folytatásától eltiltott, s ámbár az eltíltó főbb parancsolat véle nyilván kijelentett kívánságának sem volt közölve, midőn levelezéseit tovább is folytatná, katonai erő által befogatott, hívtelenségi perbe idéztetett, s az 1715-ik évi 7-ik cikkely²² sérelmével folyvást elzárva tartatván, perében a szabad lábboni védelem néki megtagadtatott, végre anélkül, hogy az eltíltó parancsolat a perében is előadatott volna, mint annak megszegője, a törvénynek és törvénykezés rendének ellenére, szinte súlyos önkényes büntetésben megmarasztatott.

Felette súlyos sérelem e részben még az is, hogy az eltíltó parancsolat nem az illető törvényhatósághoz intéztetett, hanem annak elmellőzésével közvetlenül Kossuth Lajosnak mint magános személynek adatott tudtára, mert – miután az 1687-ik évi 4-ik cikkely által a tettleges ellenállási jus eltöröltetett – a megyék azon jussának, hogy a törvénybe ütköző kormányi rendeletek ellen törvényes észrevételeket felírás útján előadhassák, az 1790/1. 14-ik cikkely²³ szerint is sértetlenül fel kell tartatni, márpedig ha az efféle parancsolatok közvetlenül magánosokhoz küldethetnének, akkor a megyéknek

²² „A felségsértési eseteiről” szóló törvény ugyanis csakis felségsértés esetén engedi meg az idézés előtti elfogatást.

²³ Lásd az I/6. dokumentumot.

közfelszólalási említett jussa nem gyakoroltathatnék, s az egyes polgárok személyes biztosítása veszélyeztetve volna.

Mindezek a szólás törvényes szabadságát és a nyilvánosságot oly nagy mértékben sérítik, az egyes polgárok törvényes igazaik és személyes biztosságát annyira veszélyeztetik, hogy fájdalmas érzéssel, de őszinte meggyőződésünkből kénytelenek vagyunk kijelenteni: hogy miután az 1790/1. 12-ik cikk²⁴ szerint a végrehajtó hatalom csak a törvények értelmében gyakoroltathatik, s a bíróságok csak a fennálló törvények szerint, nem pedig azokról vagy azok ellen mondhatnak ítéletet, az elszámolt szomorú esetek felette sérelmesek, és az említett bírói ítéletek a felhozottaknál fogva törvénytelenek. Ugyanazért szükségesnek tartjuk Felségedet fiúi bizodalommal megkérni, hogy a törvényt és atyai jó szívének sugallását követve a fent előszámlált szomorú esetekből eredő súlyos sérelmeket orvosolni, azoknak minden következeit tettelesen megszüntetni és a nemzetet az önkény ellen minden oldalról biztosítani méltóztassék.

Felséges első Ferdinánd[tól] ... 1839-dik esztendei Szent Iván havának 2-dik napjára rendeltetett Magyarország közgyűlésének írásai. I. Pozsony, 1839. 18–19.

21. A/ 1848/49 államrendszere az áprilisi törvények tükrében

B/ Forrás

1848. ÉVI III. TÖRVÉNYCIKK
FÜGGETLEN MAGYAR FELELŐS MINISTERIUM ALAKÍTÁSÁRÓL

1. § Ő Felségének a királynak személye szent és sérthetetlen.
2. § Ő Felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó az országban s ahhoz kapcsolt részekben, a korona egységének, s a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett a végrehajtó hatalmat a törvény s alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja, s ez esetben a mostani nádor cs. kir. főherczeg Istvánnak személye hasonlóképen sérthetetlen.
3. § Ő Felsége, s az Ő távollétében a nádor s királyi helytartó a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében független magyar ministerium által gyakorolják, s bármelly rendeleteik, parancsolataik, határozataik, kinevezéseik csak úgy érvényesek, ha a Buda-Pesten székelő ministerek egyike által is aláíratnak.
4. § A ministeriumnak mindegyik tagja mindennemű hivatalos eljárásaért felelős.
5. § A ministerium székhelye Buda-Pest.
6. § Mindazon tárgyakban, mellyek eddig a m. k. udvari kancelláriának, a k. helytartó tanácsnak, s a k. kincstárnak, ide értvén a bányászatot is, köréhez tartoztak, vagy azokhoz tartozniok kellett volna, s általában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai, és általában minden honvédelmi tárgyakban Ő Felsége a végrehajtó hatalmat ezentul kizárólag csak a magyar ministerium által fogja gyakorolni.
8. § Az érsekek, püspökök, prépostok, s apátoknak és az ország zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlata, és a nemességnek, címeknek, s rendeknek osztása, mindig az illető felelős magyar minister ellenjegyzése mellett, egyenesen Ő Felségét illeti.
8. § A magyar hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazását, nemkülönben a katonai hivatalokrai kinevezéseket szinte úgy Ő Felsége fogja, a 13. § szerint folyvást királyi személye körül leendő felelős magyar minister ellenjegyzése mellett elhatározni.

9. § Azon tárgyak, melyek a 6-ik §-ban említett kormánytestületek által végelhatározás végett Ő Felségéhez szoktak felterjesztetni, kivéve a 7-ik és 8-dik szakaszokban kijelölteket, Ő Felségének az országbóli távollétében a ministerium által a nádor s királyi helytartó elhatározása alá terjesztendők.

10. § A ministerium áll: egy elnökből, s ha az maga tárczát nem vállal, kivüle még nyolcz ministerből.

11. § A ministerelnököt Ő Felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó, Ő Felségének jóváhagyásával nevezi.

12. § Ministertársait legfelsőbb megerősítés végett az elnök teszi javaslatba.

13. § A ministerek egyike folyvást Ő Felségének személye körül lesz, s mindazon viszonyokba, mellyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli.

14. § A ministeriumnak, azon tagján kívül, melly a Felség személye körül a 13. §-ban említett ügyekre ügyelend, következő osztályai lesznek:

a) Belügyek.

b) Országos pénzügy.

c) Közmunka és közlekedési eszközök, és hajózás.

d) Földművelés, ipar és kereskedés.

e) Vallás és közoktatás.

f) Igazságszolgáltatás és kegyelem; és

g) Honvédelem osztályai.

15. § Mindegyik osztálynak, valamint az ahoz tartozó, s az illető osztályfőnökök vezérlete alatt állandó hivatalos személyzetnek élén külön minister áll.

16. § A kebelébeni ügykezelés módját a ministerium maga határozandja meg.

17. § Az összes ministerium tanácsülésében, midőn Ő Felsége, vagy a nádor királyi helytartó abban jelen nincs, a ministerelnök elnököl, ki e tanácsot, midőn szükségesnek látja, mindenkor összehívhatja.

18. § Mindegyik minister azon rendeletért, melyet aláír, felelősséggel tartozik.

19. § Az ország közügyei felett Ő Felsége, vagy a nádor s királyi helytartó, vagy a miniszerelnök elnökle alatt tartandó értekezés végett, Buda-Pesten álladalmi tanács állíttatik fel, melly a legközelebbi országgyűlésen fog állandóan elrendeztetni.

20. § Az Ő Felsége személye körül leendő minister mellé a kívántató hivatalos személyzettel két álladalmi tanácsos rendeltetik, kik jelenleg a magyar kir. udv. kancellária előadó tanácsosai közül fognak az illető minister előterjesztésére neveztetni.

21. § A 7. §-ban említett, s egyenesen Ő Felségének fentartott tárgyakat, a személye mellé rendelt felelős magyar minister fogja, a mellette levő álladalmi tanácsnokokkal és személyzettel kezelni.

22. § A magyar kir. udv. kancellária többi előadó tanácsosai a 19. §-ban említett álladalmi tanácsba fognak áttétetni.

23. § A magyar királyi helytartó tanács s az udvari kincstár az illető ministeri osztályok között az álladalmi tanács alakításánál is szemügyben tartandó 1791:58-ik törvénycikkre való figyelemmel felosztatnak.

24. § A 6. §-ban körülirt kormánytestületeknek előlülő tagjai a 19-ik §-ban említett álladalmi tanácsban foglalnak helyet, s ott a Felség, a nádor királyi helytartó, vagy ministerek távollétében elnökölnék.

25. § A 6-ik §-ban említett kormánytestületeknek minden hivatalnokai és szolgálói, s így nemcsak azok, kik újabb alkalmazást nyernek, hanem addig, míg másképen fognak alkalmaztathatni, azok is, kik a felebb említett ministeri osztályokban el nem helyeztetnek, jelenleges fizetésüket egészen megtartandják.

26. § Az ország minden törvényhatóságainak eddigi törvényes hatósága ezentúl is teljes épségében fentartandó.

27. § A törvényes bíróságok és ítélőszékek törvényes önállásukban, s a törvény további rendeleteig eddigi szerkezetökben fentartandók.

28. § A ministerek az országgyűlés mindegyik táblájánál ülésel birnak, s nyilatkozni kívánván, meghallgatandók.

29. § A ministerek az országgyűlés mindegyik táblájánál annak kívánatára megjelenni, s a megkívántató felvilágosításokat előadni tartoznak.

30. § A ministerek hivatalos irataikat az országgyűlés mindegyik táblájának kívánatára, magának a táblának, vagy a tábla által kinevezett küldöttségnek megvizsgálása alá bocsátani köteleztetnek.

31. § A ministerek szavazattal az országgyűlésen csak azon esetben bírnak, ha a felső táblának törvény szerint tagjai, vagy követül az alsó táblához megválasztatnak.

32. § A ministerek feleletre vonathatnak:

a) Minden oly tettért, vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fenálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot, vagy a tulajdon szentségét sérti, s általuk hivatalos minőségükben követtetik el, vagy illetőleg adatik ki.

b) A kezeikre bízott pénz, s egyéb értékek elsikkasztásáért, vagy törvényellenes alkalmazásáért.

c) A törvények végrehajtásában, vagy a közcsend és bátorság fentartásában elkövetett mulasztásokért, a mennyiben ezek a törvény által rendelkezésükre bízott végrehajtási eszközökkel elháríthatók valának.

33. § A ministereknek vád alá helyezettetését az alsó tábla szavazatainak általános többségével rendeli el.

34. § A bíraskodást a felső tábla által, saját tagjai közül titkos szavazással választandó bíróság, nyilvános eljárás mellett gyakorlandja, és a büntetést a vétséghez aránylag határozandja meg.

Választatik pedig összesen 36 tag, kik közül azonban tizenkettőt az alsó tábla által a vádpör elévitelére kiküldött biztosok, tizenkettőt pedig a vád alá vont ministerek vethetnek vissza. Az eként alakított, és tizenkét személyből álló bíróság fog fölöttök ítéletet mondani.

35. § Az elmarasztalt miniszterre nézve a királyi kegyelmezési jog csak általános közbocsánat esetében gyakorolható.

36. § Hivatalos minőségükön kívül elkövetett egyéb vétségekre nézve a ministerek a köztörvény alatt állanak.

37. § A ministerium az ország jövedelmeinek és szükségének kimutatását - s a multa nézve az általa kezelt jövedelmekről számadását országgyűlési megvizsgálás, s illetőleg jóváhagyás végett - évenként az alsó táblánál bemutatni köteles.

38. § A miniszterium hivatalbeli fizetését, a törvényhozás további rendeleteig, a nádor s királyi helytartó határozandja meg.

22. A/ A dualista államszervezet kialakulása és működése

B/ Forrás

1867. ÉVI XII. TÖRVÉNYCIKK

a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról

Ő császári s apostoli királyi Felsége, miután többi országait és tartományait alkotmányos jogokkal ruházta fel, legmagasabb trónbeszédében, melylyel a jelen országgyűlést megnyitni méltóztatott:

Felszólítja az országgyűlést, hogy a pragmatica sanctiónak, mint kölcsönösen elismert jogalapnak, elveiből kiindulva, gondoskodnék oly módokról, melyeknél fogva mind Magyarország és társországainak a pragmatica sanctió által is biztosított közjogi és belkormányzati önállósága, mind a birodalom biztosságának és együtt maradásának életfeltételei sérthetetlenül megóvassanak, egyszersmind pedig a fenérintett közös ügyek alkotmányos elintézésénél egyrésről a magyar korona országai, másrésről Ő Felsége többi országai és tartományai alkotmányos befolyása biztosittassék.

Őszinte örömmel üdvözölte az országgyűlés Ő császári s apostoli királyi Felségének ezen legmagasb elhatározását, mely szerint az alkotmányos kormányzat rendszerét az egész birodalomban megállapítani óhajtván, ez által trónjának fényét s a birodalom erejét és hatalmát mindannyi népeinek a közügyek iránti érdekeltségére, mint természetszerű s ennél fogva legszilárdabb alapra kívánta fektetni.

Ez okból Magyarország főrendei és képviselői nem mulaszthaták el gondoskodni oly módokról, a melyek lehetővé tegyék, hogy azon alapszerződés, a mely az 1723. évi I., II. és III-dik törvénycikkek által a felséges uralkodóház és Magyarország közt létrejött, a mely egyrésről a birodalmi kapcsolathoz tartozó országok és tartományoknak az 1723. I. és II. törvénycikkek értelmében együttes és elválaszthatatlan birtoklását, másrésről pedig Magyarországnak önálló törvényhozási és kormányzati függetlenségét biztosította, lényegében jövőre is sértetlenül fentartassék.

Ennél fogva szükségessé válván, hogy a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyok pontosan és határozottan kijelöltenek; s hogy a két egymástól független alkotmányos

képviselői közti érintkezés módja eme közös viszonyok elintézése körül szabatosan megállapíttassék: az országgyűlés erre vonatkozólag a következőkben állapodott meg:

1. § Azon kapcsolat, mely egyrészt a magyar korona országai, másrészt Ő Felségének többi országai és tartományai között jogilag fennáll, az 1723:I., II. és III. törvénycikkek által elfogadott *pragmatica sanctio*n alapszik.

2. § Megállapítván ez ünnepélyes alapszerződés a Habsburg-ház nőágának trónöröklési jogát, kimondotta egyszersmind, hogy azon országok és tartományok, melyek a megállapított öröklési rend szerint egy közös uralkodó alatt állanak, feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul együtt birtoklandók. E határozottan kimondott elv folytán a közös biztosság együttes erővel leendő védelme és fentartása oly közös és viszonyos kötelezettség, mely egyenesen a *pragmatica sanctio*nól származik.

3. § De ezen megállapított kötelezettség mellett határozottan kikötötte a *pragmatica sanctio* azon föltételt is, hogy Magyarország alkotmányos közjogi és belkormányzati önállása sértetlenül fentartassék.

4. § E két alapeszmét tartotta szem előtt a magyar országgyűlés azon viszonyok meghatározásánál, melyek Magyarországot a közös fejedelem uralkodása alatt álló többi országokkal közösen érdeklik. S valamint egyrészt kész volt Magyarország a múltban s kész leendő jövőben is mindenkor teljesíteni mindazt, a mint a *pragmatica sanctio* szerint a közös biztosságnak együttes erővel védelme és fentartása multhatatlanul megkíván: úgy másrészt oly kötelezettségeket, melyek e czélon túlterjednek, s annak elérésére nem elkerülhetetlenül szükségesek, magára nem vállalhat.

5. § Ezelőtt Magyarországot illetőleg mindazokra nézve, mik az érintetviszonyokra vonatkoznak, a magyar országgyűlés s a magyar király közt egyetértéssel intézkedtek és ez intézkedések megállapításánál más ország befolyással nem bírt, mert a magyar király, mint az uralkodása alatt álló többi országok abszolút fejedelme, azon országoknak érdekeiről és teendőiről abszolút hatalommal rendelkezett. Most azonban, a legmagasabb trónbeszéd szerint, lényegesen változott a helyzet az által, hogy Ő Felsége "alkotmányos jogokkal ruházta föl többi országait, azokat tehát abszolút hatalommal ezentúl nem képviselheti, s azok alkotmányos befolyását nem mellőzheti".

6. § Irányadóknak tekinti az országgyűlés e szempontokat, midőn kijelöli a főelveket, melyek a közös viszonyok megállapításánál alapul szolgálnak. Kiindulási

pontjai e részben a *pragmatica sanctio*, melyet mind Ő Felsége, mind az országgyűlés közösen elismert kiindulási pontul tűzött ki.

7. § A *pragmatica sanctio* szerint közös ugyan az uralkodó, a mennyiben Magyarország koronája is ugyanazon fejedelmet illeti, a ki a többi országokban is uralkodik; de még ez nem teszi szükségessé, hogy a fejedelem udvartartásának költségei közösen állapitassanak meg. Ily közös megállapodást a *pragmatica sanctio*ban kitűzött cél nem igényel, Magyarország alkotmányos önállásával pedig s a magyar király fejedelmi magas tekintélyével sokkal inkább megegyez, hogy a magyar országgyűlés, a felelős magyar ministerium előterjesztésére, külön szavazza meg a magyar király udvartartása költségeit. Az udvartartás költségeinek megszavazása és kiszolgáltatása tehát közös ügynek nem tekintetik.

8. § A *pragmatica sanctio*ból folyó közös és együttes védelemnek egyik eszköze a külügyek czélszerű vezetése. E czélszerű vezetés közösséget igényel azon külügyekre nézve, melyek az Ő Felsége uralkodása alatt álló összes országokat együtt illetik. Ennélfogva a birodalom diplomaticai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében fölmerülhető intézkedések, mindkét fél ministeriumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett, a közös külügyminister teendői közé tartoznak. A nemzetközi szerződéseket mindenik ministerium saját törvényhozásával közli. Ezen külügyeket tehát Magyarország is közöseknek tekintti, s kész azoknak közösen meghatározandó költségeihez azon arány szerint járulni, mely az alábbi 18., 19., 20., 21. és 22. pontokban körülírt módon fog megállapittatni.

9. § A közös védelemnek másik eszköze a hadsereg s az arra vonatkozó intézkedések, egy szóval: a hadügy.

10. § Tekintetbe véve mindazt, a mi fenebb, különösen az 5. pont alatt elmondott, a hadügynek közösségére nézve következő elvek állapittatnak meg:

11. § Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének, egységes vezérletére, vezényletére és belső szervezésére vonatkozik. Ő Felsége által intézendőnek ismertetik el.

12. § De a magyar hadseregnek időnkénti kiegészítését s az ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás föltételeinek és a szolgálati időnek meghatározását, ugyszintén a katonaság elhelyezését, élelmezését illető

intézkedéseket, az eddigi törvények alapján, mind a törvényhozás, mind a kormányzati körében, az ország magának tartja fen.

13. § Kijelenti továbbá az ország, hogy a védelmi rendszernek megállapítása vagy átalakítása Magyarországra nézve mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetik. Miután azonban az ily megállapítás épen úgy, mint a későbbi átalakítás is, csak egyenlő elvek szerint eszközölhető czélszerűen: ennél fogva minden ily esetben, a két ministerium előleges megállapodása után, egyenlő elvekből kiinduló javaslat fog terjesztetni mindkét törvényhozás elé. A törvényhozások nézeteiben netalán fölmerülhető különbségek kiegyenlítése végett a két törvényhozás egymással küldöttségek által érintkezik.

14. § A magyar hadsereg egyes tagjainak mindazon magyarországi polgári viszonyai, jogai és kötelezettségei fölött, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak, a magyar törvényhozás és illetőleg a magyar kormányzat fognak intézkedni.

15. § A hadügynek összes költségei olyképen közösek, hogy azon arány, mely szerint ezen költségekhez Magyarország járulni fog, az alábbi 18., 19., 20., 21. és 22. pontokban körülírt előleges értekezés után, kölcsönös egyezkedés által állapittatik meg.

16. § A pénzügyet annyiban ismeri a magyar országgyűlés közösnek, a mennyiben közösek lesznek azon költségek, melyek a fenebbiekben közöseknek elismert tárgyakra fordítandók. Ez azonban úgy értelmezendő: hogy az említett tárgyakra megkívántató összes költségek közösen határozottassanak meg azon módon, mely a kezelésről szóló alábbi szakaszokban előadatik; de azon összegnek, mely a költségekből az alábbi 18., 19., 20., 21., és 22. pontokban körülírt módon megállapítandó arány szerint Magyarországra esik, kivetéséről, beszédéséről s az illető helyre leendő áttételéről Magyarország országgyűlése és felelős ministeriuma fognak intézkedni, oly módon, a mint a kezelésről szóló alábbi pontok megállapítják.

17. § Magyarország minden egyéb államköltségét, a magyar felelős ministerium előterjesztésére, az országgyűlés alkotmányos uton fogja elhatározni; azokat, mint általában minden adót, a magyar ministerium, minden idegen befolyás teljes kizárásával, saját felelőssége alatt veti ki, szedi be és kezeli.

18. § Ezek azon tárgyak, melyeknek a fenírt módon közössége a pragmatica sanctióból folyónak tekintetik. Ha ezekre nézve mindkét fél egyetértésével

megtörténik a megállapodás: kölcsönös alku által előre kell meghatározni azon arányt, mely szerint a magyar korona országai a *sanctio pragmatica* folytán közöseknek elismert ügyek terheit és költségeit viselendik.

19. § Ezen alku s megállapítás oly módon történik, hogy egyrészt a magyar korona országainak gyűlése, másrészt Ő Felsége többi országainak gyűlése, mindenik a maga részéről, egy hasonló számú küldöttséget választ. E két küldöttség, az illető felelős ministeriumok befolyásával, részletes adatokkal támogatott javaslatot fog kidolgozni az említett arányra nézve.

20. § E javaslatot mindenik ministerium az illető országgyűlés elé terjesztendi, hol az rendesen tárgyalandó. Mindenik országgyűlés az illető ministeriumok útján közlendő határozatait a másik országgyűléssel, s a két félnek ily módon eszközlendő megállapodásai szentesítés végett Ő Felsége elé fognak terjesztetni.

21. § Ha a két küldöttség a javaslatra nézve nem tudna egymással megegyezni: mindenik félnek véleménye mind a két országgyűlésnek elébe terjesztetik. Ha pedig a két országgyűlés nem tudna egymással kiegyezni: akkor a kérdést, az előterjesztett adatok alapján, Ő Felsége fogja eldönteni.

22. § Az arányra nézve kötendő egyezkedés csak határozott időre terjedhet; annak elteltével ismét ugyanazon módon új egyezkedésnek leendő helye.

23. § A mi a fenebb körülírt tárgyak kezelését illet: az e részben ezelőtt törvényesen fenállott módnak megváltoztatása szorosán véve nem a *pragmatica sanctio*-ban meghatározott kötelezettségből foly: hanem a helyzetnek azon változása, mely a fenebbi 5. pont alatt elmondott, teszi azt czélszerűvé. Kimondja az országgyűlés, hogy Ő Felsége többi országaival érintkezni akar, mint alkotmányos népekkel, mindkét fél függetlenségének megóvása mellett.

24. § Ez lévén a közös ügyekre és azok kezelési módjára vonatkozó jelen határozat indoka és célja, önként következik, hogy annak egyik alapföltételét Magyarország alkotmányának fentartása képezi.

25. § A másik alapföltétel az, hogy a teljes alkotmányosság Ő Felsége többi országaiban és tartományaiban életbe lépjen: mert Magyarország azon országoknak csak alkotmányos képviselével léphet bármilyen közös viszonyokra nézve érintkezésbe. S Ő Felsége maga is azért kívánta ez ügyek tárgyalásának eddigi módját megváltoztatni, mert alkotmányos jogokkal ruházta föl többi országait is, s a közös ügyek kezelésénél ezek alkotmányszerű befolyását nem tartja mellőzhetőnek.

26. § Ezen két alapföltétel mellett a közös ügyek kezelési módja a következő lenne:

27. § Egy közös ministeriumot kell felállítani azon tárgyakra nézve, melyek, mint valósággal közösek, se a magyar korona országainak, se Ő Felsége többi országainak külön kormányzata alá nem tartoznak. E ministerium a közös ügyek mellett se egyik, se másik résznek külön kormányzata ügyeit nem viheti, azokra befolyást nem gyakorolhat. Felelős lesz e ministerium minden tagja mindazokra nézve, a mik köréhez tartoznak, felelős lesz az egész ministerium is együtt, oly hivatalos intézkedéseire nézve, melyeket együtt állapított meg.

28. § A közös ügyek azon részére nézve, mely nem tisztán a kormányzat köréhez tartozik, Magyarország se teljes birodalmi tanácsot, se bármi néven nevezhető közös vagy középponti parlamentet czélszerűnek nem tart, s ezeknek egyikét sem fogadja el; hanem ahhoz ragaszkodik, hogy, miután Ő Felsége legmagasabb trónbeszéde szerint is, közös kiindulási pont a *pragmatica sanctio*: egyrészt a magyar korona országai együtt, másrészt Ő Felsége többi országai és tartományai együtt egy tekintessenek, mint két külön s teljesen egyenjogu fél. Következve: a két fél között a közös ügyek kezelésére nézve mellőzhetetlen föltétel a teljes paritas.

29. § Ezen paritas elvénél fogva Magyarország részéről a magyar országgyűlés választáson saját kebeléből egy meghatározott számú bizottságot (*delegatio*) és pedig az országgyűlés mindenik házából. Válaszszanak Ő Felsége többi országai és tartományai is hasonlóul alkotmányos módon egy épen annyi tagból álló bizottságot a maguk részéről. Ezen bizottságok tagjainak száma a két fél egyetértésével fog meghatároztatni. Ezen szám egy-egy részről hatvanat meg nem haladhat.

30. § E bizottságok csak egy évre, vagyis az országgyűlésnek egy ülősszakára választandók, s az év leteltével, vagyis az új ülősszak kezdetével, azoknak minden hatásköre teljesen megszűnik. Tagjaik azonban ismét megválaszthatók.

31. § A bizottságok mindegyike külön, saját kebeléből, szabadon választja elnökét, tollvivőjét, s a mennyiben szüksége lesz más hivatalos személyzetre is, annak minden tagját; s maga állapítja meg ügyrendjét.

32. § A bizottságokat mindenkor Ő Felsége fogja összehívni bizonyos határnapra és azon helyre, hol Ő Felsége azon időben tartózkodik. Óhajtja azonban a magyar törvényhozás, hogy az ülések fölváltva, egyik évben Pesten, másik évben Bécsben, vagy ha Ő Felsége többi országainak gyűlése és Ő Felsége így akarná, azon országok más valamelyik fővárosában tartassanak.

33. § Mindenik bizottság külön tart üléseket s azokban fejenkinti szavazással s a bizottsági összes tagok abszolút szótöbbségével határoz s a mit a többség elhatározott, az egész bizottság határozatának tekintendő. Külön véleményt az egyes tagok, saját igazolásuk végett, ígattathatnak ugyan a jegyzőkönyvbe, de ez a határozat erejét nem gyöngíti.

34. § A két bizottság egymással, együttes ülésben, nem tanácskozhatik, hanem mindenik írásban közli nézeteit és határozatait a másikkal, s írott üzenetek által igyekeznek véleménykülönbség esetében egymást fölvilágosítani. Ezen üzeneteket mindenik bizottság saját nyelvén készítendő el, oda mellékelve a hiteles fordítást is.

35. § Ha ezen írásbeli üzenetek által nem sikerülne a két bizottságnak véleményt egyesíteni: akkor a két bizottság együttes ülést tartand, de egyedül csak egyszerű szavazás végett. Ez együttes ülésen a két bizottság elnökei felváltva, egyszer az egyik, másszor a másik, fognak elnökölni. Határozat csak úgy hozhatik, ha mindenik delegatio tagjainak legalább két harmada jelen van. A határozat mindenkor abszolút többséggel hozandó. Mivel a pedig a paritas elvének gyakorlati alkalmazása mindkét félnek érdekében épen a szavazásnál legfontosabb: az esetben, ha az egyik vagy másik fél delegatiójából bármely okból egy vagy több tag hiányzik, a másik fél delegatiója is tartozik tagjainak számát leszállítani olyképen, hogy mindkét fél delegatiója, tagjainak számára nézve, teljesen egyenlő legyen. A leszállítást a többségben levő delegatio a maga keblében sorshuzás útján eszközli. A jegyzőkönyv mindenik fél nyelvén fog vezetetni a két fél tollvivői által, s közösen hitelesítettik.

36. § Ha három üzenetváltás sikertelen maradt: joga van mindenik félnek a másik részt felszólítani, hogy a kérdés közös szavazás által döntessék el; mely esetben a két fél elnökei együtt állapítják meg a szavazási ülés helyét, napját és óráját, s arra mindenik elnök meghívja a maga bizottsága tagjait.

37. § E bizottságok hatásköréhez csak azon tárgyak tartozhatnak, melyek a jelen határozatban, mint közösek, határozottan e bizottságokhoz vannak utasítva. Ezeken túl a bizottságok intézkedéseiben nem terjeszkedhetnek s a magyar országgyűlés és magyar kormányzat részére fentartott ügyekbe nem avatkozhatnak.

38. § A közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottság, az országgyűlés által szabadon választva, a jelen határozatban kijelölt és körvonalazott ügyekben és módon, az országgyűlést Ő Felsége többi országainak irányában képviseli. E bizottság előleges utasítások által meg nem köthető.

39. § Az eljárás módjára nézve megállapítatik, hogy azon tárgyat, mely a jelen határozat szerint e bizottságok elé tartozik, a közös ministerium mindenik bizottságának külön adja elő. Mindenik bizottságnak joga lesz kérdéseket intézni a közös ministeriumhoz, vagy a szakok szerint, annak illető tagjához, kérhet azoktól feleletet s felvilágosításokat; ugyanazért a közös ministeriumnak jogában álland, s midőn arra felszólíttatik, köteles is leend, egyik bizottságnál úgy, mint a másiknál, megjeleni, felelni, és szóval vagy írásban, s ha az akár nélkül történhetik, a szükséges iratok előterjesztése mellett is, felvilágosításokat adni.

40. § A közös költségvetés megállapítása leend e bizottságok feladatának évenként előforduló legfontosabb része. E költségvetést, mely egyedül azon költségekre terjedhet, a melyek a jelen határozatban közöseknek vannak kijelölve, a közös ministerium mind a két külön felelős ministeriumnak befolyásával fogja készíteni, s úgy adja azt át mindenik bizottságnak külön. A bizottságok a fenebb körülírt mód szerint fogják azt külön tárgyalni, s észrevételeiket egymással írásban közlik, s a mely pontra nézve nézeteik meg nem egyeznének, azt együttes ülésben szavazattal határozzák el.

41. § Az ily módon megállapított költségvetés többé az egyes országok által tárgyalás alá nem vétethetik, hanem köteles mindenik azon arány szerint, mely (a jelen határozat 18., 19., 20., 21. és 22. pontjaiban körülírt módon) előre megállapított, a közös költségvetésből reá eső részt viselni. De mivel ezen közös költségekre nézve a kivetés, beszéd s az adórendszernek megállapítására Magyarországra nézve, a magyar országgyűlés és magyar felelős ministerium köréhez tartozik; a magyar ministerium a magyar országgyűléshez terjesztendő költségvetésébe is fölveendi mindig azon összegeket, melyek a már megállapított közös költségvetésből az említett arány szerint Magyarországra esnek, csak hogy ezen rovatok, a mennyiségre nézve, vitatás alá többé nem vehetők. Beszedetvén az ekként megállapított közös költségekre szükséges összeg a magyar felelős ministerium által, a havonként befolyt államjövedelmekből a közös költségek fedezésére szolgáló rész a magyar pénzügyminister által havonként a közös pénzügyministerhez áttétetik, azon arány szerint, a mely arányban áll a közös költségek összege az országos költségek összegéhez. A közös pénzügyminister felelős lesz az általvett összegnek a kitűzött célokra leendő fordításáért; magában értetődvén, hogy az, a ki az összegeket kezeli, szoros számadással fog tartozni.

42. § Az efféle számadások megvizsgálása hasonlóul az említett bizottságokat illeti; azok e számadásokra nézve is a fentebb körülírt módon fognak eljárni.

43. § Hasonló eljárás követendő minden egyéb tárgyakban is, melyek mint közös ügyek, az érintett bizottságok köréhez tartoznak. Ezeket is a közös ministerium mindenik bizottságának külön adja be, a bizottságok külön tárgyalják, nézeteiket egymással írásban közlik, és ha ily módon egymással meg nem egyezhetnének, akkor, mint fenebb mondatott, szavazó együttes ülésben határoznak. Magában értetődik, hogy határozatai, a mennyiben fejedelmi jóváhagyás alá tartoznak, Ő Felségének fölterjesztendő, s ha Ő Felsége által megerősíttetnek, kötelező erővel bírandnak. Az ily fejedelmi jóváhagyással megerősített határozatokat azonban Ő Felsége mindenik országgyűlésnek az illető külön felelős ministerium által adatja tudtára. Azon határozatokat, melyek a delegációkban a fenírt módon hozattak s Ő Felsége által szentesítettek, miután a magyar országgyűlésnek tudtára adattak, Magyarországon Ő Felsége csak a felelős magyar ministerium által hajtathatja végre. Ugyanezért mindazon költségeket is, melyek a bizottság ily módon hozott és szentesített határozatának folytán Magyarországra háramlanak, a magyar felelős ministerium fogja az országgyűlésileg megállapított magyarországi budgettel együtt kivetni és beszedni.

44. § Azokon kívül, a miket a közös felelős ministerium terjeszt elő a közösügyi bizottságoknak (delegatio), e bizottságok mindegyike bir kezdeményezési joggal, de csak oly tárgyakra vonatkozólag, melyek mint közös ügyek, a jelen határozat szerint szorosan e bizottságok köréhez tartoznak. Mindenik bizottság tehet ilynemű javaslatot, s azt a másik bizottsággal írásban közölheti. Az ekkép indítványozott javaslat pedig szintugy lesz tárgyalandó, mint egyéb, a bizottságok köréhez tartozó kérdésekre nézve már fenebb elmondatott.

45. § A bizottságok ülései rendesen nyilvánosak lesznek. A kiviteli szabályok e részben az ügyrend által fognak megállapítatni. Határozat azonban csak nyílt ülésben hozathatik.

46. § Az esetben, ha Ő Felsége valamelyik országgyűlést föloszlatná, a föloszlatott országgyűlésnek delegatiója is megszűnik, s az újabb országgyűlés új bizottságot (delegatio) választ.

47. § A bizottságok tagjai a jelen határozat szerint közösekül kijelölt ügyeknek tárgyalása közben tett nyilatkozataikért feleletre soha nem vonathatnak; sőt megbízatásuk megszűntéig se oly kereset miatt, mely személyes letartóztatást vonhat

maga után, se büntény vagy vétség miatt, a tetten érés esetét kivéve, az illető országgyűlésnek, ennek együtt nem léte esetében pedig azon bizottságnak, melynek tagjai, előleges jóváhagyása nélkül, se le nem tartóztathatnak, se közkereset alá nem vétethetnek. Tagjai tetten érés esetében történt letartóztatásának folytathatása vagy megszüntetése iránt, az illető országgyűlés együtt nem léteben hasonlóképen maga az illető bizottság rendelkezik. Egyébiránt a tanácskozások alkalmával netalán történhető rendetlenségek megelőzése végett az ügyrendi szabályzat által fognak intézkedések tétetni.

48. § Ha az egyik vagy másik bizottságnak valamely tagja időközben meghalna, vagy törvényes ítélet által fosztatnék meg szabadságától, ugyszintén, ha állásáról alapos okoknál fogva lemondana, az ekkép megüresedett állás az illető országgyűlés részéről azonnal betöltendő. Ennek eszközlése végett az országgyűlés, midőn a bizottságot megválasztja, a kitűzött számon felül egyszersmind póttagokat is választ, meghatározván egyuttal azon sort, mely szerint a póttagok a megürült állásra az illető bizottság elnöke által meghivandók.

49. § Lemondás esetében a lemondás okainak alaposságáról s a lemondás elfogadásáról az illető országgyűlés vagy annak együtt nem léteben az illető bizottság fog itélteni.

50. § A mi a közös ministerium felelősségét s annak módját illeti: mindenik bizottságnak joga leend oly esetekben, midőn az alkotmányos törvények megsértése miatt szükségesnek látja, a közös ministeriumnak vagy e ministerium egyes tagjának perbefogását indítványozni, s ezen indítványát írásban a másik bizottsággal is közölni. Ha a perbefogást mindenik bizottság elhatározza, vagy ha az, az eltérő vélemények miatt, a fenebbi szerinti szavazó ülésben többséggel elhatároztatik: e határozat azonnal jogérvényesnek tekintendő.

51. § Az ily módon elhatározott pernek bírósága következő módon lesz alakítandó: mindenik bizottság, nem ugyan saját kebeléből, hanem azon országoknak, melyeket képvisel, független állásu s törvénytudó polgáraiból külön-külön 24 tagot hoz javaslatba. Mindenik bizottság birni fog azon joggal, hogy a másik bizottság által javaslatba hozott 24 tag közül 12-öt, okadás nélkül, kitörölhet. A vádlottaknak szintén joguk van együtt és összesen tizenkét tag kitöröltetését követelni, ugy mindazonáltal, hogy a megmaradt tagok számában mindenik bizottság választott biráinak száma egyenlő legyen. S az ily fenmaradt tagok lesznek a pörnek birái.

52. § Azon enebb körülirt közös tárgyakon kívül, melyek, a *pragmatica sancti*óból kiindulva, tekinthetők közösen elintézendőknek, vannak még más nagy fontosságu közügyek, melyeknek közössége nem foly ugyan a *pragmatica sancti*óból, de a melyek, részint a helyzetnél fogva, politikai tekintetből, részint a két fél érdekeinek találkozásánál fogva; czélszerűbben intéztethetnek el közös egyetértéssel, mint szorosan elkülönözve.

53. § Az államadósságokat illetőleg Magyarországot, alkotmányos állásánál fogva, oly adósságok, melyek az ország törvényszerű beleegyezése nélkül tétettek, szorosan jogilag nem terhelhetik.

54. § De kijelentette már ezen országgyűlés, hogy: "ha a valóságos alkotmányosság hazánkban is, Ő Felsége többi országaiban is minél előbb tetteleg életbe lép, kész az, a mit tennie szabad s mit az ország önállása és alkotmányos jogainak sérelme nélkül lehet, a törvényszabta kötelesség mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetektől megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az absolut rendszer eljárása összehalmozott, Ő Felsége többi országainak jólléte, s azzal együtt Magyarországé is össze ne roskadjon, s a lefolyt nehéz időknek káros következései elháríttassanak".

55. § E tekinteteknél fogva tehát, s egyedül ezen alapon, kész az ország az államadósságok terhének egy részét elvállalni, s az iránt, előleges értekezés folytán, Ő Felségének többi országaival is, mint szabad nemzet szabad nemzettel, egyezkedésbe bocsátkozni.

56. § Jövendőre nézve pedig közös lesz a hitelügy oly esetekben, midőn mind Magyarország, mind Ő Felségének többi országai, a fenforgó körülmények közt saját érdekekben, czélszerűnek látandják valamely új kölcsönt együtt s közösen venni föl. Ily kölcsönöknél mindaz, a mi a szerződés megkötésére s a fölvett pénznek miként használására s a visszafizetésére vonatkozik, közösen fog elintéztetni. De annak előleges elhatározása, hogy valamely kölcsön közösen vétessék-e föl, Magyarországra nézve minden egyes esetben a magyar országgyűlést illeti.

57. § Egyébiránt ünnepélyesen kijelenti az ország jelen határozata által is, hogy a valóságos alkotmányosság azon alapelvénél fogva, miszerint az országot saját beleegyezése nélkül adóssággal terhelni nem lehet, Magyarország jövendőre sem fog semmi oly államadósságot magára nézve kötelezőnek elismerni, melynek fölvételéhez az országnak törvényszerűen s határozottan kijelentett beleegyezése hozzá nem járult.

58. § A kereskedelmi ügyek közössége sem foly a *pragmatica sancti*óból: mert annak értelmében a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitól jogilag külön álló országok, saját felelős kormányuk és törvényhozásuk által intézkedhetnek a vámvonalaik által szabályozhatnák kereskedelmi ügyeiket.

59. § Miután azonban Magyarország és Ő Felsége többi országai között az érdekeknek kölcsönös érintkezései fontosak és számosak, kész az országgyűlés arra, hogy a kereskedelmi ügyekre nézve egyrészt a magyar korona országai, másrészt Ő Felségének többi országai között időnkint vám- és kereskedelmi szövetség köttessék.

60. § E szövetség állapítaná meg azon kérdéseket, melyek a kereskedelemre vonatkoznak, s meghatározná az egész kereskedelemügy kezelési módját.

61. § A szövetség megkötése kölcsönös alku által történék, oly módon, mint két egymástól jogilag független ország hasonló egyezkedései történnek. A két fél felelős ministeriumai közös egyetértéssel készítsék meg a szövetségi részletes javaslatot s terjeszse azt mindenik az illető ország gyűlése elé, s a két országgyűlésnek megállapodásai lesznek Ő Felsége szentesítése alá terjesztendő.

62. § Ugyanezért, midőn a közös költségek aránya a fenebbi 18., 19., 20., 21. és 22-dik szakaszokban körülírt módon meghatározottatik, azzal egyidejűleg a fenebbi 59. és 61-dik szakasz által megállapított mód szerint, egyrészt a magyar korona országai, másrészt Ő Felsége többi országai és tartományai között vám- és kereskedelmi szövetség lesz kötendő, melyben kimondatik egyszersmind az is, hogy a külfölddel eddig kötött kereskedelmi szerződések érvénye Magyarországra is kiterjed.

63. § Ez alkalommal, szintén a fenebbi 59. és 61. §. szerinti egyezkedés által, határozathatnak meg az ipartermeléssel szoros kapcsolatban levő közvetett adók nemeire, egyforma arányára és azok kezelésére nézve oly szabályok, melyek kizárják annak lehetőségét, hogy egyik törvényhozásnak vagy felelős kormánynak e részbeli intézkedései a másik fél jövedelemeinek csönkitását vonhassák maguk után; megállapíthatatik egyszersmind jövőre azon módozat, mely szerint az ezen adóknál behozandó reformok a két törvényhozás által egyetértőleg fognának eldöntetni.

64. § Meghatározatnék az is, hogy az összes vámvonalok egyforma kezelése fölött ki által és mikép gyakoroltassék a felügyelet, s kimondatnék, hogy a vámokból befolyó

jövedelmek a közös költségek fedezésére fordítandók; e jövedelmi összeg tehát mindenekelőtt le fog vonatni a közös költségek összegéből.

65. § A kereskedelem előmozdításának egyik leglényegesebb eszköze levén a vasutak, ugyanakkor, midőn a vám- és kereskedelmi szövetség megkötetik, a fenebbi 59. és 61. § értelmében létesítendő egyezkedés által határozathatják el, hogy melyek azon vasutvonalak, melyekre nézve mindkét fél érdekében közös intézkedések szükségesek, és hogy ezen intézkedések mennyire terjedjenek. Minden egyéb vasuti vonalak fölött kizárólag azon ministeriumot és országgyűlést illeti az intézkedés, melynek területén ezek keresztülmennek.

66. § A kereskedelemmel szoros kapcsolatban áll a pénzrendszernek (Münzwesen) és általános pénzlábnak megállapítása is. Nemcsak kívánatos tehát, hanem mindenik fél érdekében szükséges is, hogy mind a pénzrendszer, mind a pénzláb a kötendő vámszövetséghez tartozandó országokban egyenlő legyen. Ugyanezért a vám- és kereskedelmi szövetség megkötése alkalmával, a pénzrendszer és pénzláb fölött is szükséges leend, az 59. és 61. § értelmében, egyezkedés után intézkedni. Ha pedig az így megállapított intézkedések megváltoztatása vagy új pénzrendszernek és pénzlábnak megállapítása utóbb szükségesnek vagy czélszerűnek mutatkoznék, ez a két ministerium kölcsönös egyetértésével s a két országgyűlés helybenhagyásával fog történni. Magában értetődik, hogy a pénzverésre és kibocsátásra nézve a magyar király fejedelmi jogai teljes épségökben fenmaradnak.

67. § A quota meghatározásával s a vámszövetség megkötésével egyidejűleg lesz egyszersmind az államadósságok után Magyarország által elvállalendő évi járulék, az 55. és 61. szakaszokban kijelölt módon, szabad egyezkedés által megállapítandó.

68. § Magában értetődik, hogy ha, és a mennyiben a fenebbi 58-67. §-okban elsorolt tárgyak fölött az egyezkedés nem sikerülne: az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fentartja s minden jogai e részben is sértetlenek maradnak.

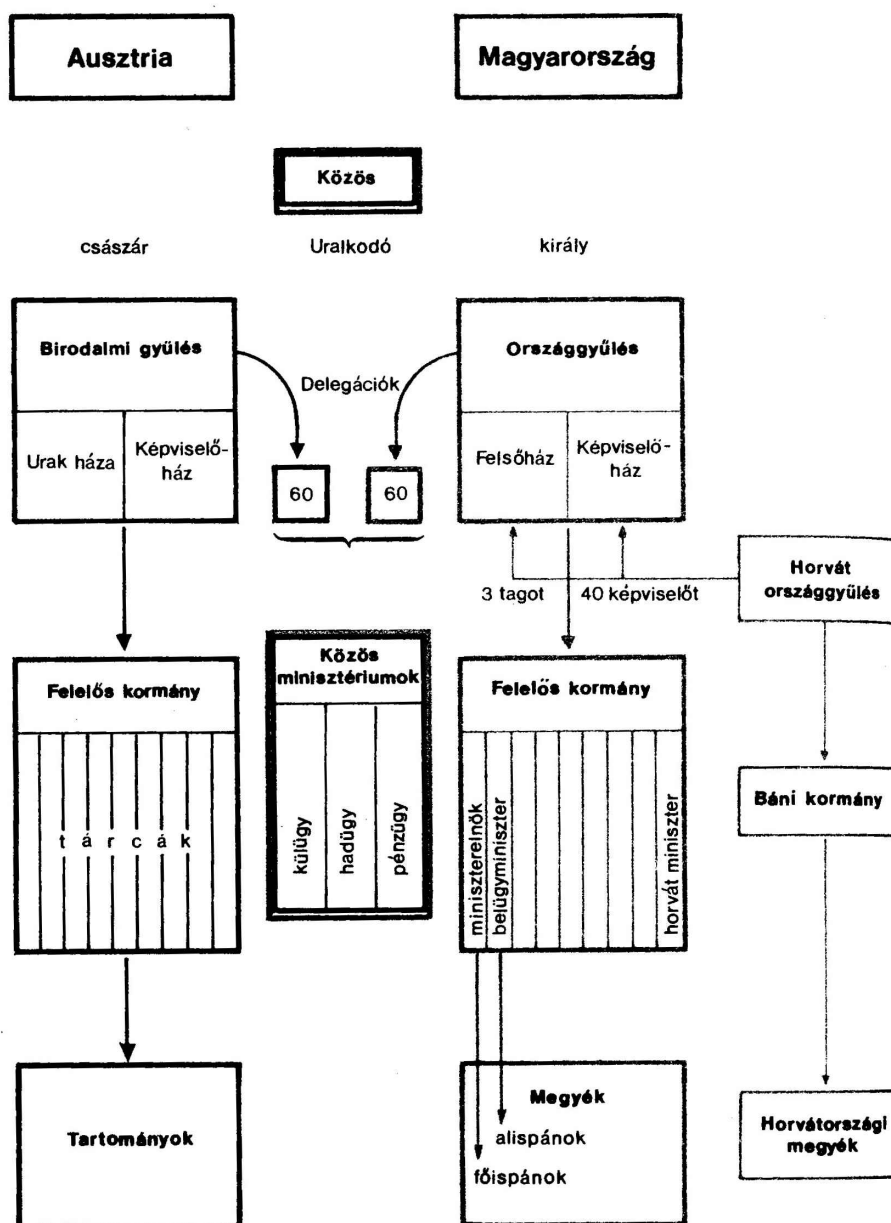
69. § Azon mód és arány, mely szerint a magyar korona országai részéről ezen határozat folytán kiküldendő bizottságban (delegatio) a társországok részt veendének, később fog megállapíttatni.

Ezen, a főnebbiekben elősorolt megállapodás Ő Felségének királyi jóváhagyásával szentesítettván, törvénybe iktattatik.

E törvénycikknek azon rendeletei azonban, melyek a közös ügyek kezelésének módjára vonatkoznak, tetteleg csak akkor fognak hatályba lépni, midőn azok

tartalmához Ő Felségének a magyar koronához nem tartozó országai részekről is alkotmányos uton hozzájárultak.

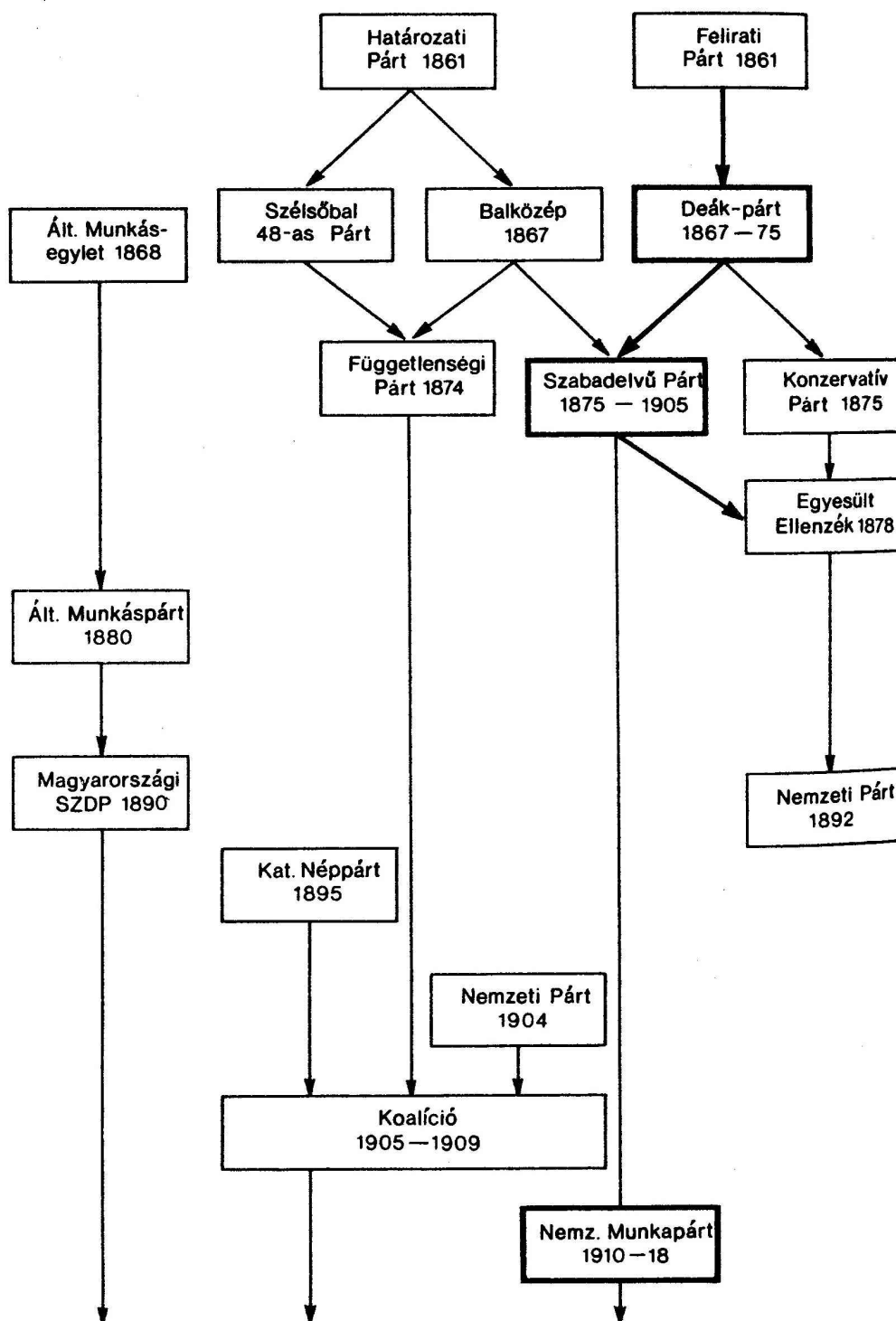
Az Osztrák-Magyar Monarchia államrendszere

23. A/ Parlamentarizmus és pártszerkezet a dualizmuskori Magyarországon

B/ Forrás

PÁRTOK ÉS KAPCSOLATOK A DUALIZMUS KORÁBAN

24. A/ A közös vámterület és a magyar gazdaság átalakulása 1867-1914

B/ Forrás

1867. ÉVI XVI. TÖRVÉNYCIKK

a magyar korona országai és Ő Felsége többi királyságai és országai közt kötött vám- és kereskedelmi szövetségről

Miután a magyar ministerium s Ő Felsége többi királyságainak és országainak ministeriuma az 1867-dik évi XII. törvénycikk 61-dik §-a szerint 1867-dik évi szeptemberhó 26-án az általok képviselt országok közt kötendő vám- és kereskedelmi szövetség iránt, tekintettel a fenidézett törvény 62., 63., 64., 65. és 66. §-ainak rendeletére is, a javaslatot közös egyetértéssel elkészítették, a miután a javaslat mind a magyar országgyűlés, mind Ő Felsége többi királyságai- és országainak törvényhozása által elfogadtatott: Ő császári s apostoli királyi Felsége szentesítésének hozzájárultával, e vám- és kereskedelmi szövetség az ország törvényei közé igttatik.

Mely a vám- és kereskedelmi szerződmény szövege a következő:

Vám- és kereskedelmi szövetség

A magyar korona országai és Ő Felsége többi királyságai és országai közt vám- és kereskedelmi szövetség köttetik következő feltételek alatt:

I. CZIKK

Mindkét fél államterülete e szövetség idejére és annak értelmében egy vám- és kereskedelmi területet képez, melyet egy közös vámhatár vesz körül.

Ennek következtében, e szövetség ideje alatt, a két fél egyikének sem lesz joga azon forgalmi tárgyakra, melyek az egyik fél területéből a másik fél területére vitetnek, bárminemű beviteli, kiviteli vagy átviteli vámmilletéket vetni, és a végből közbenső vámvonalat állítani.

Bárminemű és bárki részére szedett belső adókkal az egyik fél a másik fél területéből bevitt czikkeket csak oly mérvben terhelheti, a milyenben ily adókkal saját területe hasonló ipar-készítményeit vagy termékeit terheli.

A közös vámhatárból kizárva maradnak a jelenlegi vámkülzetek (Zollausschlüsse).

II. CZIKK

A jelen vám- és kereskedelmi szövetség életbelépte előtt idegen államokkal kötött szerződések, melyek a közgazdasági viszonyokat a külföld irányában szabályozzák, jelesül: kereskedelmi, vám-, hajózási, consulatusi, posta- és távirda-szerződések, tartamuk egész idejére, mind a magyar korona országaira, mind Ő Felsége többi királyságaira és országaira nézve egyaránt kötelező erővel bírnak.

III. CZIKK

Ilyenmü újabb szerződésekre nézve az alkudozás és szerződés megkötése, mindkét törvényhozó test alkotmányos jóváhagyásának fentartása mellett, csak a külügyminister által történik, azon megállapodások alapján, melyek a két fél illető szakministerei közt eszközözlendők.

IV. CZIKK

A jelenleg fenálló vám-díjszabályzatok (tarifák) és vámtörvények, továbbá a vámszedési és vámkezelési rendszabályok mindkét állam területén teljes érvényben maradnak, és csak a két törvényhozás, illetőleg a két felelős ministerium közös egyetértésével változhatnak vagy szűnhetnek meg.

Uj vámkülzetek felállítása szintén csak közös egyetértéssel történhetik.

V. CZIKK

A vámok szedése és kezelése a két fél kormányainak egyaránt fentartatik az alájok rendelt államterületek határai közt. A vámok kezelésében és szedésében követendő összhangzatos eljárás feletti kölcsönös ellenőrködés végett mindkét fél részéről felügyelők alkalmaztatnak, kiknek joguk van a tulsó vám- és pénzügyi hatóságoknak a vámügyre vonatkozó ügyvitelébe betekinteni és a tapasztaltakat az illető szakministereknek tudomásukra juttatni.

VI. CZIKK

Mindkét fél kereskedelmi hajói egy és ugyanazon lobogót használnak, mely az eddigi jelvényekkel a magyar korona alatti országok színeit és címerét egyesíti.

Mindazon ügyeket illetőleg, melyek a tengeri hajózásra és egészség-ügyre vonatkoznak, egyforma törvényes rendszabályok fognak a két fél között egyetértőleg megállapíttatni, addig pedig a jelenlegi szabályok maradnak érvényben.

A kereskedelmi hajók, tekintet nélkül azoknak, valamint legénységöknek illetőségére, mindazon ügyekben, melyek külföldön való oltalmukra és érdekeik képviseletére vonatkoznak, az ott székelő cs. kir. consulusoktól és felsőbb vonalban a közös külügyi ministertől függenek.

Minden egyéb tekintetben a tengerészeti és kikötői közigazgatás a két államterület mindegyikében, az illető kereskedelmi minister legfőbb vezetése alatt áll, mely lehetőleg összhangzatos módon fog intéztetni.

A két fél hajói a két államterület kikötőiben egyenlő bánásmódban részesülnek; mindkét államterület tengerészei mindkét fél hajóin vállalhatnak szolgálatot, és minőségi bizonyítványaik mind a két államterületen egyenlő érvénnyel bírnak.

A kikötői, egészségügyi és egyéb hajózási illetékek addig, míg törvényesen összhangzólag szabályoztatnak, a két államterület kikötői hatóságai által az eddigi határozmányok szerint fognak szedetni, s a beszédő résznek javára esnek. Hasonlókép fog történni a világító tornyok illetékeinek beszedése, melyeknek felszámolása és végleges odaütalása külön egyezkedésre hagyatik fen.

Mind a két államterület tengerpartjain és mindkét fél kereskedelmi tengerészeténél egyforma tengeri magánjog fog alkalmaztatni.

Az "Ausztiai Lloyd" cím alatt működő, s mindkét fél forgalmi érdekeit előmozdító nemzetközi, tengeri postaszállító és hajózási vállalat a külügyi minister vezetése alatt áll, ki az ezen intézetet illető tengerészeti és postaügyeknek a két kereskedelmi ministerrel egyetértőleg fog eljárni.

Az ezen vállalatnak szerződésileg biztosított államsegély a külügyministerium költségvetésének egyik részét képezendi.

VII. CZIKK

Mindazon ügyek, melyek oly folyók hajózására vonatkoznak, a melyekre a bécsi congressus-okmány s az 1857-diki dunai szerződés határozmányai alkalmaztatnak, a mennyiben ez ügyek az idegen államokhoz való viszonyt illetik, a jelen szerződés 3-dik cikkében körülményesebben meghatározott kikötések mellett, a külügyminister által kezeltetnek.

Mindazon belső vizeket illetőleg, melyek folyásukban mindkét fél területét érintik, a hajózásra, folyamrendőrségre, javításra vagy jó karban tartásra nézve egyetértő eljárás fog követettni.

Valamennyi belső vizeknek hajók- vagy talpakkal használatára nézve a két államterület lakói teljesen egyenlő bánásmódban részesülnek.

VIII. CZIKK

A létező vasutak mind a két államterületen egyenlő elvek szerint kezelendők.

Az ujon építendő vasutakra nézve, a mennyiben a kölcsönös forgalom érdekei megkívánják, egyforma építési és üzleti szabályok veendő alkalmazásba. Különösen az 1851. november 16-kai vasuti üzletrend és az 1863. június 30-ki vasuti üzletszabályzat mind a két államterületen változatlanul meghagyatnak mindaddig, míg kölcsönös egyetértéssel mind a két félre nézve egyforma módon meg nem változtatnak.

IX. CZIKK

Az összes consulátusi ügyet a közös külügyminister vezérli. Consulátusok felállításánál és a consulátusok számára kereskedelmi ügyekben adandó utasításoknál a külügyi minister a két kereskedelmi ministerrel egyetértőleg fog eljárni.

Egyébiránt a két kereskedelmi minister mindegyikének joga van, valahányszor szükségesnek látja, a consulátusokkal egyenes levelezésbe bocsátkozni, s ezek kötelesek kereskedelmi ügyekben készséggel megadni a kellő felvilágosítást.

A consulátusok időszaki kereskedelmi jelentései a külügyminister által mind a két kereskedelmi ministerrel közlendők.

X. CZIKK

Mind a két fél ministeriuma egyetértőleg fog gondoskodni arról, hogy a két állam területéből származó statisztikai anyag egy statisztikai főmunkálatban összeállíttassék.

XI. CZIKK

A só- és dohányjövedék és azon közvetett adók, melyek az ipartermelésre közvetlen befolyással vannak, névszerint a pálinka-, sör- és cukoradó, mindkét államterületen e szerződés ideje alatt egyenlő törvények és igazgatási rendszabályok szerint fognak kezeltetni.

Az e végből a két pénzügyminister által már is egyetértőleg megállapított törvényjavaslatok még a jelenlegi ülészek alatt, alkotmányos tárgyalás végett, mindkét törvényhozás elé fognak terjesztetni, s magától értetődik, hogy az akkép alkotott törvények ismét csak közös egyetértéssel törvényes uton változtathatók meg.

Hogy az egyenlő rendszabályok kezelésében az összhangzat megóvassék, a két fél pénzügyministerének joga lesz a másik fél vezérlő és beszédő hatóságainak ügyvitelébe időről-időre betekinteni. Az e célra kijelölt közegek a másik rész pénzügyministere által a szükséges igazolványnyal ellátandók.

XII. CZIKK

Az ausztriai érték, míg törvényesen meg nem változtattatik, közös érték marad; azonban mind a két törvényhozó testnek az arany érték behozatalára nézve egyforma előterjesztések fognak mielőbb tétetni, miben a párisi pénzértekezlet elvei lehetőleg érvényre lesznek emelendők.

Szabadságában áll mind a két félnek 10 krajczáros és azon alóli váltópénzt is veretni, mely a másik államterületen is a forgalomba fel fog vétettetni. E váltópénz finomsági tartalma és súlya, valamint a mindenik fél által veretendő összeg mennyisége iránt a két ministerium közt egyetértés lesz eszközözlendő.

XIII. CZIKK

Mindkét fél késznek nyilatkozik lehetőleg egyforma mérték- és súly-rendszert hozni létre mind a két állam területén, s ennél fogva a két fél ministeriumai a mérték- és súlyrendszer tökéletesítésére nézve egyenlő törvényjavaslatokat fognak illető törvényhozásaik elé terjesztetni; mindaddig pedig a két államterületen jelenleg fenálló mértékek és súlyok fentartatnak.

Hasonlókép az arany- és ezüstárúk finomsági tartalmára vonatkozó szabályok és azok feletti őrködés iránt egyenlő elvek fognak mind a két államterületen gyakorlatba vétetni.

XIV. CZIKK

Az egyik államterület lakosai, kik a másik államterületen kereskedést és ipart akarnak űzni, vagy munkát keresnek, az iparüzlet megkezdésére és folytatására, valamint a fizetendő adóra nézve a benszülöttekkel egyforma bánásmódban részesülnek.

Az egyik terület iparosai s kereskedői fel vannak jogosítva a másik területen gyártmányaikat bizományba adni, fióktelepeket s raktárakat állítani, megrendelésre dolgozni, megrendelt munkát mindenütt végezni, megrendeléseket és aláírásokat gyűjteni és vételeket eszközölni; továbbá az egyik terület lakosai a vásárforgalomra nézve a másik terület lakosaival tökéletes egyenjogúságot élveznek.

Az egyik államterületbeli iparos, ki a törvény által kijelölt esetekben iparüzlete folytatására megkivántatott műtani képességét bebizonyította, ha üzletét a másik államterületre helyezi át, e képesség újbóli bebizonyítására nem szorítható.

XV. CZIKK

Az egyik államterületen annak lakói számára szabályszerűleg kiadott házalási engedélyek, a másik államterületen az ennek lakóira nézve fenálló korlátozások mellett, a házalási engedélyeknek az illetékes hatóság által történt láttamozása után, jogot adnak a házalás gyakorlására.

A házalási engedélyek kiadására nézve mindkét területen lehetőleg összhangzó elveknek kell alkalmaztatniok.

XVI. CZIKK

A szabályszerűleg kieszközölt találmányi szabadalmak mindkét állam területén érvénnyel bírnak.

E célból a szabadalmi engedélyezés feltételei mindkét állam területén egyforma elvek szerint lesznek kölcsönös egyetértéssel törvényhozási uton megállapítandók, és ha a szükség kíváná, hasonló uton megváltoztatandók. Addig, míg ez megtörténhetik, az e részben mindkét államterületen jelenleg fenálló, lényegben egymástól el nem térő rendszabályok maradnak érvényben. A szabadalmak kiadásában követendő eljárást illetőleg a szabadalom iránti kérvény azon terület ministeriumánál nyújtandó be, melyben a feltaláló lakik. Külföldieknek szabadságukban áll találmányi szabadalomért az egyik vagy a másik államterület ministeriumához folyamodni.

Azon ministerium, melynél a szabadalomérti kérvény benyújtott, a kérvényt szabályszerűleg megvizsgáltatván, azt azon esetre, ha a szabadalmat megadhatónak véli, a második terület ministeriumához elfogadás eszközzése végett hivatalból átteszi.

A szabadalomlevelet mindenik ministerium a kormányzása alatti államterületre nézve külön állítja ki, de a két okmányok ugyanazon kelte lesz, és mindkettő egyszerre adatik ki a kérvényezőnek azon ministériumnál, hol folyamodását benyújtotta.

A találmányi szabadalmak meghosszabbítása vagy érvénytelenítése hasonlóképp közös egyetértéssel történik.

XVII. CZIKK

Az árubélyeg- és musta-ótalomra nézve jelenleg fenálló rendszabályok érvényben maradnak, és azoknak megváltoztatása csak a két fél egyetértésével eszközölhető.

Az árubélyeg-, musta- vagy mintának a két államterületen levő akármelyik iparkamaránál történt letéteményezése és lajstromozása az illető részére mindkét fél területén törvényes ótalmat biztosít.

Az iparos vagy termelő telepítvényének neve, czime, czimere vagy megnevezése úgy az egyik, mint a másik állam területén a törvény által adott ótalmat élvezi.

Az e részben jelenleg fenálló szabályok alapján szerzett jogok mind a két fél területén teljes érvénnyel bírnak.

A két államterületen bejelentett árubélyegek nyilvántartása végett mindkét kereskedelmi ministeriumban árubélyeg-lajstrom fog a két kereskedelmi minister kölcsönös havi közleményei alapján vezetettetni.

XVIII. CZIKK

A posta- és távirda-ügy a két államterületen külön, de a mennyiben a forgalom érdeke kívánja, egyforma elvek szerint fog rendeztetni és igazgattatni.

Az állami posta- s távirdaintézet részére fentartott jogok, az ezen intézeteknek a közönség részéről használata, a posta-küldeményekért való jótállás, a díjszabás (tariffák), kezelés és számvitel iránt

jelenleg fenálló határozmányok és szabályok csak a két törvényhozás, illetőleg a két kormány közös egyetértése útján, és mindkét területre nézve egyenlő módon változtathatók meg.

XIX. CZIKK

Az írói és művészi tulajdonnak mindkét államterületen leendő kölcsönös óalmazása iránt a két törvényhozás útján fog megállapodás történni.

XX. CZIKK

Hitel- és biztosító intézetek engedélyezése azon ministeriumot illeti, melynek államterületén az illető társulat székhelyét választja; ha azonban működését a másik államterületre is ki akarja terjeszteni, alapszabályainak előmutatása mellett az ez iránti engedélyt az ottani ministeriumnál köteles megszerezni.

XXI. CZIKK

A második cikkben érintett nemzetközi kereskedelmi szerződések, a vámok, a közvetett adók, és az ezen vám- és kereskedelmi szövetségben foglalt egyéb tárgyak egyforma alapjainak előkészítése és közvetítése végett, vám- és kereskedelmi értekezlet fog egybegyülni, melyet a két részről való kereskedelmi és pénzügyi ministerek, s a mennyiben a tanácskozás tárgya a külföldhöz való viszonyt érinti, a közös külügyminister, illetőleg mindezek helyettesei képeznek s a melyhez, a hányszor a tárgy megkívánja, mindkét államterületbeli szakférfiak s különösen kereskedelmi kamarai tagok hivatnak meg.

Mindkét fél ministeriumai fel vannak jogosítva, valahányszor szükségesnek tartják, a vám- és kereskedelmi értekezlet egybehívását igénybe venni.

XXII. CZIKK

E vám- és kereskedelmi szövetség a kihirdetés napján s 10 évi időre lép érvénybe, s ha a fel nem mondatik, további 10 évre, s így 10 évről 10 évre folyton fenállónak ismertetik el. A felmondás mindenkor csak a 9-dik év végén történhetik meg, s ez esetben a szerződés megújítása iránti egyezkedés hasonló uton haladék nélkül megkezdendő.

Mindazonáltal a szerződési idő öt első évének elteltével mindenik félnek szabadságában állandó e határozmányok megváltoztatására alkudozást indítványozni, mely alkudozást a másik fél vissza nem utasíthat. Ha ez uton az egyesség 6 hónap alatt el nem érhető, mindkét fél szabadságában áll egy évi felmondással élni. Ez esetben a szerződés megújítása iránti egyezkedés haladék nélkül megkezdendő.

Ha e szerződés egyes határozmányai azonnal nem lennének végrehajthatók, a két részről való felelős ministeriumok a szükséges átmeneti intézkedéseket közös egyetértéssel fogják megállapítani.

25. A/ Politikai intézmények és struktúrák a bethleni konszolidációban.

B/ Forrás

1925. ÉVI XXVI. TÖRVÉNYCIKK
AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐK VÁLASZTÁSÁRÓL

ELSŐ FEJEZET
Választójogosultság

1. § (1) Országgyűlési képviselő választójoga van minden férfinak, aki életének 24. évét betöltötte, tíz év óta magyar állampolgár, két év óta ugyanabban a községben lakik vagy van lakása és az elemi népiskola negyedik osztályát sikeresen elvégezte, vagy ezzel egyenlő értékű műveltség megszerzését igazolta.

(2) A 24. életév betöltése nem kívántatik meg attól, aki igazolja, hogy egyetemet vagy más főiskolát végzett.

(3) "Régi joron" országgyűlési képviselőválasztó mindenki, aki az 1918. évre érvényes országgyűlési képviselőválasztói névjegyzékbe fel van véve, még ha az előző bekezdésben megszabott kellékeknek nem felel is meg, ha ugyanabban a községben lakik, amelynek névjegyzékébe az 1918. évre felvették.

2. § (1) Országgyűlési képviselőválasztójoga van minden nőnek, aki életének 30. évét betöltötte, tíz év óta magyar állampolgár, két év óta ugyanabban a községben lakik vagy van lakása és az elemi népiskola hatodik osztályát vagy más tanintézetnek ezzel tanértékre nézve egyenrangú osztályát (évfolyamát) sikeresen elvégezte, vagy ezzel egyenlő értékű műveltség megszerzését igazolta.

(2) Az egyéb kellékek igazolása mellett választójoga van annak a nőnek is, aki az elemi népiskola negyedik osztályának sikeres elvégzését vagy ezzel egyenlő értékű műveltség megszerzését igazolja, ha:

1. három vagy több törvényes gyermeknek adott életet és legalább három gyermeke életben van; - a háborúban hősi halált halt gyermekeket e rendelkezés szempontjából életben levőknek kell tekinteni; vagy

2. saját vagyonának jövedelméből vagy saját keresetéből tartja el magát és önálló háztartást vezet.

(3) Az a nő, aki az előbbi bekezdés 1. pontjában foglalt föltételek mellett a választói jogot megszerezte, annak továbbra is birtokában marad, tekintet nélkül életben levő gyermekeinek a számára.

(4) Annak a nőnek, aki egyetemet vagy más főiskolát végzett, életkorára való tekintet nélkül van választójoga.

3. § (1) A választójogosultság szempontjából a tízéves magyar állampolgárság kellékét vélelmezni kell mindazoknál, akik Magyarország területén születtek, kivéve, ha alapos kétség forog fenn abban a tekintetben, hogy a magyar állampolgárságot leszármazás útján nem szerezték meg.

(2) Addig, amíg az 1921:XXXIII. törvénycikkkel becikkelyezett trianoni békeszerződés rendelkezései következtében beálló állampolgárság-változások kérdése teljes egészében tisztázva nem lesz, a központi választmány a magyar állampolgárságot vélelmezni köteles annál, aki a megcsonkított Magyarországon területén született, ha a békeszerződés életbeléptét közvetlenül megelőzően négy éven át Magyarországnak a békeszerződés által megállapított határain belül valamely községben egyfolytában lakott. Aki a

hadviseléssel kapcsolatos okból nem tartózkodhatott lakóhelyén, ilyen okból való távollétének idejét lakóhelyén eltöltöttnek kell tekinteni.

(3) A visszahonosított személyeknél korábbi magyar állampolgárságuk időtartamát a megkívánt tíz éves állampolgárság kellékének elbírálásánál számításba kell venni.

(4) Annak, aki az 1879:L. tc. 17. §-a alapján kapott állampolgárságot, ha a többi kellékekkel rendelkezik, azonnal van választójoga.

4. § (1) A választójoghoz megkívánt kétévi egyhelybenlakás kellékének megfelel az is, aki az utolsó két évben lakóhelyét csak egy ízben változtatta, ha megelőzőleg két évig ugyanegy községben lakott.

(2) Bármely rövid ideig tartó helybenlakás elegendő annál, aki:

1. országgyűlési képviselő, vagy az állam, vagy bármely törvényhatóság, község, közigazgatás, közalap, állami, községi vagy más közüzem, alapítvány vagy nyilvános számadásra kötelezett vállalat állandó alkalmazottja; vagy

2. bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetnek hivatalos alkalmazásban levő lelkésze; vagy

3. nyilvános jellegű tanintézet tanára vagy tanítója; vagy

4. a középiskolának (főgimnáziumnak, főreáliskolának, gimnáziumnak, reál-gimnáziumnak, reáliskolának) vagy ezzel tanértékre nézve egyenrangú más polgári vagy katonai tanintézetnek legmagasabb osztályát (évfolyamát) sikeresen elvégezte, ha állandó állása vagy foglalkozása van; vagy

5. az Országos Színészegyesület tagja; vagy

6. nyugalmazott köz- vagy magántisztviselő, vagy katonai havidíjas; vagy

7. a Magyarországtól elszakított területről ideköltözve, az illetékes hatóságnál nyilvántartásbavétel végett jelentkezett, vagy egyéb hitelt érdemlő módon igazolja, hogy előző állandó tartózkodási helye elszakított területen volt; vagy

8. hadifogságból tért vissza, ha a hadifogságban tanúsított magatartását igazolták.

(3) Az állandó lakóhely kellékének hiánya miatt nem lehet kizárni a választójogból azt a nőt, akinek vele közös háztartásban élő férjét a jelen §-ban felsorolt kedvezmények valamelyike megilleti.

(4) Annál, aki az államfőtől vagy a magyar kormánytól eredő kinevezés vagy megbízás alapján e törvény hatályának területén kívül teljesít szolgálatot, vagy valamely nyilvános számadásra kötelezett magyarországi vállalat tisztviselőjeként e törvény hatályának területén kívül van alkalmazva, a választójoghoz nem kívántatik, hogy e törvény hatályának területén lakóhelye legyen, ha megelőzőleg valamely itt fekvő községben lakott, vagy ha ilyen községben illetősége van.

5. § A választójog szempontjából megkívánt négy elemi népiskolai osztály sikeres elvégzésének igazolására vonatkozó szabályokat úgyszintén a hatosztályú elemi népiskolával tanértékre nézve egyenrangú tanintézeteket, valamint azoknak a főiskoláknak névsorát, amelyek a jelen törvény 1. és 2. §-ában foglalt rendelkezések szempontjából az egyetemekkel egyenlő elbírálás alá esnek, rendelet állapítja meg.

6. § Habár az 1. §-ban megszabott kellékeknek megfelel, nincs választójoga annak:

1. aki a fegyveres erőnek vagy a csendőrségnek tényleges szolgálatban álló tagja, kivéve a szabadságolt viszonyba tartozókat;

2. aki az állami vagy községi rendőrség, folyamőrség, vámőrség legénységének tagja, nem értve ide a fegyverviselésre jogosított más polgári alkalmazottakat (pénzügyőr, mező-, erdő-, hegyőr stb.).

7. § (1) A választójogból ki van zárva, tehát a választók névjegyzékébe nem vehető fel az:

1. aki gondnokság alatt áll, valamint akinek kiskorúsága meg van hosszabbítva;
2. aki elmebeteg, még ha nem áll is gondnokság alatt;
3. aki csőd alatt áll;
4. aki közjótékonyaságból vagy közsegélyből él, illetőleg abból élt és attól a naptól, amelyen ily ellátása megszűnt, egy év még nem telt el; ideértve azt is, aki népházban vagy menhelyszerű intézményben ingyen, vagy a lakás ellenértékéül nem tekinthető díjért lakik vagy lakott; nem értve ide azonban azt, aki betegsegélyző, baleseti, rokkantsági vagy más efféle pénztárból kap vagy kapott segélyt vagy járandóságot, vagy elemi csapás vagy háború, illetve forradalom következtében előállott károsodás, vagy háborús katonai érdem, vagy egyéb háborús ok jogcímén, vagy tanulmányi célból kap, vagy kapott segélyt, járandóságot, díjat, ellátást vagy lakást;
5. akinek gyermeke felett gyakorolt atyai hatalmát a hatóság jogerősen megszüntette, azon idő alatt, amíg a gyermek másnak gyámsága alatt áll, de legalább az atyai hatalom megszüntetésétől számított két évig;
6. aki, vagy akinek vele közös háztartásban élő házastársa üzleténél vagy foglalkozásánál fogva erkölcsrendészeti ellenőrzés alatt áll;
7. aki részegséggel nyilvános helyen elkövetett botrányokozás miatt két éven belül 5 aranykoronát meghaladó pénzbüntetésre legalább két ízben jogerősen el volt ítélve, ha az utolsó büntetés kiállításától vagy elévülésétől számítva egy év még nem telt el;
8. akit nyereségvágyból elkövetett büntett vagy vétség miatt jogerősen szabadságvesztésbüntetésre ítélték, valamint az is, akit felségsértés (1878:V. tc. = Btk. 126., 127., 130-135. §-ai), az államfő bántalmazása vagy megsértése (Btk. 139. §., 1913:XXXIV. tc. 2. §, 1920:I. tc.), hűtlenség (Btk. 142-149. §-ai, 1912:LXIII. tc. 18. §), lázadás (Btk. 152-158. §-ai), csoport által elkövetett hatóság elleni erőszak (1914:XL. tc. 2., 4., 7. és 8. §-a), kémkedés (Btk. 455. §), nemkülönben akit a Btk. 172-174. §-ában, az 1912:LXIII. tc. 19. §-ában és az 1913:XXXIV. tc. 3. §-ában meghatározott izgatás, továbbá az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921:III. törvénycikkben meghatározott bűncselekmények valamelyike miatt ítélték el jogerősen szabadságvesztésbüntetésre, a kiszabott büntetés kiállításától vagy az elévüléstől számítva vétség esetében öt év alatt, büntett esetében tíz év alatt;
9. akit elkövetett büntett vagy vétség miatt jogerősen szabadságvesztésbüntetésre ítélték, valamint az is, akit felségsértés (1878:V. tc. = Btk. 126., 127., 130-135. §-ai), az államfő bántalmazása vagy megsértése (Btk. 139. §., 1913:XXXIV. tc. 2. §, 1920:I.t.-c.), hűtlenség (Btk. 142-149. §-ai, 1912:LXIII. tc. 18. §), lázadás (Btk. 152-158. §-ai), csoport által elkövetett hatóság elleni erőszak (1914:XL. tc. 2., 4., 7. és 8. §-a), kémkedés (Btk. 455. §), nemkülönben akit a Btk. 172-174. §-ában, az 1912:LXIII. tc. 19. §-ában és az 1913:XXXIV. tc. 3. §-ában meghatározott izgatás, továbbá az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921:III. törvénycikkben meghatározott bűncselekmények valamelyike miatt ítélték el jogerősen szabadságvesztésbüntetésre, a kiszabott büntetés kiállításától vagy az elévüléstől számítva vétség esetében öt év alatt, büntett esetében tíz év alatt;
10. akit a jelen törvény 175. §-ának (5) bekezdése alapján fegyelmi úton jogerősen elítéltek, a fegyelmi ítélet jogerőre emelkedésétől számított öt év alatt;
11. akit a közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913:XXI. tc. alapján jogerősen szabadságvesztésbüntetésre ítélték, vagy dologházba utaltak, a kiszabott szabadságvesztésbüntetés, vagy dologházi őrizet kiállításától vagy elévülésétől számítva kihágás esetében öt év alatt, egyéb esetekben tíz év alatt;

12. aki büntett vagy vétség miatt bírói határozat alapján előzetes letartóztatásban vagy vizsgálati fogságban van, továbbá aki szabadságvesztés büntetését tölti - ideértve azt is, aki feltételes szabadságon van, - valamint az is, aki ellen nyereségvágyból elkövetett büntett vagy vétség miatt vád alá helyező határozatot hoztak, vagy főtárgyalást (tárgyalást) tűztek ki;

13. akit politikai jogai gyakorlatának felfüggesztésére jogerősen elítéltek, az ítéletben megállapított idő alatt;

14. akinek választójogát az országgyűlési (nemzetgyűlési) képviselőválasztások tárgyában ítélt bíróság felfüggesztette, az ítéletben megállapított idő alatt;

15. akire nézve bírói vagy más közhatóság - törvényes hatáskörében - kétségtelenül megállapította, hogy háború idején (1912:LXIII. törvénycikk 13. és 28. §) az ellenséghez pártolt és azt kémkedéssel, fegyveres szolgálattal vagy másnemű szolgáltatással támogatta, vagy evégből ellenséges csapathoz csatlakozott, vagy önként ellenséges területre távozott, különösen, ha ezt a vagyonek Kobzás kimondásával állapították meg; vagy hogy háború idejében az ellenséggel együttérzését akár sajtó útján, akár szóval, iratban, képes ábrázolatban, vagy egyébként felismerhetően kifejezésre juttatta;

16. akit katonai (honvéd) büntetőbíróság jogerősen szabadságvesztésbüntetésre ítélt olyan bűncselekmény miatt, amely megfelel a jelen § 9. vagy 15. pontjában megjelölt valamely cselekménynek, mégpedig a jelen § 9. pontja alá eső cselekménynek megfelelő cselekmény miatt történt elítélés esetében a 9. pontban megszabott idő alatt. Ilyen bűncselekmények - az 1920:I. tc. és az 1921:III. tc. rendelkezése alá esőkön kívül - a következők: a felségárulás és felségsértés (Ktbt. = a katonai büntetőtörvény 334. § a) és I. függelék I. Cikke, 335-337. és 339. §, az esküvel fogadott katonai szolgálati kötelesség megszegésére való csábítás vagy segélynyújtás (Ktbt. 314., 317., 318. §), a kémkedés és az állam hadereje ellen intézett más cselekmények (Ktbt. 321-325., 327-330. §), a nyilvános erőszakoskodásnak a Ktbt. 367. §-ában meghatározott, valamint annak I. esete (Ktbt. 353-354. §), a felkelés és lázongás (Ktbt. 344-352. §), a közcsendháborítás (Ktbt. 341. §), a közcsend és rend elleni vétség (Ktbt. 530. § a), c), d) és g), 531., 556. és 560. §), 562. § I. függelék II. és III. Cikke). Arra nézve, hogy a cselekmény büntett-e vagy vétség, vagy hogy azt nyereségvágyból követték-e el, a katonai (honvéd) büntetőbíróságnak bűnösséget megállapító jogerős ítélete, a büntetés végrehajthatóságának elévülésére a katonai büntetőtörvényeknek szabályai irányadók: ha pedig valakiről a 15. pontban felsorolt tények valamelyikét katonai büntetőbíróság vagy más katonai hatóság állapította meg, ebben a tekintetben ennek a határozatnak tartalma irányadó.

(2) Ha a választójogból a jelen § 9. és 11. pontja szerint kijáró büntetés kegyelem útján egészen elengedtetett, ennek hatálya a választójogi következményekre is kiterjed; ha pedig az kegyelem útján részben engedtetett el vagy enyhítettett, a választójogból való kizárás időtartama a kegyelem keltétől, ha pedig a büntetés végrehajtását feltételesen felfüggesztették, a felfüggesztő ítélet jogerőre emelkedésének napjától kezdődik.

(3) Ha a büntett vagy vétség miatt a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése is ki van mondva, ennek időtartamát a jelen § 9. és 11. pontjában megszabott időbe be kell számítani.

(4) Akit osztály vagy tulajdon ellen elkövetett, a Btk. 172. §-ának második bekezdésébe ütköző izgatás miatt ítélték el jogerősen szabadságvesztésbüntetésre, az a jelen § (1) bekezdése 9. pontja alapján csak akkor zárható ki a választójogból, ha a cselekményt az 1918:XVII. tc. életbelépte után követte el.

(5) Minden elsőfokú bíróság és más hatóság köteles azt a határozatot, amely a jelen §-ban felsorolt kizáróokok valamelyikét megállapítja, jogerőre emelkedése után azonnal az érdekelt személy lakóhelye szerint illetékes törvényhatóság első tisztviselőjéhez megküldeni, aki azt szavazóköronként nyilvántartásba foglaltatja, magát a határozatot pedig - a választói névjegyzékek kiigazításánál és az országgyűlési képviselőválasztásnál leendő figyelembevétel végett - az illetékes központi választmánynak megküldi.

8. § (1) Azokról, akiknek választójoguk van, névjegyzéket kell szerkeszteni. Azt, akire nézve a 7. §-ban felsorolt valamelyik kizáró ok forog fenn, szintén fel kell venni a névjegyzékbe, ha közokirattal igazolja, hogy a kizáró ok a névjegyzék szerkesztésének naptári évében megszűnik.

(2) Választójogot az gyakorolhat, aki a névjegyzékbe fel van véve.

(3) A választójogot csak személyesen lehet gyakorolni.

(4) Minden választónak egy szavazatra van joga.

(5) A névjegyzékbe felvett választó sem gyakorolhatja a választójogot:

1. ha közokirattal igazolják, hogy magyar állampolgárságát elvesztette, vagy hogy az előző rendelkezések értelmében a választójogból ki van zárva;

2. ha mint a fegyveres erő vagy a csendőrség tényleges szolgálatában álló tagjának, vagy az állami vagy községi rendőrség, folyamőrség, vámőrség legénységi tagjának nincs választójoga (5. §).

MÁSODIK FEJEZET

Választhatóság

9. § (1) Országgyűlési képviselővé választható az, akinek a választás időpontjában választójoga van és a jelen fejezetben említett valamely kizáró ok alá nem esik, ha életének 30. évét betöltötte.

(2) Aki az első bekezdésben meghatározott kellékeknek megfelel, választható akkor is, ha a választók névjegyzékébe nincs felvéve.

10. § (1) Nem választható országgyűlési képviselővé:

1. aki a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló 1879:L. tc. 15. és 44. §-a értelmében az országgyűlés tagja nem lehet;

2. aki az összeférhetetlenségről szóló 1901:XXIV. tc. 25. §-ának második bekezdése értelmében a kormánynál való tilos közbenjárás miatt, vagy a jelen törvény 131. §-a értelmében a megbízólevél bemutatásának elmulasztása miatt a választás időpontjában még nem volt képviselővé választható;

3. akit nyereségvágyból elkövetett bűntett miatt jogerősen két évet meghaladó szabadságvesztésbüntetésre, vagy ennél súlyosabb büntetésre ítélték, vagy akit a jelen törvény kihirdetése után elkövetett rágalmozásért vagy izgatásért tíz éven belül három ízben jogerősen szabadságvesztésbüntetésre ítélték el;

4. akit a 3. pont esetén kívül valamely bűntett, vagy a 7. § 9. pontjában megjelölt valamely vétség miatt ismételten ítélték jogerősen szabadságvesztésbüntetésre, a kiszabott büntetés kiállításától vagy elévülésétől számítva, vétség esetében tíz év alatt, bűntett esetében tizenöt év alatt;

5. az a közhivatalnok, tanár, tanító, lelkész vagy ügyvéd, akit hazafiatlan magatartása miatt az illetékes hatóság országgyűlési képviselővé választása előtt fegyelmi úton jogerős határozattal állásától elmozdításra

(hivatalvesztésre), az ügyvédség elvesztésére ítélt, a fegyelmi határozat jogerőre emelkedésétől számított öt év alatt;

6. aki az ú. n. tanácsköztársaság forradalmi kormányzó tanácsának tagja (népbiztos) vagy helyettese; forradalmi törvényszék elnöke, tagja vagy vádbiztosa; vagy politikai megbízott volt;

7. aki a jelen törvény 139. §-a értelmében nem jelölhető.

(2) A jelen § (1) bekezdése 3. és 4. pontjának eseteiben a 7. §-nak (2) és (3) bekezdésében foglalt rendelkezéseket kell alkalmazni.

(3) Ha a választási biztosnak, vagy a választási vagy a szavazatszedőküldöttségi elnöknek a megválasztott képviselőre vonatkozóan olyan tényről van közvetlen tudomása, vagy a nevezettek valamelyikének a jelölés vagy a választás során valamelyik választó jelent be olyan határozottan megjelölt tény, amely miatt a megválasztott személy nem választható meg országgyűlési képviselővé, ezt a tény, a választási jegyzőkönyvbe kell foglalni. Ilyen esetben a képviselőválasztás igazolására hivatott szerv köteles a megválasztott képviselő választhatóságát hivatalból megvizsgálni (132. §).

(4) Ha a már igazolt képviselőről jut valamely kizáró ok a képviselőház elnökének tudomására, az eljárásra a 139. § rendelkezései irányadók.

11. § (1) Nem választható országgyűlési képviselővé az sem:

1. aki a választás napjának kitűzése és a választás közé eső időben főispán (főpolgármester), kormánybiztos, alispán, kir. pénzügyigazgató, budapesti kir. adófelügyelő, főszolgabíró, szolgabíró, gazdasági felügyelő, a rendőrhatalóság vezetője (ker. főkapitány, főkapitány, kapitány stb.) törvényhatósági joggal felruházott vagy rendezett tanácsú város polgármestere volt abban a választókerületben, amely egészen vagy részben az illető törvényhatóság, járás vagy város területén fekszik;

2. aki az 1. pontban megjelölt időben királyi járásbírósnál vagy királyi törvényszéknél mint ítéldbíró, vagy a királyi törvényszék mellett működő királyi ügyészségnél, mint ennek tagja volt alkalmazva, abban a választókerületben, amely egészen vagy részben az illető királyi járásbírósnak vagy királyi törvényszék területén fekszik; továbbá az a bíró, aki a választást megelőző egy éven belül a választókerület területén az Országos Földbirtokrendező Bíróság kiküldött bírójaként működött, valamint a legközelebbi általános választásig és ezen a választáson az az ügyvéd vagy más meghatalmazott, aki első ízben a jelen törvény életbelépte után, utóbb pedig az előző általános választás óta a választókerület területén folyamatban volt vagy lévő földbirtokrendezési ügyben az érdekelt igénylők képviseletével volt megbízva; ez a rendelkezés nem vonatkozik azokra az országgyűlési képviselőkre, akik a földigénylőket saját kerületükben ellenszolgáltatás nélkül képviselték;

3. a választási vagy szavazatszedő küldöttségi elnök (helyettes elnök) abban a választókerületben, amelyben a választásnál vagy a szavazatszedésnél közreműködik.

(2) Ha a főispán (főpolgármester) vagy a jelen § 1-2. pontjában említett tisztviselő képviselőjelöltként való fellépés céljából e törvény jelen §-ára hivatkozással állásáról lemond, ha lemondását az annak elfogadására hivatott hatóságnak, ha pedig e hatóság valamely testület: a testület elnökének írásban bejelenti, lemondását e tény alapján - fegyelmi és vagyoni felelősségének fenntartása mellett - elfogadottnak kell tekinteni.

(3) A 10. § (3) és (4) bekezdésében foglalt rendelkezéseket az ebben a §-ban felsorolt estekre is megfelelően kell alkalmazni.

(4) Az (1) bekezdés 1. pontjában megnevezettek ugyanazon hatósági területen, ahol képviselővé jelöltettek, az előbbi állásukra két éven belül ki nem nevezhetők, illetőleg meg nem választhatók.

26. A/ Állami és pártstruktúra a koalíciós években (1944–1949)

B/ Forrás

**1946. ÉVI I. TÖRVÉNY
MAGYARORSZÁG ÁLLAMFORMÁJÁRÓL**

Magyarországon 1918. november 13-án megszűnt a királyi hatalom gyakorlása. A nemzet visszanyerte önrendelkezési jogát. Négy száz esztendő harc, az ónodi gyűlés, az 1849-es debreceni határozat, két forradalom kísérlete és az ezt követő elnyomatás után a magyar nép újra szabadon határozhat államformájáról.

**Az általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójog alapján megválasztott
Nemzetgyűlés most a magyar nép nevében és megbízásából megalkotja azt az
államformát, amely a nemzet akaratának és érdekeinek legjobban megfelel: a
magyar köztársaságot.**

A köztársaság polgárai részére biztosítja az ember természetes és elidegeníthetetlen jogait, a magyar nép számára a rendezett együttélést s a más népekkel való békés együttműködést.

Az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogai különösen: a személyes szabadság, jog az elnyomatástól, félelemtől és nélkülözéstől mentes emberi élethez, a gondolat és vélemény szabad nyilvánítása, a vallás szabad gyakorlása, az egyesülési és gyülekezési jog, a tulajdonhoz, a személyi biztonsághoz, a munkához és méltó emberi megélhetéshez, a szabad művelődéshez való jog s a részvétel joga az állam és önkormányzatok életének irányításában.

Ezekről a jogokról egyetlen állampolgár sem fosztható meg törvényes eljárás nélkül és e jogokat a magyar állam valamennyi polgárának minden irányú megkülönböztetés nélkül, a demokratikus államrend keretein belül, egyformán és egyenlő mértékben biztosítja.

E cél megvalósítására Magyarország Nemzetgyűlése mindenekelőtt a következő törvényt alkotja:

1. § Az államhatalom kizárólagos forrása és birtokosa a magyar nép. A magyar nép a törvényhozó hatalmat az általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójog alapján megválasztott Nemzetgyűlés útján gyakorolja.

2. § (1) Magyarország köztársaság.

(2) A köztársaság élén elnök áll. A köztársasági elnököt a Nemzetgyűlés négy évre választja.

3. § Köztársasági elnökké minden magyar állampolgár megválasztható, aki harmincötödik életévét betöltötte és akinek nemzetgyűlési képviselői választójogosultsága van.

4. § (1) A köztársasági elnök választását jelölés előzi meg. A jelölés érvényességéhez a Nemzetgyűlés legalább ötven tagjának írásbeli ajánlása szükséges. A jelölést a Nemzetgyűlés elnökénél a szavazás elrendelése előtt kell benyújtani. A Nemzetgyűlés minden tagja csak egy jelöltet ajánlhat. Annak, aki több jelöltet ajánl, mindegyik ajánlása érvénytelen.

(2) Ha a szükséges ajánlást csak egy jelölt nyerte el, ez a Nemzetgyűlés tagjai legalább kétharmad részének jelenlétében közfelkiáltással köztársasági elnökké választható. Egyébként a választás titkos szavazás útján történik. A szükséghez képest többszöri szavazásnak van helye. Az első szavazás alapján megválasztott köztársasági elnök az, aki a Nemzetgyűlés összes tagjai legalább kétharmad részének szavazatát elnyeri.

(3) Ha az első szavazás alkalmával ezt a többséget egyik jelölt sem nyeri el, az (1) bekezdésnek megfelelő új ajánlás alapján újból szavazást kell tartani. A második szavazás alapján való megválasztáshoz ugyancsak a Nemzetgyűlés összes tagjai legalább kétharmad részének szavazata szükséges.

(4) Ha a második szavazás alkalmával egyik jelölt sem nyerte el a megkívánt többséget, harmadszori szavazást kell tartani. Ez alkalommal csak arra a két jelöltre lehet szavazni, akik a második szavazás alkalmával a legtöbb szavazatot kapták. A harmadik szavazás alapján megválasztott köztársasági elnök az, aki - tekintet nélkül a szavazásban résztvevők számára - a szavazatok többségét elnyerte.

(5) A szavazási eljárást legfeljebb három egymásra következő nap alatt be kell fejezni.

5. § Egymásután két ízben köztársasági elnökké senkit sem lehet megválasztani.

6. § (1) A köztársasági elnök a Nemzetgyűlés előtt esküt vagy fogadalmat tesz.

(2) Az eskü szövege a következő:

„Én, esküszöm az élő Istenre, hogy Magyarországhoz és annak alkotmányához hű leszek. Törvényeit és törvényerejű szokásait megtartom és másokkal is megtartatom és köztársasági elnöki tisztemet a Nemzetgyűléssel egyetértésben a magyar nép javára gyakorlom. Isten engem úgy segítjen”.

(3) A fogadalom szövege a következő:

„Én, becsületemre és lelkiismeretemre fogadom, hogy Magyarországhoz és annak alkotmányához hű leszek. Törvényeit és törvényerejű szokásait megtartom és másokkal is megtartatom és köztársasági elnöki tisztemet a Nemzetgyűléssel egyetértésben a magyar nép javára gyakorlom”.

7. § A köztársasági elnök megválasztásáról és esküjének, illetőleg fogadalmának letételéről jegyzőkönyvet kell készíteni. Ezt a jegyzőkönyvet a köztársasági elnök is aláírja; aláírását a miniszterelnök ellenjegyzi. A jegyzőkönyvet a hivatalos lapban közzé kell tenni.

8. § Az első ízben megválasztott köztársasági elnök eskü-, illetőleg fogadalomtételével a Nemzeti Főtanács intézménye megszűnik.

9. § A köztársasági elnök tizenöt napon belül aláírja és a kihirdetést elrendelő záradékkal látja el a Nemzetgyűlés által alkotott törvényeket. A kihirdetés elrendelése előtt az említett határidőben a törvényt újabb megfontolás végett, észrevételeinek közlésével, egy ízben visszaküldheti a Nemzetgyűlésnek; a Nemzetgyűlés által hozzá második ízben áttett törvényt azonban tizenöt napon belül kihirdettetni köteles.

10. § (1) A köztársasági elnök a Nemzetgyűlést egy ülészakban harminc napnál nem hosszabb időre legfeljebb egy ízben elnapolhatja. Az elnapolás tartama alatt a Nemzetgyűlés elnöke legalább száz képviselőnek írásban előterjesztett indítványára az indítvány kézhezvételétől számított nyolc napnál nem távolabbi időpontra a Nemzetgyűlést összehívni köteles.

(2) A köztársasági elnök jogosult a Nemzetgyűlés feloszlatására, ha eziránt a kormány előterjesztést tesz, vagy ha ezt a nemzetgyűlési képviselőknek legalább kétötöd része felterjesztésben kéri.

11. § (1) A köztársasági elnök képviseli Magyarországot nemzetközi viszonylatokban. Követeket küld és fogad, konzulokat nevez ki és megadja az idegen konzulok részére a működési engedélyt. A minisztérium útján a külhatalmakkal szerződéseket köthet, ha azonban a szerződés tárgya a törvényhozás hatáskörébe tartozik, a szerződés megkötéséhez a Nemzetgyűlés hozzájárulása szükséges.

(2) A köztársasági elnök hadüzenetre, a hadiállapot beálltának megállapítására, békekötésre, a honvédségnek az ország határán kívül alkalmazására csak a Nemzetgyűlés előzetes felhatalmazásával jogosult.

12. § (1) A köztársasági elnököt megilleti az államfő kegyelmezési joga, úgyszintén a törvényes akadályok alól az államfő részére fenntartott felmentés joga. Általános

kegyelmet, valamint a miniszteri felelősség érvényesítéseképpen vád alá helyezett vagy elítélt miniszternek, illetőleg legfőbb állami számvevőszéki elnöknek kegyelmet csak a Nemzetgyűlés adhat.

(2) Háború vagy mozgósítás esetében a honpolgári kötelékből való elbocsátás felől a minisztérium előterjesztésére a köztársasági elnök határoz.

13. § (1) A végrehajtó hatalmat a köztársasági elnök a Nemzetgyűlésnek felelős minisztérium által gyakorolja.

(2) A köztársasági elnök nevezi ki és menti fel a Nemzetgyűlés politikai bizottságának meghallgatása után a parlamenti többségi elv tiszteletben tartásával a miniszterelnököt, a miniszterelnök előterjesztése alapján pedig a minisztereket.

(3) A kinevezett minisztérium a kinevezéstől számított nyolc nap alatt köteles a Nemzetgyűlés ülésében bemutatkozni. Ennek megtörténte előtt a köztársasági elnök a Nemzetgyűlést nem oszlathatja fel.

(4) A köztársasági elnök minden rendelkezéséhez és intézkedéséhez a miniszterelnök vagy az illetékes felelős miniszter ellenjegyzése szükséges.

14. § (1) A köztársasági elnök nevezi ki az illetékes felelős miniszternek a miniszterelnök útján tett előterjesztésére az V. és az ennél magasabb fizetési osztályba tartozó állami tisztviselőket, valamint fizetési osztályra való tekintet nélkül az összes ítélőbírakat. A köztársasági elnök tölti be az illetékes felelős miniszternek a miniszterelnök útján tett előterjesztésére azokat az egyéb tisztségeket, amelyeknek betöltését a törvényes rendelkezések az államfő hatáskörébe utalják.

(2) A köztársasági elnök adományozhatja a Nemzetgyűlés által alapított érdemrendeket és a hivatali állások címeit.

15. § (1) A köztársasági elnök tisztségéről csak a Nemzetgyűléshez intézett nyilatkozatban és a Nemzetgyűlés hozzájárulásával mondhat le. A Nemzetgyűlés tizenöt napon belül kérheti a köztársasági elnököt, hogy elhatározását újból fontolja meg. Ha a köztársasági elnök elhatározását fenntartja, a Nemzetgyűlés a lemondás tudomásulvételét nem tagadhatja meg.

(2) Ha a köztársasági elnök meghal, a köztársasági elnöki szék más okból megüresedik vagy a köztársasági elnök tisztségének ellátására egyéb okból tartósan képtelenné válik, az új köztársasági elnök megválasztásáig a köztársasági elnöki jogkört a Nemzetgyűlés elnöke gyakorolja, azzal a korlátozással, hogy a Nemzetgyűlés által alkotott törvényt a

Nemzetgyűlésnek újabb megfontolás végett nem küldheti vissza, a Nemzetgyűlést nem oszlathatja fel és a kegyelmezés jogával csak jogerősen elítéltek javára élhet.

(3) Ha a köztársasági elnök szék megüresedik, vagy a köztársasági elnök tisztségének ellátására tartósan képtelenné válik, a Nemzetgyűlés elnöke gondoskodni köteles arról, hogy a Nemzetgyűlés az új köztársasági elnök megválasztása végett harminc napon belül összeüljön. Ha a Nemzetgyűlés megbízatása a köztársasági elnök választását szükségessé tevő körülmény bekövetkezése előtt megszűnt vagy a köztársasági elnök a Nemzetgyűlést feloszlatta, a minisztérium köteles a választások megtartásáról olyan időpontban gondoskodni, hogy az új köztársasági elnök a választást szükségessé tevő körülmény bekövetkezésétől számított hatvan napon belül megválasztható legyen. Ilyen esetben a köztársasági elnök jogait a (2) bekezdésben meghatározott korlátozással a felosztatott Nemzetgyűlés elnöke, illetőleg annak a Nemzetgyűlésnek az elnöke gyakorolja, amelynek megbízatása a köztársasági elnöki szék megüresedése előtt megszűnt.

16. § (1) A köztársasági elnök személye sérthetetlen; büntetőjogi védelmét külön törvény biztosítja.

(2) Ha a köztársasági elnök az alkotmányt vagy a törvényt megszegi, a Nemzetgyűlés öt - legalább százötven tag írásbeli indítványa alapján - összes tagjai legalább kétharmad részének jelenlétében és a jelenlevők legalább kétharmad részének szavazatával felelősségre vonhatja. A bíraskodás a Nemzetgyűlés tagjaiból az 1848:III. törvénycikk 34. §-ának megfelelő alkalmazásával alakított bíróság joga.

17. § (1) A Nemzetgyűlés a köztársasági elnök részére tiszteletdíjat állapít meg.

(2) A köztársasági elnöki tisztt ellátására szükséges hivatalt a minisztérium szervezi, e hivatal költségeiről az állami költségvetés keretében kell gondoskodni.

18. § A bíróságok a bírói hatalmat a köztársaság nevében gyakorolják és ítéleteiket, valamint egyéb ügydöntő határozataikat „A Magyar Köztársaság nevében” hozzák.

19. § Ez a törvény a Nemzetgyűlésben való kihirdetésével azonnal hatályba lép. Kihirdetésével hatályukat veszti a megszűnt királyságra és kormányzói intézményre vonatkozó összes jogszabályok.

27. A/ A pártállami struktúra a „kemény” és a „puha” diktatúra idején, 1949–1989

B/ Forrás

1949. ÉVI XX. TÖRVÉNY A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA

A nagy Szovjetunió fegyveres ereje felszabadította országunkat a német fasiszták iga alá, szétzúzta a földesurak és nagytőkések népellenes államhatalmát, megnyitotta dolgozó népünk előtt a demokratikus fejlődés útját. A régi rend urai és védelmezői ellen vívott kemény küzdelmekben hatalomra jutva, a magyar munkásosztály, szövetségben a dolgozó parasztsággal, a Szovjetunió önzetlen támogatásával újjáépítette háborúban elpusztult országunkat. Évtizedes harcokban megedződött munkásosztályunk vezetésével, az 1919. évi szocialista forradalom tapasztalataival gazdagodva, a Szovjetunióra támaszkodva népünk megkezdte a szocializmus alapjainak lerakását s országunk a népi demokrácia útján halad előre a szocializmus felé. E küzdelem és országépítő munka már megvalósult eredményeit, országunk gazdasági és társadalmi szerkezetében végbement alapvető változásokat fejezi ki és a további fejlődés útját jelöli meg: A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA.

I. FEJEZET A Magyar Népköztársaság

1. § Magyarország: népköztársaság.
2. § (1) A Magyar Népköztársaság a munkások és dolgozó parasztok állama.
(2) A Magyar Népköztársaságban minden hatalom a dolgozó népé. A város és falu dolgozói választott és a népnek felelős küldöttek útján gyakorolják hatalmukat.
3. § A Magyar Népköztársaság állama védi a magyar dolgozó nép szabadságát és hatalmát, az ország függetlenségét, harcol az ember kizsákmányolásának minden formája ellen, szervezi a társadalom erőit a szocialista építésre. A Magyar Népköztársaságban megvalósul a munkásság és a dolgozó parasztság szoros szövetsége a munkásosztály vezetésével.

II. FEJEZET A társadalmi rend

4. § (1) A Magyar Népköztársaságban a termelési eszközök zöme társadalmi tulajdonként az állam, a közületek vagy szövetkezetek tulajdonában van. Termelési eszközök magántulajdonban is lehetnek.

(2) A Magyar Népköztársaságban a népgazdaság irányító ereje a nép államhatalma. A dolgozó nép fokozatosan kiszorítja a tőkés elemeket és következetesen építi a gazdaság szocialista rendjét.

5. § A Magyar Népköztársaság gazdasági életét állami népgazdasági terv határozza meg. Az államhatalom a társadalmi tulajdonban levő vállalatokra, az állami bankrendszerre, a mezőgazdasági gépállomásokra támaszkodva irányítja és ellenőrzi a népgazdaságot a termelőerők fejlesztése, a közvagyon növelése, a dolgozók anyagi és kulturális színvonalának állandó emelése és az ország véderejének fokozása érdekében.

6. § Az egész nép vagyonaként az állam és a közületek tulajdona: a föld méhének kincsei, az erdők, a vizek, a természeti erőforrások, a bányák, a jelentős ipari üzemek, a közlekedési eszközök - vasút, szárazföldi, vízi- és légiutak -, a bankok, a posta, a távíró, a távbeszélő, a rádió, az állam által szervezett mezőgazdasági üzemek: állami gazdaságok, gépállomások, öntözőművek stb. Az állam vállalatai látják el a külkereskedelmet, valamint a nagykereskedelmet; az állam irányítja az egész kereskedelmi forgalmat.

7. § (1) A Magyar Népköztársaság elismeri és biztosítja a dolgozó parasztok jogát a földhöz és kötelességének tekinti, hogy állami gazdaságok szervezésével, mezőgazdasági gépállomásokkal, az önkéntes társulás és a közös munka alapján működő termelőszövetkezetek támogatásával elősegítse a mezőgazdaság szocialista fejlődését.

(2) Az állam elismeri és támogatja a dolgozóknak a kizsákmányolás ellen irányuló minden valóságos szövetkezeti mozgalmát.

8. § (1) A munkával szerzett tulajdont az Alkotmány elismeri és védi.

(2) A magántulajdon és a magánkezdeményezés a köz érdekeit nem sértheti.

(3) Az öröklési jogot az Alkotmány biztosítja.

9. § (1) A Magyar Népköztársaság társadalmi rendjének alapja a munka.

(2) Minden munkaképes polgárnak joga, kötelessége és becsületbeli ügye, hogy képességei szerint dolgozzék.

(3) A dolgozók munkájukkal, munkaversenyben való részvételükkel, a munkafegyelem fokozásával és a munkamódszerek tökéletesítésével a szocialista építés ügyét szolgálják.

(4) A Magyar Népköztársaság megvalósítani törekszik a szocializmus elvét: „Mindenki képessége szerint, mindenkinek munkája szerint”.

III. FEJEZET

Az államhatalom legfelsőbb szervei

10. § (1) A Magyar Népköztársaság legfelsőbb államhatalmi szerve az Országgyűlés.

(2) Az Országgyűlés gyakorolja a népszuverénitásból folyó összes jogokat, meghatározza a kormányzás szervezetét, irányát és feltételeit.

(3) E jogkörében az Országgyűlés:

- a)* törvényeket alkot,
- b)* meghatározza az állami költségvetést,
- c)* megállapítja a népgazdasági tervet,
- d)* megválasztja a Népköztársaság Elnöki Tanácsát,
- e)* megválasztja a minisztertanácsot,
- f)* minisztériumokat létesít és szüntet meg, illetőleg meghatározza és megváltoztathatja a minisztériumok feladatkörét,
- g)* dönt a hadüzenet és a békekötés kérdésében,
- h)* közkegyelmet gyakorol.

11. § (1) Az Országgyűlést négy évi időtartamra választják.

(2) Országgyűlési képviselőt az Országgyűlés hozzájárulása nélkül letartóztatni vagy ellene bünvádi eljárást indítani - tettenérés esetét kivéve - nem lehet.

(3) Minden politikai, gazdasági vagy egyéb tevékenység, illetőleg magatartás, amely ellentétben áll a dolgozók érdekével, összeférhetetlen az országgyűlési képviselői megbízással.

12. § (1) Az Országgyűlés évenként legalább két ízben ül össze rendes ülészekre.

(2) Az Országgyűlést a képviselők egyharmadának írásbeli kérelmére vagy a Népköztársaság Elnöki Tanácsának határozata alapján össze kell hívni.

(3) Az Országgyűlés tagjai sorából elnököt, két alelnököt és hat jegyzőt választ.

(4) Az Országgyűlés üléseinek összehívásáról a Népköztársaság Elnöki Tanácsa gondoskodik.

(5) Az Országgyűlés működésének szabályait és tárgyalási rendjét ügyrendben állapítja meg.

13. § Az Országgyűlés ülései általában nyilvánosak. Rendkívüli esetben az Országgyűlés zárt ülés tartását is elhatározhatja.

14. § (1) A törvényhozás joga az Országgyűlést illeti meg.

(2) Törvényt a Népköztársaság Elnöki Tanácsa, a minisztertanács, továbbá bármely országgyűlési képviselő kezdeményezhet.

15. § (1) Az Országgyűlés akkor határozatképes, ha a képviselőknek legalább fele jelen van.

(2) Határozatait az Országgyűlés szótöbbséggel hozza.

(3) Az alkotmány megváltoztatásához az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

16. § Az Országgyűlés által elfogadott törvényt a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke és titkára írják alá. A törvény kihirdetéséről a Tanács elnöke gondoskodik. A törvényt a hivatalos lapban kell kihirdetni.

17. § (1) Az Országgyűlés a szükséghez képest bármely kérdés megvizsgálására tagjaiból bizottságot küldhet ki.

(2) A hatóságok, hivatalok és intézmények, valamint az állam minden polgára köteles az országgyűlési bizottság által kívánt adatokat rendelkezésre bocsátani, illetőleg a bizottság előtt vallomást tenni.

18. § (1) Az Országgyűlés megbízatásának lejártá előtt is kimondhatja feloszlását.

(2) Háború vagy egyéb rendkívüli körülmények esetén az Országgyűlés megbízatásának meghatározott időre való meghosszabbítását is kimondhatja.

(3) A felosztatott Országgyűlést a Népköztársaság Elnöki Tanácsa háború vagy egyéb rendkívüli körülmények esetén ismét összehívhatja. Az ekként összehívott Országgyűlés megbízásának meghosszabbítása tárgyában maga határoz.

(4) Az Országgyűlés felosztatásától számított három hónapon belül új Országgyűlést kell választani.

(5) A megválasztott Országgyűlést a Népköztársaság Elnöki Tanácsa a választást követő egy hónapon belül hívja egybe.

19. § (1) Az Országgyűlés első ülésén tagjai sorából megválasztja a Népköztársaság Elnöki Tanácsát, amely elnökből, két helyettes elnökből, titkárból és tizenhét tagból áll.

(2) A minisztertanács elnöke, elnökhelyettesei és tagjai a Népköztársaság Elnöki Tanácsába nem választhatók.

20. § (1) A Népköztársaság Elnöki Tanácsának hatásköre:

a) kitűzi az országgyűlési választásokat,

b) összehívja az Országgyűlést,

- c) törvényeket kezdeményez,
- d) országos jelentőségű kérdésekben népszavazást rendelhet el,
- e) a Magyar Népköztársaság nevében nemzetközi szerződéseket köt,
- f) megerősíti a nemzetközi szerződéseket,
- g) megbízza és fogadja a követeket,
- h) kinevezi a törvény által meghatározott fontosabb megbízatású állami alkalmazottakat, valamint a fegyveres erők magasabbrangú tisztjeit,
- i) adományozza az Országgyűlés által alapított rendjeleket és címeket, valamint hozzájárul külföldi rendjelek és címek viseléséhez,
- j) gyakorolja a kegyelmezési jogot,
- k) dönt azokban az ügyekben, amelyeket külön törvény hatáskörébe utal.

(2) A Népköztársaság Elnöki Tanácsa az államigazgatási és a helyi államhatalmi szervek által hozott minden olyan jogszabályt, határozatot vagy intézkedést megsemmisíthet, illetőleg megváltoztathat, amely az alkotmányba ütközik, vagy sérti a dolgozó nép érdekeit.

(3) A Népköztársaság Elnöki Tanácsa feloszlathatja az államhatalomnak azt a helyi szervét, melynek működése az alkotmányba ütközik, vagy a dolgozó nép érdekeit súlyosan veszélyezteti.

(4) Ha az Országgyűlés nem ülésezik, az Országgyűlés jogkörét a Népköztársaság Elnöki Tanácsa gyakorolja; az Alkotmányt azonban nem változtathatja meg.

(5) A Népköztársaság Elnöki Tanácsa által alkotott jogszabályok törvényerejű rendeletek, amelyeket az Országgyűlés legközelebbi ülésén be kell mutatni.

(6) A Népköztársaság Elnöki Tanácsának minden határozatát és intézkedését az elnök és a titkár írják alá. Rendeleteit a hivatalos lapban kell kihirdetni.

21. § (1) A Népköztársaság Elnöki Tanácsának megbízatása akkor szűnik meg, amikor az Országgyűlés a Népköztársaság Elnöki Tanácsát újonnan megválasztja.

(2) A Népköztársaság Elnöki Tanácsa az Országgyűlésnek felelős és köteles működéséről az Országgyűlésnek beszámolni.

(3) Az Országgyűlés jogosult a Népköztársaság Elnöki Tanácsát vagy bármely tagját visszahívni.

(4) A Népköztársaság Elnöki Tanácsának határozatképességéhez az elnökön és titkáron kívül kilenc tag jelenléte szükséges.

(5) A Népköztársaság Elnöki Tanácsa ügyrendjét maga alkotja meg és azt az Országgyűlésnek bemutatja.

1972. évi I. törvény

az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről

Az Országgyűlés az 1949. évi XX. törvényt ezzel a törvénnyel módosítja, és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának hatályos szövegét megállapítja.

„A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA

Magyarországot több mint egy évezreden át a nép munkája, áldozatvállalása, társadalomformáló ereje élte és tartotta fenn. Az államhatalom ugyanakkor az uralkodó osztályok eszköze volt a jogfosztott nép elnyomására és kizsákmányolására. Népünk nehéz küzdelmet folytatott a társadalmi haladásért, az ország függetlenségéért; számtalan megpróbáltatás közepette védte és őrizte nemzeti létünket.

Történelmünknek új korszaka kezdődött, amikor a Szovjetunió a második világháborúban kivívott győzelmei során felszabadította hazánkat a fasiszmus elnyomása alól, és megnyitotta a magyar nép előtt a demokratikus fejlődés útját. A dolgozó nép a Szovjetunió baráti támogatásával újjáépítette a háború sújtotta, romokban heverő országot. A régi rend urai és védelmezői ellen folytatott küzdelemben a magyar munkásosztály - szövetségben a dolgozó parasztsággal, együttműködve a haladó értelmiséggel - kivívta és megszilárdította a dolgozó nép hatalmát.

A forradalmi harcokban megedződött munkásosztály vezetésével, az 1919. évi Tanácsköztársaság tapasztalataival gazdagodva, a szocialista országok közösségére támaszkodva népünk lerakta a szocializmus alapjait. Hazánkban uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok. A régi helyén új ország született, amelyben az államhatalom a nép érdekeit, az állampolgárok alkotó erejének szabad kibontakozását és jólétét szolgálja. A magyar nép nemzeti egységbe tömörülve, a szocializmus teljes felépítésén munkálkodik.

A Magyar Népköztársaság Alkotmánya kifejezi az országunk életében végbement alapvető változásokat, a társadalmi haladásért vívott küzdelem és az országépítő munka történelmi eredményeit.

Az alkotmány, mint a Magyar Népköztársaság alaptörvénye, biztosítja eddigi eredményeinket és további előrehaladásunkat a szocializmus útján.

I. Fejezet

A Magyar Népköztársaság társadalmi rendje

1. § Magyarország: népköztársaság.

2. § (1) A Magyar Népköztársaság szocialista állam.

(2) A Magyar Népköztársaságban minden hatalom a dolgozó népé.

(3) A Magyar Népköztársaságban a társadalom vezető osztálya a munkásosztály, amely a hatalmat a szövetkezetekbe tömörült parasztsággal szövetségben, az értelmiséggel és a társadalom többi dolgozó rétegével együtt gyakorolja.

(4) A város és a falu dolgozói választott és a népnek felelős küldöttek által gyakorolják hatalmukat.

(5) Az állampolgárok munkahelyükön és lakóhelyükön közvetlenül is részt vesznek a közügyek intézésében.

3. § A munkásosztály marxista-leninista pártja a társadalom vezető ereje.

4. § (1) A Magyar Népköztársaság biztosítja a társadalmi szervezetek részvételét a szocialista építőmunkában.

(2) A Hazafias Népfront tömöríti a társadalom erőit a szocializmus teljes felépítésére, a politikai, gazdasági és kulturális feladatok megoldására, közreműködik a népképviselői szervek megválasztásában és munkájában.

(3) A szakszervezetek védik és erősítik a néphatalmat, védik és képviselik a dolgozók érdekeit.

5. § (1) A Magyar Népköztársaság állama védi a dolgozó nép szabadságát és hatalmát, az ország függetlenségét, harcol az ember ember általi kizsákmányolásának minden formája ellen, szervezi a társadalom erőit a szocializmus teljes felépítésére.

(2) A Magyar Népköztársaság, mint a szocialista világrendszer része, fejleszti és erősíti barátságát a szocialista országokkal; a béke és az emberi haladás érdekében együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával.

6. § (1) A Magyar Népköztársaságban a kizsákmányoló osztályok megszüntetésével uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok. A gazdasági rend alapja a termelési eszközök társadalmi tulajdona.

(2) A Magyar Népköztársaság fejleszti és védi a társadalmi tulajdon minden formáját.

7. § A Magyar Népköztársaság gazdasági életét állami népgazdasági terv határozza meg. Az állam a társadalmi tulajdonban levő vállalatokra, szervezetekre és intézményekre támaszkodva irányítja és ellenőrzi a népgazdaságot a termelőerők fejlesztése, a társadalmi tulajdon növelése, az állampolgárok anyagi és műveltségi színvonalának rendszeres emelése és az ország védelmi erejének fokozása érdekében.

8. § (1) Az állami tulajdon az egész nép vagyona.

(2) Az állam tulajdona mindenekelőtt: a föld méhének kincsei, az állami földterület, a természeti erőforrások, a jelentős üzemek és bányák, a vasút, a közutak, a vízi és légi utak, a bankok, a posta, a távíró, a távbeszélő, a rádió és a televízió.

(3) Az állami tulajdonnak, valamint az állam kizárólagos gazdasági tevékenységének körét törvény határozza meg.

9. § Az állami vállalatok és gazdálkodó szervek a társadalom általános érdekeinek szolgálatában, a törvényben meghatározott módon és felelősséggel önállóan gazdálkodnak a rájuk bízott vagyonnal.

10. § (1) A szervezetek a szocialista társadalmi rend részei; a szocialista állam társadalmi és gazdasági céljaival összhangban szolgálják tagságuk érdekeit.

(2) Az állam támogatja a dolgozók önkéntes társuláson alapuló szervezeti mozgalmát, a szocialista szervezeti tulajdon fejlesztését, biztosítja a szervezetek önállóságát, a szocialista szervezeti elvek érvényesítése érdekében felügyeletet gyakorol tevékenységük fölött.

(3) A Magyar Népköztársaság különös gondot fordít a parasztság mezőgazdasági termelőszervezeteire. Védi és fejleszti a föld szervezeti-szocialista tulajdonát.

11. § A Magyar Népköztársaság elismeri és védi a személyi tulajdont.

12. § Az állam elismeri a kisárutermelők társadalmilag hasznos gazdasági tevékenységét. A magántulajdon és magánkezdeményezés azonban nem sértheti a köz érdekeit.

13. § Az alkotmány biztosítja az öröklési jogot.

14. § (1) A Magyar Népköztársaság társadalmi rendjének alapja a munka.

(2) Minden munkaképes állampolgárnak joga és kötelessége, hogy képességei szerint dolgozzék.

(3) Az állampolgárok munkájukkal, munkaversenyben való részvételükkel, a munkafegyelem fokozásával és a munkamódszerek tökéletesítésével a szocialista építés ügyét szolgálják.

(4) A Magyar Népköztársaság a „Mindenki képessége szerint, mindenkinek munkája szerint” szocialista elv következetes megvalósítására törekszik.

15. § A Magyar Népköztársaság védi a házasság és a család intézményét.

16. § A Magyar Népköztársaság különös gondot fordít az ifjúság fejlődésére és szocialista nevelésére; védelmezi az ifjúság érdekeit.

17. § A Magyar Népköztársaság védi az állampolgárok életét, testi épségét, egészségét és betegség, munkaképtelenség, öregség esetén támogatja őket.

18. § A Magyar Népköztársaság szervezi és támogatja a társadalom fejlődését előmozdító tudományos munkát, segíti a haladást szolgáló művészetet, biztosítja az állampolgárok képzettségének és műveltségének állandó növelését.

28. A/ A Horthy-korszak társadalmi és gazdasági folyamatai

B/ Forrás

A jóvátétel kérdése a trianoni békeszerződésben

VIII. RÉSZ

Jóvátétel

I. CÍM

Általános rendelkezések

161. Cikk. A Szövetséges és Társult Kormányok kijelentik és Magyarország elismeri, hogy Magyarország és szövetségesei, mint e veszteségek és károk okozói, felelősek mindazokért a veszteségekért és károkért, amelyeket a Szövetséges és Társult Kormányok, valamint polgáraik az Ausztria-Magyarország és szövetségesei támadása folytán rájuk kényszerített háború következményeképpen elszenvedtek.

162. Cikk. A Szövetséges és Társult Kormányok elismerik, hogy Magyarország jövedelemforrásai, tekintettel e jövedelemforrásoknak a jelen Szerződés egyéb rendelkezéseiből folyó állandó jellegű csökkenésére, nem elegendők arra, hogy e veszteségek és károk teljes jóvátételét biztosítsák.

A Szövetséges és Társult Kormányok mégis megkövetelik és Magyarország kötelezi magát, hogy az alább megszabott módozatok szerint jóváteszi mindazokat a károkat, amelyeket a Szövetséges és Társult Hatalmak polgári lakosságában és javaiban szárazföldi, tengeri és légi támadása okozott az alatt az idő alatt, amíg a Szövetséges és Társult Hatalmak bármelyike háborút viselt Magyarországgal, valamint általában az idecsatolt I. Függelékben meghatározott károkat.

163. Cikk. Azoknak a károknak összegét, amelyeknek jóvátételére Magyarország köteles, szövetségközi bizottság állapítja meg, amelynek "Jóvátételi Bizottság" lesz a neve s amelynek szervezetét és hatáskörét a jelen Szerződés, nevezetesen az e címhez tartozó II-V. Függelék határozzák meg. Ez a Bizottság, a jelen Szerződésből folyó eltérésektől eltekintve, azonos a Németországgal kötött Szerződés 233. Cikkében meghatározott bizottsággal; a Bizottság a jelen Szerződés alkalmazásából eredő különleges kérdések számára külön Osztályt alakít; ennek az Osztálynak csupán tanácsadó hatásköre lesz, kivéve azokat az eseteket, amelyekben a Jóvátételi Bizottság ruház rá megfelelő hatáskört.

A Jóvátételi Bizottság a követeléseket felülvizsgálja és méltányos módon alkalmat nyújt a Magyar Kormánynak arra, hogy meghallgassák.

A Bizottság egyúttal fizetési tervezetet készít, amely megállapítja, hogy Magyarország 1921. évi május hó 1-től kezdődő harminc éven át, mely határidőkben és milyen módozatokkal tartozik a jóvátételi tartozásnak azt a részét törleszteni, amelyet reá ki fognak vetni, miután a Bizottság már megállapította volt azt, hogy Németország képes-e az ellene és szövetségesei ellen támasztott és a Bizottság által felülvizsgált követelések teljes összegének fennmaradó részét megfizetni. Abban az esetben pedig, ha Magyarország ezalatt az idő alatt tartozásának törlesztésével hátralékban maradna, minden kiegyenlített részösszeg fizetése a Bizottság tetszése szerint későbbi évekre elhalasztható vagy olyan módon kezelhető, aminőt a Szövetséges és Társult Kormányok a jelen Szerződés jelen részében megszabott lejárásnak megfelelően meg fognak állapítani.

164. Cikk. A Jóvátételi Bizottság 1921. évi május hó 1-től kezdve időnkint köteles megvizsgálni Magyarország jövedelmi forrásait és teljesítőképességét és miután méltányos módon alkalmat nyújtott Magyarország képviselőinek meghallgattatására, ez alapon a 163. Cikkhez képest belátása szerint a határidőket kitolhatja s a megállapított fizetési feltételeket megváltoztathatja; nem engedheti el azonban a tartozásnak semmilyen részét sem a Bizottságban képviselt Kormányoknak erre vonatkozó külön meghatalmazása nélkül.

165. Cikk. Magyarország 1920-ban és az 1921. év első négy hónapjában oly részletekben és olyan módon (aranyban, árúban, hajókban, értékpapírokban vagy más módon), amint azt a Jóvátételi Bizottság megállapítja, a fentemlített követelésekre méltányos részfizetést teljesít, amelynek nagyságát a Jóvátételi Bizottság állapítja meg; ezt az összeget elsősorban a megszálló hadseregnél, az 1918. évi november hó 3.-i fegyverszünet után felmerült s a 181. Cikkben tárgyalt költségeknek fizetésére kell fordítani; annyi élelmiszer és nyersanyag, amennyi a Szövetséges és Társult Főhatalmak Kormányainak megítélése szerint szükséges ahhoz, hogy Magyarország képes legyen jóvátételi kötelezettségének teljesítésére, szintén fizethető a nevezett Kormányok jóváhagyásával az említett összegből. A fennmaradó összeg Magyarország jóvátételi tartozásából levonandó. Magyarország azonfelül letétbe helyezni a II. Függelék 12. §-a c) pontjának intézkedése értelmében az ott említett kötelezőjegyeket.

166. Cikk. Magyarország beleegyezik abba is, hogy gazdasági erőforrásai közvetlenül felhasználtassanak jóvátételre, úgy, amint ezt a kereskedelmi hajózásra, a természetbeni

újjáépítésre és a nyersanyagokra vonatkozólag a III., IV. és V. Függelék részletezik; természetesen azt az értéket, amelyet az átruházott javak és ezeknek a javaknak a Függelék szerint megvalósult felhasználása, az ott meghatározott megállapítás szerint képviselnek, Magyarország javára kell írni és azt az előző cikkekben megszabott tartozásból le kell vonni.

167. Cikk. A folytatólagos fizetéseket, ideértve az előző cikkekben tárgyaltakat is, amelyeket Magyarország a jóvátételi követelések kielégítésére teljesít, a Szövetséges és Társult Kormányok egymás közt a méltányosság és mindegyikük jogai alapján előre megállapított arány szerint osztják fel.

A felosztásnál a 173. Cikkben és a III., IV. és V. Függelékben megállapított jóváírások értéke oly módon számít, mint az ugyanabban az évben teljesített fizetéseké.

168. Cikk. A fentebb megállapított fizetéseken felül Magyarország a Jóvátételi Bizottság részéről megállapított eljárás szerint visszaszolgáltatja mindazt a készpénzt, valamint visszaszolgáltatja mindazokat az állatokat, különféle tárgyakat és értékpapírokat, amelyeket elvett, lefoglalt vagy zár alá vett, amennyiben az azonosság megállapítása akár Magyarországnak, akár szövetségeseinek területén, akár azokon a területeken, amelyek a jelen Szerződés teljes végrehajtásáig Magyarországnak vagy szövetségeseinek birtokában maradnak, lehetséges lesz.

169. Cikk. A Magyar Kormány kötelezi magát, hogy a 168. Cikkben megszabott visszaszolgáltatásokat és a 163., 164., 165. és 166. Cikkekben megszabott fizetéseket és szolgáltatásokat azonnal teljesíti.

170. Cikk. A Magyar Kormány elismeri a 163. Cikkben meghatározott Bizottságot abban az alakjában, amint azt a Szövetséges és Társult Kormányok a II. Függelék értelmében megszervezik; visszavonhatatlanul elismeri, hogy a Bizottságot a jelen Szerződésben reáruházott jogosítványok élvezete és hatáskörök gyakorlása illeti.

A Magyar Kormány meg fog adni a Bizottságnak minden olyan felvilágosítást, amelyre annak Magyarország és állampolgárai pénzügyi helyzetét, pénzügyi műveleteit, javait, termelőképességét, készleteit, nyersanyagtermelését és ipari termelését illetőleg szüksége van, továbbá felvilágosítást ad az 1914-1920. évi háborúnak azokra a hadműveleteire vonatkozólag, amelyeknek ismeretét a Bizottság szükségesnek fogja tartani.

A Magyar Kormány a Bizottság tagjainak és igazolt meghatalmazottjainak mindazokat a jogokat és mentességeket megadja, amelyeket barátságos Államok szabályszerűen meghatalmazott diplomáciai képviselői Magyarországon élveznek.

Magyarország beleegyezik továbbá abba, hogy a Bizottságnak és esetleg alkalmazott személyzetének fizetését és költségeit ő fizeti.

171. Cikk. Magyarország kötelezi magát, hogy mindazokat a törvényeket, szabályzatokat és rendeleteket, amelyek a jelen rendelkezések teljes végrehajtásának biztosítására szükségesek, megalkotja, hatályban tartja és kihirdeti.

172. Cikk. A jelen Szerződés jelen részének rendelkezései nem érintik a jelen Szerződés X. része (Gazdasági rendelkezések) III. és IV. címének rendelkezéseit.

173. Cikk. Magyarország javára írandók jóvátételi kötelezettségek címén a következő tételek:

a) a jelen Szerződés X. részének (Gazdasági rendelkezések) III. és IV. címe alapján Magyarország javára megállapított végleges fizetési egyenleg;

b) mindazok az összegek, amelyek Magyarországot a IX. részben (Pénzügyi rendelkezések) és a XII. részben (Kikötők, víziútak és vasútak) megszabott jogátruházások folytán megilletik;

c) mindazok az összegek, amelyeknek Magyarország javára való írását a Jóvátételi Bizottság elrendeli, vagyontárgyaknak, jogoknak, engedélyeknek (koncesszióknak) és egyéb érdekeknek a jelen Szerződésben megszabott bármely más átruházása alapján.

Semmi esetre sem írhatók azonban Magyarország javára a 168. Cikk értelmében fogatosított visszaszolgáltatások.

174. Cikk. A magyar tengeralatti kábel átengedését, amelyet a jelen Szerződésben külön rendelkezés nem tárgyal, az idemellékelt VI. Függelék szabályozza.

I. Függelék

Magyarországtól, a fenti 162. Cikknek megfelelően az alábbi csoportokba tartozó károk teljes összegére nézve követelhető kártérítés:

1. oly károk, amelyeket polgári egyének személyében vagy életében és az említett polgári egyének tartásra jogosult hátramaradottainak bármilyenemű háborús cselekménnyel bárhol is okoztak, ideértve a bombázásokat és a más szárazföldi, tengeri vagy légi támadásokat, úgyszintén ezeknek, nemkülönben mindkét hadviselőcsoport összes hadműveleteinek mindennemű közvetlen következményeit;

2. oly károk, amelyeket Magyarország vagy szövetségesei polgári személyeknek és tartásra jogosult hátramaradottainak kegyetlenkedéssel, erőszakoskodással vagy rossz

bánásmóddal (ideértve az élet vagy az egészség ellen letartóztatás, elszállítás, internálás vagy kiürítés, tengeren való elhagyás avagy kényszermunka útján elkövetett támadásokat) bárhol okoztak;

3. oly károk, amelyeket Magyarország vagy szövetségesei saját vagy megszállott, vagy harcban elfoglalt területen polgári személyeknek és tartásra jogosult hátramaradottaiknak az egészség, a munkaképesség vagy a becsület ellen irányuló cselekményekkel okoztak;

4. hadifoglyoknak bárminemű rossz bánásmóddal okozott károk;

5. mint a Szövetséges és Társult Hatalmaknak okozott károk jönnek tekintetbe az összes nyugdíjak és hasonló természetű ellátások a háború katonai (szárazföldi, tengeri vagy légi haderőkhöz tartozó) áldozatai, megcsonkítottak, sebesültek, betegek vagy rokkantak, valamint oly személyek számára, akiket ezek az áldozatok eltartottak; a Szövetséges és Társult Kormányokkal szemben fennálló ezt a tartozást mindegyik fentnevezett Kormány részére az említett nyugdíjak és ellátások tőkésített értékében és pedig a jelen Szerződés életbelépésének időpontjára és a Franciaországban 1919. évi május hó 1-én érvényben volt díjszabások alapján kell kiszámítani;

6. annak a segélynek költségei, amelyben a Szövetséges és Társult Hatalmak Kormányai a hadifoglyokat, azok családjait és azokat a személyeket részesítették, akiket a hadifoglyok eltartottak;

7. a Szövetséges és Társult Hatalmak Kormányai részéről a mozgósítottak és a hadseregben szolgálók családtagjainak és a velük szemben tartásra jogosult egyéb személyeknek kiutalt segélyek; annak az összegnek nagyságát, amely őket az ellenségeskedések tartamának minden egyes évére nézve megilleti, a nevezett Kormányok mindegyike számára az illető évben Franciaországban a hasonló természetű fizetésekre alkalmazott középdíjszabás szerint kell kiszámítani;

8. polgári személyeknek okozott károk, amelyek Magyarország vagy szövetségesei részéről rájuk rótt abból a kötelezettségből eredtek, hogy megfelelő díjazás nélkül dolgozni voltak kötelesek;

9. olyan károk, amelyeket a Szövetséges és Társult Hatalmak valamelyikének, avagy azok állampolgárainak bárhol levő bárminemű vagyonában (kivéve a hadsereg és a haditengerészet műveit és anyagait) okoztak annak következtében, hogy a vagyontárgyakat Magyarország vagy szövetségesei szárazon, tengeren vagy a levegőben elkövetett cselekménnyel elvitték, lefoglalták, megrongálták vagy megsemmisítették;

vagy oly károk, amelyek az ellenségeskedések vagy bárminő hadművelet közvetlen következményeiként állottak elő;

10. olyan károk, amelyeket Magyarország vagy szövetségesei kivetések, pénzbüntetések vagy hasonló kényszerszolgáltatások alakjában okoztak a polgári lakosságnak.

29. A/ Az államszocializmus korszakának gazdaságtörténete

B/ Forrás

AZ MSZMP KB HATÁROZATA A GAZDASÁGI MECHANIZMUS REFORMJÁRÓL

»új gazdasági mechanizmus« – a gazdaság irányításának és tervezésének átfogó reformja, amelyet az 1960-as évek közepén készítettek elő, és 1968. jan. 1-én vezettek be. Az előkészítő munkákat Nyers Rezső, az MSZMP KB gazdaságpolitikai osztályának titkára koordinálta. A reform három területen hozott lényeges változást: (1) csökkent a központi tervezés szerepe és nőtt a vállalati önállóság a termelés és a beruházások terén; (2) liberalizálódtak az árak, vagyis a hatóságilag rögzített árak mellett egyes termékek árai a piaci keresletnek megfelelően alakulhattak; (3) a központilag meghatározott bérrendszer helyét egy flexibilisebb, bizonyos korlátok között a vállalatok által meghatározott szabályozás váltotta fel. Az új gazdasági mechanizmus tehát a központi tervezés és a piaci önszabályozás elemeit egyesítette a tulajdonviszonyok megváltoztatása nélkül. Az új rendszer a piacgazdaság hatékonyságát nem érte el, de az addigi és a szomszédos szocialista országokban továbbra is normának tekintett tervutasításos rendszerét felülmúlta. Következményének tekinthető az is, hogy a jövedelmek közötti különbségek nőttek. Erre hivatkozva a különböző ellenérdekelt csoportok 1972 és 1974 között elérték a reform lefékezését, amely csak az 1970-es évek végétől vett ismét nagyobb lendületet.

Gazdasági mechanizmusunk reformjának alapvető vonása legyen a népgazdaság tervszerű központi irányításának és az áruviszonyok, a piac aktív szerepének szerves összekapcsolása a termelőeszközök szocialista tulajdona alapján. E szerves kapcsolat megteremtésével elérhetjük, hogy egyfelől a népgazdasági tervekben továbbra is központilag döntjük el a gazdaságfejlesztés fő célkitűzéseit és fő arányait, s a megfelelő eszközök kombinációjával az eddiginél hatékonyabban biztosítjuk ezek megvalósulását, másfelől a szocialista gazdaság összmechanizmusában tág teret biztosítunk a piaci mechanizmus működésének, vagyis a kereslet–kínálat–árak közvetlenül érvényesülő kölcsönhatásának, tehát az eladók és a vevők közötti valóságos árukapcsolatoknak. Ezzel a gazdasági döntések nagy része a vállalatok hatáskörébe kerül, megnövekszik tehát a decentralizált döntések köre.

Az új gazdasági mechanizmusban a tervezés és a piac szerves egységét úgy kell kialakítani, hogy a piac működési feltételeit és szabályait a népgazdasági tervben összehangolt központi döntések határozzák meg. A piac tehát nem lehet valamiféle magára hagyott szabadversenyos piac, hanem olyan piacnak kell lennie, amely úgy szabályoz, hogy ő maga is központilag szabályozva, irányítva van, s ezáltal elősegíti a megalapozott népgazdasági tervek megvalósulását.

30. A/ Magyarország társadalomtörténete a 20. sz. második felében

B/ Forrás

1947. ÉVI IV. TÖRVÉNY
EGYES RANGOK ÉS CÍMEK MEGSZÜNTETÉSÉRŐL

1. § (1) A magyar nemesi és főnemesi rang (herceg, örgróf, gróf, báró, nemes, primor, lófő) megszűnik. A külföldi államfők által adományozott nemesi és főnemesi rangot jelző címek viselésére adott engedélyek, illetőleg az ilyen engedélyek jellegével bíró törvényi rendelkezések hatályukat veszítik.

(2) Az „örökös főispán” cím megszűnik.

(3) Megszűnnek azok a rangjelző címek (méltóságok), amelyeket mint kitüntetések rendszeresítettek (valóságos belső titkos tanácsos, titkos tanácsos, kormányfőtanácsos, kormánytanácsos stb.). Az ilyen címekre (méltóságokra) vonatkozó adományozások hatályukat veszítik.

2. §. (1) A közszolgalat körében rendszeresített állás címét közszolgalatban nem álló személynek adományozni a jövőben nem szabad. ez a rendelkezés nem vonatkozik a külügyi szolgalatban, valamint a tudományos és művészeti életben rendszeresített, illetőleg szokásos címekre.

(2) Törvényhatósági közszolgalatban nem álló személyt tiszteletbeli tisztviselővé kinevezni - a tiszteletbeli tiszti főügyészek és ügyészek kivételével - a jövőben nem szabad.

3. §. (1) A jelen törvény 1. §-ában említett rangjelző címek, valamint a „vitéz” cím használata tilos.

(2) Nemesi előnévnek, nemesi címernek és jelvénynek vagy a nemesi nemzetségi származásra utaló kifejezésnek (de genere...) használata tilos.

(3) Tilos olyan címzést használni, amely a jelen törvénnyel megszüntetett rangra vagy rangjelző címre (méltóságra) utal (főméltóságú, nagyméltóságú, kegyelmes, méltóságos, nagyságos, tekintetes, nemzetes stb.).

(4) Tilos olyan címzést használni, amely a közszolgalat körében rendszeresített álláshoz fűződik, vagy társadalmi megkülönböztetésre utal (főméltóságú, nagyméltóságú, kegyelmes, méltóságos, nagyságos, tekintetes, nemzetes stb.).

(5) A (3) illetőleg a (4) bekezdés rendelkezése nem vonatkozik a nemzetközi érintkezésben szokásos címzésekre, továbbá az egyházi személyek nem világi eredetű, hanem kizárólag egyházi természetű címzéseire.

4. §. A jelen törvény kihirdetésének napján lép hatályba; végrehajtásáról a belügyminiszter - az igazságügyminiszterrel egyetértve - gondoskodik.

Az MDP PB határozata a kulákok elleni politikáról

1. Figyelembe véve, hogy a kulákság mint osztály likvidálásának feltételei, elsősorban is a dolgozó parasztság tömeges áttérése a termelőszövetkezeti gazdálkodásra, még nincsenek meg, a párt továbbra is a kulákság korlátozásának politikáját folytatja. A korlátozás politikáját a továbbiakban az eddigieknél következetesebben kell folytatni, ki kell terjeszteni azokra a kizsákmányolókra, kulákokra, akik nem ütik meg a „kulákhatar”-t; következetesebben és konkrétabban kell leleplezni a kulákság parasztellenes és államellenes magatartását.

A kulákság elleni harcot a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetsége alapján kell folytatni: a munkásosztály és a dolgozó parasztság tömegeinek a kulákság elleni harcra való mozgósításával.

2. Pártszervezeteink, tanácsaink és tömegszervezeteink a falun tekintsék állandó feladatuknak az egyes kulákok leleplezését és rajta keresztül az egész dolgozó parasztság szembeállítását a kuláksággal, ne feledkezzenek meg arról, hogy emellett az adminisztratív rendszabályoknak csak kiegészítő szerepük van.

Különösen fontos, hogy a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztését egybekössék a kulákok elleni harccal és ezzel megakadályozzák, hogy kulákok tudnak befurakodni a termelőszövetkezetekbe és csoportokba.

31. A/ A forradalmak kora (1789-1815)

B/ Forrás

AZ EMBERI ÉS POLGÁRI JOGOK NYILATKOZATA

1789. AUGUSZTUS 26.

(Déclaration des droits de l'homme et du citoyen)

Preambulum

Minthogy a francia népnek a Nemzetgyűlésben összegyűlt képviselői úgy vélték, hogy a közbajoknak és a kormányzatok romlottságának egyedüli oka az, hogy az ember jogait nem ismerik, elfelejtették vagy megvetik, elhatározták, hogy Ünnepélyes Nyilatkozatban fejtik ki az ember természetes, elidegeníthetetlen és megszentelt jogait, hogy ez a Nyilatkozat állandóan a társadalom minden tagjának szeme előtt legyen, és állandóan emlékeztesse őket jogaikra és kötelességeikre; hogy a törvényhozó hatalom és a végrehajtó hatalom tettei, minthogy minden politikai intézmény céljával minden pillanatban össze lehet őket vetni, ennek következtében nagyobb tiszteletben részesüljenek; hogy a polgárok panaszai, amelyek ezentúl egyszerű és vitathatatlan elveken alapulnak, mindig az Alkotmány betartását és a közjót tartsák szem előtt.

A Nemzetgyűlés tehát a Legfelsőbb Lény jelenlétében és oltalma alatt ezennel elismeri és kinyilatkoztatja az Ember és a Polgár alább következő jogait.

I. Minden ember szabadnak és jogokban egyenlőnek születik és marad; a társadalmi különbségek csakis a közösség szempontjából való hasznosságon alapulnak.

II. Minden politikai társulás célja az ember természetes és elvülhetetlen jogainak megőrzése. E jogok: a szabadság, a tulajdon, a biztonság s az elnyomással szemben való ellenállás.

III. Minden szuverenitás elve természeténél fogva a nemzetben lakozik; sem testület, sem egyén nem gyakorolhat hatalmat, ha az nem határozottan tőle ered.

IV. A szabadság annyit jelent, hogy mindent szabad, ami másnak nem árt. Az egyes ember természetes jogainak gyakorlása tehát csak azokba a korlátokba ütközhetik, amelyek a társadalom többi tagjai számára ugyanezen jogok élvezetét biztosítják; s e korlátokat a törvény határozhatja meg.

V. A törvénynek csak a társadalomra nézve ártalmas cselekedetek megtiltására van joga. Amit a törvény nem tilt, azt senki nem akadályozhatja meg, s amit a törvény el nem rendel, arra senkit kényszeríteni nem lehet.

VI. A törvény a közakarat kifejezése; alkotásában minden polgárnak joga van személyesen vagy képviselői révén közreműködni. A törvény egyformán törvény mindenki számára, akár védelmez, akár büntet; s merthogy a törvény előtt minden polgár egyenlő, tehát minden polgár egyformán alkalmazható minden közhivatalra, állásra és méltóságra, erényeik és képességeik különbözőségén kívül egyéb különbséget nem ismerve.

VII. Vád alá helyezni, letartóztatni s fogva tartani bárkit is csak a törvény által meghatározott esetekben s a törvény által előírt formák között lehet. Mindenki büntetendő, aki önkényes rendelkezéseket szorgalmaz, kiad, végrehajt vagy végrehajtat; viszont minden polgárnak, akit a törvény értelmében megidéznek vagy őrizetbe vesznek, haladéktalanul engedelmeskednie kell - s ha ellenállást tanúsít, bűnösnek vallja magát vele.

VIII. A törvény csak szigorúan és nyilvánvalóan szükséges büntetési tételeket állapít meg, s büntetéssel sújtani senkit másként nem lehet, mint a bűncselekmény elkövetése előtt meghozott és kihirdetett, valamint szabályszerűen alkalmazott törvény értelmében.

IX. Mindaddig, amíg bűnössé nem nyilvánítják, minden ember ártatlannak vélelmezendő. Ha tehát letartóztatása mégis elkerülhetetlenné válik, a törvénynek szigorúan meg kell torolnia minden olyan keményebb rendszabályt, amelyet a szökés megakadályozásának szükségessége nem indokol.

X. Senkit meggyőződése, vallási s egyéb nézetei miatt háborgatni nem szabad, feltéve, hogy e meggyőződés s e nézetek megnyilvánulása a törvényes rendet nem sérti.

XI. A gondolatok és vélemények szabad közlése az embernek egyik legértékesebb joga; ennél fogva minden polgár szabadon szólhat, írhat s nyomtathat ki bármit, felelősséggel tartozván viszont e szabadsággal való visszaélésért a törvény által meghatározott esetekben.

XII. Az ember és a polgár jogainak biztosítása karhatalom fenntartását teszi szükségessé; e karhatalomnak tehát az összesség hasznára kell szolgálnia, nem pedig azoknak külön céljaira, akiknek személyére e karhatalom rábízatik.

XIII. A karhatalom és a közigazgatás költségeinek fedezésére nélkülözhetetlenül szükséges mindenkinek közös hozzájárulása; s e hozzájárulást, kinek-kinek képessége szerint, a polgárok összessége közt egyenlően kell elosztani.

XIV. A polgároknak saját személyükben vagy képviselők útján joguk van e közös hozzájárulás szükségszerűségét megállapítani s azt szabadon megszavazni, valamint felhasználását nyomon követni, s meghatározni mennyiségét, alapját, elosztását, behajtását és időtartamát.

XV. A társadalomnak joga van a közigazgatás minden tisztviselőjét számadásra vonni.

XVI. Az olyan társadalomnak, amelyből e jogok biztosítékai hiányoznak, s ahol a törvényhozó és a végrehajtó hatalom szétválasztását nem hajtották végre, semmiféle alkotmánya nincs.

XVII. Tulajdonától - lévén a tulajdonjog szent és sérthetetlen - senki meg nem fosztható, legfeljebb csakis oly esetekben, amikor ezt a közösség érdekében fakadó nyilvánvaló és törvényes úton megállapított szükségesség követeli meg - ám ekkor is csak igazságos és előzetes kártalanítás fejében.

DOBSA LAJOS: A FRANCZIA FORRADALOM

Dobsa Lajos (1824-1902) színész, drámaíró, politikus, publicista, aki 1848-ban Párizsban élt így vált az események krónikásává. Élményeit még ugyanebben az évben kiadták Pesten . A könyv címlapján a következő olvasható: Az 1848. évi francia forradalom. Dobsa Lajos szemtanú. Szerző tulajdona. Pesten nyomtatott Beimelnél, 1848.

„Uraim és kedves polgártársaim! ma reggel midőn a' 4-ik osztály' népes küldöttsége szerencsétlenül, hozzám jövéen — tanácsomat kérni, miként viselje magát e' jelen körülmények között, én nekik ezt mondtam. — „Védői a' közbátorság és a' szabadságnak, menjenek tömegestől puska nélkül, főképen azon helyekre; hol az összeütközések zajosak. Szüntessék meg a' csatát, nehogy kifolyjon még több testvéri vér, polgárok vagy katonák! mert a' katonák — éppen úgy t e s t v é r e i t e k mint a' n é p! a' nemzetőrsereg zajos tapssal fogadta ez emberbarát' szavait, 's itt az ok, mért hogy a' második napon sem dobta magát a' harcolók' soraiba, ellenkezőleg

békéltető szerepet játszva főképp odaintézte hatályát, hogy a' sorkatonaság és nép közötti komoly összeütközést hátráltassa, mennyire lehet. Lepellétier-utcában egy nemzetőr parancsnok így szólt az előnyomuló vasas csapat főnökéhez „— Ön nem fog keresztülmenni, ez a' negyed csendes, le Guizotval, éljen a' reformé 1" a' főnök köszönt 's a' vasasok hallgatva húzódtak el. Sok támadást gátoltak illymódon visszatartóztatva a' vadász, sorkatonaság 's dragonok' több csapatjait. — Másfelől egyre foly a' csata, nő a' láрма, egész sorlövés kerepel harciénekök a' marseillaise' buzdító hangjai közé — mindenfelől hordják a' holtakat, és sebesülteket, több őrházat gyűjtanak föl 's egy lánchidat mellyre katonaság menekült, elvágva, min függött, a' sodronyból fonott kötelet — buktatnak a' Szajnába. — A' francia rendkívül ügyes a' barricadeok' oltalmazásában, 's kivált ha már puskája van, a' győzelem részére szinte bizonyos. Az első barricadeokat őrházak' élébe építik, hol a' vész legnagyobb, vagy keresztutcákra, hol a' rohanás legsűrűbb — a' barricadeokat úgy alkotják, hogy az őrház felé eső rész meredek mintegy hátat vetve, torlógátat képezzen, erről jönnek a' katonák, a' másik rész meneteles, itt áll a' nép , — már most ha a' katonák jönnek, a' népnek csak fele süti ki fegyverét. Egy a' legjobb lövő a' főtisztet, többi részint az alsóbb tiszteket, részint az első sor' egyéneit (Franciaországban népmulatság a' céllövés) veszi célba aztán ezek töltenek 's az örök' másik fele foglalja el a' tüzelő pontokat — ha a' katonaság ekkor se vonul vissza s' előnyomul,

a' barricadenál bizonyosan megáll, mert nincs mis mód bevenni azt, mint vagy fölkapaszkodni a' leggyakrabban másfél öles barricade'tetejébe, hol a' nép csapásraemelt vaslécekkel várja, vagy a' házakmelletti részre kerülni — hol azomban egy széltében két ember nem mehet — 's itt a' nép gyilokkal

fogadja. — St. Antoine- utcában a sorkatonaságból egyetlen illy barricadenál 34 esik el, ellenben, st. Denis kapujánál a' két tflz közé szorult barricadeurok, számba 15 közül egy se menekül. — St. Martin kapujánál egy sorlövés 7-et terít le szinte a' nép közzül.

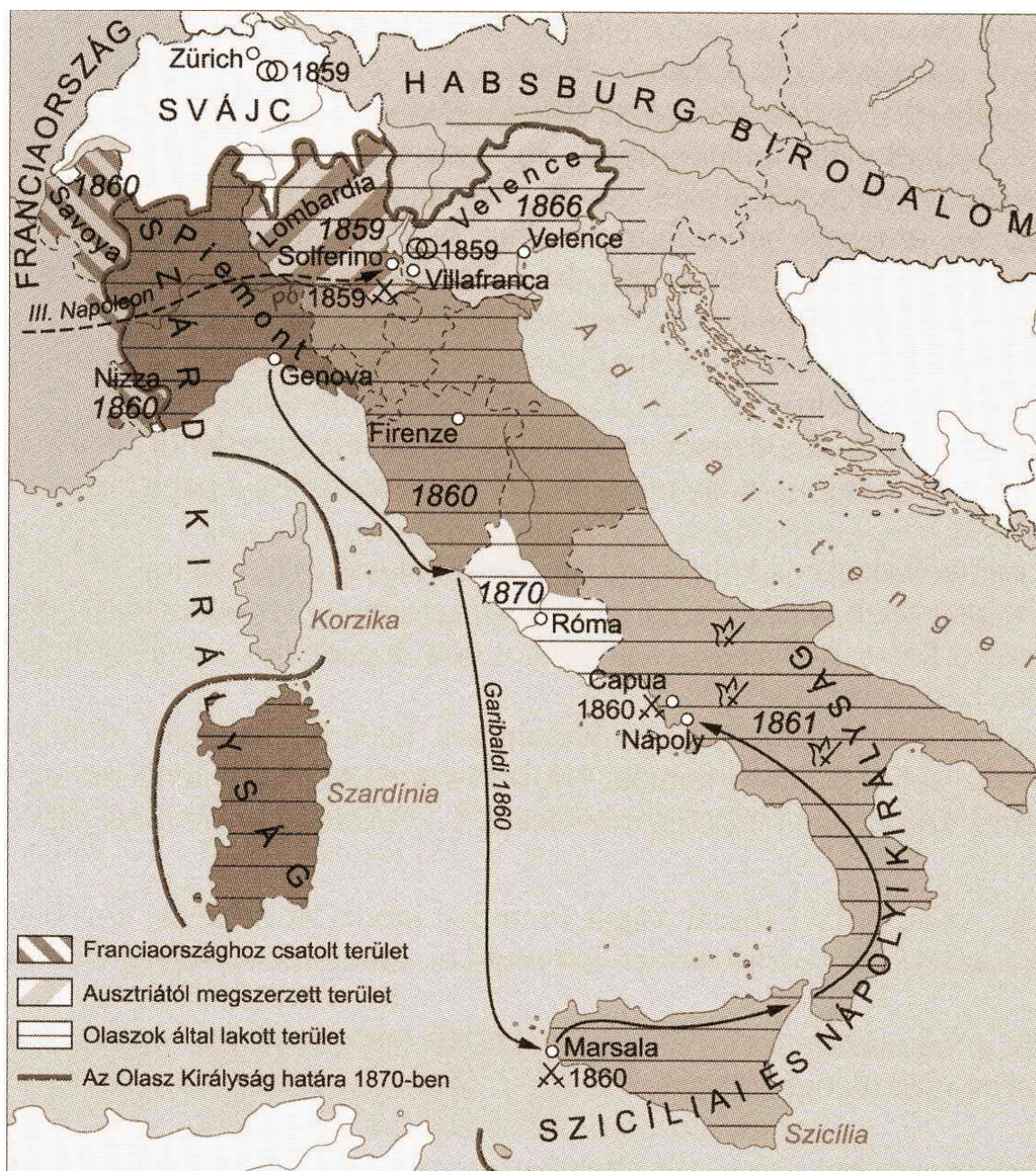
„Le Guizotval éljen a' reforme!" hangzik mindenfelé. A' két kamara' küldöttséggé, nemzetőrsereg, polgárok, tanulók' kíséretében a' Tuileriákba megy, hogy a' ministerium' elbocsátását sürgesse — másfelől 3,000-en, követve roppant néptömeg 's nemzetőrseregtől szinte oda, ugyanazon okból. A' sorkatonaság' több légiója lefordítja puskáját 's fraternísal a' néppel.

„Le Guizotval! le a' ministeriummal! éljen a' reforme! kiáltja polgár, nép, katona, egy szív- egy lélekkel. Csak a' municipál marad kutyakövetkezetes 's a' hol ezek állnak, a'

merre ezek mennek, ott foly a' vér, arra megy a' halál. Egyszerre híre terjed, hogy Guizot megbukott, a' ministerium változott, 's e' híre a' nép mint a' város más színt , más alakot ölt; a' könnyebb barrícadeokat széthányják — a' nép eldobja fegyvereit 's a' katonák' soraiba rohan, 's kik pillanat előtt mint ellenség állottak szemközt, már mint testvér ölelkeznek, barátságos szavakat váltanak, ezer meg ezer kölcsönös bocsánatkérés között csókolják meg a' homlokot; melyet pár perc előtt még úgy célba vették, hön szorítják keblükhöz az így félreismert szívet. A'katonák csodálkoznak, hogy tudtak ők lőni erre a' nagyszívű népre ? a' nép csodálkozik, hogy tudott lőni ezekre a' derék katonákra ? mindkét fél csodálkozik, hogyan lehettek ők ellenség, mikor testvérek lehetnek? Soknak köny csorog szeméből, legtöbb szóhoz nem jut, gondolkoznak...

A' külügyi minister, Guizot háza falára ezt Írták: — „ebbe a házban több csinos szobák vannak kiadandók.”

AZ OLASZ EGYSÉG

33. A/ Bolsevizmus, tekintélyuralmi rendszerek, fasizmus náciizmus Európában

B/ Források

A GULAG FOGLYAI A BŰNCSELEKMÉNY SZERINT – ELEMEEZZE A TERROR DINAMIKÁJÁT**A Gulag foglyai a bűncselekmények jellege szerint
(1951. január 1.)**

Bűncselekmény	Összesen	Ebből táborokban	Ebből telepeken
<i>Ellenforradalmi bűncselekmények</i>			
Hazaárulás	334 538	285 288	49 250
Kémkedés	18 337	17 786	591
Terrorcselekmény	7 515	7 099	416
Terrorcselekmény szándéka	2 329	2 135	194
Diverzió	3 250	3 185	65
Rongálás	1 165	1 074	91
Ellenforradalmi szabotázs (a tábori munka megtagadása és a szökések kivételével)	4 494	3 523	971
Ellenforradalmi szabotázs (a tábori munka megtagadása és szökés)	10 160	8 724	1 436
Ellenforradalmi szabotázs (szökés a büntetés-végrehajtási intézményből)	22 687	19 708	2 979
Szovjetellenes összeesküvésekben, szervezetekben és csoportokban való részvétel	46 582	39 266	7 316
Szovjetellenes agitáció	99 401	61 670	37 731
Lázadás és politikai banditizmus	12 947	12 515	432
Hazaárulók családtagjai	3 256	2 824	432
Társadalmilag veszélyes elemek	2 846	2 756	90
Egyéb ellenforradalmi bűncselekmény	10 371	8 423	1 948
Összesen	579 918	475 976	103 942
<i>Köztörvényes bűncselekmények</i>			
A szocialista tulajdon fosztogatása	72 293	42 342	29 951
„A személyi tulajdon védelmének megerősítéséről” szóló rendelet alapján	394 241	242 688	151 553
„Az állami és társadalmi vagyon fosztogatása”	637 055	371 390	265 665
Spekulánstevékenység	73 205	31 916	41 289
A büntetés-végrehajtási intézményeken kívül elkövetett banditizmus és fegyveres rablás	65 816	53 522	12 294
A büntetés alatt elkövetett banditizmus és fegyveres rablás	12 047	1 102	1 021
A büntetés-végrehajtási intézményeken kívül elkövetett szándékos emberölés	37 808	22 950	14 858
A büntetés-végrehajtási intézményekben elkövetett szándékos emberölés	363	3 041	594
Illegális határátlépés	1 920	1 089	901
Csempészés	368	207	161
Állatlopás	15 112	8 438	6 674
Visszaeső tolvajlás	6 911	3 883	3 028
Vagyon elleni bűncselekmények	61 194	35 464	25 730
Garázdaság	93 477	32 718	60 759
A személyi igazolványról szóló törvény megsértése	40 599	7 484	33 115

Szökés a büntetés-végrehajtási, száműzetési és kitoloncolási helyekről	22 074	12 969	9 105
Önkényes távozás (szökés) az internálási helyekről	3 328	1 504	1 824
Bűnpártolás és bűnsegédi részvétel az internálási helyekről való szökésben	1 021	989	32
Közveszélyes elem	416	343	73
Dezertálás	39 129	29 457	9 672
Öncsonkítás	2 131	1527	604
Katonai fosztogatás, rablás	512	429	83
Egyéb katonai bűncselekmények	19 648	13 033	6 615
Engedély nélküli fegyvertartás	12 932	6 221	6 711
Hivatali és gazdasági bűncselekmények	128 618	47 630	80 988
Önkényes eltávozás és indokolatlan tétlenség a munkahelyeken és az intézményekben	26 485	881	25 604
A Legfelsőbb Tanács egyéb rendeletei alapján	35 518	11 921	23 597
Egyéb köztörvényes bűncselekmények	140 665	62 729	77 936
Összesen:	1 948 228	1 057 791	890 437
MINDÖSSZESEN	2 528 146	1 533 767	994 379

b/ Szöveges forrás

MUSSOLINI ÉS AZ OLASZ FASIZMUS -- SZEMELVÉNYEK

„Ezt a szervezetet pedig: Fasci italiani di combattimento-nak (Olasz küzdő Fasciók) neveztem el. Ebben az ércskeménységű szóban benne volt a fasizmus teljes programja, úgy, ahogy én megálmodtam ahogy én akartam, ahogy én megvalósítottam! És még mindig ugyanaz a program, bajtársak: küzdeni. ... Számunkra, fasiszták számára az élet folytonos, szüntelen küzdelem, amelyet mi derült lélekkel, nagy bátorsággal, rettenthetetlen lelkesedéssel vállalunk el”.
(Rómában, a Fasciók alapításának VII. évfordulóján, 1926 március 28-án;

„Nem csak arról van szó, hogy előkészítsük azokat a programpontokat, amelyekre szilárdan támaszkodhat annak a pártnak a szervezete, amelybe elkerülhetetlenül bele kell torkollnia a fasiszta mozgalomnak; arról is szó van, hogy meghazudtoljuk az ostoba mesét, mely szerint a fasizmusban csak erőszakos emberek vannak, nem pedig, mint ahogy igaz, nyugtalan és elmélyedő szellemek is. A fasiszta aktivitásnak ez az új iránya nem fog ártani ebben egészen biztos vagyok annak a nagyszerű harcos szellemnek és vérmérsékletnek, mely a fasizmusra különösen jellemző. Az eszmét doktrínákkal és szilárd meggyőződéssel felszerelni nem jelent lefegyverkezést, hanem megerősítést és a cselekvés egyre nagyobb mértékben való tudatosítását. Mindig azok a katonák a legjobbak, akik tisztában vannak azzal, hogy miért harcolnak. A fasizmus jelszavául

választhatja és kell választania a Mazzini féle kettős ígét : Gondolat és Cselekvés ”.
(Levél M. Bianchihoz, 1921 aug. 27.)

„ A mi küzdelmünk annyival hálátlanabb, de annyival szebb, mert arra kényszerít, hogy csak saját erőinkre támaszkodjunk. Mi szétéptük az összes kinyilatkoztatott igazságokat, köptünk az összes dogmákra, visszautasítottunk minden mennyországot, kigúnyoltunk minden szélhámost - fehéret, vöröst, feketét egyaránt - , aki olyan csodaszereket árult, melyek az emberi nemnek megadják a boldogságot. Mi nem hiszünk a programokban, a sémákban, a szentekben, az apostolokban: elsősorban pedig nem hiszünk a boldogságban, a megváltásban, az ígéret földjében.

Mi nem hiszünk az életproblémák egyetlen, lineáris megoldásában akár gazdasági, politikai vagy morális jellegű is legyen ez , mert - óh minden sekrestyék híres regősei - az élet nem lineáris és sohasem fog nektek sikerülni azt a primitív szükségletek által körülhatárolt szegmentummá összezsugorítani.”

(Navigare necesse, 1922 január 1. Popolo d' Italia

„ Ma azt állítom, hogy a fasizmus, amennyiben eszme, tanítás, megvalósulás, annyiban univerzális; tipikusan olasz sajátos intézményeiben, de egyetemes érvényű a szellemében, és ez nem is lehetne másképpen. A szellem természeténél fogva univerzális. Előre lehet tehát sejteni egy olyan fasiszta Európát, mely intézményeihez a fasizmus tanaiból és gyakorlatából meríti a sugallatot. Azaz olyan Európát, amely fasiszta értelemben oldaná meg a modern állam problémáját, a XX. század államát, amely jóval különbözik azoktól az államoktól, melyek 1789 előtt léteztek, vagy azután alakultak. A fasizmus ma már egyetemes jellegű követelményeknek felel meg, amennyiben megoldja a hármas problémát: az állam és az egyén, ez állam és a csoportok és szervezett csoportok viszonyának kérdését.”

(Üzenet a XIX. évre, a Palazzo Veneziában Összegeült Szövetségi Direktóriumokhoz, 1930 okt. 27.)

„Hogy a fasiszta mozgalmat megértsük, mint szellemi jelenséget kell megvizsgálnunk, egész kiterjedésében és mélységében. Megnyilvánulásai a legerőteljesebbek és a legdöntőbbek voltak, de mégsem szabad ezeknél megállnunk. Az olasz fasizmus ugyanis

nem volt csupán azok a hitvány és életképtelen kormányok ellen irányuló forradalom, melyek az állam tekintélyét aláásták és Itáliát azzal fenyegették, hogy megállítják fejlődésének útján, hanem szellemi forradalom is volt azok ellen a régi ideológiák ellen, melyek megrontották a vallás, a haza és a család szent elveit. A fasizmust tehát, mint szellemi forradalmat, egyenesen a nép juttatta kifejezésre”.

(Üzenet az angol közönséghez, 1924. jan.5.)

„A fasizmus visszaadta az államnak szuverén tevékenységét visszakövetelve számára, minden osztály- és csoportérdekkel szemben, az abszolút etikai értéket; visszaadta az állam kormányának, mely a választott gyűlés puszta végrehajtó eszközévé süllyedt, az állam személyének képviselőjét megillető méltóságot, és impériumi hatalmának teljességét; kivonta az adminisztrációt a pártok és érdekek nyomása alól”.

(részlet az államtanácson, 1928. dec. 22-én elhangzott beszédből.)

„A korporációs minisztérium nem bürokratikus szerv, de még a szindikális szervezeteket autonóm helyettesíteni abban a szükségképpen autonóm tevékenységükben, mely tagjaiknak csoportosítását, kiválogatását, javítását tűzte ki céljául. A korporációs minisztérium az a szerv, melynek révén, a központban és a körzetekben, megvalósul az integrális korporáció, megvalósul a gazdasági világ érdekei és erői közötti egyensúly. És a megvalósulás csak az állam keretén belül lehetséges, mert csak az állam emelkedik felül az egyesek és csoportok ellentétes érdekein, hogy azokat egy magasabbrendű cél szerint rendezze; ezt a megvalósulást könnyebben és gyorsabban keresztülvihetővé teszi az a körülmény, hogy a korporatív államban elismert, biztosított és védelemben részesülő gazdasági szervezetek, a fasizmus közös keretén belül élnek, vagyis elfogadják a fasizmus gyakorlati és elméleti koncepcióját”.

(A Korporációs Minisztérium felavatásakor, 1926 júl. 31.)

34. A/ Nemzetközi erőviszonyok alakulása Európában 1918-1945

B/ Forrás

**NÉMET – SZOVJET-OROSZ SZERZŐDÉS A BARÁTSÁGI ÉS KERESKEDELMI KAPCSOLATOK
HELYREÁLLÍTÁSÁRÓL
1922. ÁPRILIS 16., RAPALLO**

A német kormány, dr. Walter Rathenau birodalmi miniszter által képviselve és az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság kormánya Csicserin népbiztos által képviselve a következő rendelkezésekben állapodtak meg:

1. cikk. A két kormány egyetért abban, hogy a Német Birodalom és az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság között fennálló, a Németország és Oroszország közötti hadiállapot idejéből származó kérdésekkel kapcsolatos nézeteltéréseket a következő alapon fogják rendezni:

a) A Német Birodalom és az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság kölcsönösen lemondanak a háborús kiadásaiuknak, valamint a háborús károknak, azaz azoknak a károknak a megtérítéséről, amelyeket maguk és állampolgáraik háború által érintett területeken katonai intézkedések következtében, ideértve az ellenséges országokban végrehajtott összes rekvirálásokat is, elszenvedtek. Ugyanígy lemond mindkét fél azoknak a polgári károknak a megtérítéséről, amelyeket az egyik fél állampolgárainak a másik fél úgynevezett kivételes háborús törvényei vagy az állami szervek kényszerintézkedései okoztak.

b) A hadiállapot által érintett közjogi és magánjogi jogviszonyokat, ideértve a másik fél hatalmába került kereskedelmi hajók sorsának kérdését is, a viszonzosság elve alapján fogják szabályozni.

c) Németország és Oroszország kölcsönösen lemondanak a hadifoglyok ellátására fordított kiadásaiuk megtérítéséről. A német kormány ugyancsak lemond a Vörös Hadsereg Németországba internált tagjainak ellátására fordított kiadások megtérítéséről is. Az orosz kormány a maga részéről lemond az említett internáltak által Németországba hozott kincstári tulajdonok Németországnak történt eladásából befolyt összegnek a megtérítéséről.

2. cikk. Németország lemond azokról az Oroszországgal szembeni igényekről, amelyek az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság törvényeinek és intézkedéseinek német birodalmi állampolgárokra vagy azok magánjogaira, valamint a

Német Birodalom és a tartományok jogaira eddig történt alkalmazásából, úgyszintén az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság vagy annak szervei részéről birodalmi állampolgárokkal vagy azok magánjogaival szemben fogantatosított egyéb intézkedéseikből keletkeztek, feltéve, hogy az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság harmadik államok hasonló igényeit nem elégíti ki.

3. cikk. A Német Birodalom és az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság között a diplomáciai és konzuli kapcsolatokat azonnal ismét felveszik. A két állam konzulai működésének engedélyezését külön egyezmény fogja szabályozni.

4. cikk. A két kormány továbbra is egyetért abban, hogy az egyik Fél állampolgárainak a másik Fél területén élvezett általános jogi helyzetére, valamint a kétoldalú kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok általános szabályozására vonatkozóan a legnagyobb kedvezmény elve érvényesüljön. A legnagyobb kedvezmény elve nem terjed ki azokra az előjogokra és kiváltságokra, amelyeket az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság valamely szovjet köztársaságnak vagy olyan államnak nyújt, amely azelőtt az egykori orosz birodalom része volt.

5. cikk. A két kormány jóakaratóan kölcsönösen tekintettel lesz a két ország gazdasági szükségleteire. E kérdéseknek nemzetközi síkon történő alapvető rendezéséről egymással előzetes eszmecserét fognak folytatni. A német kormány kifejezi készségét arra, hogy a vele legutóbb kötött és magáncégek részéről kezdeményezett megállapodásokat a lehetőség szerint támogatja, és megvalósításukat elősegíti.

6. cikk. A jelen szerződés 1. b) és 4. cikkei a megerősítéssel, ratifikálással, a szerződés egyéb rendelkezései pedig nyomban hatályba lépnek.

A MÜNCHENI EGYEZMÉNY 1938. SZEPTEMBER 29.

Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország között Münchenben 1938. szeptember 29-én létrejött egyezmény

Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország, tekintetbe véve a szudétánémet terület elcsatolására vonatkozólag elvben már elért megállapodásokat, megegyezett ennek az elcsatolásnak alább következő feltételeiben és módozataiban, valamint az ennek következtében foganatosítandó intézkedésekben, és a jelen egyezményrel egyenként felelősséget vállalnak az egyezmény végrehajtásának biztosításához szükséges lépésekért.

1. A kiürítés október 1-jén kezdődik.
2. Az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország megállapodnak abban, hogy a terület kiürítése október 10-ig befejeződik, mégpedig anélkül, hogy a meglevő berendezések bármelyikét lerombolnák, és hogy a csehszlovák kormány felelős azért, hogy a kiürítés az említett berendezések megrongálása nélkül menjen végbe.
3. A kiürítés módozatait részleteiben egy Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország és Csehszlovákia képviselőiből álló bizottság fogja megállapítani.
4. A túlnyomórészt németek lakta területek német csapatok által való fokozatos megszállása október 1-jén kezdődik. A mellékelt térképen megjelölt négy zónát a német csapatok a következő sorrendben fogják megszállni:
Az I. számmal jelzett zónát október 1-jén és 2-án, a II. számmal jelzettet október 2-án és 3-án, a III. számmal jelzettet október 3-án, 4-én és 5-én, a IV. számmal jelzettet október 6-án és 7-én.
A többi, túlnyomórészt német jellegű területeket a fent említett nemzetközi bizottság fogja haladéktalanul meghatározni, és azokat a német csapatok október 10-éig szállják meg.
5. a 3. pontban említett nemzetközi bizottság határozza meg azokat a területeket, amelyeken népszavazást kell tartani. Ezeket a területeket a népszavazás befejeztéig nemzetközi alakulatok szállják meg. Ugyanez a bizottság fogja megállapítani a népszavazás megtartásának módozatait, figyelemmel a Saar-vidéken megejtett népszavazás módozataira. A bizottság állapítja meg a népszavazás napját is, ez azonban nem eshetik későbbre, mint november végére.
6. A határok végleges megállapítását a nemzetközi bizottság fogja elvégezni. Ennek a bizottságnak joga van arra, hogy bizonyos kivételes esetekben a négy nagyhatalomnak – Németországnak, az Egyesült Királyságnak, Franciaországnak és Olaszországnak – a

népszavazás nélkül átadandó zónák szigorúan néprajzi alapon történő meghatározásától jelentéktelen eltéréseket ajánljon.

7. Optálási jogot nyújtanak mindazoknak, akik az elcsatolt területekről elköltözni óhajtanak, valamint mindazoknak, akik oda kívánnak letelepedni. Az optálási jogot a jelen egyezmény aláírásától számított hat hónapon belül kell gyakorolni. Egy német-csehszlovák bizottság fogja meghatározni az optálás részleteit, kidolgozni a lakosságcserét megkönnyítő eljárásokat, és tisztázni az ebből a lakosságcseréből erdő alapvető kérdéseket.

8. A jelen egyezmény aláírását követő négy héten belül a csehszlovák kormány a katonai és rendőrségi szolgálatból elbocsátja az összes szudétanémeteket, akik ezt kívánják. Ugyanezen határidőn belül a csehszlovák kormány szabadlára helyezi azokat a német foglyokat, akik politikai bűncselekmények miatt szabadságvesztés büntetésüket töltik.

München, 1938. szeptember 29.

A. Hitler Ed. Daladier B. Mussolini. Neville Chamberlain

Kiegészítés az egyezményhez

Őfelsége kormánya az Egyesült Királyság és a francia kormány azon az alapon csatlakozott a fenti egyezményhez, hogy fenntartja a szeptember 19-i angol-francia javaslatok 6. pontjában foglalt ajánlatot a csehszlovák állam új határainak nem provokált támadás elleni nemzetközi garantálásáról.

Mihelyt a csehszlovákiai lengyel és magyar kisebbségek kérdése rendezést nyer, Németország és Olaszország a maguk részéről szintén garanciát nyújtanak Csehszlovákiának.

München, 1938. szeptember 29.

Kiegészítő nyilatkozat

A négy jelenlévő kormányfő egyetért abban, hogy a jelen egyezményben megjelölt nemzetközi bizottság a német külügyminisztérium államtitkárából, Anglia, Franciaország és Olaszország Berlinben akkreditált nagyköveteiből és egy, a csehszlovák kormány által kinevezendő tagból álljon.

München, 1938. szeptember 29.

Kiegészítő nyilatkozat

A négy jelenlévő kormányfő egyetért abban, hogy a területátadásból eredő összes kérdések a nemzetközi bizottság hatáskörébe tartoznak.

München, 1938. szeptember 29.

Kiegészítő nyilatkozat

A négy hatalom kormányfői kijelentik, hogy a csehszlovákiai lengyel és magyar kisebbségek kérdése, amennyiben azt a következő három hónapon belül az érdekelt kormányok közötti megegyezés útján nem rendezik, a négy hatalom itt jelenlevő kormányfői újabb összejövételének tárgya lesz.

München, 1938. szeptember 29.

36. A/ Az Európa Unió kialakulása és felépítése

B/ Forrás

AZ 1950. MÁJUS 9-I NYILATKOZAT

A világbékét nem lehet megőrizni a fenyegető veszélyekkel arányban álló alkotó erőfeszítések nélkül. A békés viszonyok fenntartásához nélkülözhetetlen a hozzájárulás, amelyet egy szervezett és életerős Európa jelenthet a civilizáció számára. Franciaországban, amely több mint húsz év óta az egyesült Európa előharcosa, alapvető célja mindig a béke ügyének szolgálata volt. Ez az Európa nem jött létre, háború részesei lettünk.

Európa nem fog egy csapásra, egyszeri építés eredményeként létrejönni, azoknak a kézzelfogható eredményeknek a révén születik meg, amelyek előbb a tényleges szolidaritást teremtik meg. Az európai nemzetek összefogása azt igényli, hogy Franciaország és Németország évszázados szembenállása megszűnjön: vállalkozásunknak mindenekelőtt Franciaországot és Németországot kell érintenie.

E célból a francia kormány azt javasolja, hogy közvetlenül egy körülhatárolható és döntő fontosságú területen tegyenek lépéseket: a francia kormány javasolja, *hogy* a francia-német szén- és acéltermelés egészét egy közös Főhatóság alá rendeljék egy olyan szervezet keretében, amely nyitva áll más európai országok előtt is.

A szén- és acéltermelés egyesítése közvetlenül biztosítani fogja - az európai föderáció első állomásaként - a gazdasági fejlődés közös alapjainak megteremtését és változást hoz azoknak a régióknak a sorsában, amelyeket hosszú ideig háborús eszközök előállításának szolgálatába állítottak. A háborúnak éppen e területek váltak a leggyakoribb áldozataivá.

A termelés terén ilyen módon létrejövő szolidaritás majd kifejezésre juttatja, hogy Franciaország és Németország között a háború bármely fajtája nem csupán elméletileg, de gyakorlatilag is lehetetlen. Azzal, hogy végül is azonos feltételek mellett ez a hatalmas termelési szervezet minden csatlakozni szándékozó ország számára nyitott, biztosítja - az általa összekapcsolt országok számára - az ipari termelés alapvető tényezőit, megvetheti gazdasági egyesülésük reális alapjait.

Ez a termelés - különbségtétel és kirekesztés nélkül - az egész világ számára hozzáférhető lesz, elősegíti az életszínvonal emelését és a békéért való munkálkodás fejlődését. Európa kibővült eszközei révén folytathatja egyik alapvető feladatának

megvalósítását: az afrikai földrész fejlesztését. Ilyen módon egyszerűen és gyorsan megvalósul a gazdasági közösség létrehozásához nélkülözhetetlen érdekegyesítés azok között az országok között, amelyeket oly sokáig pusztító ellentétek állítottak szembe egymással. Ez egy kiterjedtebb és elmélyültebb közösség erjesztőjeként kezd működni. Ez az indítvány az alaptermelés egyesítése és a Főhatóság újonnan létrehozott intézménye révén - amelynek döntései összefűzik majd Franciaországot és Németországot, valamint a hozzájuk csatlakozó országokat -, egy, a béke megőrzéséhez nélkülözhetetlen európai föderáció első kézzelfogható alapjait teremti meg.

Az ekképpen megfogalmazott célok megvalósítása érdekében a francia kormány kész tárgyalásokat kezdeni az alábbiak értelmében: a közös Főtanács pártatlan küldetése lesz a legrövidebb időn belül biztosítani a termelés korszerűsítését és a minőség javítását; azonos feltételek mellett a szén- és acélszállításokat a francia és a német piacokra, valamint a csatlakozott országok piacaira; a további országokba irányuló közös export növelését; kiegyenlítődést az ezen iparágakban dolgozók életfeltételeinek alakulásában.

E célok elérése érdekében, mivel a résztvevő országok termelési adottságai jelenleg rendkívül eltérőek, átmenetileg bizonyos intézkedéseket kell életbe léptetni, amelyek tartalmazzák egy termelési és beruházási terv kivitelezését, árkiegyenlítő mechanizmusok működtetését, a termelés ésszerűsítését megkönnyítő átállási alap létrehozását.

A tagországok közötti szén- és acélszállítások haladéktalanul mentesülnek minden vámilleték alól, és nem sújthatók különbözeti szállítási díjtételekkel. Fokozatosan kialakulnak azok a feltételek, amelyek a legnagyobb termelékenységgel mellett biztosítják a termelés legésszerűbb elosztását.

Ellentétben a nemzetközi kartellel, amely a korlátozó módszerek alkalmazása és magas profitok fenntartása révén a nemzeti piacok felosztására és kizsákmányolására törekszik a létrehozandó szervezet biztosítani fogja a piacok egyesítését és a termelés kiterjesztését.

AZ EURÓPAI UNIÓ SZERKEZETE

1. Az Európai Unió Intézményei

- 1.1 Az Európai Parlament
- 1.2 Az Európai Unió Tanácsa / Európai Tanács
- 1.3 Az Európai Bizottság
- 1.4 Az Európai Közösségek Bírósága
- 1.5 Az Európai Számvevőszék
- 1.6 Az Európai Ombudsman
- 1.7 Az Európai Adatvédelmi Biztos

2. Az Európai Unió Pénzügyi Szervei

- 2.1. Az Európai Központi Bank
- 2.2. Az Európai Beruházási Bank – Az Európai Beruházási Alap

3. Tanácsadó Szervek

- 3.1. Európai Gazdasági és Szociális Bizottság
- 3.2 Régiók Bizottsága

AZ EURÓPAI PARLAMENT

Az Európai Parlament összetétele és felépítése

- 732 képviselő (a helyeket a tagállam lakosságának az arányában osztják el)
- A képviselők közvetlen választással szerzik mandátumokat
- 5 évenkénti választás
- A képviselők hovatartozásuknak megfelelően képviselőcsoportokba tömörülnek
- 7 képviselőcsoport
- A Parlamentben jelenleg 20 állandó bizottság működik a képviselők részvételével (pl.
 - Nemzetközi Kereskedelem,
 - Közegészségügy és Élelmiszerbiztonság,
 - Ipar, Kutatás és Energiaügy,
 - Belsőpiac és Fogyasztóvédelem
 - Közlekedési és Idegenforgalmi
 - Regionális Fejlesztés
 - Mezőgazdaság és Vidékfejlesztés)

Az állandó bizottságokon kívül a képviselők további albizottságai és ideiglenes bizottságokban is tevékenységet folytatnak.

Bizottsági tevékenység:

- Jogalkotási javaslatok készítése
- Képviselők saját kezdeményezésű jelentéseinek az előterjesztése
- Az Európai Unió Bizottságának és Tanácsának javaslatainak a megvizsgálása,
- Jelentések készítése a plenáris ülésre való előterjesztés céljából

A bizottságok havonta egy-két alkalommal üléseznek, amely ülések nyilvánosak.

- A képviselők tagjai egy-egy parlamenti küldöttségnek, amelyek feladata az Európai Unión kívüli országokkal való kapcsolattartás
- 1 elnök – két és fél évre választják, 14 alelnök
- Székhely: Strasbourg, munkaközpont: Brüsszel

AZ EURÓPAI PARLAMENT HATÁSKÖRE

- *Jogalkotói hatáskörét* az Európai Unió Tanácsával egyenlő mértékben, közösen gyakorolja.
- Az Unió jogszabályainak tartalmát jóváhagyhatja, elutasíthatja, módosíthatja
- Költségvetési hatáskörét, mint az Unió költségvetési hatósága az Európai Unió Tanácsával együttesen gyakorolja.
- Ellenőrzési hatáskör:
 - Polgárok petíció benyújtásához való jog,
 - Vizsgálatbizottságok létrehozása a tagállamokkal jogsértése esetén,
 - Keresetek benyújtása az Európai Közösségek Bíróságához,
 - Pénzügyi ellenőrzés gazdasági és monetáris területen
 - Bizalmatlansági indítvány a Bizottsággal szemben
- Az Európai Parlament véleménynyilvánítási lehetőséggel él a
 - Számvevőszék tagjainak
 - Az Európai Központi Bank Igazgatótanácsának tagjai
 a kinevezésével kapcsolatban.
- Az Európai Parlament szerepe a Európai Unió Bizottságának megalakulása szempontjából:
 - A Parlament véleménynyilvánítási lehetőséggel bír a Bizottság elnökének személyével kapcsolatban, akit a tagállamok terjesztenek elő
 - Mind a Bizottság elnökének és tagjainak a kinevezéshez a Parlament előzetes hozzájárulása szükséges
- Új tagállamok felvételéhez az Európai Parlament képviselőinek az abszolút többsége szükséges

AZ EURÓPAI UNIÓ TANÁCSA

Az Európai Unió Tanácsának az összetétele

- Tagjai a tagállamok képviselői miniszteri szinten
- Tárgyköröktől függően kilenc különböző összetételben ülésezik
- A Tanács elnöksége, melyet mindig egy tagállam lát el, 6 hónaponként körforgásszerűen változik
- Az elnökséget ellátó állam az elnökség kezdetekor a Parlament plenáris ülésén ismerteti programját, és vitát kezdeményez a képviselőkkel, majd az elnökség végén a Parlament előtt politika mérleget von
- Évente kb. 4 alkalommal kerül csúcsértekezletet az Európai Unió kormány- és államfői és a Bizottság elnöke között megrendezésére
- A csúcsértekezleteket követően az Európai Unió Tanácsának elnöke jelentést tesz tevékenységéről az Európai Parlamentnek
- A Tanács munkáját a tagállamok állandó képviselteinek vezetőiből és helyetteseiből álló COREPER (Állandó Képviselők Bizottsága) készíti elő és segíti.
- A COREPER munkáját a tagállamok képviselőiből álló, közel 250 bizottság és munkacsoport segíti
- Az *Európai Tanácsot*, amely az Unió általános politika irányait határozza meg, az Európai Unió állam- és kormányfői, valamint az Európai Unió Bizottságának az elnöke alkotják
- Főtitkár, Közös Kül- és Biztonságpolitika főképviseelője: Javier Solana
- A Tanács székhelye: Brüsszel

Az Európai Unió Tanácsának hatáskörei

- Az Unió általános politikai irányvonalának megszabása
- Jogszabályalkotás:
A másodlagos jogszabályok alkotása szempontjából az egyik fő jogalkotási szerv. A Tanács jogi aktusai: rendelet, irányelv, határozat, közös fellépés, közös álláspont, ajánlás és vélemény. A Tanács továbbá következtetéseket, nyilatkozatokat és állásfoglalásokat fogadhat el.
- Szerződések módosítása, új tagállamok felvétele
- Koordináció
- Az Európai Közösség szerződésének megfelelően a Tanács feladta a tagállamok gazdaságpolitikájának összehangolása.
- Külkapcsolatok
Szerződések megkötése:
 - Harmadik országokkal
 - Nemzetközi szervezetekkel
 - Együttműködési szerződések
- Ellenőrzési hatáskör:
 - Keresetek benyújtása az Európai Közösségek Bíróságához
- Kinevezési hatáskör keretében dönt:
 - Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság
 - A Régiók Bizottsága és

- A Számvevőszék személyi összetételéről
- Költségvetési hatáskör:
Az Európai Unió Parlamentével együttesen a költségvetés összeállítása.
- Az Európai Unióval kapcsolatos operatív tevékenységek:
 - Közös Kül- és Biztonságpolitika
 - Rendőrségi és Igazságügyi Együttműködés Büntetőügyek területén.

AZ EURÓPAI UNIÓ BIZOTTSÁGA

Az Európai Unió Bizottságának összetétele:

- 25 biztos: 1 elnök; 5 albiztos, 19 tag
- A biztosok tevékenységüket teljes függetlenül a Közösség érdekeinek szem előtt tartásával végzik, amely a Bizottság szupranacionalitását garantálja
- A Bizottságot 5 évre választják. A biztosok újraválaszthatóak
- Bizottság megválasztása: A tagállamok közös megegyezéssel jelölik a Bizottság elnökét, akit a Parlament meghallgat és dönt személyéről. Ez követően a Bizottság elnöke a Parlamentnek javaslatot tesz a biztosok személyére vonatkozólag, amiről a Parlament abszolút többséggel dönt
- A Bizottság hetenként ülésezik Brüsszelben
- A Bizottság székhelye: Brüsszel
- Bizottság felosztása tárcák szerint:
 - Igazgatási ügyek, pénzügyi ellenőrzés, csalás elleni küzdelem
 - Intézmények közötti kapcsolatok és kommunikációs stratégia
 - Vállalkozáspolitikai és ipar
 - Közlekedés
 - Igazságügy, szabadság és biztonság
 - Információs társadalom és média
 - Környezetvédelem
 - Gazdasági és monetáris ügyek
 - Regionális politika
 - Halászati és tengerészeti politika
 - Pénzügyi programozás és költségvetés
 - Tudomány és kutatás
 - Oktatás, képzés és kultúra
 - Egészségügy
 - EU-bővítés
 - Fejlesztés és humanitárius segélynyújtás
 - Adózás és vámunió
 - Versenypolitika
 - Mezőgazdaság és vidékfejlesztés
 - Külkapcsolatok és európai szomszédsági politika
 - Belső piac és szolgáltatások
 - Foglalkoztatás, szociális ügyek és esélyegyenlőség
 - Kereskedelem
 - Energia
- + 2 2007-től, Bulgária és Románia csatlakozását követően
- Többnyelvűség

Fogyasztóvédelem

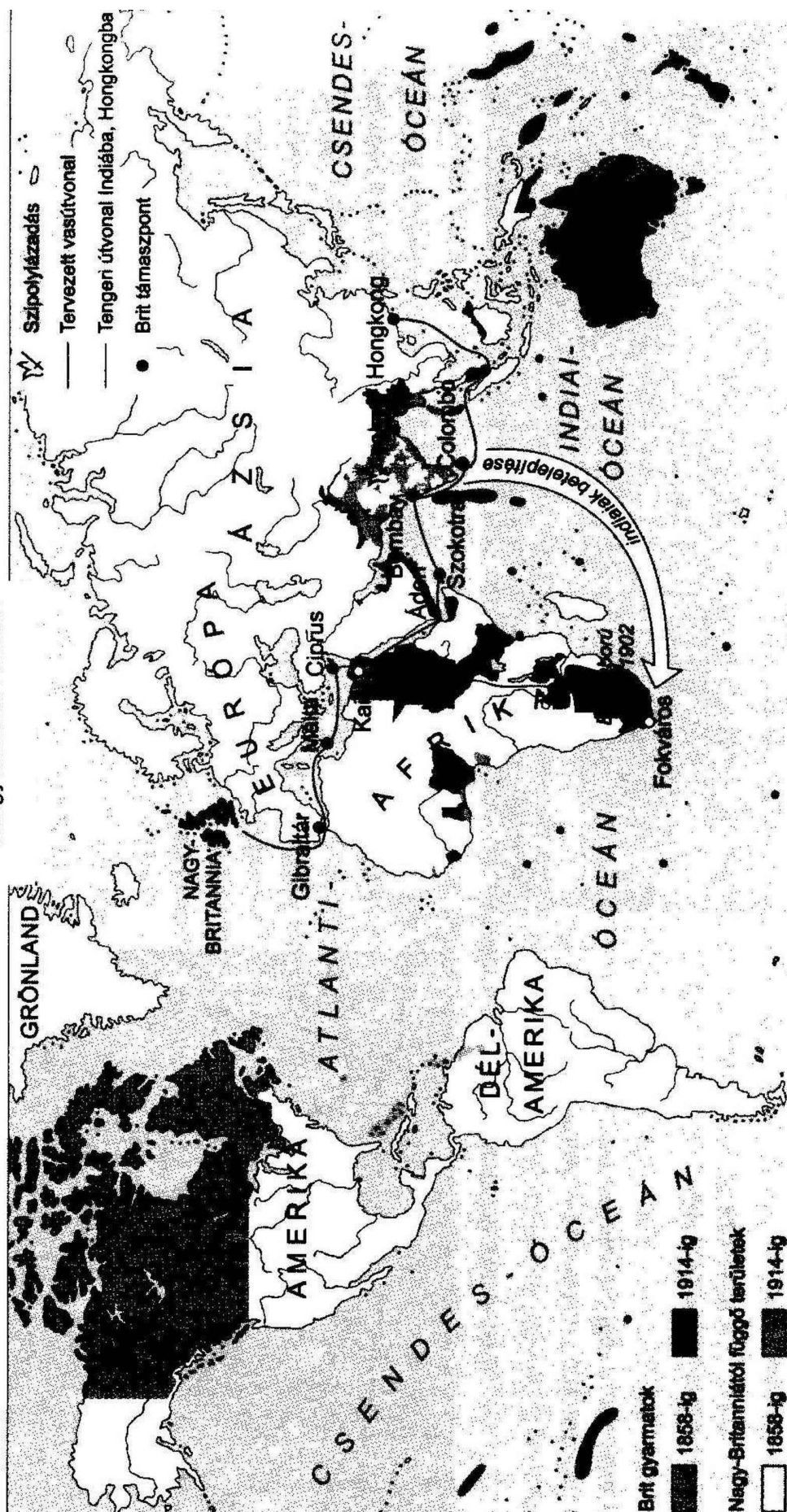
37. A/ Európa gazdasági fejlődése a 19. században

B/ Forrás

A GŐZGÉPEK TELJESÍTMÉNYE (MILLIÓ LÓERŐBEN)			
Év	Németország	Anglia	Franciaország
1840	0,04	0,62	0,09
1850	0,16	1,29	0,37
1860	0,85	2,45	1,12
1870	2,48	4,04	1,85

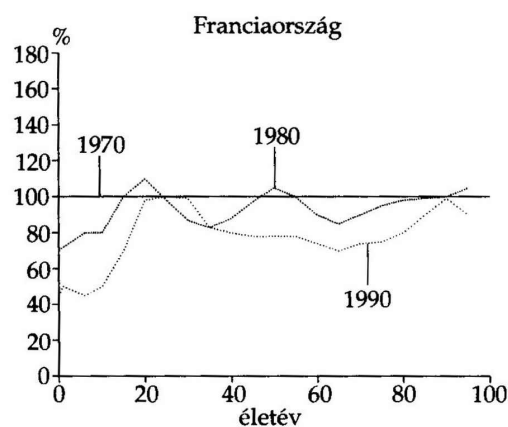
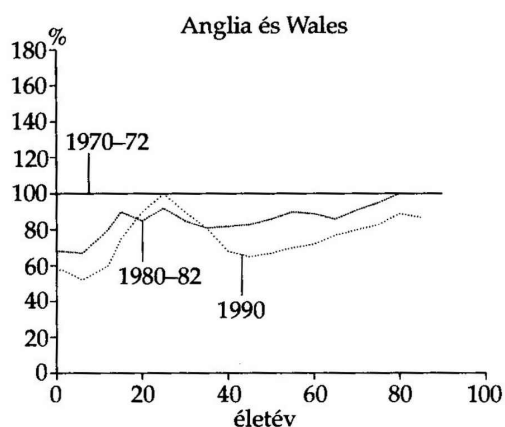
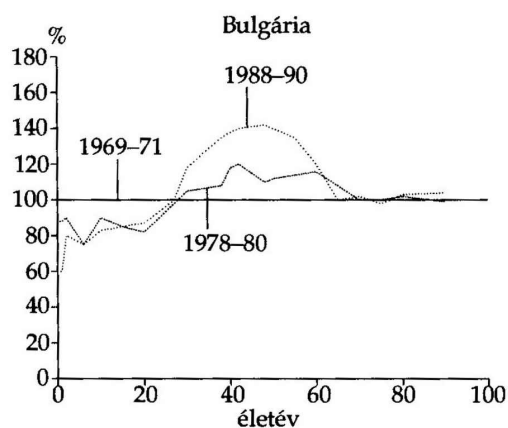
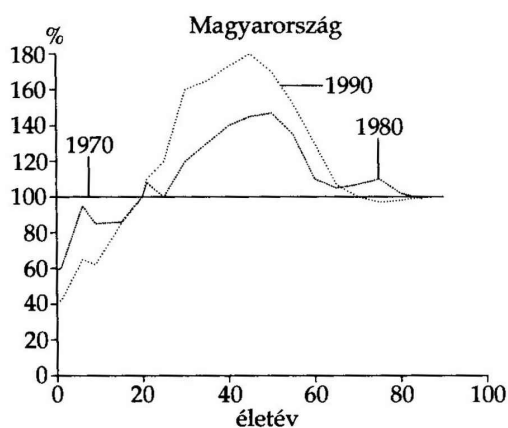
POROSZORSZÁG GAZDASÁGI MUTATÓI 1840 ÉS 1880 KÖZÖTT			
Év	Vállalatok száma	Munkások száma	Egy vállalatra jutó munkások száma
Vas- és acélgyártás			
1849	1 197	21 800	18
1855	1 111	34 900	31
1861	1 096	44 200	40
Gépgyártás			
1849	188	6 200	33
1855	235	12 500	53
1861	314	20 700	66
Vegyipar			
1849	257	3 500	13
1855	286	4 300	15
1861	196	3 800	19

A brit gyarmatbirodalom

38. A/ Társadalmi rétegződés és jóléti állam a 20. századi Európában

B/ Forrás

Megjegyzések: az 1970-es mortalitási adatok jelentik a viszonyítási alapot minden esetben, vagyis ezek értéke 100. A későbbi évek szintje az 1970-es szinthez viszonyítva jelenik meg az ábrán.

A mortalitás trendjei korok szerint európai országokban, 1970–1990 (férfiak)

39. A/ Gazdaság, munka és fogyasztás a 20. századi Európában

B/ Forrás

Az urbanizáció szintje egyes európai országokban, 1920–1980
(városi lakosság az összes lakosság százalékában)

	20 000 és több lakos			100 000 és több lakos		
	1920	1950	1980	1920	1950	1980
Egyesült Királyság	64	71	79	50	52	71
Franciaország	37	45	58	23	17	44
Hollandia	45	56	57	24	31	45
Belgium	33	32	49	12	10	13
Írország	21	28	38	14	18	31
Németország/NSZK	41	41	60	33	27	34
Ausztria	36	40	37	31	33	29
Svájc	25	29	28	15	21	34
Svédország	23	33	45	14	21	21
Dánia	32	45	52	23	34	38
Norvégia	23	33	40	18	20	23
Finnország	17	22	38	6	14	24
Olaszország	32	41	53	14	20	28
Lengyelország	18	26	45	9	16	28
Csehszlovákia	17	22	34	10	14	17
Magyarország	31	34	49	15	20	29